కైలాసదర్శనం

బ్రహ్మమానస సరోవరయాత్ర

పి. వి. మనోహరరావు

ప్రథమ ముద్రణ మార్చి 1986
ప్రతులు : 3000

ఈ గ్రంథమునకు ఆర్థిక సహాయ మందించినవారు.
సాంస్కృతిక వ్యవహారములశాఖ 'కేంద్ర ప్రభుత్వము'
శ్రీ రాజరాజేశ్వరస్వామి దేవస్థానము 'వేములవాడ'
శ్రీ తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానము 'తిరుపతి'
సాంస్కృతిక వ్యవహారముల శాఖ 'ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వము'

ప్రతులకు :

పి. వి. మనోహరరావు
6-4-1?8, బ్రాహ్మణవీధి,
హనుమకొండ, - 506 011
వరంగల్, ఆం.ప్ర.
ఫోన్ : 7096

చింతల నరసింహులు
బుక్ సెల్లర్
చౌరస్తా-హనుమకొండ
ఆం.ప్ర. - 50? 011

మూల్యము :
మేలు ప్రతి (డీలక్స్ బైండింగ్) రు. 150-00
సాదా ప్రతి (నాన్ బైండ్) రు. 120-00

ముద్రణ : సహజ ప్రింటర్స్
బాకారం, హైదరాబాద్ - ఫోన్ 68011

---

* ఈ గుర్తు యాత్రా సంబంధము
★ ఈ గుర్తు తాత్పర్య మరియు విషయ సంబంధము

వినతి

"శుక్లాంబరధరం విష్ణుం శశివర్ణం చతుర్భుజమ్
ప్రసన్న వదనం ధ్యాయేత్సర్వ విఘ్నోప శాంతయే"

ఓం శన్నోమిత్రః శం వరుణః। శన్నోభవత్వర్యమా
శన్న ఇన్ద్రో బృహస్పతిః
శన్నో విష్ణురురుక్రమః । నమోబ్రహ్మణే నమస్తే వాయో
త్వమేవ ప్రత్యక్షం
బ్రహ్మాసి । త్వామేవ ప్రత్యక్షం బ్రహ్మవదిష్యామి,
ఋతం వదిష్యామి
సత్యం వదిష్యామి । తన్మామవతు, తద్వక్తారమవతు, అవతు
మా మవతువక్తారమ్

ఓం శాన్తిః శాన్తిః శాన్తిః

ఓంకార శబ్దము పరమాత్ముని సర్వోత్తమమైన నామము. ఇందలి అ, ఉ, మ్ యను మూడక్షరముల కలయికయే "ఓమ్" యొక్క సమూహము.

ఈ 'ఓమ్'నుండియే పరమేశ్వరుని యనేక నామోచ్చరణలుద్భవించుచున్నవి 'అ'కారము 'విరాట్' అగ్ని విశ్వాది నామములకు 'ఉ'కారము హిరణ్యగర్భ వాయుమున్నగు నామములకు 'మ'కారము ఈశ్వర ఆదిత్య ప్రాజ్ఞాది నామములకు, వాచక గ్రాహకములుగానున్నవి. ఇట్లు వేదము, సత్యము, శాస్త్రములు స్పష్టముగా ఆ పరమాత్మ సార్థక నామములేయని వ్యాఖ్యానించుచున్నవి.

ప్రథమ నామమగు ఈ 'ఓమ్' సమస్త ధర్మానుష్ఠాన, తపశ్చరణ, బ్రహ్మచర్యాశ్రమమును జరుపుచు నెల్ల వేళల నెవనిని గోరుచున్నామో ఆతడే 'ఓమ్'. ఎవడు సూక్ష్మాతి సూక్ష్ముడో, సర్వప్రకాశకుడో, సమాధిచే తెలియబడునో యాతడే 'ఓమ్' యని, పరమాత్మ యని తెలియవలెను.

సర్వప్రకాశకుడు కాన 'అగ్ని' విజ్ఞానుడగుటచే మనువు లోకములు బాలించుగాన 'ప్రజాపతి', ఐశ్వర్యయుతుడగుటచె 'ఇంద్రుడు', ఎల్లరకు జీవాధారమగుటచే "ప్రాణము", నిరంతర వ్యాపకుడుగనుక 'విష్ణు', జగత్ సృష్టికర్తగాన 'బ్రహ్మ', దుష్టుల దండించును గాన 'రుద్రుడు', సర్వ కళ్యాణ కారకుడగుటచే 'శివుడు', సర్వదాయవినాశి కావున 'అక్షరుడు', స్వయం ప్రకాశకుడు గాన 'స్వరాట్టు', ప్రళయకాలమందెల్లరకు కాలుడు గాన "కాలాగ్ని" యని అనేకానేక నామములు ఆ పరమేశ్వరునికి గలవు ఇవి దేవతామహాత్ములకే గాక ఆయా దైవీతత్వములకు కూడ చెందియున్నవి.

ఓంకార తత్వములోని మిత్రాది అనేకనామములు ఆపరమేశ్వరునివే. స్తుతి, ప్రార్థన, ఉపాసన, శ్రేష్ఠులగు వారి గుణకర్మ స్వభావమందు, సత్య వ్యవహారమందు, అన్నిటికిని మిన్నయగువానినే శ్రేష్ఠులలోకెల్ల పరమశ్రేష్ఠుడందురు. ఆయనకు సములెవరుండరు. సత్యము, దయ, సర్వజ్ఞత, సామర్థ్యము మున్నగు అనంత గుణములు ఆ పరమేశ్వరునికి తప్ప వేరెవరికుండును? కావున ఆయన స్తుతి, ప్రార్థన ఉపాసనలే మానవుల కాచరణీయము. పూర్వపు విద్వాంసులు, ఋషులు, దైత్యులు, దానవులు, మానవులు ఆ పరమేశ్వరుని, స్తుతించి, విశ్వసించి ఉపాసించి మోక్షముల వడసిరి.

'సర్వశ్రేష్ఠుడు, విరాజమానుడు, అనంతబల సంపన్నుడు అపర మాత్మకు నమస్కరింతును. ఓ పరమేశ్వరా! సకలవ్యాపక ప్రత్యక్ష బ్రహ్మవు, నిత్యప్రాప్తుడవు, వేదస్తుడవు. నీ యాజ్ఞశిరో ధార్యము, సత్యము చెప్పి సత్యమును నమ్మిన నన్ను రక్షింపుము. ధర్మస్థుడ నగునట్లు కరుణింపుము. ఆధ్యాత్మిక, రాగద్వేషాది అధి దైవిక ప్రమాదముల నుండి మమ్ముగాపాడి, సదా కళ్యాణ కారకములయందు ప్రవర్తింప బురి గొల్పుము. సమస్త జీవకోటి హృదయ వాటములలో సదా ప్రకాశించు చుందువు గాక!' అన్నిటికి మూలమగు ఆ పరమాత్మయే 'విరాట్' శక్తిగ నున్నను, లోకములో జనులు వివిధ రూపములలో వివిధ నామములతో పూజించు చున్నారు. ఆ విధముగా భారతదేశములో అనేక సంప్రదాయములు, ఆచారములు కొనసాగుచున్నవి.

కొందరు విష్ణువును సర్వగతుడు, సర్వపాలకుడు, విరాట్స్వరూపుడు, పరాత్పర, నారాయణ, హృషీకేశ, జనార్దన వాసుదేవమున్నగు పలునామము లతో పేర్కొనుచు నుపాసించుచున్నారు.

కొందరు మహాదేవుని శంకర, పంచవక్త్రి, త్రినేత్ర, కైలాసవాస మొదలైన పేర్లతో నుపాసించుచున్నారు. అట్లే సూర్యుని, వాయువును, అగ్నిని, వరుణుని, గణపతిని, స్కంధుని మున్నగు వారిని మరి కొందరు స్తోత్రము చేయుచు ఆరాధించుచున్నారు.

తోడ్తో ప్రకృతికి ఆధారభూతమగు నాది శక్తియే సర్వమునకు మూలా ధారమనుటయు కలదు. ఆ శక్తియే త్రిమూర్తులకు సృజన, పాలన, సంహార శక్తులకు ప్రతీక. అంతేకాక సూర్య, చంద్ర ఇత్యాది బ్రహ్మాది స్తంబ పర్యంతమున గల నీ చరాచర ప్రపంచమున 'శక్తి' యే ధర్మ ప్రతీకయనియు తెలియును. ధర్మార్థకామమోక్ష పథముల కధికారిణియగు ఆ'పరాశక్తి' కల్ప వృక్షము మాదిరిగా సర్వశక్తి యుక్తి రక్తులను కల్పించి యిచ్చునది యని సర్వశాస్త్ర సమ్మతము. కావున మానవ జన్మనెత్తినందులకు, జన్మసాఫల్యము నకు, ఆ పరాశక్తిని ప్రార్థనోపాసనాదులచే ధ్యానించుట యేంతేని యోగ్యము.

శ్రీమంతంబగు భరతవర్షము, సకల కళ్యాణభాసురమై సర్వసంపద సమృద్ధమై, కర్మభూమియై, ధర్మాలంబనమైనది. ఇది అనాదినుండియు, ఆధ్యాత్మిక, తత్వ, జిజ్ఞాసలకు, ఆలవాలమై నేటి నాగరిక ప్రపంచమున కూడ ధర్మభక్తి ప్రపత్తుల, వేద, విజ్ఞాన, పఠన, పాఠన ఆగమ కర్మల యధావిధి ననుసరించు నిష్ఠాతులకు నిలయమై నొప్పుచున్నది.

"ఏతద్ధర్మ సనాతనః" యను ఆర్యోక్తిచే, మన ధర్మము, సంస్కృతి, సనాతనము నుండియు, అమృతభాషయగు సంస్కృతము ద్వారా లుప్తము కాకుండ నిలిచియున్నది. ముందు ముందు కూడ నిలచియుండును. మన హిందూధర్మము ఏదోనొక ప్రవక్త మూలకముగా వ్యాప్తి చెందినదిగాదు. అందుచేతనే, "భారతం నామ తద్వర్షం, భారతీ యత్ర సంతతీ" యని నుడివిరి కారణరహితముగా మనకు సుఖ దుఃఖాదులు లభించవని, మన ధర్మ శాస్త్రము నిర్దేశించుచున్నది. అంతేకాక, మనధర్మము సనాతనమైనందున మన అనుకూల అననుకూలతల ననుసరించియు కాలానుగుణ్యముగను మారునది కాదు. అది నిరంతరము ఒకేమాదిరిగా విరాజిల్లుచునే యుండును.

కావున మన ధర్మమును, సంస్కృతిని, భారతీయతను, జాతీయ సమైక్యతను కాపాడుకొనుట ప్రతి భారతీయునికి కర్తవ్యమైయున్నది. నేటి యువతరము ఆందోళనలకు, ఆలజడులకు, అసంతృప్తికి, మన సనాతనధర్మ మును విస్మరించుటయే గాక, అనేక ఆర్థిక, సాంఘిక లోపభూయిష్ట ప్రవర్తన "మాకాయుష్యం మాకారోగ్యం" యను భావన యని చెప్పవచ్చును. మన కర్మ సిద్ధాంతము నెంతగ బోధించినను అణగద్రొక్క బడుచున్న సజ్జన సౌశీల్య వంతుడు కూడ ఒకానొక సందర్భమున పిల్లియే పులిలా విజృంభించు మాదిరి ఎదురు తిరుగు ప్రమాదము లేకపోలేదు. ప్రతి పౌరుడు శాంతి సుఖ జీవనమునే కోరుకుంటాడు. కావాలని ఆందోళనల అవాంతరముల లేవదీయ సంకల్పించరు. కావున "స్వల్ప మవస్య ధర్మస్య" యను భగవత్ వాక్కుచే అత్యవసర, ఆర్థిక, సాంఘిక, చట్ట సమ్మత మార్పులు చేసికొనియైనా, పై వానిని కాపాడుకొనుట సమంజస మనుటలో భిన్నాభిప్రాయముండబోదు. అందుచే ధార్మిక రాజనీతిజ్ఞ ప్రభుత్వ ఇతర రంగములలోని పెద్దలు, మేధావులు, కృషి జరుపవలసిన ఆవశ్యకత ఎంతేని కలదు.

యుగ ప్రవర్తనాను సారము "కలి" తన ఉధృతముతో ధర్మ, కర్మ లను రూపు మాపుటకు బూనుకొనుటయే నేటి దశయై యున్నది. అయినను మన ఋషిపుంగవులు బలీయమగు కలి ప్రభావమును తిరస్కరించుచు, సద్ధర్మాచరణను పాటించుచు, సదాచార సంపన్నులుగా వెలసి యుంపుట యను సంస్కృతీ పరిణామమే. పూర్వము శౌనకాది మహామునులు కలి సామర్థ్యమును దూరీకృత మొనరింప నిశ్చయించి, బ్రహ్మను గూర్చి ధ్యాన తపము లాచరించిరి పరమేష్ఠి సంతసించి ప్రత్యక్షమై ఆ మునులకొక 'చక్రము' నిచ్చి. దానిననుసరించి పొండు, అది యెచట నిలుచునో, నచట ఆశ్రమముల నిర్మించుకొని మీమీ విధుల నిర్వర్తింపుడు. అచట 'కలి' ప్రవే శించనలవిగాదు" అని నుడివెనట. మునులు అలాగే చక్రము వెంట పోగా 'నేమిశీర్ణ' మనుతావున ఆ చక్రమాగిపోయెనని అచటనే మునులు పర్ణశాలలు నెలకొల్పుకొని, తపోయాగాదులు జరుపుకొనుచుండుటచే నది 'నైమిశారణ్య' మను నామముతో విఖ్యాతమైనది ఇట్టి పవిత్ర స్థలమున "కలి"కి తావులేక, కలి పురుషుడు ప్రవేశించ వీలులేక నేటికిని మన భరత వర్షమున గల అనేక క్షేత్రములు, ధర్మనిరతితో నడుచుచున్న విషయము సువిదితమే.

అందుచే నేటి కాలమున కూడ జిజ్ఞాసువులు జ్ఞాన ధర్మ మార్గములను గుర్తించి, విశిష్ఠ హిందూ ఆచార సాంప్రదాయములను కడుజాగరూకతతో, కాపాడుకొని సాంఘిక జీవితములను సుఖ సంతోష నిలయములు గావించు కొనుట అవసరమని తోచుచున్నది.

శ్రీ కైవల్యముతో ఆరంభమగు 'భాగవతము' శ్రీ క్రిష్ణార్జునులచే నడుపబడిన 'భారతము' శ్రీరాముని శౌర్యోదారాది గుణములు తెలియచేయు 'రామాయణము' లలోనేకాక వేద పురాణాల్లోను కైలాస మానససరోవర విశేషములు వర్ణింపబడియున్నవి. ఆదిదంపతులగు సాక్షాత్ పార్వతీ పర మేశ్వరుల నిలయమే ఈ కైలాసమని కైవల్యమును గోరు యోగి, ఋషి పుంగవులు పలు గ్రంథములలో చాటి చెప్పియున్నారు.

సులభ రవాణా సదుపాయములున్న ఈ రోజులలో కూడ కైలాస యాత్ర అత్యంత కఠినమై, సాహసోపేతమై, ప్రమాదభరితమై యున్నది.

తగుపాటి మనోధైర్యము, కార్యదీక్ష, దేహదార్ఢ్యము, ఆరోగ్యము, ధనము, గల వారే ఈ యాత్రను జయప్రదము చేయ సమర్థత గలిగి యున్నారు. దీనిని బట్టి మన పూర్వీక యాత్రికులు ఏలాటి సాధన సదుపాయములు లేని నాటి స్థితిలో ఎంతగా సాహసించెడివారో, ఎన్నెన్ని ఇక్కట్లు బడెడి వారో ఊహించవచ్చును. ఎలాగైనను ఇది కఠినాతి కఠిన పరీక్షలతో కూడిన సాహస యాత్ర యనక తప్పదు. అందుకేనేమో ఎవరైన హఠాన్మరణము జెందితే వ్యంగ్యముగా "కైలాసము" న కేగెనని 'ఠపీ' మని చెప్పుట వాడుకలో యున్నది. అయినను భక్తిపరులకు పుణ్యతీర్థ సందర్శన ప్రకృతి శోభల నాస్వాదించు కాంక్షా పరులకు, సాహసోపేతులకు ఇలాంటి కఠిన ఆటంకములు గణనకు రానేరవు.

బహుజన్మాంతర పుణ్య విశేషముచే ఆ పరమాత్ముడు మానవజన్మ ప్రసాదించినది ఈ సంసారకూపములోబడి కొట్టుమిట్టాడుటకే కాదు కదా! జన్మ సాఫల్యమునకు మోక్ష సాధనకు గల ఎన్నో మార్గములలో యాత్రలు, క్షేత్ర దర్శనములు ఒక భాగమైయున్నవి. యాత్రల వలన ఎనలేని ఇతర ఫలములును పెద్దలు నిర్దేశించిరి. ఆ యా రాష్ట్ర ప్రజల, పాలకుల, భావనా పాలనా రీతులు అధ్యయనమగును. ఆ యా ప్రదేశముల, సాంస్కృతిక, ధార్మిక సాంఘిక, ఆచారవ్యవహారముల విధిగా పాటింపవలసి వచ్చుటచే భిన్నత్వ ములో ఏకత్వము, సహజీవనము, జాతీయ సమైక్యత, మరియు విశ్వసౌభ్రా తృత్వ భావము పెంపొందును. సాధు, సజ్జన సాంగత్యముచే తెలియని విషయ ములు తెలిసి మేధో వైశాల్యము పెంపొందును. దేహదార్ఢ్యము, మనో నిబ్బరము పెరుగును. గురువుల, పుణ్యపురుషుల, విద్వాంసుల, దీన జనుల సాంగత్యము లభించును. ఇంద్రియ నిగ్రహము, కష్టసహిష్ణుత అలవడి, భగవద్భక్తి ధ్యాన సమాధులందు శ్రద్ధాసక్తులు పెరుగును. అందుకే బమ్మెర పోతనామాత్యులు భాగవతములో "చేతులారంగ శివుని పూజింపడేని" యను పద్యమున దైవపూజ భక్తిలేని మానవుని జననము తమ తల్లుల కడుపుచేటు కే యని నిందించాడు.

కష్టసాధ్యమైన యాత్రలలో మనము, ప్రకృతి సౌందర్య నిసర్గ శోభలనాస్వాదించునప్పుడు గులాబీలలో ముండ్లలాగ, మొగలిరేకులలో నాగు

లాగ, పట్టుపరుపులలో కంటకములలాగ, గాఢ నిద్రలో పీడకలలలాగ, కొన్ని కొన్ని ప్రమాదములు అవరోధములు యెదురగుచుండును. అందుకే ఒక మహానుభావుడు "The natures breath taking beauty is accompanied by death taking duty" అన్నాడు. ప్రకృతి సౌందర్య సందర్శనాభిలాషి ప్రకృతిసిద్ధ మరణమును కూడ వెంట నిడుకొనియే పోవుననుట యధార్థమైయున్నది.

మాలో మంచి కండపుష్టిగలిగి, వేయిట్‌లిఫ్టర్‌గా పేరుగాంచిన కీ.శే. శ్రీ రామక్రిష్ణన్‌గారు పది రోజులపాటు పర్వతములు గడచి యెక్కుచు దిగుచు ప్రతిదినము డాక్టరు పరీక్షలో నుత్తీర్ణుడగుచు పదకొండవరోజు లిపుపాస్ దాటగనే ఏ రోగ బాధలేక నడుస్తూ నడుస్తూ క్రింద పడి హఠాన్మరణము బొందుట చూచినచో ఆ అనుభవము పై యధార్థమునకు దృష్టాంతరమే యై యుండుననిపించును.

ప్రపంచములో శారీరక, మానసిక, ఐశ్వర్యములతో, పదవులతో, పలుసౌఖ్యములతో జీవించే వారెందరోయున్నారు. వారిలో ఎందరు ఆధ్యాత్మికానందమును సాధించగలుగుతారు? కైలాస మానస సరోవరములలాటి పుణ్య హిమాలయ క్షేత్రముల దర్శించి ప్రకృతి సందర్శనచే దివ్యానుభూతుల నోచుకొంటారు? కీ.శే. పండిత జవహర్‌లాల్ నెహ్రూగారు కైలాస మానస యాత్ర జరుపుటకు ఉబలాటపడ్డారని, కాని అంతటి మహానుభావునికిని అది నెరవేర లేదని స్వయముగా వ్రాసికొన్నారు. అట్టి సందర్భములను విచారించినచో ఎంతటి వారికైనను ప్రాప్తము, ప్రారబ్ధము కూడ తోడ్పడవలసి యుండుననునది యధార్థమని తోచకమానదు.

కావున ఈశ్వరానుగ్రహమున ఈ పవిత్ర యాత్రను ది. 19-7-83 నుండి 17-8-83 వరకు పూర్తిచేసిన నేను, నాచూచిన దృశ్యములు, పొందిన అనుభూతులు, ఏరోజుకారోజు 'డైరీ'లో వ్రాసుకొనుట జరిగినది. ఇల్లు చేరగనే ఇవన్నియు ఒక వ్యాస రూపములో పత్రికాముఖంగా పాఠకులకు తెలియ చేయవలయునను ఉత్సుకత మాత్రమే యుండెను. కాని నేను నాయాత్ర

ముగించి స్వస్థలము చేరగనే నా అనుభవములను నాలుగైదు రోజులవరకు గ్రామఫోను రికార్డులా చెప్పినదే పదేపదే పలువురు మిత్రులకు బంధువులకు చెప్పుట జరిగినది. అది విన్న ముఖ్యులలో మా మాతృమూర్తి పేరగల "రుక్మిణీ సీతారామారావు స్మారక విద్యాలయ" ప్రిన్సిపాల్ శ్రీ కనకయ్యగారి ప్రోద్బలము నే నీ పుస్తకము వ్రాయుటకు ప్రేరేపించినది.

దీనికి తోడుగా జీవితములో పదిమంది కుపకరించు ఏదో ఒక శాశ్వతమైన మంచి పని చేయవలయునను చిరకాల సంకల్పముండియున్నందున, ఈ విధముగా ఆ ధ్యేయము నెరవేరబోవుచున్నదేమో యను ఆకాంక్షయు తోడైనది. లోగా అపుడపుడు కొన్ని సత్కార్యములు చేయు నవకాశము ఆ భగవంతుడు కల్పించినందున నా శక్తివంచన లేకుండా, అలాంటి మంచి పనులు చేసియు నాలో ఏదో అసంతృప్తి మిగిలియుండెను.

నాకు తెలిసినంతలో కైలాస మానసయాత్ర సంబంధ సవివర తెలుగు రచన వెలువడలేదు. అందుచే నేను పండితుడను కాకున్నను, రయితను కాకున్నను లోగా రచనానుభవము లేకున్నను, ఈ పుస్తక రచనా వ్యాసంగమునకు సాహసించి, ఈ గ్రంథమను, సువర్ణమును "మూస" యను పాఠక మహాశయుల "తప్త"మను పఠనము ద్వారా ఇది నిజమైన బంగారమో, ఇత్తడియో తేల్చగలందులకు "కవి యే మెరుగు రసజ్ఞుడెరుగు" యన్నట్లు మీ ముందుంచుచున్నాను.

మా యాత్ర ఒక నియమిత పంథా గలది. మేము నియమిత సమయములో ప్రతిరోజు గమ్యస్థానము చేరాలి. నియమిత కాలములో తిరుగు ప్రయాణముద్వారా స్వస్థలములకు రావాలి. అలాగే జరిపితిమి. కావున అచటి ఆచార వ్యవహారములు సాంఘిక, చారిత్రిక, భౌగోళిక, విషయములను సంపూర్ణముగా నధ్యయనము చేసి గ్రహించే వీలులేదు. అందుకై అనేక గ్రంథముల పరిశీలనావశ్యకత కలిగినది. యాత్రానుభవములతోపాటు పౌరాణిక గాథలను, సందర్భానుసారముగ పొందుపరుచుటయు జరిగినది. లేనిచో ఎంతసేపు పర్వతారోహణ, అవరోహణ, నదీ, దృశ్య దర్శన తప్ప పుస్తకములో నేమియు నుండకపోయెడిది.

ఈ పుస్తకములో సందర్భానుసారముగా పొందుపరచుటకు ఈ క్రింద వివరించిన పుస్తకముల అధ్యయనము తోడ్పడినది. శ్రీమద్భాగవతము, భారతము, రామాయణము, దేవీభాగవతము, మేఘసందేశము, కుమార సంభవము, భర్తృహరి, సత్యార్థ ప్రకాశ, భగవత్‌స్తుతి, దానబోధ, హిందూ ధర్మము, మనుచరిత్ర, శ్రీమత్‌భగవద్గీత, భారతీయశకములు, కైలాస్ మానససరోవర్ (ఆంగ్లము) వాండరింగ్స్ ఇన్ హిమాలయాస్ (ఆంగ్లము) బుద్ధిజమ్ (ఆంగ్లము) జైకైలాష్ జైమానస్ (హిందీ) ఇత్యాది అనేక గ్రంథముల పరిశీలించి ఆ యా విషయముల సేకరించి పొందుపరచుట జరిగినది. ఈ సందర్భమున ఆయా గ్రంథకర్తలకు నాయొక్క కృతజ్ఞతాభివందనములు సమర్పించుకొనుట సమంజసమని భావిస్తాను.

ఈ పుస్తకరచన పూర్తి చేసిన తరువాత మున్ముందుగా నాకు సర్వ విధాల ఆప్తులు, శ్రేయోభిలాషులు, సాహిత్య ప్రియులగు శ్రీ పాములపర్తి సదాశివరావు అన్నగారికి నా వ్రాతప్రతిని ఇచ్చి ముద్రణ యోగ్యమగునాయని తిలకించకోరితిని. వారు దానిని పూర్తిగ పఠించి సంతసించి సంస్కరించి ప్రోత్సహించిరి. అంతేకాక ఈ పుస్తకమున కొక ప్రామాణికత తేగోరి, ఓరుగల్లులో గల ప్రముఖ పండితులగు శ్రీమాన్ డా॥ కోవెల సుప్రసన్నా చార్యులు, డా॥ మృత్యుంజయ శర్మగారలు, డా॥ శ్రీ భాష్యం విజయసారధి గారలు, శ్రీ శాస్త్రుల భార్గవ రామశర్మగారలు ఇత్యాది పెద్దలను కలసి, వారితో ఈ పుస్తక ప్రచురణ ప్రస్తావించి, వారివారి అమూల్య రచనలను కోరి సేకరించుట జరిగినది.

పిదపటి దశలో శుద్ధ ప్రతిని తయారుచేయుటకుగాను శ్రీమతి శ్యామలా కృష్ణారావుగారలు, శ్రీ ఆర్. సుదర్శనంగారును తోడ్పడి, కోరినదే తడవుగా శుద్ధ ప్రతిని వ్రాసి యిచ్చినారు. మరి కొన్ని రోజులకు మా ఆప్తమిత్రులు, పండితులు, కళాకారులు, జ్ఞానవృద్ధులు శ్రీ నెమలికంటి జగన్నాథంగారి సహాయముతో ఈ పుస్తకములో ఆ యా సందర్భములలో పలయు శ్లోకములు పద్యములు పౌరాణికములనుండి ఎన్నుకొని జతపరచుట జరిగినది. అంతే గాక శ్రీ సదాశివరావుఅన్నగారును 'బుద్ధిజమ్' లాంటి, పలుగ్రంథముల నుండి

మరికొంత అమూల్య సమాచార మందించగా పొందు పరచుట జరిగినది. ఈ సందర్భమున పై పెద్దలందరు నాపై చూపిన అనురాగ అభిమానములకు హృదయ పూర్వక కృతజ్ఞతాభివందనములు సమర్పించుకొనటయే తక్షణ కర్తవ్యము.

మనశ్శాంతియే కరువైన నేటి పరిస్థితులలో పుస్తకరచనే కష్టమను కుంటే దానిని ముద్రించుట ఒక యజ్ఞములాంటిది. ముద్రణానంతరము పాఠకులకు ఏంతవరకు రుచించునో, ఎంత ఉపయుక్తమగునోయనునది మరొకజిజ్ఞాస. పుస్తకము పాఠకుల చేతికందుట మరొక ఆర్థిక గడ్డు సమస్య. ఏది యేమైనా పుస్తక రచనా, ప్రచురణా వ్యాసంగము, బహువ్యయ ప్రయాసలమయమై యున్నదనుట నిర్వివాదాంశము.

నా చిన్ననాట ఏడవ యేటనే మా తండ్రిగారు దివంగతులగుచు బాల్య ప్రాయులమగు మా ఇరువురు తమ్ములను మా అగ్రజుల చేతిలో అప్ప గించి కన్నుమూసిరి. తదాదిగా మా అగ్రజులనే తండ్రికన్న దైవముకన్న మిన్నగా భావించుచు, వారి ప్రతి ఆజ్ఞను శిరసావహించుచు, భయ భక్తులతో గౌరవాభిమానములతో నేటికిని మసలుచున్నాము. తెలిసి యేనాడును వారి కీర్తి ప్రతిష్ఠలకు కళంకమాపాదించు నేలాటి కార్యము తలపెట్టలేదు. భవి ష్యత్తులో కూడ అలాటి అవకాశము కలుగదనే నా విశ్వాసము.

అందుకే

శ్లో॥ "అతి దాక్షిణ్యయుక్తానాం, శంకితానాం పదే పదే
పరాపవాద భీరూనాం, దూరతో యాంతి సంపద"

అన్నారు గదా!

మా అగ్రజులు, మా ఔన్నత్యమును గోరి, ఎనలేని ఆదరభావముతో ప్రేమాను రాగములతో సదా మాకు మార్గదర్శకత్వము వహించి, మమ్మింత వారినిగా చేసినారు. వారి రుణ విముక్తి ఈ జన్మకు సాధ్యపడదేమో.

జీవితములో ఏమియు సాధించని నాకు పెద్దగా అడియాసలులేకున్నను,

మా సంతానమునకు చేయవలసిన కనీస విధ్యుక్త ధర్మములు కొన్ని మిగిలి యున్నవి. కాని వేడిరక్తము ప్రవహించు మా బిడ్డలకు ఆశలు, ఆశయా లుండుట సమర్థనీయములే. వారి ఆశలు మాత్రము అడియాసలు కాకూడదని ఒక తండ్రిగా కోరుకొనుటయు అసమంజసముకాదని భావిస్తాను.

ఆరు సంవత్సరముల క్రితము దివంగతురాలైన మా మాతృమూర్తి "రుక్మిణీదేవి" ఆత్మశాంతికిగాను, మా అగ్రజులు శ్రీ పి. వి. నరసింహారావు గారు నాడు భారత విదేశాంగశాఖామాత్యులు, నేనా నాడు తెచ్చిన మానస జలమును వారికియగనే "మన అమ్మవుండి వుంటే ఎంతగా సంతసించెడిదో" అని మా మాతృమూర్తి స్మృతి సంకల్పమును తలపించినారు.

"అమ్మలగన్నయమ్మ ముగురమ్మల మూలపుటమ్మ" అన్నట్లుగా, శతాధిక సంతతికి మూలము మాఅమ్మ. ఆమె భగవద్భక్తి. పుణ్యతీర్థాభి లాష, బ్రాహ్మణ సేవ అన్నదానాదులందభిరుచి, మున్నగు మహోన్నత ఆదర్శ ములు మాకు అవిస్మరణీయములు. మా అగ్రజులంతటి సరస్వతీ పుత్రుని గని పెంచిన అమ్మ మా అమ్మ. ప్రపంచమున ధనకనక వస్తు వాహనములన్నియు లభించును. కాని అపారమగు సంపదలను వెచ్చించినా అమ్మ మాత్రము లభిం చదు. అందుచే ఈ శుభ సందర్భమున అమ్మకు అంజలి ఘటించుట ప్రథమ కర్తవ్యము.

'అక్కరకు రాని చుట్టము' అను పద్యము నేర్పిన అమ్మవారి నాటి నుండి నేను చేసిన ప్రతి అల్లరిని భరించి, అన్నము మాని అలిగితే ఆదరించి అల్లారు ముద్దుగా తినిపించిన మా అమ్మ, అపరిమిత ప్రేమానురాగాలతో పెంచి పెద్ద చేసిన మా అమ్మ, అయ్యలేని లోటును కూడ పూరించిన మా అమ్మ సదా బాగోగుల విచారించిన మా అమ్మ, అడుగడుగునా, "ఆయురారోగ్య ఐశ్వర్యాభివృద్ధిరస్తు" అంటు మనసార దీవించిన మా అమ్మ, నా చేతులార తెచ్చిన ఈ పవిత్ర మానససరోవర జలమును పొందజాలకుండుట నా దుర దృష్టమేమో. కావున ఈ పుణ్యక్షేత్ర యాత్రాదర్శన పాత్రమును ఆవేదనతో అమ్మ ఆత్మకు అంకిత మొనర్చి ఊరడిల్ల గోరుచున్నాను. "మాతృదేవోభవ"

అను నాసుడిచే అమ్మ ఈ చిరుకానుక స్వీకరించి, ధన్యత చేకూర్చాలని ఆకాంక్షిస్తూ హృదయ కుసుమాంజ సహస్రములు అర్పిస్తున్నాను.

ఈ పుస్తక ముద్రణకు సహృదయతతో ఆర్థిక సహాయమందించిన సాంస్కృతిక వ్యవహారముల శాఖ కేంద్ర ప్రభుత్వము వారికి, శ్రీ రాజ రాజేశ్వరస్వామి దేవస్థానము వేములవాడ నాటి పాలక వర్గమునకు, E. O. గారికి, మంజూరి యిచ్చిన నాటి దేవాదాయ కమీషనరు గారికి, శ్రీ తిరుపతి తిరుమల దేవస్థాన పాలక వర్గమునకు, E. O. గార్కి, మరియు ఎడిటర్ 'సప్తగిరి' K సుబ్బారావుగారికి, మరియు ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వ సాంస్కృతిక వ్యవహారముల శాఖ వారికిని, సిర్పూరు పేపరు మిల్స్ యాజమాన్యమునకు, తదితర ప్రదేశ మిత్రులకు హృదయపూర్వక కృతజ్ఞతలు తెలియజేయు చున్నాను.

అలాగే సకాలములో ముద్రణ జరిపించి యిచ్చిన సహజ ప్రింటర్స్ అధినేత శ్రీ ఆర్. ఎస్. కృష్ణమూర్తిగారికి, వారి సిబ్బందికి, రంగు చిత్రములు ముద్రించిన కోదండా ప్రింటర్స్ అధినేత శ్రీ నవీన్ గారికి, వారి సిబ్బందికి, అచ్చుతప్పులను సవరించి అందించిన శ్రీ సీతారామాంజనేయులు గారికి తన నెగెటివ్లు కొన్ని అందించిన యాత్రిక మిత్రుడు శ్రీ కిశోర్‌గారికి కంట్రా క్టరు కంపోజిటర్ శ్రీ ఎ. దయానంద్ గారికి మరియు ఇతర విధాల ప్రచురణకు తోడ్పడిన ఎల్లరకు కృతజ్ఞతా పూర్వక వందనము లర్పించు చున్నాను.

అంతేగాక ఎన్నెన్నో రాచకార్యబాధ్యతలలో నిమగ్నమై యుండియు నాపై ఆప్యాయతతో "తొలి పలుకు" వ్రాసి పంపిన మా అన్నగారు శ్రీ పి. వి. నరసింహారావు గారికి, ఎన్నో ధార్మిక కార్యములలో నిమగ్నమై ఆశీస్సులు పంపించిన శ్రీశ్రీశ్రీ భారతీ తీర్థస్వాములు జగద్గురు శృంగేరీ శారదా పీఠాధిపతులకు, మరియు శ్రీశ్రీశ్రీ త్రివిక్రమరామానంద భారతీస్వామి కురుతాళం శ్రీ సిద్ధేశ్వరీ పీఠాధిపతులకు, స్వహస్తములతో ఆశీర్వదించిన శ్రీశ్రీశ్రీ చంద్రశేఖర సరస్వతీస్వాములు కాంచికామకోటి పీఠాధిపతులు పెద్దస్వాముల వారికి, ఎన్నెన్నో సాహిత్య ఉద్యోగ బాధ్యతలలో నిమగ్నమై యుండియు

అభినందనలు వ్రాసి పంపించిన శ్రీ డా॥ సి. నారాయణరెడ్డి వైస్ ఛాన్సలర్ గారికి, ప్రొ॥ కోవెల సుప్రసన్నాచార్యులు గారికి, ప్రొ॥ లక్ష్మణమూర్తిగారికి, మరియు ఎల్లవేళల నా భవితవ్యమునకై నా పుస్తకమునకై తపనపడుచు, సంస్కరించి, కృషించి, పరిచయ వాక్యములు వ్రాసియిచ్చిన శ్రీ పాములపర్తి సదాశివరావుఅన్నగారికి, సర్వులకు నా యొక్క కృతజ్ఞతాపూర్వక సహస్రాంజలులు ఘటించుచున్నాను—

చివరి మాటగా ఈ గ్రంథ ప్రచురణ సమయమున ఊహలకందని అవాంతర విపత్తుల సుడిగుండములు అకస్మాత్తుగ ఎదురగుట వలన కొంత ఆలస్యము జరుగుట ప్రథమ కారణము. ముద్రణ నిమిత్తమై ఆర్థిక సంబంధ సహకారములో పలువురు మాటలతో మభ్యపెట్టి రిక్తహస్తములు చూపుట ద్వితీయము. ఇక తప్పనిసరిగా రంగుచిత్రముల ముద్రణకు పెద్దల ఆశీస్సులు, అభినందలకు ఎదిరి చూచుట తృతీయ కారణము. ఈ పుస్తకమున కొన్ని అచ్చుతప్పులు, ఇతరత్రా దోషములు, అనివార్యమై యున్నందున పాఠక రసజ్ఞులు పొల్లులు మన్నించి, సహృదయతతో సదంశములను స్వీకరించి, నాకు ప్రోత్సాహము నొసంగుదురని విశ్వసించుచున్నాను. ఇందలి స్ఖాలిత్యములను మరు ముద్రణలో సవరించ యత్నించగలను. అంతేగాక, ఈ గ్రంథములో అచటచట కొన్ని సందేశములు, లేదా ఉపదేశాత్మకముగా దొర్లిన మాటలను నా స్వంతమని భావించక నేనంతటి మహోన్నతుడను కాదని సవినయముగా మనవి చేయుచు అవి కేవలము పెద్దల ఉపదేశ పునరుక్తములుగానే ఎంచగలరని ప్రార్థన.

ఈ గ్రంథము వలన భారతీయుల ముఖ్యాతిముఖ్య క్షేత్రమగు కైలాస యాత్ర వివరణచే ఆ యాత్రీకులకు, యాత్రచేయ స్తోమత, ప్రాప్తములేని వారికి తదితర రసజ్ఞులకు, జిజ్ఞాసువులకు ఉపయుక్తము కాగలదని ఆశిస్తున్నాను. ఈ నా గ్రంథమునకు పాఠక మహాశయుల ఆదరణ లభించినచో నాకృషి సఫలీకృతమైనట్లుగా భావిస్తానని మనవిచేయుచు ఈ నాలుగు మాటలచే ఆ గౌరీసహిత కైలాస వాసుని మనసార ప్రార్థిస్తూ, సర్వులకు, సదా

సద్బుద్ధులు, సకల సంపదలు, సదాయురారోగ్యములను సద్వృష్టిని సమ
గాకయని సవినయంగా ఆంకాక్షిస్తూ ముగిస్తున్నాను.

బుధజన విధేయుడు

పాములపర్తి వెంకట మనోహ
వంగర, కరీంనగరం జిల్

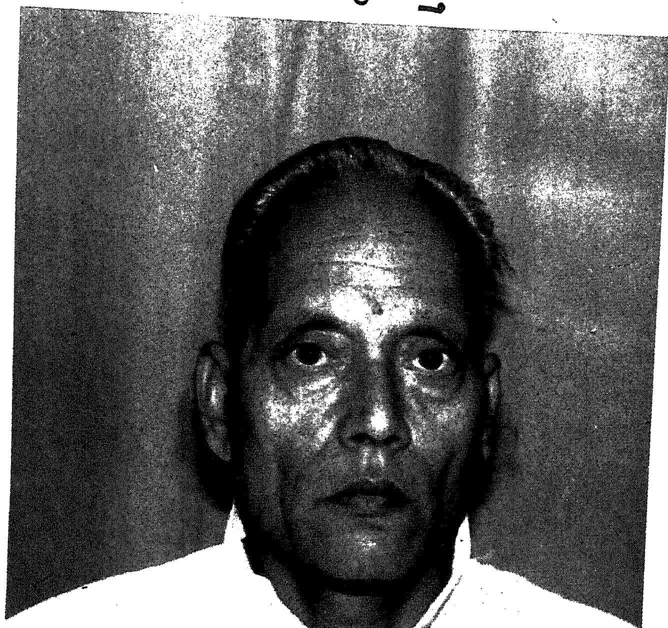
"సర్వేజనాః సుఖినోభవంతు"

"ఓం నమో గౌరీ కైలాస నాథాయ"

శ్లో. వందే శంభు ముమాపతిం సురగురుం వందే జగత్కారణమ్
వందే పన్నగ భూషణం శశిధరం వందే పశూనాం పతిమ్
వందే సూర్యశశాంక వహ్నినయనం వందే ముకుంద ప్రియమ్
వందే భక్త జనాశ్రయం చ వరదం వందే శివం శంకరమ్.

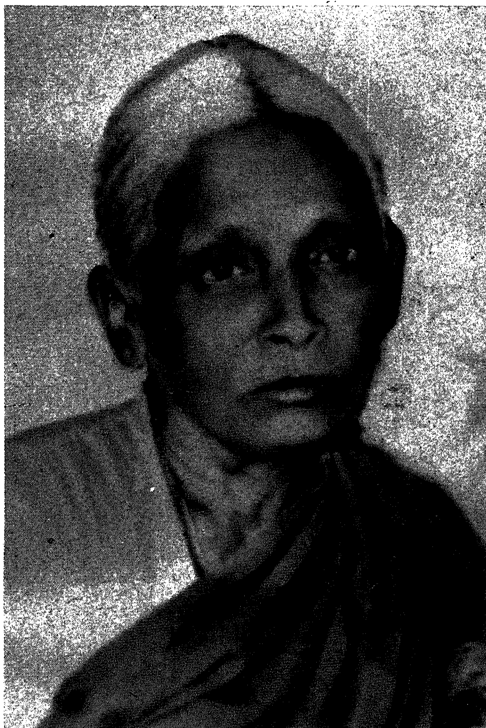
కృతికర్త

పి. వి. మనోహరరావు

చేతులారంగ శివుని పూజింపడేని
నోరునొవ్వంగ హరికీర్తి నుడువడేని
దయయు సత్యంబు నిసుమంత దలపడేని
పుట్టనేటికి తల్లుల పొట్టచేటు.

సమర్పణము - అమ్మకు

కీ.శే. రుక్మిణీదేవిగారు

ఎన్ని జన్మలపున్నెమో ఈ తనువున
తల్లీ: నీ యనురాగ సంతర్పితుడగు
చిన్ని కొడుకీయనున్న యీచిన్ని యుపద
నీ పదాబ్జములందున నిలుచుగాక॥

మీ ప్రేమామృతసేకమై పెరిగెనే డీకొమ్మ పుష్పించె వి
ద్యాప్రేయస్సుమమై, మనోహరము యాత్రారూపమై తల్లి। పు
త్ర ప్రారంభములెట్టివో తెలియరాదానీకు ఈ గ్రంధమం
తః ప్రజ్ఞానిధి, నీ పదాబ్జముల నర్పాబస్నిగ్ధమున్ జేయుతన్॥

నన్నెట నుండియో యిటకు నాడతి ప్రీతిగమోసి తెచ్చియే
జన్నముతోడమిమ్ము నిట శాశ్వతమూర్తుల జేయగోరితో
వెన్నలతోడగారముల పెట్టిన చేతికి నిత్తునమ్మ: యీ
పున్నెములన్నియుంగురియు పాత్రముకౌమ్మిదె రుక్మిణీసతీ॥

శ్రీ పి. వి. నరసింహారావు
మానవ వనరుల అభివృద్ధి శాఖామాత్యులు
భారత ప్రభుత్వము - న్యూ ఢిల్లీ. తేది : 11-6-1986

తొలి పలుకు

కైలాస మానస సరోవర యాత్రను గురించిన, ఈ గ్రంథంలో భారతీయ ప్రాచీన సంస్కృతికి చెందిన కొన్ని ముఖ్యాంశాల వివరణకు పూనుకొనడం జరిగింది. హిమాలయ మేరు పర్వతాలు, గంగా, యమునా, సింధూ నదులు, హిందూ దేవీ దేవతా గాథలకు, చెందే పలు ప్రదేశాలు, అనేక

ఋషుల, ఆశ్రమ కేంద్రాలు, హిమాచల పరిసరాలలోని ఎన్నో పవిత్ర స్థలాలు పేర్కొనబడ్డాయి. మన పండితులు, భారతీయ దేవీ దేవతలు, ఉత్తర ప్రాంత భూములకు, భారతీయ ఆచార్యులు, దక్షిణ సీమకు చెందినట్లుగా, ఉద్ఘాటించియున్నారు.

వైదిక సంస్కృతి, జైన, బౌద్ధ సంస్కృతి, పౌరాణిక సంస్కృతి అనే మూడు శాఖలు కూడ భారతదేశానికి చెందినవే. ఈ మూడు సంస్కృతులు కూడ విశ్వవ్యాప్తంగా ప్రభావం వేసినవి. నాగరికతావ్యాప్తిలో అసాధారణ పాత్ర వహించినవి. ఆర్యులు మధ్య ఆసియా నుండి భారతదేశానికి వలస వచ్చారనియు భారతీయ ఆదిమవాసులైన ద్రావిడులపై ఆధిపత్యం వహించారనియు, కొందరు చరిత్రకారులు భావిస్తున్నారు. మరికొందరు అలా కాక ఆర్య వైదిక సంస్కృతి, ఆదినుండి భారతదేశానికి చెందియున్నదేనని అభిప్రాయపడుతున్నారు. ఈ సుదీర్ఘ వివాదంపై ఇతోధిక పరిశోధన కావలసి వుంది.

గత రెండు శతాబ్దాలలో, పాశ్చాత్య విద్వాంసుల, ఆధిక్యత, మన విజ్ఞాన విద్యారంగాలలో విరివిగా కొనసాగినది. ఆ ప్రభావం నేటికీ కొనసాగుతూనే వుంది. విదేశీ పరిపాలనలో, సంస్కృతీ విజ్ఞాన రంగాలలో కొన్ని నియంతృత్వ ధోరణులు అమలైనవి. దివ్య జ్ఞాన సమాజానికి చెందే, మెడాం బ్లావెట్‌స్కీ, అనీ బిసెంటు, మిస్టర్ జడ్జి లాంటివారు, తమకు విశ్వాంతరాళాలనుండి, కుతుమి, మోర్యాయనే (బౌద్ధ) దివ్యాత్మలనుండి, దివ్య సందేశాలు వస్తుంటాయని చెపితే, నిజమే కాబోలు ననుకొని విశ్వసించినవారు అనేకులున్నారు. తుదకు అదంతా బూటకమని, కీ॥ శే॥ జిడ్డు కృష్ణమూర్తి గారు ఖండించిన విషయం సువిదితాంశమే. బ్రిటిషు హయాంలో, ఇలాంటి ఉదంతాలు అనేకం జరినవి.

సింధులోయకు చెందే హరప్పా మొహంజదారో సంస్కృతి ద్రావిడులకు చెందినదా, ఆర్యులకా అంటూ వాదవివాదా లిప్పటికీ కొనసాగుతున్నవి.

ఇక్ష్వాకు మహారాజు సరస్వతీ నదీ తీరంలో ఒక యజ్ఞం జరిపినట్లు, పిదప అచటినుండి అగ్నిని వెంట తీసికొని అయోధ్యకు తరలి పోయినట్లు

సరయూ గంగానదీ తీరాల మధ్యగల అడవులను కాల్చివేసి, అక్కడ స్థిరపడి నట్లు మన వేదం చెపుతుంది. అలాగే ఋగ్వేదంలో పేర్కొనబడిన దాశరాజు యుద్ధప్రసక్తిలాంటి విషయాలలో, ఇతోధిక, పరిశోధన అవసరమవుతుందని కొందరు పురాతత్వవేత్తలు, భావిస్తున్నారు. భూగర్భంలో గల అనేక పురాతత్వ రహస్యాలను మన మింకా వెలుగులోకి తేవడం, మరికొన్ని త్రవ్వకాలకు పూనుకొనడం వాంఛనీయము. అప్పుడు మాత్రమే సమగ్రమైన హైందవ సంస్కృతీ వివరణ సాధ్యపడుతుంది.

అలాగే బౌద్ధ సంస్కృతీ విలోకనకు కూడ, ఇతోధిక ప్రాధాన్యత నివ్వవలసివుంటుంది. హైందవ మత సాంప్రదాయ ఆచార విహారాల వికాస క్రమంలో, బౌద్ధము కూడ యెంతో ప్రాధాన్యత కలిగి వుంది. బౌద్ధమతంలో, బుద్ధుని అనంతరకాలంలో, అనేక మార్పులు, కూర్పులు, చేర్పులు జరిగినవి. మహాయాన సాంప్రదాయాలలో విగ్రహారాధన, అవతారతత్వం, పునర్జన్మ వాదం లాంటి, హిందూమత భావాలు చోటు చేసుకున్నవి. మంత్రయానం వజ్రయానం, సహజయానం (జెన్) అనే ధ్యానమార్గంలాంటి సాంప్రదాయాలు అమలులోకి వచ్చినవి. అవి ఆసియా ఖండాన్నంతా, ఆవరించి ఈనాటికీ అమలులో ఉంటున్నవే. ఈ విషయాలలో విశ్వ విద్యాలయ స్థాయిలో ఇతోధిక పరిశోధనలను ప్రోత్సహించడం వాంఛనీయమౌతుంది. ఆదిశంకరుల గురువైన గౌడపాదాచార్యులు బౌద్ధ సాంప్రదాయంచే ప్రభావితులైనట్లుగా చెప్పబడుట సువిదితాంశమే. ఆయన బుద్ధుని హైందవావతారంగా గుర్తించి ప్రస్తుతించారు. నాగార్జునుని మాధ్యమిక వాద భావాలను తన కారికలతో ప్రచ్ఛన్నంగా ఆమోదించారు. ఆ విధంగా వేదాంత విలోకనలో, బౌద్ధంకూడ పాత్ర వహించింది. ఏలాగైనను బౌద్ధ, జైన, హిందూ సంస్కృతీ సాంప్రదాయాలు, ఆచార వ్యవహారాలు, చిరకాల సహజీవనం జరిపి ఎన్నెన్నో ఆదానప్రదానాలకు లోనైనవి. ఆయా వివరాల వైజ్ఞానిక పరిశోధన ఆసక్తిదాయకం కాగలదనడంలో సందేహం లేదు.

మన చరిత్రలో, అశోకుడు, కనిష్కుడు, హర్షుడు మున్నగు రాజులు, నాగార్జునుడు, వసుబంధుడు, అశ్వఘోషుడు, దీపంకరుడు, పాహియాన్, యువాన్‌సాంగ్, ఇత్సింగ్ మున్నగు అసంఖ్యాక విద్వాంసులు, యాత్రికులు,

బౌద్ధ సాంప్రదాయ విస్తరణకు కృషి చేశారు. నలందా, విక్రమశిల, వల్లభి, విశ్వ విద్యాలయాలు, రాజగృహ, వైశాలి, పాటలీపుత్ర జాలంధర, అనూరాధ పుర, బౌద్ధ విశ్వ మహాసభలు, చరిత్ర ప్రఖ్యాతమై ఉన్నాయి. సారనాథ, అజంతా, వల్లభి, సాంచి, గయ, అమరావతి మున్నగు బౌద్ధ పీఠాల వైజ్ఞానిక ప్రాభవం విశ్వవ్యాప్తి చెందినది. ఈ కేంద్రాల ద్వారా భారతదేశం శాంత్యభ్యుదయ స్వాతంత్ర్య సందేశాలను యావత్ప్రపంచానికి అనుగ్రహించింది. అలా దేశదేశాంతరాలలో సుఖ, శాంతి సమృద్ధులను పంచిపెట్టింది. ఆ సముజ్వల ఉదంతాలు మనకు అవిస్మరణీయాలు. పిదప ఆదిశంకరుల అనంతరకాలంలో, బౌద్ధ, జైనమతాలు, రక్తపాత రహితంగా హిందూమత సాంప్రదాయాలతో సమరసమై పోవడం కూడ ఒక అద్భుతావహ అనుభవము. ఇలాంటి సముజ్జ్వల, సాంస్కృతిక చరిత్ర మనభారతదేశానికి చెందియుండడం అపురూప విషయం. అంతేకాక భారతదేశం నాటికీ నేటికీ శాంత్యభ్యుదయ పంథాలోనే పయనిస్తూ వుందని, మన ఇటీవలి స్వాతంత్ర్యోద్యమానుభవాలు నిరూపిస్తున్నాయి. ఆ ప్రాతిపదిక పైనే మనం, అలీన, పంచశీల, విధానాలను ప్రతిపాదిస్తున్నాము.

ఇతర రంగాలలో వలెనే, మత, ఆధ్యాత్మిక వేదికలలో కూడ, మంచి చెడు అనే రెండు ధోరణులు యెదురౌతుంటవి. అతీతశక్తులను గూర్చి, మహిమలను గూర్చి, స్వకపోలకల్పనలు కొన్ని కొనసాగుతుంటాయి. ఇవి విశృంఖల భావాలుగా, కల్పనలుగా, స్వప్నాలుగా రూపొందుతుంటాయి. కొన్ని క్షుద్రధోరణుల నలా వుంచి, మన ప్రాచీన గ్రంథాలలో తరచు ధార్మిక, నైతిక న్యాయ విలువలకు చెందే విశిష్ట విలోకన ప్రతిబింబిస్తుంటుంది. వీటితోబాటు, సాహిత్య కళారంగాలలో, అమూల్య ఉత్తేజనతో కూడిన, సృజనాత్మకత, ప్రముఖ పాత్ర వహిస్తుంది. మన చిత్రకళ, మూర్తికళ, వాస్తుకళ, చైత్య, ఆరామ, విహార నిర్మాణకళ, అద్భుతావహ విలువలతో కూడు కొని, సాంస్కృతిక పరంగా, జగద్విఖ్యాతమైనవి. బౌద్ధ ధర్మసందేశం ద్వారా, అవి బర్మా, సిలోన్, టిబెట్, చైనా, జపాన్, నేపాల్, కొరియా మలయా, సయాం, ఇండొనేషియా, జావా మున్నగు ప్రదేశాలలో అపూర్వ సాంఘికోన్నతిని నిర్మించాయి. అనేక భాషా సంస్కృతుల వికాసానికి, ఉత్తే

జం కల్పించి, శాంతియుత, సహ జీవనానికీ, సాంస్కృతిక ఆదానప్రదానానికీ, దోహదం చేసినవి. ఆ ఉదాత్త చారిత్రికాంశాల అధ్యయనం నే డెంతేని ఆవశ్యకం.

మన దీర్ఘకాలిక జాతీయ వికాసక్రమంలో, విభిన్న సాంప్రదాయాలకు చెందే అమూల్య రచనలు వెలువడ్డవి. శ్రుతి, స్మృతులు, వ్యాకరణం, తర్కం, విజ్ఞాన శాస్త్రాలు, ఇతిహాసాలు, గాథలు, సాహిత్యం, కళలు, శిల్పం, ఆయా మత సాంప్రదాయాలు, ఆచార వ్యవహారాలు, బహుముఖ స్వభావ స్వరూపాలతో, జీవన ప్రగతికి, వెలుగుబాటలు వేసినవి. వాటిలోని నిర్మాణశీలతను, సమైక్యతాశీలతను, సహకారశీలతను, నేటి యువమేధావులు, అవగాహన చేసికొనడం వాంఛనీయమౌతుంది. అలాగే ఇస్లాం, క్రీస్తు, పారశీక మతాలు, భారతీయతను సంతరించుకున్నవి. భాషా, ప్రాంత, మతమూలక మైన భావ వైవిధ్యాన్ని సమన్వయపరచి, జాతీయ సమైక్యతలో, వినియోగపడే దిశలో వాటిని మలుచుకునే ప్రక్రియ ఈ దేశానికి, అనాదినుండి అలవడిందే. ఇందులో కొత్తదేమీ లేదనే అనాలి. అలా జాతీయ పునరుజ్జీవనను, సక్రియ సృజనశక్తిగా, సాధించుకొన్నపుడే మనం ఆధునిక విజ్ఞానశాస్త్ర వికాసాన్నీ, ప్రగతినీ, ప్రాచీన సంస్కృతితో సమన్వయ పరుస్తూ, ముందుకు సాగగలుగు తాము. స్వాతంత్ర్యాన్ని, స్వావలంబనను, శాంతిని, సహకారాన్ని, బలపరుచు కొనగలుగుతాము.

ఈ 'కైలాస దర్శనం' పుస్తకంలో, కైలాస మానస సరోవర ప్రాంతా లకు చెందే, ఆయా సాంఘిక వివరాలను, పొందుపరచడం జరిగింది. టిబెట్ లోని బౌద్ధమత సంస్కృతికి, భారతీయ సంస్కృతితో గల సాన్నిహిత్యాన్ని రచయిత ప్రస్తావించాడు. టిబెటు ప్రాంతపు వజ్రయాన బౌద్ధ సాంప్రదాయా నికి, శైవ, శాక్త, తంత్రాలతోగల సమన్వయాన్ని వివరించాడు. ఆయా ఉపా సనాక్రమాలలో అనుసరించబడే పలు ఆగమశాస్త్ర సంకేతాలను, సంకల్పా లను, ఆరాధనా విధులను గూర్చి పరిచయం చేశాడు హిమాచల ప్రాంత బౌద్ధంలో, జ్ఞానబుద్ధులు, మానుషీబుద్ధులు, భైషజ్యబుద్ధులు, ధ్యానబుద్ధులు, తార, మారీచ, కాపాల, జంభాలాది, పలు సిద్ధదేవతాగణాలు, వాటి ప్రసక్తి గోచరిస్తుంది. గురుశిష్య పరంపరా సమన్వయంతో కూడిన గుహ్య సాంప్ర

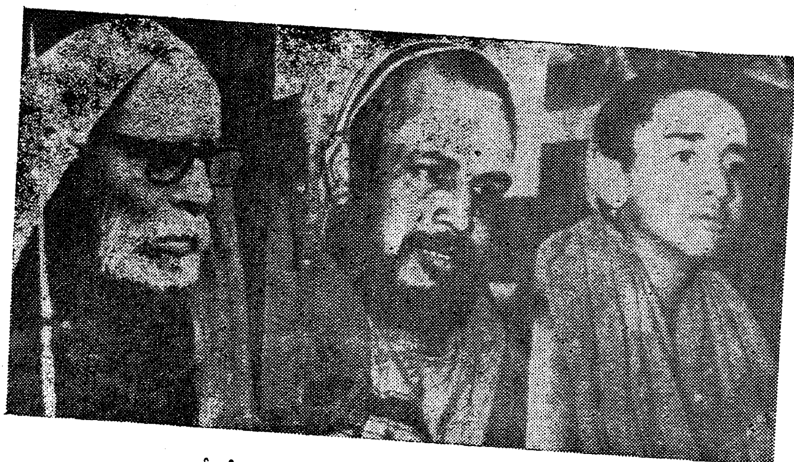
దాయం లాంటివి ఆచరణలో ఉన్నవి. బౌద్ధ వాఙ్మయంలో వీటికి సంబం ధించిన వేలాది గ్రంథాలు అనేక భాషలలో అగుపడుతవి. వాటికి చెందిన కొన్ని వివరణలు ఇటీవలి కాలంలో ప్రచారానికి వచ్చినవి. అయినను మరింత విపులంగా పరిశోధన జరుగవలసిన ఆవశ్యకత ఉందని తోస్తుంది. అందుకు అనేక ఆసియా భాషల అధ్యయనం మరియు ఆయా విషయాల తులనాత్మక పరిశీలనలాంటి బాధ్యతలు యువ విద్వాంసులు స్వీకరించాలి.

ఈ పుస్తక సంపాదకత్వంలోనూ, ముద్రణలోనూ కొన్ని లోపాలు కని పిస్తున్నవి. మరుముద్రణలో వాటిని సంస్కరించుకోవలసి యుంటుంది. కాగా కైలాస మానస సరోవర యాత్రకు చెందిన ప్రత్యక్ష అనుభవాల వివ రణ పాఠకులకు ఆసక్తిని కలిగిస్తుంది. అనేక దేవతాస్తోత్రాలు ఆయా గ్రంథాలనుండి సేకరించిన కొన్ని ఆధ్యాత్మిక వివరాలు, జిజ్ఞాసువులకు ఉప కరించగలవు. ముఖ్యంగా అనుబంధంలో ప్రచురించబడిన ఆయా పండితుల వ్యాసాల ద్వారా, విశిష్ట విషయాలను విపులీకరించినందువల్ల, గ్రంథానికి ప్రామాణికత చేకూరింది. తెలుగు భాషలో ముఖ్య యాత్రా గ్రంథ మొకటి ఈ రూపంలో వెలువడుతున్నందుకు హర్షిస్తున్నాను. ఈ రచనను పాఠకులు ఆద రించగలరని ఆశిస్తాను. ఈ సందర్భంగా రచయిత చి॥ మనోహరుని అభినందన పూర్వకంగా ఆశీర్వదిస్తున్నాను.

పి. వి. నరసింహారావు

ఆశీస్సు

శ్రీ కాంచీ కామకోటి పీఠాధిపతి జగద్గురు
శ్రీ శంకరాచార్య స్వామి మఠము
కాంచీపురము

శ్రీశ్రీశ్రీ చంద్రశేఖరేంద్ర సరస్వతీ స్వాములు
శ్రీశ్రీశ్రీ జయేంద్ర సరస్వతీ స్వాములు
శ్రీశ్రీశ్రీ శంకరానందేన్ద్ర సరస్వతీ స్వాములు

దైవాంశసంభూతులు శ్రీ మత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్య జగద్గురు శ్రీశ్రీశ్రీ చంద్రశేఖర సరస్వతీ స్వాములు తే. 23-3-1986 రోజున కాంచీపురములో స్వయముగా వారి కరకమలములచే గ్రంథమును స్పృశించి, శ్రీ కామాక్షీ సహిత అమరేశ్వరుల అనుగ్రహ పాత్రుడవగుదువని నన్ను ఆశీర్వదించిరి.

వారికి సహస్ర సాష్టాంగ ప్రణామములు

ఆశీస్సు-అభిప్రాయము

శ్రీ త్రివిక్రమ రామానంద భారతీస్వాములు
శ్రీ సిద్దేశ్వరీ పీఠాధిపతి
కుర్తాళం-627 802
టెంకాశి- తమిళనాడు. 3-5-1986

శ్రీరస్తు చిరంజీవులు పి.వి. మనోహర్‌రావు గారిని నారాయణ స్మరణ పూర్వకముగా ఆశీర్వదించి వ్రాయునది.

తమరు అత్యంత భక్తితో పంపిన "కైలాస దర్శనము" బ్రహ్మమానస సరోవర యాత్ర" అను గ్రంథము అందినది. ఆనందమైనది.

గ్రంథ ప్రారంభము మహాగణపతి ప్రార్థన. ఆ వెంటనే "ఆపాతాళ నభస్థలాంత" అన్న శ్లోకము చదువగానే భూమ్యాకాశముల సంతతనున్న మహాజ్యోతిని చూపనున్నట్లు ఉన్నది గ్రంథము. పుస్తకము యొక్క నామమే "కైలాస దర్శనము". బాగున్నది. బదరీ, గంగోత్రియును హిమాలయ ప్రాంత యాత్రలు, మహాకష్ట ప్రాణనష్టములతో కూడిన కఠిన యాత్రలు. వీటి మాట ఎత్తగానే వ్యంగ్యముగా "కైలాసమునకు" వెళ్ళినట్లే అని పూర్వులు చెప్పుచుండెడివారు.

ఈ గ్రంథము నలుబది ఐదు అధ్యాయములుగా విభజింపబడి వర్ణించబడినది. కైలాస మానస సరోవర యాత్రానుభవములను, ప్రకృతి సౌందర్యములను చిత్రించుచు సందర్భానుసారముగా ఆయా పౌరాణిక, చారిత్రిక గాథలను పొందుపరచుట అనునది గ్రంథకర్తయొక్క నైపుణ్యమును, వేద ప్రమాణబుద్ధిని తెలుపుచున్నది.

బహుప్రయాసలతో కూడిన దుర్ఘటనమై ఉన్నతోన్నత హిమాలయ శిఖర ప్రాంతములయందు చేయు పర్యటనము కడు ఇడుములకు ప్రాణాపత్తులకు కూడా లోను కావలసియుండును. ఈ గ్రంథమందు ఇట్టి అనుభవములను కూడా తెలిపిరి.

చంద్రవంశీయుల చరిత్ర వివరణ, క్షత్రియ రాజులయొక్క సత్సాంప్రదాయముల గూర్చి తెలుపుట, స్నాన సంధ్యాది వివరణలు తెలుపుట, ప్రస్తుత కాలమునకు ఎంతేని అవసరము. పుణ్య తీర్థయాత్రలు చేయదలచిన వారలకు ఈ గ్రంథము చాలా సహాయకరముగా నుండును.

"విశ్వామిత్ర పరాశర ప్రభృతయో వాతాంబు పర్ణాశినాః" అన్న శ్లోకము చదివిన సర్వసామాన్యులకు కామమోహాదులను జయించుట సాధ్యమా అనిపించక తప్పదు. సాధన చతుష్టయ సంపాదనకు ఈ గ్రంథ పఠనము సహాయకరము కాగలదు. ప్రతి అధ్యాయము ప్రారంభమున

ముగింపున భక్తి, జ్ఞానార్జనకు కావలసిన శ్లోకములు, పద్యములు పొందు పరచిరి. కాళిదాసు, అల్లసాని పెద్దన, భర్తృహరి మొదలగు మహాకవుల రచనల ఉదాహరణలు, ప్రశంసలు పెక్కుగలవు. దాదాపు ఆరువందల పేజీలుగల పుస్తకము ఇది. అయినను వ్రాతయొక్క నడక, పోకడ, చదువరులను ఆకర్షించునట్లుగనే కవితా ధోరణి సాగిపోయినది.

కొన్ని పేజీలు చదివిన తరువాత ప్రతి అధ్యాయమునందున్న, తట్టిన ముఖ్యాంశములనుగూర్చి చెప్పవలెనని బుద్ధి పుట్టినది. ఈ సమయములో పన్నెండవ అధ్యాయమును చదువుచుంటిని. ఇందు దర్శనము శ్రీ భువనేశ్వరి అమ్మవారి వర్ణన, శ్రీ దేవీభాగవతమునుండి ఉటంకించుట ముదావహము. శ్రీ సరస్వతీ లక్ష్మీ పార్వతులను మహాకవి పోతనామాత్య విరచిత పద్యములతో సమన్వయపరచి చదువరులకు ఉత్సాహము, ఆసక్తి కల్పించుట విశేషము.

13వ అధ్యాయమున ప్రారంభమే "శ్రీ విద్యామ్ శివవామ భాగ నిలయామ్" అని ఆదిశంకరుల మీనాక్షీ స్తోత్రము. మహాభయంకరలోయ. నథడాంగ్ సముద్రమునకు 4,600 మీటర్లు ఎత్తున నున్నదట. భరించలేని చలి. నదీ సంగమముల సంయోగములను, వాటివాటి ప్రాశస్త్యములను గూర్చి ఎంతో నిపుణతతో విపులీకరింపబడినది.

14వ అధ్యాయము చెప్పుకోదగినది. ప్రతి భారతీయుడు ఆస్తిక్య బుద్ధిగల అనగా వేద ప్రమాణ బుద్ధిగలవారు ఈ అధ్యాయము చదువవలెను. వేదములు అపౌరుషేయములని, శబ్దము నిత్యమని, విద్‌వేద్ అనే ధాతువు నుండి వేదశబ్దము ఉద్భవిల్లినదని, వేదమనగా "జ్ఞానమే"నని ఏదో పుస్తకముగాదని, సాంప్రదాయకముగా గ్రంథకర్త రచన సాగిపోయినది. చతుర్వేదముల, దశోపనిషత్తుల, షడంగముల, ఇంకా పురాణాదుల గూర్చి వివరముగా తెలిపిరి. భాస్కర రామాయణమును స్ఫురణకు తెచ్చిరి. "దృశ్యమాన ప్రపంచమంతయు" దేవీ నివాసమే అన్న సత్యమును స్పష్టపరచిరి. వేరువేరు నామములతో వెలసిన, ఉన్న ఆ ఆదిశక్తి, పరాశక్తి స్వరూపమును కనులకు కట్టినట్లు, గగుర్పాటు చెందునట్లు, ఆ దృశ్యములను చూచి ఆనందించునట్లు, ఆ ఆదిశక్తిని వర్ణించి చిత్రించిరి. దేవీ ఉపాసకుల గూర్చి,

ఉపాసనల గూర్చి చెప్పిరి. ఈ అధ్యాయము ఆస్తికులకు బాగా ఉపయోగకరము కాగలదు. సామాన్య కవియొక్క కల్పనాశక్తి, చాకచక్యము, భావకవిత్వము, ఆడంబరము ఇందు కాన్పించవు. ఈ మన భరతఖండము కర్మభూమి జీవులు నిత్యులు అన్న విజ్ఞానము వేనోళ్ళ చాటుచున్నది. ఈ అధ్యాయ మంతటిని వేరుగా అచ్చువేయించి ఈ కాలపు యువతరమునకు ప్రతులను పంచిపెట్టిన బాగుండునని యత్కించిత్ సర్వసామాన్య ధర్మములను తెలుసుకోగలరని నాకు తోచుచున్నది.

15వ అధ్యాయమునందు పర్వతారోహణము పలు పాట్లకు, పెక్కు బాధలకు లోనైనను అచటగల ప్రకృతి సౌందర్యములను దర్శించుచు ఆనందించుచు, శ్రమకోర్చి, మిత్రులతో సంభాషణ లొనర్చుచు, భజనల చేయుచు మైమరచి ముందుకు సాగుటయే కర్తవ్యమనునట్లున్నది.

16వ అధ్యాయము మహాభయంకరమైన మంచుపై దిగుడుగల దారులలో ప్రయాణము, 400 అడుగుల ఎత్తు నుండి పడి దొర్లుకుపోయిన శ్రీ రంగాచార్యులుగారు ఎట్టి ప్రమాదమునకు లోనుకాకుండుట విచిత్రము. 10 అడుగుల ఎత్తునుండి జారిపడిన వ్యక్తి శ్రీ రామకృష్ణన్‌గారు మృత్యుముఖము చూచుట ఆశ్చర్యము. "ప్రారబ్ధం పుష్యతి వపుః" అని చెప్పినట్లు "విధి" ననుసరించియే మృత్యువు సంభవించును. ఇదే ఈశ్వరాజ్ఞ. ఈ సందర్భమున గ్రంథకర్త "భగ్నాశస్య కరండ పండిత" అన్న భర్తృహరి సుభాషితము తెలియచెప్పుట సమంజసము: నిపుణత్వము కూడా.

17, 18, 19 అధ్యాయములు ఎత్తైన లోతైన మంచుగడ్డలు, మృతజీవుల శరీరములు, వాటి వాటి రక్షణలు, చైనీయులతో రాయబారములు, ఖేద వివరణ వగైరా విషయములు విపులీకరింపబడినవి.

కైలాస దర్శనము ఆనందానుభూతి "అంగజ గర్వభంగ శరణాగతరంగ" యను పద్యమును, "నమో భగవతే రుద్రాయ" మొదలగు మంత్రములను మదిందలంచి, ప్రార్థించి పొందిన అనుభూతి మెచ్చుకోదగినది. "అసతోమా సద్గమయా" మున్నగు మహామహుల వాక్యములను సమన్వయించి దివ్యానుభూతిని కాన్పించిరి.

మాంధాత పర్వతము, మాంధాత చరిత్ర అతిచక్కగా చిత్రించిరి. సువిశాల 'మానస సరోవరము' రాక్షస సరోవరముల గూర్చి కూడా వర్ణించిరి. అమాయక అవిద్యగల స్త్రీ స్వభావముల గూర్చి గ్రంథకర్త వివరించిరి. ఈ కాలపు స్త్రీలు తెలుసుకోవలసిన విషయములు ఇందు పెక్కు గలవు.

20వ అధ్యాయమునందు మహాపవిత్ర మానస సరోవర ప్రథమ పరిక్రమానుభూతులు, సావిత్రీ గాయత్రి ప్రాశస్త్యము, ధ్యాన ఉపాసనాది విధులు, గాయత్రీ కవచము మున్నగు ననేక విషయములు దేవీ భాగవతాధారములతో సమంజసముగా సలక్షణముగా, సాంగోపాంగముగ వివరింపబడినవి. భారతములో తెలిపిన కలియుగ ధర్మములను గూర్చి చెప్పుట, ప్రస్తుత పరిస్థితులతో సరిపోల్చి చూపుట, భవిష్యత్తులో ఇంకెంత నైతికముగా భూమండలమంతయు దిగజారిపోవునో చదువరులు ఊహించుటకు అవకాశ మిచ్చునట్లు రచయిత రచించిరి.

21వ అధ్యాయమందు హంస పరమహంస యొక్క అర్థమును ఆయా పదముల వర్ణనలను మనుచరిత్ర పద్యము ద్వారా నచటగల నానావిధ క్రూర, భయంకర జంతువులున్నట్లు దృశ్యమును చూపించిరి. వాల్మీకి రామాయణ ప్రస్తావన ద్వారా యథాతథ వచనము నుటంకించబడినది. "దంశవ్రాత ములున్ బిపీలికలు" యను పద్యముచే ఈగల, దోమల కూటములచే విధాత హిరణ్యకశ్యపుని గురించి నుడివిన మాటలు ఎంతో గగుర్పాటు కలిగించు నట్లుగా రచనాధార సాగిపోయినది.

22వ అధ్యాయమునందు "మానస సరోవర పురాణ గాథా విశేషములు" అని అధ్యాయమును ప్రారంభించుచునే "ప్రాతస్మరామి" అని ప్రార్థనా శ్లోకములను లభించుటలో కవియొక్క ప్రపత్తులు తెలియుచున్నవి. జీవితమంతయు మహా కామాంధకార పూరితమైన అతిభయంకరమైన జనన మరణములను మొసళ్ళతో నిండియున్న సముద్రమునుండి బయటపడుటకు, మార్గములను ఇందు సూచించుట జరిగినది. పుణ్యపురుషులు, మహాఋషులు, యోగిపుంగవులు అత్యంత వైరాగ్యముతో జపతపము లాచరించుచు పర్యటనము చేసిన పర్వత ప్రాంతములనంతను కన్నులకు కట్టినట్లు కాన్పింప

చేసిరి. వారివారి ఇష్టదేవతలను స్మరించి ప్రార్థించి తరించుటకు తగు నవకాశములను తెలియపరచిరి. దేవీ విశ్వరూప సందర్శన భాగ్యమును, అనేకానేక సమయాచార, కౌలాచారములతో కూడిన రహస్యాతిరహస్యములను తెలిపిరి. ఈ అధ్యాయము పాఠకుల నుత్తేజపరచును. అయితే ఆశ, జిజ్ఞాస, సత్ శీలము, దుశ్శీలములనుండి విరమించుట మున్నగు సద్గుణములు తప్పక కావలయును.

23వ అధ్యాయమందు "నిదురాదేవి"ని గూర్చి వర్ణించుచు భారతములో విదురుడు ధృతరాష్ట్రునకు తెలిపిన రహస్య ఉదంతమును పద్యములతో చదువరులకు తెలియజేసిరి. అనగా బలవద్విరోధము గలవానికిని, పేదయై ధనమును పోగొట్టుకొన్నవానికిని, దొంగతనము చేయకోరువానికిని కామాంధునికిని, లోకములో నిదురరాక బాధపడుదురు యని విదురుడు తెలిపెను.

ఈ గ్రంథము కైలాసయాత్రను గూర్చియేకాక దైనందిన జీవితములో ధర్మార్థ కామమోక్షములందాసక్తి పుట్టుటకు కావలసిన సాధన సామగ్రిని, కూడా చదువరులకు సమకూర్చులాగున సమయానుకూలముగ, సంగ్రహముగ, సారాంశములను సమకూర్చి పెట్టుటలో చిత్ర విచిత్రముగ చిత్రించి చమత్కరించుచు కవి రచన సాగిపోయినది.

"ప్రవృత్తే భైరవీచక్రే" శ్లోకముద్వారా శాక్తేయము గురించి తెలిపిన వివరణ బాగున్నది. టిబెటనుల గూర్చి వారి ఇష్టదేవతా, విగ్రహారాధనల, వివరములగూర్చి నుడివిరి. హిందువులకు హిందువులమని చెప్పుకొనుట తప్ప హిందువుల గూర్చియే తెలియదు. ఇక తదితర మతముల వారియొక్క సదాచారముల గూర్చి దురాచారములగూర్చి తెలియనగునా? బహుజన ప్రీతికి శ్రమ తీసుకొని, అందరికి ఈ గ్రంథ పఠనయందు అభిలాష చేకూరవలెనన్న ఉద్దేశము వ్రాతలలో సోకడలలోకల ధోరణిచే కాన్పించుచున్నది.

24వ అధ్యాయమందు కైలాస పర్వతపరిక్రమ, రావణబ్రహ్మ విహరించిన ఉదాహరణలు, ప్రయాసతో కూడిన ప్రయాణములు, యాత్రికుల

వివరణ, జంతువులలో రక రకములుండుట నుద్దేశించి క్లుప్తముగాను. స్పష్టముగాను తెలిపిరి.

"యద్ధాత్రా నిజఫాలపట్ట లిఖితం" అన్న శ్లోకము నుదహరించి మనుజులకు ధనధాన్య సంపదలు, సుఖదుఃఖాదులు, ఎవరు ఎచటికేగినను వారివారి వెంట నంటునను యథార్థమును నిర్దిష్టముగా కవిగారు వర్ణించిరి బాగున్నది.

25వ అధ్యాయమందు 19000 అడుగుల ఎత్తున గల "డోల్‌మాలా పాస్" ఎక్కుట అనునది మృత్యుముఖము చూచినట్లుగా వర్ణించిరి. గౌరీకుండ్ దర్శనము హిందూ బౌద్ధ స్వర్గనరక వివరణ, కార్తికేయ జనన ప్రస్తావన, సాష్టాంగదండ ప్రణామ ప్రాశస్త్యము పరిక్రమ వివరాలు మొదలగు అనేక విషయములగూర్చి ఇందు ప్రస్తావించిరి.

26, 27 అధ్యాయములలో కైలాసాచల పురాణగాథా ప్రస్తావన ఉపయుక్తముగా నున్నది. జన్మరాహిత్యము సాధన సంపదల గురించి నుడివిరి. బౌద్ధ మతముయొక్క అహింసా ధర్మముల గూర్చి చెప్పిరి. చింతన ధ్యానాదుల గూర్చి వివరించిరి.

28వ అధ్యాయమందు చాతుర్వర్ణాశ్రమములగూర్చి, అందులో బ్రాహ్మణులకుండవలసిన నిత్య కర్మానుష్ఠానములగూర్చి, యత్యాశ్రమ స్వీకార అర్హతలగూర్చి, వారి ధర్మములగూర్చి, పరమహంసల ప్రాముఖ్యత గూర్చి తేటతెల్లముగా సామాన్యులకు కూడ బోధపడు రీతిని వర్ణించి తెలియచెప్పిరి.

సర్వమునకు వైరాగ్యసంపత్తు అత్యంత అవసరమని సమర్థించి సహేతుకముగా నిర్ణయించిరి. ఈ సందర్భములో భర్తృహరి తెలిపిన "భోగే రోగ భయమ్" అన్న శ్లోకము నుదహరించి బహునేర్పుతో "వైరాగ్యమేవాభయమ్" అని నిర్దిష్టముగా వక్కాణించిరి. అంతేకాక గృహస్థాశ్రమ ధర్మములనుగూర్చి పెక్కు వివరములను పాఠకులకు పరిచయము చేసిరి

29, 30 అధ్యాయములందు టిబెటు చరిత్ర, వారల జీవితవిశేషములు

వారి దినచర్యలు, నైసర్గిక స్వరూపము, ఆహారవిహారములగూర్చి, సాంఘి కాచార, దురాచారములగూర్చి, వివాహాదులగూర్చి మున్నగుననేక విషయము లను సాకల్యముగా తెలియచెప్పిరి. టిబెటునందలి పాఠశాలలు, బౌద్ధ గ్రంథముల, పంచాంగముల, మణిమంత్రము, గణితము ఇత్యాదుల గూర్చియు, ఇంకను అనేక వివరణలు ఈ అధ్యాయములయందు చూడసగును.

31వ అధ్యాయమున శివధర్మముల వివరణ, మహన్యాస పూర్వక ఏకాదశ రుద్రాభిషేకముల గురించి విపులముగా చెప్పబడినది. రావణబ్రహ్మ కైలాస పర్వతమెత్తి భంగపడు ఉదంతమును గలదు.

32, 33వ అధ్యాయములందు "సాలగ్రామ" మహాత్మ్యము గూర్చి శంఖచూడుని వృత్తాంతము, భస్మధారణ, రుద్రాక్షధారణ, ఖేచర్‌నాథ్ దేవా లయము మొదలగువాని ప్రాముఖ్యము చెప్పబడినది. తర్వాత సత్‌సాంప్రదాయ సదాచారముల సూత్రముల ప్రస్తావించిరి. వాచిక కాయక, మానసిక తపస్సుల గూర్చి చెప్పిరి. "సత్యమే" సర్వదా సకల సంపత్తులను సమకూర్చగలదని గట్టిగా నుడివిరి.

అస్తేయము, బ్రహ్మచర్యము, అపరిగ్రహము మొదలగు సద్గుణములు సత్పురుష లక్షణములని, వీనిని ప్రతిఒక్కరు ఆర్జించవలెనని తెలియజెప్పిరి. యువతకు కావలసిన నీతిబోధలు ఇందు పెక్కులు కాననగును.

34, 35 అధ్యాయములలో ప్రకృతియొక్క సత్వ, రజస్తమో గుణములగూర్చి చెప్పిరి. పాఠకులు గ్రహించవలసిన విషయములిందు పెక్కులుగలవు. చదివి కంఠస్థము చేయనవసరమున్న పద్య, శ్లోకములు కడుంగడు గలవు. భరతఖండము కర్మభూమియని, ప్రజలు స్వయంకృత కర్మబద్ధులని బాగానొక్కి వక్కాణించిరి. భక్తులకు, భగవంతునికై శరణా గతులు కావటమే కావలసినదని తేటతెల్లముగా తెలియజెప్పిరి.

36 నుండి 45 అధ్యాయములయందు వేదవ్యాసుని గూర్చి, ఋషి మండలమునుగూర్చి, మహాపతివ్రతలగూర్చి, పరమేశ్వరుని లీలలగూర్చి,

పంచభూతాత్మక శరీరములగూర్చి మున్నగుననేక విషయములు సవివరముగా చెప్పబడినవి.

ఇంతేగాక ఈగ్రంథము అతిపవిత్ర యాత్రకు సంబంధించినదగుటచే అతి కఠినాతికఠిన యాత్ర కారణముగా ఎంతో సహనము, సాహసము, ఓర్పు, నేర్పు, కూర్పు అంతకుమించి ధైర్యము, మనోస్థైర్యము, వజ్ర సంకల్పము, భల్లూకపుపట్టు, భక్తిప్రపత్తులు, నిత్యానిత్య వివేక జ్ఞానము మొదలగు లక్షణములన్నియుండియు, వ్యయప్రయాసలకోర్చిగాని ఈ యాత్ర చేయజాలరు.

ఆపైన వంశ పరంపరాది వచ్చు పండిత కుటుంబములో జన్మించిన వారుగనుక శ్రీ చి॥ పి.వి. మనోహరరావుగారు ఈ గ్రంథమును ఈ రీతిగ రచించగలిగిరి. వీరు తరించిరి. ధన్యులు కాగలిగిరి.

పూర్తిగ ఈ గ్రంథమును చదివిన సమస్త యాత్రలు చేసినంత ఫలము లభించును. ఈగ్రంథమునకు మరింతగా వన్నెతెచ్చినది శ్రీశ్రీ భాష్యం విజయసారధిగారు, డా॥ సుప్రసన్నాచార్యులుగారు, డా॥ మృత్యుంజయ శర్మగారు, శ్రీ భార్గవరామశర్మగారు రచించిన వ్యాసములతో కూడిన అనుబంధములు "ముఖేముఖే" సరస్వతి అన్నట్లు ప్రతివ్యాసము పాండిత్య ప్రకర్షణయే. ఆనందదాయకమే.

"కైలాసదర్శనం" బ్రహ్మ మానస సరోవరయాత్ర అను నీపుస్తకమును భక్తులకు, స్వేచ్ఛగా ఉత్తరాదియాత్రలు చేయుటకు ఉపయుక్తముగా నుండుటయేగాక, గ్రంథకర్తయొక్క రచనావిధానము, చివరగల పండితుల వ్యాసములు జతచేరి, గ్రంథమునకు, ఉత్కృష్టమైన ఔన్నత్యమును తెచ్చి ఇది "ప్రబంధమా" అని ప్రశ్నించి గణింపుకు తెచ్చునట్లుగా నున్నది.

మన హిందూమతము ఒక మతకర్తద్వారా ఉద్భవిల్లినదికాదు. ఇది సనాతనమతము. అనగా ఉపనిషత్ మతము. మనలను ఎవరు సృష్టించలేదు. మనము జీవులము. నిత్యులము. వెనుకనున్నాము. ఇప్పుడున్నాము. ముందుంటాము. ధర్మాధర్మములకు స్వతంత్ర కర్తలము, భోక్తలము.

ఈశ్వరుడున్నాడు. ఆయన కర్మఫలప్రదాత జీవులు, అన్నసర్వ, భూతములు సర్వప్రాణులుకూడ, అనగా పిపీలికాది బ్రహ్మపర్యంతము 'జీవ' అని అందురు. జీవులు మనుష్యులు. ధర్మాధర్మముల గూర్చి ఆలోచించి విచక్షణతో మంచి చెడులు పుణ్యపాపములు తెలిసికొనే శక్తిగల విజ్ఞానులు. మనుష్యులు పౌరుషముబూని స్వతంత్రముగా కర్మల నను ష్ఠించి కర్మఫల ప్రదాత ఈశ్వరునిద్వారా ఆయా పుణ్యపాప కర్మఫలములను జన్మజన్మలనెత్తి అనుభవించే శక్తిగలవారుగా నున్నారు.

భక్తి ప్రపత్తులతో ప్రతివ్యక్తి ఆయా వారివారి ఆచారములకు తగినట్లు ఇష్టదేవతలను ఆరాధించుచు తీర్థయాత్రలు భజనలు పురాణాదిశ్రవణములు ధ్యానములు జిజ్ఞాసతో జరుపుచూ పోగాపోగా తమలో తమకే ఆత్మాన్వేషణకు ఆలోచనలుద్భవిల్లును.

ఎప్పుడో ఏ పూర్వజన్మ సుకృతమువలననో సాక్షాత్ ఆ భగవంతుడే ఏదో ఒక రూపములో అనగా గురువుగనో మిత్రుడుగానో వచ్చి

ఏమోయి! ఎంత అపరాధము చేయుచుంటివి.

ఈ శ్లోకమును విని అర్థము చేసికొన్న త్రివిధాపరాధములను నీవు చేయుచున్నట్లు గ్రహించగలవు. ఏమన

"త్వద్యాత్రయా వ్యాపకతాహతాతే
స్తుత్యుక్తి భిర్వాక్పరతా హ తాతే
ధ్యానేన చేతః పరతాహతాతే
క్షమస్వ నిత్యం త్రివిధాపరాధాన్॥

ఓ భగవంతుడా! సర్వవ్యాపియై నీవుండగా, నీవెచటనో అంతర్గతుడై ఉన్నట్లు భావించి, తీర్థయాత్రలు చేయుటచేత, నీ వ్యాపకత్వమును భగ్న మొనరించుచున్నాను.

మనోవాక్కాయ కర్మలకందని నిన్ను ధ్యానించి, కీర్తించి నీకు

దోషమును ఆరోపించుచుంటిని. మనస్సుకు పట్టుబడని నిన్ను ధ్యానించి మరొక అపరాధమును ఒనరించితిని.

ఈ విధముగా ఎల్లప్పుడు త్రివిధాపరాధములను చేయుచునేయుంటిని. కాన నా తప్పులను ఒప్పులుగా భావించి క్షమించవలెను. ప్రౌఢముగా అర్థ గంభీరముగా, గడుసుగ, అమాయకముగ, సూటిగ, తాన్ అంతర్యామిగా యున్నట్లు తెలుపు పూర్వులు మహాపురుషులు తెలిపిన పైన చెప్పిన శ్లోక మును చదువుచు జీర్ణము చేసికొన్న చాలును.

ముక్తికి, మోక్షమునకు అనగా జన్మరాహిత్యమునకు శ్రీ రాజరాజేశ్వరి అమ్మవారిని ప్రార్థించి, గ్రంథకర్త అయిన శ్రీ పి. వి. మనోహరరావుగారిని నారాయణ స్మరణపూర్వకముగ ఆశీర్వదించుచున్నాను.

తీర్థయాత్రలు చేయదలచిన ప్రతి ఒక్కరికి ఈ గ్రంథము చాలా ఉపయోగపడగలదని మా ఆశయము. ఇవియే నారాయణ స్మృతులు.

ఇట్లు

శ్రీ త్రివిక్రమ రామానంద భారతీస్వామి

శ్రీ సిద్ధేశ్వర పీఠాధిపతులు

కుర్తాళం

తిరునల్వేలి-జిల్లా-టెంకాశి తాలూకా

తమిళనాడు - 3-5-1986

పరిచయ వాక్యములు

—పాములపర్తి సదాశివరావు
ఓరుగల్లు

చి॥ పి.వి. మనోహర్ 'కైలాస మానసరోవర' తీర్థయాత్ర జరుపడము ఒక అసాధారణ విషయమే. ఆ సరోవరమును గూర్చి అనేక గ్రంథములలో చదువుటే కాని, అచటికి మనవారు యాత్ర జరుపడం సంభవమని అనుకోలేదు. కనుక ఈ యాత్ర యెంతేని అపురూపవిషయమే. అపురూపమేకాక అభినందనీయ విషయమని కూడ చెప్పవచ్చును. మేఘసందేశములో కాళిదాస మహాకవి యక్షుని ద్వారా

చ॥ ఘనహిమవంతమందునొక కల్లునశంకరుపాదరేఖయిం
పొనరును సిద్ధసేవితము, ఉత్తమభక్తుల కిల్బిషాపనో
దనకరమంతమందు ప్రమథత్వము నిచ్చెడు, దానికీవునుం
వినయముతో ప్రదక్షిణము పెట్టుము భక్తిపురస్సరంబుగన్.

అని మేఘునితో అంటాడు. ఇది కైలాసాచల విషయము. అలాగే,

శా॥ "ఆ మార్గమ్ము రతిక్రమించి, యలబ్రహ్మావర్త దేశంబు ఛా
యామాత్రంబుగజొచ్చి చాటిచని క్షాత్రాయోధనప్రత్యయ
ప్రాముఖ్యంబగునాకు, క్షితినిజేరంబొమ్ము"

యనిబ్రహ్మావర్త పదాన్ని ప్రయోగిస్తాడు. మరియు

బంధు సంప్రీతిచేమాని బండనమ్ము
ప్రీతిమైత్రియకాంతయౌ రేవతి యిడు
హితమధురసంబు గూడ వర్జించివేసి
యే సరస్వతీ జలము సేవించిమున్ను

ఆంహలాతకుడు కృతకృత్యుడయ్యేనట్టి
ఆ నదీతోయామాని నావాత్మశుద్ధిగాంతువో మిత్ర॥

అని మేఘునకు సూచన చేస్తాడు. ఇంకను,

పరశురాముని కీర్తి బహిరంతరవ్యాప్తి
మార్గంబనంగ సమ్మతి వహించి,
రాజహంసలకు విభ్రాజిత మానస
కాసారమార్గమౌ క్రౌంచరంధ్ర
మందు ప్రవేశించి యరుగు ముత్తరముగా
పొడుగు గానప్పుడు పొనరుదీవు॥

ఉ॥ ఆ పయిజేరు మిశ్రమదమై తగు నాదశకంఠబాహు వి
స్థాపిత సంధికోటి విబుధ ప్రమధాముఖ దర్పణంబు, స
ద్వ్యాపిసితోన్నతాగ్రము మహానటదేవు దినందినాట్టహా
సోపచయంబు నామెరయు నుత్పల శోభము రాజతాగముఙ్॥

ఇలా మానససర, కైలాస నగదృశ్యాలను వివరించి చెపుతాడు. కాళిదాస మహాకవి స్వయంగా మానససరమును చూచాడో లేక ఊహామాత్రంగానే వర్ణించాడో తెలియదు. అలాగే అనేక పురాణాలలో, ఇతిహాసాలలో, కావ్యాలలో, హిమాచల, కైలాస, మానససర వర్ణనలు అసంఖ్యాకంగా ఉంటూ వున్నవి. ఆ యా కవులు ఆ యా ప్రదేశాలను, స్వయంగా తిలకించారో లేదో ననేది సందేహాస్పదమూ సమాలోచనీయమూ అవుతుంది.

చి॥ మనోహర్ చూచి చెప్పినట్లు, ఆ ప్రదేశాల్లో కల్పవృక్షము, రాజహంసలు, సుందర ఉద్యానవనాలు కానరాలేదు. యక్ష, కిన్నర, కింపురుషుల వీణావేణు నాదాలు వినపడలేదు. ఐనను దివ్యసుందర ప్రకృతి గాంభీర్యము, మనస్సునకు అద్వితీయోత్తేజన కలిగించినట్లు అనుభవమైనది. అలా మొత్తానికి చి॥ మనోహర్ వివరించిన విశేషాలను వింటుంటే ఎంతో ఆశ్చర్యం కల్గినది.

పోతే, మానససరోవర యాత్రనుగూర్చి తానొక పుస్తకాన్ని వ్రాస్తే

నట్లుగా కూడ చి॥ మనోహర్ చెప్పాడు. దాంతో మరింత ఆశ్చర్యం కల్గినది. ఆయన పండితుడు, రచయిత అని నేను వినలేదు. మరి పుస్తకం వ్రాయడం యెలాగ? అనుకొన్నాను. కాని అతనొక లిఖితప్రతిని నాముందుంచి, దానిని ఒకమారు చూడాలని కోరాడు. ఆ విధంగా ఈ గ్రంధ ప్రచురణతో నాకు సక్రియ సంబంధమేర్పడటం జరిగింది.

కైలాస మానససర ప్రాంతాలు ఇపుడు చైనావారి ఆధీనంలో ఉంటు న్నాయి. ఒకప్పుడు అవి మనకు పొరుగు ప్రాంతమైన స్వతంత్ర టిబెటులో ఉన్నట్లు అనుకునేవాళ్లం. మొత్తానికి ఈ పవిత్ర, దివ్య ఆర్ష ప్రదేశాలిప్పుడు పరులచేతిలో పడిపోయినవి. అంతేగాదు, హిమాచల సీమలోగల సిక్కిం, మేఘాలయ, అస్సామ్, పంజాబు, కాశ్మీరు మరియు నేపాల్, భూటాన్ భూభా గాలలో పున ప్రజాపలుకుబడి కొంతవరకు సన్నగిల్లుతున్నదేమోనని అని పిస్తుంది. ఆ ప్రాంతాల్లో కేంద్ర ప్రభుత్వం, ఇతోధిక ప్రజాసానుభూతిని సాధించుకొనే దిశలో ఆలోచించాలేమోయని కూడ తోచినది. అయినా అవన్నీ బాధ్యులైన అగ్రనాయకులకు చెందే రాజనీతి అంశాలని సరిపెట్టుకొనడం కంటే మనబోంట్లు చేయగలిగేదేమో కనపడదు.

రాజకీయ పరిణామాలెలావున్నా, మానసికంగా హిమాలయాలు, కైలాస, మానస ప్రాంతాలు, భారతీయులకెంతో ప్రీతిపాత్రమై యుంటాయనడంలో సందేహంలేదు. హిందూ మతరీత్యా దేవాసుర సంగ్రామం, బ్రహ్మాండ సృష్టి, మహాభారత యుద్ధం, బ్రహ్మఋషుల చరిత్రలు, రాజఋషుల జీవితాలు, దేవీ దేవతల పలు అవతార విశేషాలు, బ్రహ్మావర్త ఆర్యావర్త సీమలలో జరిగినవే. వైదిక, పౌరాణిక, రచనలు, స్మృతులు, శాస్త్రాలు అచ్చట రూపొందినవే నని అందరికీ తెలిసినదే. అందువల్ల ఈ మానస సరోవర యాత్ర ప్రసక్తి భారతీయాత్మలను కదిలించగల ప్రబల అనుభవంగా, ఉండటం యెంతేని సహజ విషయమే.

గ్రంథ రచనాబాధ్యత ఎలావున్నా, ఆ సంకల్పం మాత్రం అభినందించ తగిందేననుకొన్నాను. చి॥ మనోహర్ పరిశీలనార్థం యిచ్చిన పుస్తక పాఠాన్ని చదివి చూచుటకు ఆమోదించాను. రచనను పూర్తిగా చదివాను. కొన్ని విష

యాలు మాటలతో సాధ్యపడనివి ఉంటాయి. వాటిని మనము అవాఙ్మానస గోచరాలని అనుకోవాలి. సూక్ష్మమానసిక అనుభూతులు, ప్రకృతి సౌందర్యో త్తేజనలాంటి అనుభవాలు ఆ కోవకు చెందినవిగానే ఉంటాయేమో. ఈ మానస సరోవర యాత్రానుభవాలు, అందలి ప్రకృతి సౌందర్య దృశ్యమూలక మాన సిక అనుభూతులు, మాటలకు అందాలంటే కష్టమే ననిపించింది. కాని ఆయా క్షేత్రాలకు చెందిన గాథలు, ఘటనలు వాటి పవిత్ర స్మృతులు కల్గించే ఉత్తేజ నలో రసస్ఫూర్తి రూపుదాల్చుకొని, సృజనాత్మక భావాలు పెల్లుబికి, బహిర్గత మౌతాయి. ఆ రూపంలో ఈ రచన, సందేశాన్నందించడం సాధ్యమేనని కూడ తోచింది. ఆ దృష్ట్యా రచనను చదివి ఆనందించాను. ప్రచురణకు ఆమోదించాను కూడా. అయినను ఇందలి సౌందర్య అనుభూతి వివరాలు, భావనాత్మక మానసికోద్వేగాలు, మానసిక ఆధ్యాత్మిక కల్పనామాల్యాలు, వాటి అవగాహన, పాఠకమహాశయుల సహృదయ శీలసంస్కారంపై ఆధార పడి యుంటాయేమోననియు భావిస్తున్నాను. రచయిత అదృశ్యుడు, పుస్తకము మూగది. కనుక నిర్ణాయక పాత్రవహించేది పాఠక సహృదయతే కావలసి యుంటుంది.

పవిత్ర మానససరోవర యాత్ర ఆధ్యాత్మిక ఆకాంక్షా అనుభవ భూమి కను కలిగియుంటుంది. అనేక స్థలపురాణాలు, చారిత్రికాంశాలు, ప్రాకృతిక సుందర దృశ్యాలు, యాత్రానుభవాలను ఆవరించి ఉంటాయి. అంతేకాక అనేక ధార్మిక, నైతిక ఉద్దేశాలు, భావనలు, విశ్వాసాలు ఇలాంటి రచనలో స్ఫూర్తిని కల్గిస్తాయి. దేవుడు, మతం, సంప్రదాయం, సంస్కారం మున్నగు ఆత్మీయ అభిరుచులు ఇలాంటి యాత్రా వివరణలో, చిత్రణావరికరాలుగా ప్రగా ఢానుభూతుల వ్యక్తీకరణ సాధనాలౌతుంటాయి. అవి మహోన్నత మాననీయ విలువల ఉత్తేజనగా పాత్రవహించడం జరుగుతుంది. ఈ దృష్ట్యా మానస సరోవర యాత్రను ప్రచురింప పూనుకొనడం వాంఛనీయమే అవుతుంది.

ఈ తీర్థాలవలన అనేక ఫలితములున్నవి. సత్యరూపము గుర్తించుట, ప్రకృతి సౌందర్యవిలోకన, వివిధ ప్రాంతీయ మానవుల ప్రవృత్తుల, అవగాహన జరుగును. సాదుసజ్జన సాంగత్యముచే ఆధ్యాత్మిక రహస్యములు తెలియును. ప్రకృతి శృంగార విశేషముల గాంచవీలగును. అందుచేత పూర్వకాలము

నుండియు మన పెద్దలు ఎంతో కఠిన పుణ్యతీర్థ యాత్రలను సంస్కారము లలో చేర్చియున్నారు.

మన భారతీయ సంస్కృతి 'అనాది'కి చెందినట్లుగా పెద్దలు నిర్ణయించినారు. వేదం అపౌరుషేయం అన్నారు. విశ్వం అనంతమని చెప్పారు. ధర్మశాస్త్రం సనాతనమైనదని ఉద్ఘాటించారు. సృష్టి క్రమాన్ని కాలగమనాన్ని, జీవిత పరిణామాన్ని, నిర్గుణ తత్వపు సగుణ క్రియగా, సాపేక్షముగా విశ్లేషించారు. ఆ రూపంలో మానవ జీవితయాత్ర కూడ ఒక పవిత్ర దివ్య యాత్రయే కావలసియుంటుంది. సంకల్ప దేవతల, వికల్పదేవతలమధ్య జరుగుతున్న నాటకమే మానవుని 'జీవిత నాటకమని' ఆర్షతత్వం బహుముఖాల నిరూపిస్తూవుంది. ఆపద సమయంలో స్వయంగా భగవంతుడే భూమిపై అవతరించగలడనీ, తద్వారా భూభారాన్ని నిర్మూలించి సత్యధర్మ కర్మాచరణను, పునరుద్ధరించడం జరుగుతుందనీ, మన ఆప్త ఆచార్యులు సుఖశాంతుల ఆశావాదాన్ని ప్రబోధించారు. కనుక యెన్ని ప్రళయాలు వచ్చినా మరల మరల నవ్యపునఃసృష్టి జరుగక తప్పదని భారతీయ తాత్వికులు జన్మజన్మాంతర రహస్య పరిణతిని బహుముఖాలుగా వివరించి చెప్పగలిగినారు.

కావున ఆస్తిక ఆశావాదం ఒక జీవిత దృక్పథంగా భారతీయుల సంస్కృతిగా, హృదయాలలో చోటుచేసికొని వుంది. ఈ విలోకనకు అనుగుణంగా, ఆత్మ సుఖంకొరకై, హైందవులు దైవీశక్తులను ఉపాసించాలనియు తద్వారా భావ ఔన్నత్యాన్ని, చేతనాతాదాత్మ్యాన్ని సాధించాలనియు గురుజనులు ఆదేశించారు. అందుకుగాను అనేక సాంప్రదాయాలను నెలకొల్పారు. పలు ఆచార విహారాదులను నిర్ధరించారు. ఆ విషయాలన్నీ ఎంతో మహత్తరమై, కేవలశుష్క ప్రసంగాలతో తేల్చి చెప్ప సాధ్యపడని విలువలతో కూడియున్నాయి. భక్తి జ్ఞానమోక్ష మార్గాలు అలాంటి గహన విషయాలే.

సరి దానికేంగాని 'ఈ మానస యాత్రానుభవ' వివరణలో చి॥ మనోహర్ తన అనేక భౌతిక, ఆధ్యాత్మిక భావనలను, గుది(గుచ్చుటకై యత్నించాడు. కావున ఈ పుస్తకంలో యాత్రల విశేషకథనంతోబాటు కొన్ని ఆధ్యాత్మిక, నైతిక, ధార్మిక, చారిత్రిక వివరణలు కూడ అయా సందర్భాలలో

గోచరిస్తాయి. ధర్మతత్వశాస్త్రాలకు, ఉపాసనాకాండకు, వేదాంతానికి, సంస్కృతికి, కళకుచెందే కొన్ని ఉద్ధరణలు ఈ రచనలో చోటుచేసుకొని యున్నాయి. హిందూ బౌద్ధ మతాలకు చెందే ఆ యా ప్రతీకల వివరణకు కూడా చి॥ మనోహర్ కొంతవరకు ప్రయత్నించాడు. తోడ్తో ఆ యా పురాణ కధలనుండి కొన్ని ఉద్ధరణలు కూడ ఇందులో చేర్చబడియున్నాయి. అలాంటి విషయాలు పాఠకులకు ఆసక్తిని రేకెత్తించుటకై తోడ్పడగలవని భావించడం జరిగినది.

గ్రంథాన్ని ఆసక్తిదాయకం చేయాలనే తలంపుతోనే యథావకాశముగా అనేక ఉద్ధరణలను ఆయా సందర్భాలలో పొందుపరచుట జరిగినను, అందులో కొన్ని అంశాలు 'ఉపదేశాత్మక' విలువలను కలిగియున్నవి. అవి ఆప్తవాక్య పునరుద్ఘాటనలేకాని, రచయిత అధికార సత్తాకు చెందిన ప్రబోధాలుగా పరిగ ణింపరాదని పాఠక మహాశయులకు సవినయంగా విజ్ఞప్తి.

ప్రాచీన తత్వశాస్త్ర విలోకనలో, భావనాత్మక విశ్లేషణ ప్రధానపాత్ర వహిస్తుంది. ఆ రీతిలో పలు మనస్తత్వ నిరూపణలు, వివరణలు జరుగుతవి. మనస్తత్వరీత్యా, ఆ యా సంకల్పాలు, ఉపాసనాక్రమాలు నిర్ధారితమై యుంటాయి. వాటన్నిటి ప్రేరణయు, మానవీయ ఆత్మసుఖ సాధనేనని గమ నార్హమౌతుంది. ఇటీవలి కాలంలో భౌతిక శాస్త్రాల విలోకన, అధిక ప్రాధాన్య తను సంతరించుకొనియుంది. ప్రాచీన దృక్పథాల ప్రాధాన్యతను గూర్చిన ఆసక్తి సన్నగిలుతూవుంది. మత విశ్వాసాలను యువకులు మూఢనమ్మకాలుగా త్రోసిపుచ్చడం, భౌతిక లక్ష్యసాధనకు అధికతర ప్రాధాన్యత నివ్వడం జరుగు తూవుంది. అలా జీవన విలోకనలో సరిక్రొత్త చేర్పులు, మార్పులు అనివార్య మౌతున్నాయి. పలు నూతన సంస్కరణలు అమలౌతున్నవి. దీన్ని ఈనాటి సైన్సు' యొక్క అభివృద్ధి శీలప్రభావమని గమనించకతప్పదు. తోడ్తో ఇది విదేశీ పరిపాలన మూలక విషయంకూడ.

పై స్థితిలో బాహ్యగతమగు, భౌతికవాద విలోకనకూ అంతర్ముఖమైన ఆదర్శవాద విలోకనకూ, సముచిత సమన్వయాన్నేర్పరచుకొనుటకు గాను, ప్రయత్నించవలసి యుంటుంది. సార్వజనీనమైన సంక్షేమ దృక్పథానికి, అగ్రప్రాధాన్యతనిస్తూ జీవిత సమస్యలను చూడవలసి యుంటుంది. అలాంటి

సాంఘిక వీక్షణకు ఉపకరించగల నవ్య అన్వేషణకు ప్రోత్సహించవచ్చు యుంటుంది.

ఒకదిశ దారుణ అణుబాంబు మారణాయుధాలు, మరోదిశన ఆయువు నిచ్చే ఆంటిబయాటిక్ ఔషధాలు ఉంటున్నాయి. అలాగే ఒకవంక ఆకలి అజ్ఞానం, దైన్యం, దౌర్బల్యంతో అలమటించేవారు, మరోవంక అధిక ఐశ్వర్య అధికార ఆడంబరాలతో అహంకరించేవారు నేటి సమాజంలో చలామణి అవుతున్నారు. కొందరు వి.ఐ.పి లైతే మిగిలినవారంతా అతి అప్రధానులుగా పరిగణింపబడుతుండటంలాంటి అసమ సాంఘిక సంబంధాలు సమాజంలో అమలౌతూ వున్నాయి. అలా భౌతిక శాస్త్రాలలోను, సాంఘిక శాస్త్రాలలోను ద్వంద్వవైరుధ్యతల ప్రభావం యెదురై పలు మానసిక ఒత్తిడులకు దారితీస్తూ వుంది. ఇలాంటి స్థితిలో సమస్త మానవుల శరీరావశ్యకతలు, మానసికావశ్యకతలు రెండునూ నెరవేరాల్సిన సమస్యయే. భౌతిక శాస్త్రానికిని, సాంఘిక శాస్త్రానికిని ఉమ్మడి లక్ష్యం కావలసి వస్తూవుంది. మన ఆధ్యాత్మికలక్ష్యం కూడ 'సర్వేజనాః సుఖినోభవంతు' అని అఖిల మానవాళి సంక్షేమాన్ని సాధించటమే కాని వేరేమియుకాదు.

కాబట్టి మరింతగా సంయక్ దృక్పథం ఆవశ్యకమౌతూ వుందని తోస్తోంది. అలాంటి సాంఘిక సమాలోచనను పెంపొందించుటకై నేటి మేధావులు కనీసం తమ తీరిక సమయాన్నైనా వినియోగింపబూనడం వాంఛనీయమని తోస్తోంది. పరస్పరాధారంగల ఆర్థిక, రాజకీయ, సాంస్కృతిక స్వాతంత్ర్యాల సామూహిక విస్తరణ లక్ష్యమే. ఆధ్యాత్మిక మోక్షసాధనకు కూడ ఆధారంగా ఉంటుందనునది కూడ సువిదితాంశమే.

ఈ గ్రంథంలోని విభిన్న విషయాలు పాఠకులలో ఆసక్తిని కలిగించగలవని అనుకుంటాను. పాఠకమహాశయులు తీరా విప్పి స్వయంగా చదవనున్న సందర్భంలో ఆయా విషయాలనుగూర్చి అధికంగా వ్రాయబూనడం అనుచితమే ఔతుంది. ఐనా రెండుమాటలు ముఖ్యంగా టిబెటు భూభాగ పరిచయం, అక్కడి సాంఘికాచారాలు, లామాయిజం వ్యవస్థలాంటి విషయాలు మరియు టిబెటు వజ్రయాన బౌద్ధ సాంప్రదాయానికి, హిందూ శైవశాక్త ఆగమాలు

ఇచ్చిన ప్రేరణలు ఈ యాత్రా గ్రంథానికి ప్రాధాన్యత కల్పించాయని తోస్తుంది. శైలిసు బోధకంగా యుండటం కూడ విశేషమే. సమర్థరామదాస ప్రణీతమైన 'దాసబోధ' నుండి స్వీకరించి ఆ యా సందర్భాలలో చేర్చియున్న వేదాంత బోధనా విషయాలను దేవీ భాగవతం నుండి తీసికొని అక్కడక్కడ చేర్చియున్న శాక్తోపాసనా వివరాలను పాఠకమహాశయులలో ఆలోచనలను ప్రేరేపించగలవని తోస్తుంది. ఈ రచనలో విరివిగా పొందుపరచబడియున్న స్తోత్రములు భారత రామాయణాది పద్యశ్లోకములు యువకులకు పఠనయోగ్య మనుకొంటాను.

ఈ గ్రంథానికి అనుబంధంగా కోరినంతనే మానససరోవర, కైలాస పౌరాణిక విశిష్టత, కావ్యములలో హిమాచల సౌందర్య ప్రసక్తి, కైలాస మానసప్రశంస, శాక్తాది సాంప్రదాయము, సృష్టిక్రమము మున్నగు అమూల్య విద్వద్రచనలను సమకూర్చి యిచ్చిన మానసీయ మిత్రులు డా॥ శ్రీ భాష్యం విజయసారధి, డా॥ కోవెల సుప్రసన్నాచార్య, డా॥ అత్తలూరి మృత్యుంజయ శర్మ మరియు శాస్త్రిల భార్గవరామశర్మ గారలకు ఈ సందర్భంలో వినమ్ర కృతజ్ఞతలను సమర్పించుకొంటున్నాను.

ఈ గ్రంథ ప్రచురణ కార్యక్రమ మధ్యలో కొన్ని బాహ్య అవంతరాలు సంఘటించి అకస్మాత్తుగా పైబడి యెంతగానో మనోవేదనకు గురికావలసి వచ్చి నను పట్టుదల వీడక ధైర్యముగా స్థిర సంకల్పముతో వలసిన నిధులను సేకరించుకొని ముందునకుసాగి, జయప్రదంగా ప్రచురణను వెలుగులోకి తెచ్చిన చి॥ మనోహర్‌ను ఎంతేని అభినందిస్తూ వున్నాను.

మహాకవి కాళిదాసు కైలాసనగ విశేషములనుగూర్చి మేఘుని ద్వారా దిగువ మాటలు చెప్పాడు.

సీ॥ ఆ వెన్క నూత్న జపారుణ సాంధ్య రా
గమ్మునీ నెమ్మేన గలయ బూని,
పశుపతి తాండవ ప్రారంభమున రక్త
సిక్త గజాజినాసక్తిమాన

చండీశు భుజ తరు మండలంబున కు త్త
రీయంబు చుట్టిన రీతి యగుము,
నీ యొనర్చెడి భక్తి నియమ ప్రపత్తుల
కా భవానీ దేవియాత్మ నలరి

గీ॥ భయము తొలగంగ హర్షిత స్వాంతయగుచు
కరుణ నిశ్చల దృష్టితో గాంచు నిన్ను
ఇట్లు పార్వతీ పరమేశ కృపను గాంచి
సులభముగ నీవు తమ్ముడా శుభము గనుము॥

అన్నట్లే కైలాసనగ సందర్శనముచేసి, ఆ ఉత్తేజనతో ఈ గ్రంథమును ప్రకటించే సందర్భములో చి॥ మనోహర్ కూడ శుభములు గనగలడని ఆశిస్తూ, ఆశీర్వదిస్తూ వున్నాను.

ఇట్లు
పాములపర్తి సదాశివరావు
వరంగల్.

—

అభినందన

సి. నారాయణరెడ్డి
ఎం.ఏ.; పిహెచ్.డి.; డి. లిట్.

వైస్-ఛాన్సెలర్
సార్వత్రిక విశ్వవిద్యాలయము, ఆం.ప్ర. తేది : 12-5-86

శ్రీ పి.వి. మనోహరరావు గారికి,

మీరు ఆప్యాయంగా పంపిన "కైలాస దర్శనం" అందింది. మీ కలంలో కెమెరా ఉంది. లేకుంటే మీరు చూసిన దృశ్యాలను అంత స్పష్టంగా మనోనయనాలకు రూపు కట్టించడం ఎలా సాధ్యం. యాత్రలోని చిన్న చిన్న విషయాలను కూడా మీరు పూస గుచ్చినట్లు చెప్పి, పాఠకులకు కుతూహలాన్ని రేకెత్తించారు. అన్నీ ఒక ఎత్తు, ప్రతి అధ్యాయంలో ఎన్నెన్నో శ్లోకాలను, పద్యాలను ఉటంకించడం ఒక ఎత్తు. మీరు వర్ణించిన దృశ్యాలకు కొన్ని శ్లోకాలు మూలభిత్తికలుగా ఉన్నాయి. మరికొన్ని మీరు దర్శించిన ప్రశాంత వాతావరణాన్ని చిత్రించడానికి దోహ-కరంగా వున్నాయి.

ఎంతో ఉల్లాసంగా, సాక్షాత్ కృత కైలాసంగా జరిగిన మీ యాత్రలో పరమవిషాద శ్రుతి రామకృష్ణన్ గారి నిర్యాణం. అది హృదయవిదారకం.

పాఠకులలో తాత్వికతను పెంచే యాత్రాకృతిగా మీ "కైలాస దర్శనం" ఉత్తమశ్రేణికి చెందింది. అందుకు మీకు నా అభినందన.

మీ
సి. నారాయణరెడ్డి

అభినందన

ప్రొఫెసర్ కోవెల సుప్రసన్నాచార్య,
డీన్, ఫ్యాకల్టీ ఆఫ్ ఆర్ట్స్,
కాకతీయ యూనివర్సిటీ, వరంగల్.

'కైలాస దర్శనం'ను గురించి మా మిత్రులు శ్రీ పి. వి. మనోహర రావుగారు వ్రాసిన ఈ గ్రంథం విస్తృతమైంది. ఈ గ్రంథం యాత్రాంశాలను చెప్పటమే కాకుండా, ఆ యా స్థలాలను వర్ణించే సందర్భంలో, ఆయా స్థలాల వైశిష్ట్యాన్ని, అవి ప్రాతినిధ్యం వహించే దేవతల, ధర్మాల, ఆచారాల విశిష్టతనూ వివరించటం జరిగింది. అత్యంత సాహసపూర్ణమూ, దుర్గమమూ అయిన ఈ యాత్రను శ్రీ మనోహరరావుగారు నిర్వహించి కైలాస పర్వతములను మానస సరోవరాన్ని దర్శించారు.

భారతదేశ సంస్కృతిలో యాత్ర అనేది విలక్షణమైన అంశం. పురాణాలు యాత్రా ప్రాధాన్యాన్ని విస్తృతంగా వివరించాయి. బహు క్షేత్రములు, బహు తీర్థములు, బహు దేవతాస్థలములు దర్శనీయాలై, భారత దేశంలో ప్రతి వ్యక్తి ఆసేతు శీతాచలమూ పరిభ్రమించేందుకు వీలు కలిగించాయి.

కేదారేశు భజించితిన్ శిరమునన్ గీలించితిన్ హింగుళా
పాదాంభోరుహముల్ ప్రయాగనిలయున్ పద్మాక్షు సేవించితిన్
యాదోనాధసుతాకళత్రు బదరీ నారాయణున్ గంటి, నీ
యాదేశంబననేల చూచితి సమస్తాశావకాశంబులన్.

అని మనుచరిత్రలో సిద్ధుడు పేర్కొంటాడు. ప్రయాణ సౌకర్యాలు లేని ఆ రోజుల్లో కూడా దుర్గమాలైన హిమాచల క్షేత్రాలను దర్శించే సంప్రదాయం ఉండేది. కాశిలో విశ్వేశ్వరుని దర్శనం చేసి, గంగాజలాన్ని తెచ్చి రామేశ్వరంలో అభిషేకంచేయవలెనని ఒక విశిష్టభావం ఉన్నది.

అట్లాగే రామేశ్వరాలయంలో అభిషేకం స్వయంగా చేసే అవకాశం నేపాల రాజులకే ఉండేదని విన్నాము. పరిశీలిస్తే బదరిలో పూజారులు కేరళ లోని నంబూద్రి బ్రాహ్మణులు.

పురాణాల్లో యాత్రలు రెండు ప్రయోజనాలను ఉద్దేశించి విధించబడి నాయి. ఒకటి పుణ్య సంపాదనం కోసం సామాన్యంగా అందరూ చేసేదే యిది. అయితే కొన్ని ప్రత్యేకమైన అపచారాలు జరిగినపుడు యాత్రలు పాప పరిహారానికి విధించబడ్డాయి. మహా భారతంలో అర్జునుడు చిన్ని అపచారా నికి యాత్రకు బయలుదేరుతాడు. పురాణాలలో ఆయా యాత్రలు తత్తత్పాప పరిహారానికి ఎలా తోడ్పడ్డదీ తెలియవస్తుంది.

ఈ విధంగా యాత్రలు జాతీయ సమైక్యతను రాజకీయ పరిస్థితులకంటె అతీతంగా సనాతనంగా నిలబెట్టుతూ వచ్చాయి. దేశాన్ని అంతటినీ సాంస్కృ తికంగా ఏక సూత్రంలో బంధించాయి. శైవులకు ద్వాదశ జ్యోతిర్లింగాలు కానీ శాక్తులకు పంచాశత్ దేవీక్షేత్రాలు గానీ, వైష్ణవులకు అష్టోత్తర శత తిరుపతులు గానీ, దేశం అంతటా వ్యాపించి ఉన్నాయి. ఈ విధంగా దేశం లోని అన్ని సాంప్రదాయాలు జాతీయ సమైక్యతను దృష్టిలో ఉంచుకునే ఈ విధమైన ఏర్పాటు చేశారని భావించవలసి ఉన్నది.

యాత్రా సందర్భంలో భిన్న భౌగోళిక పరిస్థితులూ, వాతావరణ పరిస్థితులూ, ఆహార విహార విధానాలు ఇవన్నింటితో యాత్రికునకు పరిచయం అయ్యేది. అనుభవం విశాల మయ్యేది.

ఆధ్యాత్మిక స్థాయిలో బ్రహ్మాండమూ, పిండాండమూ ఒక సామ్యము కలిగి ఉన్నవి. బ్రహ్మాండములో ఉండే అంశాలన్నీ అండాండములో బీజ రూపంగా ఉంటవి. ఈ విషయం గ్రహించితే యాత్రాచరణం సాధకుని యోగ మార్గ పురోగమనంగా కనిపిస్తుంది. కాశీఖండంలో అగస్త్యుడు లోపా ముద్రతో.

భ్రూఘ్రాణంబుల సంధి యవిముక్త స్థానంబు - అది అభ్యంతర క్షేత్రంబు - తీర్థంబులు బాహ్యాభ్యంతర భేదంబున ద్వివిధంబై యుండు.

శీర్షంబునందలి శ్రీశైల తీర్థంబు
మల్లికార్జునదేవు మనికి పట్టు
ఫాలభాగమునందు ప్రాలేయమయమైన
విమల కేదార తీర్థము వసించు
కుచ చూచుకములందు గురుజాంగలమ్ముల
తీర్థరాజము సంప్రతిష్ఠనొందు
భ్రూవల్లరీ యుగ్మమునకు మధ్యంబున
ఆనందవన తీర్థ మతిశయిల్లు

నంతరంగంబున ప్రయోగ మాశ్రయించు
నిమ్మహా తీర్థములు పార్వతీశ్వరునకు
విహరణ స్థానములు వేదవిశ్రుతములు
వెలుపలను లోపలను నుండు తలిరుబోడి.

(కాశీఖండము II 115, 117)

ఆభ్యంతర బాహిర క్షేత్రాలు రెండుగా శ్రీశైలము, కేదారము, ప్రయాగ, కాశి - ఈ నాల్గింటినీ శైవ మాహాత్మ్య ప్రతిపాదకమైన కాశీఖండం చెప్పింది. సహస్రారము శ్రీశైలంగా, ఫాల చంద్రస్థానం కేదారముగా, అనాహతము ప్రయాగగా, భ్రూమధ్యమందలి ఆజ్ఞాచక్రము కాశిగా చెప్పబడ్డవి. దీనిని బట్టి యాత్రలు ఆభ్యంతరాలైనా, బాహిరములైనా, సాధకుని మనోలక్షణాన్ని బట్టి వర్తిస్తవి. "భావే హి విద్యతే దేవః" అన్నచోట మనం భావన చేయడాన్ని బట్టి దైవ సాక్షాత్కారం ఉంటుందని చెప్పడం జరిగింది.

జీవునికి బహుజన్మ పరంపరల సూత్రం పరమాత్మ దర్శన పర్యంతం సాగిపోవటం కూడా ఒక యాత్రాంశమే. ఈ దృష్టిలో భౌతికమైన యాత్రలు భౌతిక, వాచిక, మానసిక పరిశుద్ధిని సాధించేందుకు ఏర్పాటు చేయబడ్డవి. ఈ యాత్రలలో అనేక నియమాలు ఉండేవి. పూర్వకాలం యాత్రలలో ఏకభుక్తము, ధరాశయ్య. బ్రహ్మచర్యము మొదలైన నియమాలు యాత్రికులు పాటించేవాళ్లు. అనేక పరిస్థితులలో తన భౌతిక జీవనస్థాయిని, అధికారాన్ని,

ధనవత్త్వాన్ని మరచి అందరిలో కలసిమెలసి జీవించవలసి వచ్చేది. ఈ విధంగా అహంకార త్యాగం కలిగేది.

అట్లాగే కొన్నికొన్ని ప్రత్యేక తీర్థ స్థలాలలో కొన్నికొన్ని సంస్కారాలు విధింపబడినవి. ప్రయాగలో, గయలో, బ్రహ్మకపాలంలో శ్రాద్ధము నియతము. అట్లాగే స్కంద క్షేత్రాలలో కావళ్ళు తీసుకువెళ్ళడం నియతమే. బాసర సరస్వతీ క్షేత్రంలో సాధకులకు మాధుకరవృత్తి విధింపబడినది.

కొన్నికొన్ని క్షేత్రాలలో క్షేత్రాధి దైవతము ఆజ్ఞ అయ్యే వరకూ నియమనిష్ఠలతో ఉండి కొలువు-సేవ చేయడం కూడా ఉన్నది.

'కైలాస దర్శనం'—ఈ గ్రంథంలో నలభైయైదు అధ్యాయాలు ఉన్నవి. సందర్భాన్ని అనుసరించి ఆ యా పురాణాలలో ఇతర యాత్రా గ్రంథాలలోని అంశాలు విపులంగా ప్రస్తావింపబడ్డాయి. ఆ యా దేవీ దేవతల మాహాత్మ్యము, రహస్యాంశములు రచయిత విపులంగా పేర్కొన్నారు. ఈ యాత్ర గ్రంథ పఠనంవల్ల అనేక సాంస్కృతికాధ్యాత్మికాంశాలతో పాఠకునకు పరిచయం ఏర్పడుతుంది. ఈ ఉద్దేశ్యంతోనే ఈ గ్రంథంలో ఆరు అనుబంధ వ్యాసాలు ఆయా విషయాల విస్తృత వివరణను ఉద్దేశించి సమకూర్చడం జరిగింది.

కైలాస మానస సరోవర యాత్ర చాలా దుర్గమమైంది. అతిక్లిష్టమైన మార్గాలలో, పర్వత సానువులలో, అడవులలో, నదీ మార్గాలలో కొనసాగవలసింది. అత్యంత ప్రమాద భూయిష్ఠమైంది. ఇంత శ్రమకు ఓర్చి రచయిత నూటాఐదు కిలోమీటర్ల చుట్టు కొలతగల మానస సరస్సును సందర్శించడమే కాక దానిచుట్టూ పరిక్రమ సలిపినారు. అట్లాగే 22,000 అడుగుల ఎత్తుగల కైలాస పర్వతమును, 15,000 అడుగుల ఎత్తున నుండి 19000 అడుగుల ఎత్తు వరకు ఎక్కుతూ పరిక్రమ చేయవలసి ఉంటుంది. ఈ పర్వతాన్ని రచయిత అర్ధచంద్రాకారముగా నున్నదని, శిఖరము లింగాకారముగానున్నదని వర్ణించాడు-చుట్టూ పర్వతములు పద్మపత్రములవలె రుద్రమాలగా ఉన్నవని ఆ పర్వత సౌందర్యమును వర్ణించాడు.

కైలాస మానస సరోవర ప్రాంతము, అక్కడి నదీసరః పర్వతములు

వీనిని గూర్చి తెలుసుకోవడంవల్ల మన పురాణములలోని సంస్కృతి పరిణామ దశలు వివరంగా బోధపడుతాయి. ఒక విధంగా మన సంస్కృతికి ఆ ప్రదేశాన్ని ఉద్గమ ప్రదేశంగా పేర్కొనవచ్చును.

పురాణ సాహిత్యాన్ని అనుసరించి సృష్ట్యుద్గమ వికాసాలు అన్నీ మానస పర్వత ప్రాంతాలలోనే జరిగాయి. మేరుపర్వతం అక్కడే ఉన్నది. అది దేవతా స్థానం. ఈ హిమాలయం అనాదినుంచి నేటి దాకా ఆధ్యాత్మిక ధార్మికాంశాలకు ప్రేరణను కలిగిస్తూనే వున్నది. మానస సరస్సు, మేరువు, హంస మొదలైనవి బహిరములైన అంశాలే కాకుండా అభ్యంతర దశలో, తంత్రయోగ శాస్త్రాలలో ప్రతీకలుగా, తాత్త్విక రహస్య భాషలో ప్రధానాంశాలు అవుతూ వున్నవి.

నిజమైన ఆధ్యాత్మిక జీవనం - భౌతిక జీవనానికి భిన్నమైనది కాదు దాన్నించి పారిపోమ్మనేదీ కాదు. భారతీయుల దృష్టిలో ఈ రెండూ ఒకే అంశంయొక్క రెండు పార్శ్వాలు. భౌతిక జీవనం జీవిస్తూనే దాన్ని నిర్దుష్టంగా - సమగ్రంగా - సుష్ఠుగా నిర్వహించడం ఆధ్యాత్మిక జీవనంలో భాగమే. ఈ సుష్ఠులక్షణం అది దుష్టమైన స్వార్థాన్నీ, లౌల్యాన్నీ, దురాశనూ, పదార్థాభిలాషనూ పరిత్యజించినపుడే సాధ్యమవుతుంది. "యోగః కర్మసుకౌశలమ్". జీవనమంతా ఈశ్వరార్పిత చైతన్యంతో నిర్వహించినపుడు అది దివ్యీకరింపబడుతుంది. కరణత్రయానికే కాకుండా దానితో అంతఃకరణానికీ ఐక్యం ఏర్పడుతుంది. ఈ అభ్యంతర బాహిర జీవనాల సమన్వయము ఏకీ కరణము భారతీయుల జీవన దృష్టిని వ్యక్తం చేస్తుంది. జ్ఞాన, కర్మలు రెంటినీ జీవితం ఆవరిస్తుంది.

ఈ గ్రంథంలో ఆయా సందర్భాలలో వివరింపబడిన తాత్వికాంశాలు పాఠకులకు చాలా ఉపయోగకరంగా ఉన్నాయి. రచయిత బహుగ్రంథ పఠనమూ, పరిశీలనమూ దీనిలో వ్యక్తమౌతున్నాయి.

ఇంతటి భావ భారంతో కూడిన గ్రంథాన్ని మనకు అందించినందుకు రచయిత శ్రీ పి. వి. మనోహరరావు గారికి నా అభినందనలు.

అభిప్రాయము

డా॥ ఎస్. లక్ష్మణమూర్తి
ప్రొఫెసర్ అండ్ హెడ్
డిపార్ట్‌మెంట్ ఆఫ్ ఇంగ్లీష్
కాకతీయ యూనివర్సిటీ
వరంగల్-506 009

ఆప్తులు శ్రీ పాములపర్తి వేంకట మనోహరరావుగారు కైలాస మానస సరోవర తీర్థ యాత్రా సందర్శన విశేషాలని సులభశైలిలో హృదయంగమంగా వ్రాసినారు.

విభిన్న భారతీయ సంప్రదాయాలలో అనాదిగా కైలాస మానస సందర్శనం పరిక్రమం అతి పవిత్రంగా భావింపబడుతూ ఉన్నవి. వేదోపనిషత్తులలో కావ్యపురాణాలలో హిమవత్పర్వత ప్రాంతాలు దేవభూములుగా ఉపాసనా కేంద్రాలుగా ప్రస్తుతింపబడ్డాయి. భారత సంప్రదాయాన నిష్ఠాప్రత్యయాలు ఉన్నవారికి కైలాస మానస దర్శనం అనేక జన్మ సముపార్జిత సుకృత ఫలంగా భాసిస్తుంది.

శ్రీ మనోహరరావుగారు భక్తిశ్రద్ధలతో నిరంతర మానసిక పంచాక్షరీ జపంతో కైలాస మానస తీర్థయాత్ర చేసినారు. భారత ప్రభుత్వం వారు కల్పించిన సదుపాయాలతో 1983 సంవత్సరాన వీరి యాత్ర సాధ్యపడింది. అనేక రాజకీయ దుస్థితుల మూలాన రెండు దశాబ్దాలుగా భారతీయులకు కైలాస మానస దర్శనం అసాధ్యమై అధ్యాత్మ విదులకు మనస్తాపకారణమైంది. ఇంతకాలానికి తిరిగి సాధ్యపడటం పుణ్య విశేషం.

శ్రీరావుగారి కైలాస దర్శనం వాస్తవ రూపాన కైలాస మానసయాత్ర ఎంత కష్టసాధ్యమో, దుర్లభమో వివరించింది. స్వభావోక్తిగా సహజంగా ఉన్న వర్ణనలు హిమవత్పర్వత గాంభీర్యాన్ని మార్గ కాఠిన్యాన్ని ప్రకృతి సౌందర్యాన్ని కన్నులకు కట్టినట్లు ప్రదర్శించినాయి. యధార్థ విషయాలని ప్రస్తా

విస్తూ యాత్రా గ్రంథాన్ని వ్రాయడం సులభమనుకున్నా, ఇందులో ఒక విశేషం ఉన్నది. వైదిక సంప్రదాయం రక్తనిష్ఠమై మనస్సు కైలాసనాథుని సమాశ్రయించి ముముక్షులైన సాధకుడు దుర్గమ అధ్యాత్మ శిఖరాధిరోహణం చేస్తున్నట్లు అనుభూతమౌతుంది. వివిధ స్తోత్రాలు పురాణేతిహాస శ్లోకాలు కథా సందర్భాలు ఉపాసనా విశేషాలు సమృద్ధంగా ఈ యాత్రా గ్రంథంలో నిక్షేపింపబడ్డాయి. అతి సున్నితమైన మనస్సు భౌతిక పరిసరాల్లో ఉన్న ప్రతి వస్తువులోనూ ఆధ్యాత్మిక సంకేతాన్ని దర్శించినట్లు ఈ గ్రంథం స్పష్టం చేస్తుంది. హిమాద్రి ప్రాంతాన శిఖర భాగాల్లో ఉపత్యకలలో లోయలలో వృక్షచ్ఛాయల్లో నదీనదాల్లో శిలోచ్చయాల్లో శిథిలాలలో సరోవరాల్లో సర్వోపాసనామార్గాలు ఒక్కుమ్మడిగా సముజ్జీవితములైనట్లు అపౌరుషేయమైన ఉపనిషద్వాణిమంద్రమై పరివ్యాప్తమైనట్లు స్ఫురిస్తుంది. కాలవశాన లుప్తమైపోయిన సంప్రదాయ విషయాలను ఎన్నింటినో శ్రీరావుగారు అతి ప్రయాసంతో సేకరించి గ్రంథస్థం చేసి పునః ప్రాణప్రతిష్ఠ చేసినారు. వారికి భారతీయ సంప్రదాయ విషయ జిజ్ఞాసువులందరూ ఋణపడి ఉన్నారు. వేదర్షులనుండి అధునాతనులైన శ్రీశ్రీశ్రీ ప్రణవానందస్వామి చరణులవరకూ నిరంతరం గవేషింపబడిన హిమవత్పర్వత పవిత్ర భూభాగం కైలాస మానస క్షేత్రాలు ఇతిహాస ప్రమాణాలతో ఈ గ్రంథాన సాక్షాత్కరిస్తాయి. ఇది అమూల్యమైన ఆకర గ్రంథం. ఆత్మనూ మనస్సునూ పరమేశ్వరాధీనం చేయడానికి ఇది చక్కని మార్గదర్శకగ్రంథం. దీనికి కాలదోషము పట్టదు.

ఈ నాల్గు మాటలు వ్రాసే అవకాశాన్ని వాత్సల్యంతో ప్రసాదించిన శ్రీరావుగారికి నమస్సులు.

శుభం భూయాత్

—శ్రీలక్ష్మణమూర్తి

KAKATIYA UNIVERSITY

Dr. S. LAXMANA MURTHY
PROFESSOR AND HEAD
DEPARTMENT OF ENGLISH
VIDYARANYA PURI
WARANGAL-506 009.

26-5-1986

Sri P. V Manohar Rao garu has kindly asked me to read through his unique travelogue **Kailasa Darsanam.** The book gives us a sincere account of the author's long journey to Mt Kailas and Manasa Sarovar. We learn with surprise that despite many facilities provided by the Government of India, the journey is still 'hazardous and wearisome'. It must have been in days bygone a real test of **Tapasya** for those pious souls who went up the way to the holy lake traversing the almost uninhabitable Himalayan terrain. Yet they pursued and accomplished the most difficult and cherished feat in their spiritual quest. The Holy Mount and the lake continue to beckon us in their timeless glory. The travelogue bears the stamp of authenticity. It is impossible to resist the charm of quiet narration and moving presentation of facts in the book. Sri Rao garu has rendered great service to the spiritually inclined by providing a rich fare of traditional lore relating to **Sadhana** and **Upasana** in the travelogue. He has made it a useful book of significant referential value.

I am sure that **Kailasa Darsanam** will receive wide popularity and scholarly recognition which it richly deserves.

Dr. S. LAXMANA MURTHY

విషయానుక్రమణిక

అనుబంధములు

కైలాస దర్శనం

ఒకటవ అధ్యాయం

బ్రహ్మ మానస సరోవర యాత్ర

ఓం గణానాం త్వా గణపతిగ్ం హవామహే ।
కవిం కవీనా ముపవశ్రవస్తమమ్ ॥
జ్యేష్ఠరాజం బ్రహ్మణాం బ్రహ్మణస్పత
ఆనః శృణ్వ న్నూతిభి స్సీద సాదనమ్.

హస్తినాపురి చంద్రలోక భవనము

శ్లో॥ ఆ పాతాళ నభఃస్థలాన్త భువన బ్రహ్మాండ మావిఃస్ఫుర-।
జ్జ్యోతిః స్ఫాటికలింగమౌళి విలసత్పూర్ణేందు వాన్తామృతైః ।
అస్తోకాప్లుత మేక మీశ మనిశం రుద్రానువాకా న్జపేత్ ।
ధ్యాయే దీప్సితసిద్ధయే ధ్రువపదం విప్రోఽభిషించే చ్ఛివమ్.

ఆ రోజు 17వ ఆగస్టు 1983. సమయం సాయంకాలం 6-45 గం. కొత్త ఢిల్లీలోని జనపథ్‌లోగల చంద్రలోక భవనము. ఆ మహా నగరములో వాహనముల, మనుష్యుల హోరు సముద్ర తరంగాలను తలపిస్తూ వున్నది. ఎవరెటు పోవుచున్నారో, ఏ వాహనములు ఎటునుండి వస్తున్నవో, ఎటు పోవుచున్నవో అంతుపట్టదు. ఈ నగర జీవన యాత్ర ఎంతేని అగమ్య గోచరము. సాయం సమయము కావున చాలావరకు జనులు గృహోన్ముఖులగు చున్నట్లు మాత్రము భావించవచ్చును. ఆ వెడల్పాటి రోడ్లకిరు వైపుల గల పెద్దపెద్ద విద్యుద్దీపములు ఇరువంకలగల ఆకాశ హర్మ్యాలు, ఆ నగరశోభ వర్ణనాతీతము. ఈ రోజు ఉదయం 5 గం॥లకు "చంపావతి" నుండి బస్సులో బయలు

దేరిన మాకు ఈ 'చంద్రలోక భవనము' ఈ ఢిల్లీ నగరము ఎపుడు వచ్చునా యని, ఎపుడు బస్సు దిగుదుమాయని ఒకటే ఆతురత. అంతగా ఎదురు తెన్నులు చూచిన ఈ భవనము రాగానే మాలో పెల్లుబికిన ఆనందమునకు అవధులు లేవు. ఎందుకని ?

సరిగ్గా ఒక మాసము రోజుల క్రితము ఈ స్థలము నుండే బయలుదేరిన మా 22 మంది యాత్రిక బృందము 19 మందితో మాత్రమే తిరిగి చేరుకున్న ఢిల్లీ రాజధాని అదే: వారివారి రాష్ట్ర రాజధానుల సమాచారమే కానీ స్వగ్రామ, స్వగృహ సమాచారమేకానీ తెలియక మరో ప్రపంచమునుండి వార్తా హీను లమై వచ్చి చేరుట మొదటిది. మరియు భార్యా పిల్లల క్షేమం ఆదాయ వ్యయముల గొడవలు అతివృష్టి అనావృష్టుల కలతలు మున్నగు సాంసారిక గందర గోళములెన్నో ఇచట చేరుకొనేసరికి మరొకమారు అగ్గలమై కనుల ముందు తిరుగాడగా ఉద్వేగముకాక మరేమి అనిపించును ? ఇది రెండవ కారణము.

మేము బస్సు దిగగానే మాకై వేయికనులతో ఎదురు చూచుచున్న వారిలో కీ॥ శే॥ రామకృష్ణన్‌గారి ఇరువురు కుమారు లున్నారు. వెంటనే మాకు వారు ఎదురుపడిరి. వారి కనులలో ఆవేదన, దుఃఖము, దీనత్వము వారి మన సులలోగల జ్వాలాముఖిలాంటి ప్రగాఢ తపన మాకు ప్రస్ఫుటముగా గోచ రించెను. వీరు గత మూడు రోజుల నుండియు మా రాక కొరకు నిరీక్షించు చుండిరి. వారి తండ్రిగారి మరణ కారణము మరణ వివరములు మృతదేహ పరిస్థితి మరియు ఆయన చివరి కోరికను గూర్చిన విషయములు మా నుండి వినుటకై వారు వేయి కళ్లతో యెదురు చూచుచుండిరి. వారు తమ పరిచయ వివరములు మాకు తెలియ పరిచిరి. నేనూ మా లీడరు 'డా॥ గోడ్బోలే' ఆ విషాద వృత్తాంతమంతయూ వారికి వివరించి ఓదార్చి ఆ దుర్ఘటన హృదయ స్పందన తీవ్రతవల్ల కలిగిన సహజ మరణమని తెలిపితిమి. మృతదేహము చెడిపోకుండా గైకొన్న జాగ్రత్తల గురించి కూడా వివరించితిమి. ఆ తర్వాత మృతదేహమునకు ఐదవ రోజున "కాలాపానీ"లో సైనిక మర్యాదలతో దహన సంస్కారములు జరుపబడిన వృత్తాంతమంతయూ తెలిపితిమి. కుమాయున్ మండల్ వికాస్‌నిగమ్ వారు భద్రముగా కొని తెచ్చిన వారి వస్తు సామాగ్రితో

పాటు కీ॥ శే॥ రామక్రిష్ణన్‌గారి అస్థికలనుకూడ అందజేసిరి. మరియు మేము తెచ్చిన పవిత్ర 'మానస సరోవర' జలమునుకూడా వారి కుమారులకు అప్పగించి ఆశ్వాసించితిమి.

తిరిగి ఢిల్లీ చేరుకున్న మాలోనుండి ఒకరొకరు వరుసగా సెలవు తీసుకొని వారివారి స్థావరములకు వెడలి పోవుచుండిరి. వ్యాధి గ్రస్తులైన చౌక్కారావుగారి నొక టాక్సీలో శ్రీ కిశోర్‌ను తోడిచ్చి ఇంటికి పంపించితిని. తర్వాత విదేశాంగ శాఖా అండర్ సెక్రెటరీ శ్రీ చక్రవర్తిగారు రాగా వారితో మాట్లాడి వారికికూడా పైన తెలిపిన విషయములన్నీ వివరించి డా॥ గోడ్బోలేతో సెలవు తీసుకొనేవరకు దాదాపుగా అందరును వెడలి పోయినారు. నేనొక టాక్సీ కుదుర్చుకొని 9వ నెంబరులోగల మోతీలాల్ నెహ్రూ మార్గ్‌లోని మా అగ్రజుల వారి ఇంటికి దాదాపు 7-30 కల్లా చేరుకుంటిని. కారు దిగగానే అక్కడ నా గడ్డమునుచూచి ముందుగా ఎవరును గుర్తించలేదు. పైగా ఆరోజు నేను అచటికి వస్తాననికూడా ఎవరునూ ఊహించలేదు. నేను 'పండిత్‌జీ' అని పిలువగానే ఆయన ఆశ్చర్యముతో నా చెంతకు వచ్చిచూచి నమస్కరించెను. ముందుగా గుర్తించ నందుకు పశ్చాత్తాపము వ్యక్తీకరించెను. నా సామానులను లోనికి తీసుకొని వెళ్ళెను. అప్పటికి ఇంకా మా అన్నగారు ఇంటికి రాలేదు. నేను లోనికివెళ్ళి కాఫీత్రాగి స్నానముచేసి విశ్రమించిన కొంత సేపటికి మా అన్నగారు ఇంటికి వచ్చిరి.

మా మాతృమూర్తి స్మరణ :

నేను ముందుగా అన్నగారి గదిలోనికివెళ్ళివారికి పాదాభివందనముగావించితిని. వారు కుశల ప్రశ్నలు అడిగి క్షేమముగా యాత్ర ముగించుకొని ఇంటికి చేరినందులకు సంతసించిరి. పిదప నేను ఇచ్చిన "పవిత్ర మానసోదకము"ను సేవించి ఆయా రంగురంగుల రాళ్ళను పూజా ప్రసాదమును స్వీకరించి వెంటనే "అమ్మ ఉంటే ఎంత సంతోషపడెడిదో"యని కన్నులు చెమ్మగిల్లగా వారు మా మాతృమూర్తిని స్మరణకు తెచ్చిరి.

తల్లిని గురించి వేదములో నీ విధముగా చెప్పబడెను.
"మాతృమాన్ పితృమా నాచార్యవాన్ పురుషోవేద"

మరియు

గీ॥ తల్లి యధికురాలయ్యె ఈ ధరణికంటె
తండ్రి యధికుండు విష్ణుపదంబుకంటె
వీరి సేవించి పూజించి విమలయశులు
ఐహికాముష్మికంబుల నలర గలరు.

(ఛాందోగ్యోపనిషద్)
తెనుగు సేత.

మా అమ్మగారికి పుణ్యక్షేత్రములను దర్శించే అభిలాష మెండుగా నుండెను. ఆమె దైవభక్తి పరురాలు; నిష్ఠాగరిష్ఠ. మా అన్నగారు ఆంధ్ర ప్రదేశ్ దేవాదాయ ధర్మదాయ శాఖామాత్యులుగా నున్నప్పుడు ఆంధ్రప్రదేశ యాత్రలన్నియేగాక పండరీపురము రామేశ్వరము మొదలుగాగల ఇతర పుణ్యక్షేత్రములను ఆమెచే దర్శింపజేసిరి. ఆమెకు మరొక్కసారి కాశీవిశ్వేశ్వ రుని దర్శించాలనీ వీలయితే బదరీ కేదారములకుకూడా పోవాలనే కాంక్ష మెండుగా యుండెను. కాని 1980 జూన్ మాసములో ఆమెకు "ఊపిరితిత్తుల క్యాన్సర్" వ్యాధి రావటంవల్ల ఉస్మానియా మరియు క్యాన్సర్ ఆస్పత్రులలో మూడు మాసములపాటు చికిత్స బొందెను. రెండు మాసములకు పైబడి ఆస్ప త్రిలోకూడా ఆమె మడి కట్టుకోకుండా భోజనము చేసెడిదికాదు. ఆస్పత్రికి ఆమెను చూడవచ్చిన వారందరికీ టీకాని మధ్యాహ్నమైతే భోజనముకానీ అచటనే చేయాలని పట్టు పట్టు చుండెడివారు. మా అన్నగారు ఆమె చివరి రోజులలో అమెరికాలో నుండిరి. వ్యాధి ముదిరినట్లు తెలియగనే హైదరా బాదుకు వచ్చి ఆమె చెంత చేరిరి. ఆ రోజు ఆమె మాట్లాడే పరిస్థితి లేకున్నా ఆమె మా అన్నగారికి అన్నము పెట్టాలనే సంజ్ఞను తెలియచేయగా అర్ధరాత్రి ఇంటినుండి టిఫిన్ క్యారియర్ తెప్పించి ఆమెయెదుట మా అక్కగారు భోజ నము వడ్డించుచుండగా ఆమె ఎంతో తృప్తిచెంది దివ్య మానసిక చిత్రము వీక్షించుచుండగా మా అన్నగారు దుఃఖము భరింపలేక భోజనము నామ మాత్రముగనే చేయుచూ కన్నీరు మున్నీరుగా విలపించిన ఆ నాటి అనుభవము అవిస్మరణీయము. మా అన్నగారికి 60 సం॥లు నిండినను చంటి పిల్లవానిగా

భావించి ఆకలిని పరామర్శించే ఆ మహాతల్లి ఇక ఏ లోకములో దొరుకును? అందుకేనేమో "ఢిల్లీకి రాజయినా తల్లికి కొడుకే"యను సామెత ఏర్పడి యున్నది.

ఆపైన చివర పది రోజులు ఆమె ఆచార నిష్ఠ అసాధ్యమై ఆరోగ్యము పూర్తిగా క్షీణించి చివరకు ఆగస్టు ౩ వ తేదీ మధ్యాహ్నము 2 గం॥లకు స్వర్గస్థురాలయ్యెను.

అలాంటి పుణ్యమూర్తి మా కన్నతల్లి స్మరణ ఈ శుభ సమయములో జ్ఞప్తికి రావటం ఎంతేని సహజము. మరియు సమంజసమే కదా! ఆ తర్వాత అచటనే యున్న మా పింగళి రంగారావు బావగారికికూడా నమస్కరించి తీర్థ ప్రసాదము లిచ్చితిని. పిదప 8 గం॥ల ప్రాంతములో 'హనుమకొండ'కు ఫోను చేసి మా అక్కగారి మనుమడు చి॥ వెంకటేశ్‌తో మాట్లాడి అందరు పిల్లల క్షేమ సమాచారము తెలిసికొనగనే నాలోని ఆతురత అనుక్షణ నిరీక్షణ మూలకమగు గుండెబరువు దిగిపోయి మనసు నిశ్చింతనొంది ఆత్మశాంతి లభించి హృదయస్పందన స్వస్థానమునకు చేరుకొని ఎంతో ప్రశాంతత చేకూరినది.

నేను ఢిల్లీనుండి చి॥ వెంకటేశ్‌తో ఫోన్‌లో మాట్లాడగా నిజంగా నేనే మాట్లాడుతున్నానా అనే సందేహము వానికి కలిగెను. తర్వాత ఒక్క గంతులో వాడు ఇంటికి పరుగిడి (ఫోను. 150 గ॥ దూరములో వున్నది) ఎగపోస్తూ మా పిల్లలకు చెప్పగా యెవరునూ నమ్మక అంతయు కట్టుకథగా భావించినను తర్వాత నిజమును గ్రహించి నేనేదో వేరే ప్రపంచమునుండి మరో జన్మనెత్తి వచ్చి వారి మధ్యలో చేరినట్లుగా ఊహించి పొందినట్టి వారి ఆనందమునకు పరవశత్వమునకు అంతులేనట్లుగా తర్వాత తెలిసెను. వారందరును నేను ఇంకో వారము రోజుల తర్వాతకాని ఢిల్లీ చేరనని తలచియుండిరి.

ఆ రోజు మా యితర మిత్రులతోను సహచరులతోనూ మాట్లాడి 9 గం॥లకు భోజనముచేసి టి.వి. కార్యక్రమములను చూసి హాయిగా నిశ్చింతగా నిదురించితిని. ఇట్లు మా ప్రయాణపు చివరిరోజు చివరి సంఘటనతో ఈ కైలాస మానస సరోవరయాత్రా స్మృతుల గాధను ప్రారంభిస్తూ వున్నాను.

శ్లో. బ్రహ్మాండ వ్యాప్తదేహా భసితహిమరుచా
భాసమానా భుజంగైః।
కంఠేకాలాః కపర్దాకలితశశికలా
శ్చండకోదణ్డహస్తాః॥
త్ర్యక్షా రుద్రాక్షమాలా సులలితవపుష
శ్శాంభవా మూర్తిభేదా ।
రుద్రాః శ్రీరుద్రసూక్తప్రకటితవిభవాః
నః ప్రయచ్ఛన్తు సౌఖ్యమ్ ॥
(ఇతి శ్రీ రుద్రాభిషేక ధ్యానమ్)

రెండవ అధ్యాయం

శ్లో॥ రత్నైః కల్పిత మాసనం హిమజలైః
స్నానం చ దివ్యాంబరమ్।
నానారత్న విభూషితం మృగమదా-
మోదాంకితం చందనమ్।
జాతీచంపక బిల్వపత్ర రచితం
పుష్పం చ ధూపం తథా।
దీపం దేవ! దయానిధే! పశుపతే !
హృత్కల్పితం గృహ్యతామ్.

హన్మకొండ నుండి హస్తినాపురికి- అచట నాల్గు దినములు

శ్లో. "దృష్టిపూతం న్యసేత్పాదం; వస్త్రపూతం జలం పిబేత్ ।
సత్యపూతాం వదే ద్వాచం, మనఃపూతం సమాచరేత్."

అంటే యెగుడు దిగుడుల యందు నడుచునపుడు దృష్టి క్రింద యుంచవలెను. నీటిని వస్త్రముచే శోధించి త్రాగవలెను. సత్యముచే పవిత్రమగు హక్కులు నీతులు చెప్పవలయును. తమ సంతానమునకు తలిదండ్రులు ఇలాంటి వెన్నో మంచి విషయములను వుపదేశించవలెను.

"మాతా శత్రుః పితా వైరీ, యేన బాలో న పాఠితః ।
న శోభతే సభామధ్యే, హంసమధ్యే బకో యథా".

"విద్యలేనివాడు వింత పశువు" అను సామెత అందరికీ తెలిసినదే. విద్యా విహీనుడు హంసలలో కొంగవలె లోకములో అవమానింపబడును. విద్య

గరపని తల్లిదండ్రులు తమ సంతానమునకు బద్ధవైరులు. తమ సంతానమును విద్యావంతులుగ ధార్మికులుగ యోగ్యులుగ చేయుట తల్లిదండ్రుల ప్రథమ కర్తవ్యము మరియు కీర్తిదాయకము.

శ్లో. విద్యా నామ నరస్య రూప మధికం ప్రచ్ఛన్నగుప్తం ధనమ్।
విద్యా భోగకరీ యశస్సుఖకరీ విద్యా గురూణాం గురుః।
విద్యా బంధుజనో విదేశగమనే విద్యా పరా దేవతా।
విద్యా రాజసు పూజితా న హి ధనం విద్యావిహీనః పశుః.

తా. మానవులకు విద్యయే దాచుకొనిన ధనము. విద్యయే రూపమును కీర్తిని దెచ్చును. సుఖింపజేయును. అదియే గురువు. దేశాంతరములకేగునపుడు నదియే బంధువు. విద్యకు దగిన ధనము ప్రపంచమున నెక్కడనులేదు. విద్యయున్న దైవసహాయమున్నట్లే. పండితులు రాజులును విద్యను పూజింతురు. విద్య నెరుగని వాడు ద్విపాద పశువునకు సమమని చెప్పుదురు.

కావున మా పూర్వికులు సంపాదించిన ఆస్తి, ఇల్లు, భూములు మా స్వగ్రామమగు 'వంగర' లో నున్ననూ కేవలము పిల్లల చదువుల నిమిత్తమై మాకు 30 k.m. దూరములో సకల సదుపాయములు గల హనుమకొండ పట్టణములో మా కుటుంబ సభ్యుల మందరము వాసము చేయుచుంటిమి. మధ్య మధ్య నేను వంగర గ్రామమునకు వెళ్ళి మా వ్యవసాయ పనులు గ్రామ ఇతర వ్యవహారములు చూచుకొనుచు ఒకటి రెండు రోజులు గ్రామములో వున్నా తిరిగి హనుమకొండకు చేరుకొనుచుంటిని.

ఆ రోజు 9 వ తేది; నేను హనుమకొండలోనే వున్నాను. మా గ్రామము నుండి మా గుమాస్తా ఒక టెలిగ్రాము ఒక కవరు తీసుకొని వచ్చెను. అవి ఢిల్లీలోని విదేశాంగ శాఖ కార్యాలయము నుండి వచ్చినవి. అందులో నేను కైలాస మానసరోవర యాత్రకు నాలుగవ బృందములో ఎంపికయైనట్లు గాను జూలై 14 వ తేదీన పై కార్యాలయమునకు చేరవలసినది గాను మా బ్యాచ్ జూలై 19 న బయలు దేరగల దనియు తెలుపబడి

యుండెను. మరియు లేఖలో మాకు కావలసిన దుస్తులు మందులు ఇతర సంభారములు విపులముగా విశదీకరించి పంపిరి.

లోగా నేను ఢిల్లీలో యున్నపుడు 18 వ జూన్ రోజు ఈ యాత్ర చేయవలయుననే కాంక్షతో ఒక అభ్యర్థన పత్రము నిచ్చియుంటిని. ఆ రెండవరోజు శ్రీ చొక్కారావు గారు కూడా అచట నాకు తటస్థించుటచే ఈ విషయము వారికి తెలియచేయగా వారును ఈ యాత్రకు సుముఖత వ్యక్తీకరించగా మరో అభ్యర్థన పత్రముపై వారి చేవ్రాలును తీసుకొని ఫారమును నింపి సంబంధిత కార్యాలయమునకు పంపియుంటిని. ఇంత త్వరగా మెరుపు తీగలా ఈ ప్రయాణము వచ్చిపడునని వూహించలేదు. నేను ఇంత తక్కువ వ్యవధిలో ప్రయాణమై దాదాపు 8 వేల రూపాయలు సమకూర్చు కొనగలననే ఆశకూడా కన్పించలేదు. పైగా శని ఆది వారముల సెలవులు కూడా తోడు పడెను.

నాకు కరీంనగర్ జిల్లా పరిషత్తులో ఒక బిల్లు రావలసియుండెను. పై సెలవుల వల్ల ఈ ఒక ఆశా కిరణమునకు కూడా అవరోధము ఏర్పడెను. అందువలన నేను 4 వ బ్యాచ్‌లో పోలేనను నిర్ణయమునకు వచ్చితిని. అందుచే 5 వ బృందములో నా యాత్రను నిర్ణయించమని ఫోన్ ద్వారా తెలుప ప్రయత్నించితిని. కానీ ఆ సమయములో ఫోన్ కూడా సరిగా పని చేయక తగు సమాధానము పొందలేక పోయితిని. ఏమి చేయుటకును పాలుపోలేదు. అయిననూ పోవలయుననే దీక్షను మాత్రము వీడలేదు. చివరి ప్రయత్నముగా సోమవారం కరీంనగరం పోయినాను. సెలవులో వెళ్ళిన E.E. గారు తిరిగి రాకపోవటం వల్ల మరీ చీకాకు కలిగెను. ఎందుకిలా ప్రయత్నములు వ్యర్థమగు చున్నవో బోధపడక యాత్ర చేయించే అభీష్టము ఆ కైలాసవాసునకు లేదేమో యను సందేహము కూడా కలిగినది. నాకు బంధువుల చెంత ఇతరుల చెంత డబ్బు అడిగే అలవాటు లేదు. అయినను మిత్రుల నడగక తప్పలేదు. ఎలాగైతేనేమి, ఏవేవో అవస్థలు పడి చివరకు 4000 రూ॥లు సమకూర్చుకొని 13వ తేది ఉదయం A. P. ఎక్స్‌ప్రెస్ లో ఢిల్లీకి బయలుదేరితిని. బయలుదేరుటకు ముందు నా పెద్ద కుమారుడు మదన్ మోహనుని కొక పుత్తరము వ్రాసియిచ్చి కరీంనగరం వెళ్ళి బిల్లు బాపతు డబ్బు రాబట్టుకొని నేను యాత్రకు బయలు

దేరుటకు ముందు ఢిల్లీకి పంపించాల్సిందిగా ఆదేశించితిని. నేను 14 వ తేది ఉదయానికల్లా ఢిల్లీ చేరినాను.

ఆ రోజుననే విదేశాంగశాఖ కార్యాలయమునకు వెళ్ళి ఏయే పనులు పూర్తి చేయవలయునో తెలుసుకొంటిని. మరునాడు 15వ తేదీ ఉదయం రామ్ మనోహర్ లోహియా ఆస్పత్రికి వెళ్ళి కావలసిన వైద్య పరీక్షలన్నియు చేయించుకొంటిని. కాని ఉద్వేగమువల్ల గుండె దడదడలాడుచుండెను. నా శరీరములో ఏలాంటి ఆరోగ్య లోపమున్నను ప్రయాణము ఆగిపోవచ్చుననే భయము ఒకవైపు డబ్బు పూర్తిగా సమకూర్చికొందునా లేదా యనే దిగులు మరోవైపు ఆవహించియుండెను. కాని తర్వాత కొంతసేపటికి వైద్య బృందము నాకు ఏ లోపము లేదని "యాత్ర"కు సన్నద్ధుని కావల్సినదిగా మాటద్వారా చెప్పి ధృవీకరణ పత్రమును మరునాడు పంపుదుమని సెలవిచ్చిరి. నాకు ప్రాణము లేచివచ్చినది. ఎందుకనగా, మొత్తం 25 మంది వ్యక్తులలో 22 మంది మాత్రమే ఈ యాత్రకు అర్హులని మాముందే ముగ్గురు తృణీకరింప బడిరి.

ఆ రోజు సాయంకాలము బజారునకు వెళ్ళి హంటర్ బూట్లు బ్యాగులు మరికొన్ని సామానులు కొంటిని. తెల్లవారి 16వ తేది ఉదయమే మా అల్లుడు చి॥ ప్రసాదరావు వరంగల్లు నుండి వచ్చెను. తనవెంట నాకు కావలసిన ఫల హారములు, పిండి వంటలు మున్నగునవి తెచ్చెను. అదేరోజు "కుమాయున్ మండల్ వికాస్ నిగమ్" వారికి 2750/రు॥లు. పంపించి రశీదు తెప్పించు కొంటిని. ఇవి నాయొక్క రానుపోను భోజన వసతి బస్సు మరియు 25కి॥ల సామానును "లిప్పుపాస్" వరకు చేర్పించుటకగు రవాణా ఖర్చుల గురించియని వారు రశీదులో వివరించిరి. అదనపు సామాను వుంటే అందుకు ప్రతి ఒకకిలోకు రు. 7-50లు చొప్పున తర్వాత చెల్లించవలసియుండును. నేను ఆశించిన బిల్లు డబ్బు మాత్రము అందలేదు. సాయంత్రము ఫోనులో నా కుమారుడు మాట్లాడి తాను కరీంనగరం పోయివచ్చినట్లు ఏవో కొన్ని A.E.గారి సంతకాలు కావల్సి నందున బిల్లు పాస్ కాలేదనికావున ఇంత త్వరగా డబ్బు అందుట అసంభవ మని తెలిపెను. అందువల్ల నాకు మరల దిగులు మొదలాయెను. పైగా ఆరోజు నుండే ఆంధ్రప్రదేశ్‌లో N.G.O.ల సమ్మెకూడా మొదలాయెను. అందుచే

ప్రయాణ సన్నాహములను పూర్తిచేసుకొని మిత్రులు శర్మలను పంపించి భోజనం ముగించి పడుకొంటిని.

నాకు చాలారోజుల నుండి వెన్నుపోటునొప్పి కారణముగా ఉదయమే ప్రక్కనుండి లేచుట చాలా కష్టముగా వుంటుండెను. అందుచే ఇంతచేసి ఉదయం లేవగలనా? ఈ ప్రయాణము సాధించగలనా? ప్రయాణము మధ్యలో ఏవీ బాధలు పడతానేమో! అనే శంకలు ఆలోచనలలో మొదలాయెను. డాక్టర్ల సలహాపై రోజూ నేలపైకానీ గట్టిబల్లపైకానీ పడుకొనుచుంటిని. ఉదయము లేచునపుడే ఈ బాధ విపరీతముగా నుండును. అన్నిటికీ భగవంతునిపై భారము వేసి కనులుమూసికొంటిని. కానీ నిదుర రావటంలేదు. ఎందుకో మనసులో బెంగగాను రకరకాల ఆలోచనలురే కెత్తుచుండెను. మా పిల్లలు ఇంకనూ కాలేజీ చదువులలో యుండుటవల్ల నాయొక్క బాదరబందీలు ఆదాయ వ్యయాలు తీర్చాల్సిన అప్పులు ఉన్న భూవసతి అమ్మాయిల వివాహ ప్రయత్నములు ఈ ఆలోచనలన్నీ మూకఉమ్మడిగా మనస్సులో తిరుగాడుట వల్ల నిదురరాక ఏమియు తోచకుండెను. చివరకు కాగితాలు పెన్ను తీసుకొంటిని. నా మనసుకు తోచిన విధంగా నా ఆలోచనలన్నియు ఆ కాగితాలపై వెలసెను. దాదాపు 2గం॥ల వ్యవధి తర్వాత అది ఒక వీలునామా లాగున తయారయ్యెను. అందులో రావల్సినవి ఇవ్వాల్సినవి ఉన్న వసతి ఏ ఏ విధంగా ఆడపిల్లల వివాహాది కార్యక్రమములు తల్లియొక్క పోషణాదులు జరపాలో మగపిల్లలకు మిగిలేవి మున్నగునవన్నియు సవివరంగా (వ్రాయటం మాత్రం బాగానే) వ్రాశాను. కాని అదేమిటని దానిని తిరిగి పఠించగనే గుండె భారమై కళ్ళనిండా నీరునిండి కడుపులో ఆవేదన చెలరేగి ప్రేగు లన్నియు మెలివేయుచున్నట్లుగా అనిపించి ఎంతో మనోదౌర్బల్యము నొందితిని.

శ్లో॥ "సీదంతి మమ గాత్రాణి ముఖం చ పరిశుష్యతి ।
వేపథుశ్చ శరీరే మే రోమహర్షశ్చ జాయతే ॥"

అన్న విషాదయోగచ్ఛాయలు నాలో నిండి హృదయము దౌర్బల్యము

నకులోనై పరిపరి విధాలోచనలచే రోమములు గగుర్పాటుజెంది గుండె బరువై మనస్తాపముచే దుఃఖము రాదొడగెను.

ఎవరి బలవంతముపై ఈ ప్రయాణమునకు సిద్ధమైతిని? నేను ఈ ప్రయాణము చేయక మానుకుంటే మునిగిపోవున దేమిటను భావనయూ కల్గినది. కానీ తర్వాత కొంత సేపటికి గీతలోని సాంఖ్యయోగమున గలఈ శ్లోకము జ్ఞప్తికి వచ్చెను.

శ్లో॥ క్లైబ్యం మా స్మ గమః పార్థ। నైతత్త్వ య్యుపపద్యతే।
క్షుద్రం హృదయదౌర్బల్యం త్యక్త్వోత్తిష్ఠ పరంతప!

శ్రీకృష్ణ పరమాత్మ అర్జునునకు అధైర్యము బొందుట తగదని అట్టి హీనమైన పిరికితనమును వదలి పెట్టుమని ప్రేరేపించును. ఈమాటలు నాతలపునకు రాగా చాలా సేపటి తర్వాత యధాస్మృతికి కాగితాలన్నిటినీ మడచి ఢిల్లీలో విడిచివచ్చిన సూట్‌కేస్ నందు బంధించి వ్యర్థాలోచనలన్నిటినీ విరమించి ఆ కైలాసవాసుని ప్రార్థించి యధాస్థితికి రావటం జరిగెను. ఇందుకు కారణము కరుణామూర్తి భాగవతోత్తమురాలగు మా మాతృమూర్తి ఆశీస్సే కారణమేమో!

శ్లో. సౌవర్ణే మణిఖండరత్నరచితే పాత్రే ఘృతం పాయసమ్।
భక్ష్యం పంచవిధం పయోదధియుతం రంభాఫలం పానకమ్।
శాకానా మయుతం జలం రుచికరం కర్పూరఖండోజ్జ్వలం।
తాంబూలం మనసా మయా విరచితం భక్త్యా ప్రభో! స్వీకురు.

మూడవ అధ్యాయం

చంద్ర వంశీయుల పురాతన రాజధానికి

శ్లో. ఛత్రం చామరయో ర్యుగం వ్యజనకం చాదర్శకం నిర్మలమ్।
వీణాభేరి మృదంగ కాహళ కళాగీతం చ నృత్యం తథా।
సాష్టాంగం ప్రణతిః స్తుతి ర్బహువిధా హ్యేత త్సమ స్తం మయా।
సంకల్పేన సమర్పితం తవ విభో పూజాం గృహాణ ప్రభో!

భారతదేశములో పూర్వము సూర్య చంద్ర వంశముల రాజుల చరిత్ర ప్రాధాన్యము కలిగియున్నది. వీరిలో సూర్య వంశీయులు ఇక్ష్వాకు మహారాజుతో ప్రారంభమై అవతార పురుషుడైన శ్రీరామచంద్రుని కాలము వరకు చెందిన వారుగా యున్నారు.

కాగా చంద్రవంశీయులు పురూరవశ్చక్రవర్తితో ప్రారంభమై మహాభారతమునకు ఆది పురుషుడైన భరత మహారాజుతో ఇతిహాస యుగమునకు సంక్రమించియున్నారు. ఈ వంశమునందు ప్రఖ్యాతి వహించిన రాజులు నహుషుడు దివోదాసుడు మొ॥ వారు. పిదప యయాతి కుమారులగు యదువు నుండి యదువంశము పురు మహారాజునుండి పౌరవవంశము ముందుకు కొనసాగును. ప్రఖ్యాతులగు దుష్యంతుడు భరతుడు యుధిష్ఠిరుడు మున్నగు చంద్రవంశ రాజుల చరిత్రములు మన పురాణేతిహాసములలో ఎంతో ప్రాముఖ్యము కలిగి యున్నవి.

ఆరోజు జూలై 19 వ తేది. రాత్రి పరిపరివిధముల ఆలోచనల అనంతరము ఆలస్యముగా నిదురించినా ఉదయము 6 గం॥లకే మా ప్రయాణము ఆరంభము కనుక 4 గంటలకే మేలుకొంటిని. కాలకృత్యములు తీర్చుకొంటిని. అపుడే నాకన్నా కొద్ది ముందుగా లేచిన శ్రీ పెళ్ళకూరు రామచంద్రారెడ్డిగారును ఇంతవరకూ నల్లాలలో నీరురాలేదని వారుకూడా స్నానమాచరించ గోరుచుండిరి.

వారు నాడు 6 గం॥ల విమానములో మదరాసునకు పోయి అచటినుండి వారి స్వగ్రామమగు నెల్లూరుకు ప్రయాణమైరి. వారు ప్రతిరోజూ స్నానానంతరము పూజానంతరము మాత్రమే కానీ యే పనినికానీ యే ప్రయాణమునుకానీ తల పెట్టరు. కానీ ఆ రోజు ఎంతకునూ నీరు లభించనందున విధిలేక వారు స్నానము ముగింపకనే వెళ్ళిపోయిరి. ఇంటిలో బోరింగుబావి - దానికి పంపు కూడా యుండెను. కాని తోటమాలి పంపు తాళపుచెవి ఎచట పెట్టెనో ఎంత వెతికిననూ లభించలేదు. శౌచ ప్రాధాన్యత స్నానముచే కలుగునని మన శాస్త్రములు తెల్పుచున్నవి.

"అద్భి ర్గాత్రాణి శుద్ధ్యంతి, మనః సత్యేన శుద్ధ్యతి।
విద్యాతపోభ్యాం భూతాత్మా, బుద్ధిర్ జ్ఞానేన శుద్ధ్యతి."

నీటిచే శరీర బాహ్యావయవములు సత్యాచరణచే మనస్సు సర్వావస్థల యందు ధర్మాచరణచే జీవాత్మ జ్ఞానముచే పృధ్వీ మొదలుకొని పరమేశ్వర పర్యంత పదార్థములు వివేకముచే దృఢ నిశ్చయము బుద్ధియు పవిత్రములగు చున్నవి. అందుచే ప్రతినిత్యం మానవునికి స్నానము ఆవశ్యకమై యున్నది.

"ఓం భూర్భువః సువః-
తత్సవితుర్వరేణ్యం
భర్గో దేవస్య ధీమహి
ధియో యో నః ప్రచోదయాత్."

సమస్త జగత్తునకూ జీవనాధారుడైన ప్రాణమునకంటె ప్రియుడైన స్వయంభువగు ఆ పరమేశ్వరుని నామమును నిత్యము స్మరించుట సమంజసము. ఆ పరమేశ్వరుడు దుష్కార్యములనుండి మనలను మరల్చి సత్కార్యముల వైపు ప్రవర్తింప జేయుగాక! పరమేశ్వరా! సచ్చిదానందరూపా! సర్వాంత ర్యామీ సర్వాధారా జగత్పతే సకల జగదుత్పాదకా అనాదీ విశ్వంభరా సర్వ వ్యాపీ కరుణామృతా! మా యొక్క ఆత్మలకు అంతర్యామివై శ్రేష్ఠాచారమందు సత్య మార్గమందు మమ్ము ప్రవర్తింప జేయుటకు సర్వ సమర్థుడవు సచ్చిదా

నంద స్వరూపుడవు; కృపా సాగరుడవు న్యాయము చేయువాడవు సమస్త మెరిగిన వాడవు సర్వస్వము నుత్పన్నముచేసి అన్నాదులచే విశ్వమును బోషించువాడవు జగన్నిర్మాతవు యోగ్యుడవు శుద్ధ చైతన్య స్వరూపుడవు. అగు ఓ పరమాత్మా! మమ్ముద్ధరింతువు గాక! నీ కరుణా కటాక్ష వీక్షణములు ఎల్ల వేళల మాపై యుండుగాక! ఇట్టి ధ్యాన విషయక సంధ్యావందన సంకల్పము కొందరికి నిత్యవిధి.

అందువల్ల నేను 6గంటల వరకు వేచియుండి 6 గంటలకు నీటి పంపు రాగా స్నానము ముగించి సంధ్యావందనాది పూజల నాచరించి ప్రయాణమునకు సన్నద్ధమైతిని. ఈ లోగా శ్రీ చక్రవర్తిగారు (అండర్ సెక్రటరీ) నాకు ఫోన్ చేసిరి. తతిమ్మావారందరును వచ్చిరనియు నాకై నిరీక్షించు చున్నారనియు బస్సు బయలుదేరబోవుచున్నదనియు తెలిపిరి. నేను టాక్సీని తెప్పించి సామానంతయు నెక్కించి ఇంటిలోనున్న వారితో సెలవు తీసుకొని ఢిల్లీ జనపథ్‌లో గల చంద్రలోకభవనముకడగల బస్సువద్దకు చేరితిని. బస్సులో మిగతావారి సామానంతయును సర్దియుండి సిద్ధముగా నుండెను. నా సామానంతయు పైకెక్కించి మిగతా మిత్రులతోబాటు బస్సెక్కితిని. అందులోనే శ్రీచొక్కారావు గారితోబాటు మరొక హైదరాబాదు వాస్తవ్యుడు బ్యాంక్ ఉద్యోగి యగు యువకుడు శ్రీ కిశోర్ కూడా చేరియుండెను. మా బస్సు ఉదయం 6గంటలకు బదులు నా ఆలస్యంవల్ల సరిగ్గా 7గం॥లకు "జై బోలో కైలాస్‌నాధ్‌కీ జై" అను మా పెద్ద నినాదముతో బయలు దేరెను. మా బృందములో మొత్తము 22 మందిమి వుంటిమి. బస్సు ఢిల్లీ నగరమును పరిసరములను శరవేగంతో దూసుకొని పోవుచున్నది. దాదాపు ఉదయం 9 గం॥లకు మురాదాబాద్ దాటితిమి. ఈ మురాదాబాద్ ఇత్తడి నగిషీ పనికి ప్రసిద్ధి చెందినదిగా చెప్పబడును. ఆ సమయంలో మా బస్సు రోడ్డు ప్రక్కగా నిలువబడెను. దగ్గరలోనే కల ఒక హోటలులో ఫలహారములు కాఫీలు తీసుకొంటిమి. నిగమ్‌వారే డబ్బు చెల్లించిరి. అరగంటలో మళ్లీ ప్రయాణమైతిమి. బస్సులోనుండి పరిసరములను చూచుచూ ఎదురుగా వస్తూ దూసుకొని పోవుచున్న మితిమీరిన వాహనముల నుండి తప్పుకొనుచు ప్రక్కవారితో మాట్లాడుచు మా బస్సు ప్రయాణము సాగుచుండెను. 12 గంటల ప్రాంతములో రాంపూర్‌ను అధిగమించితిమి. ఇచట బస్సును ఆపలేదు. కానీ అది ఒక పెద్ద పట్టణము. శాస్త్రీయ సంగీతమునకు

ప్రసిద్ధి చెందినదిగా చెప్పబడెను. దాదాపు 1 గంటకు 'రుద్రపూర్' చేరితిమి అచ్చట ప్రక్కనేగల ఒక హోటలులో మా భోజన ఏర్పాట్లు చేయబడెను. ఇంతలో బస్సుకు ఏదో చిన్న రిపేరు వచ్చినందువలన రెండు గంటలు ఆలస్యమాయెను. దాదాపు 3గంటలకు మళ్ళీ అందరమును బస్సెక్కి ప్రయాణము కొనసాగించితిమి. దాదాపు 4½ గంటలకు రోడ్డుకు ఒక కిలోమీటరు దూరమున గల "నానక మఠము"నకు మా బస్సు చేరుకొనెను. దీని పేరు అరతా సాహెబ్ నానక్ మఠమని చెప్పబడెను.

గురునానక్ గొప్ప జ్ఞాని. సిక్కు మతాచార్యుడు. వారి తత్వ బోధనలు కీర్తనలు కవితలు భాగవత సాంప్రదాయమునకు సన్నిహితముగా యుండును. అలాగే కబీర్‌దాసు మీరాబాయి పురందరదాసు అన్నమాచార్యులు భారత దేశములో భక్తి ప్రేమ తత్వములను దివ్యగాధా సంకీర్తనములను పుణ్యక్షేత్ర యాత్రలను ఎంతగానో ప్రోత్సహించియున్నారు. సాహిత్య సంగీత నాట్య నాటక రంగాల అభివృద్ధి కివి ఎంతగానో తోడ్పాటు నిచ్చుచున్నవి.

ఈ నానక్ మఠమునకు పై పేరు వచ్చుటకు ఒక చిన్న గాధ కలదు. ఒకసారి గురునానక్‌గారు అడవిలో పయనిస్తుండగా శిష్యులకు చాలా ఆకలి వేసెను. వారంతా దగ్గరలోగల (అతారేలను) దోసకాయలను తెప్పించి తిన బోయిరి. కాని అవి అన్నియును చేదుగా నుండుటచే ఎవరునూ తినలేక ఆకలిచే దహించిపోయిరి. అది గమనించిన నానక్‌గారు శిష్యులను అవే కాయలు మరల త్రెంపి తినవలసినదిగా ఆజ్ఞాపించిరి. వారందరును మరల కాయలను భుజించిరి. వారియొక్క ఆశ్చర్యానందములకు అంతులేకుండెను. కాయలన్నియు తీయగా మారినవి. వారందరును కడుపారగ ఆ కాయలను భుజించి ఆకలి బాధను తీర్చుకొనిరి. ఆ దోసకాయల మహిమను నేటికిని అచటి జనులు ప్రశంసింతురు. అంతటి మహత్తు కలిగిన ఈ ప్రదేశమును ఈ మఠమును మేమందరమును దర్శించితిమి. అచటనే ఒక సుందరమైన పెద్దకొలను కలదు: చాలా పెద్దదియు అతి పురాతనమునగు మర్రివృక్షము క్రింద గురుద్వారా భవన మున్నది. అందులో ఒక యువకుడు గ్రంథ పఠనము గావిస్తూ కన్పించెను. మేము మరల ప్రయాణము సాగించితిమి.

మా బస్సు "కిచ్చా" "సితార్‌గంజ్" "ఖాటిమా" గ్రామాలను దాటికొని 5½ గంటలకు 'టనక్‌పూర్' చేరెను. అచట కొద్దిసేపు ఆగితిమి. కాఫీలు కూల్ డ్రింకులు అవసరమున్న వారు పాలు తీసుకొనిరి. నేను దగ్గరలో గల ఒక దుకాణములో రెండు బుష్‌షర్టులు కొనుగోలు చేసితిని. ఎందుకనగా నేను ఎప్పుడూ ధోవతులు లాల్చీలు మాత్రమే ధరిస్తాను. పైకి వెళ్ళిన తర్వాత పాంట్ పై వేసుకొనుటకు లాల్చీలు సరిగా వుండవని భావించితిని.

మరల 6 గంటలకు మా బస్సు బయలుదేరెను. 15 నిమిషములలో మా బస్సు విశాలమైదానమును వీడి దట్టమైన అడవిలోనికి చొచ్చుకొని పోయెను. మరొక 5 నిమిషములలో బస్సు పర్వతము లెక్కుట మొదలిడెను. ఎటుచూచి నను ఆకాశాన్నంటుచున్న నిటారునిలువు దేవదారు వృక్ష సముదాయమే తప్ప మరేమియూ కానరాలేదు. కొంతసేపటికి మరింత ఎత్తునకు వెళ్ళిన తర్వాత మా బస్సు మలుపుతిరుగుచుండగా దూరాన మైదానములో ప్రవహించుచున్న "సరయూనది" తెల్లగా వంకర వంకరలుగా మెరయుచు కన్పించ సాగెను. కాని ఈ ప్రకృతి దృశ్యములను ఎంతోసేపు వీక్షించకుండానే చీకటిపడెను. ఆ చీకటిలోనే మా బస్సు కుడి ఎడమలకు ఎన్నో మలుపులు తిరుగుచు ఎన్నో కొండల నెక్కుచు దిగుచు ఎన్నో వంతెనలను దాటుచు రాత్రి 9 గంటలకల్లా చంద్రవంశీయుల పురాతన రాజధాని యగు "చంపావతి" మజిలీ చేరెను. బస్సు ప్రయాణం చేయుచుండగా మధ్య మధ్యన మా "జైశంకర్" "ఓం నమ శ్శివాయ" "జై కైలాస్‌నాథ్" మొదలగు నినాదములు పరిసర పర్వతములలో ప్రతిధ్వనించినవి. టనక్‌పూర్ నుండి మేము దారిలో "చడేచీనా" "ధరక్‌చీనా" "కనారిచీనా" "సేరక్‌ఘాట్ మల్లా" "షాల్వా" "గంజి" "బనస్పతమ్" మున్నగు గ్రామములను పర్వతములు పైన నదుల యంచుల పైన నున్నవాటిని దాటివేసి పయనించితిమి. 1962లో జరిగిన చైనాదాడికి తదుపరి 20 సంవత్సరముల తర్వాత 1981 వ సంవత్సరమున బయలుదేరిన బృందమునకు ప్రతి గ్రామములో ఎన్నో స్వాగత సత్కారములు జరిపినట్లూ వారికి ఈ చంపావతిలో కూడా పెద్ద ఎత్తున స్వాగతము లభించినట్లు ఆ బృందములో ప్రయాణించిన శ్రీ మహేశ్‌శర్మ తన "జైకైలాస్ జైమానస్" పుస్తకములో పేర్కొనెను.

నేడు మా బస్సు ఢిల్లీనుండి 455 కి. మీ దూరమున గల ఈ 'చంపావతి' పర్వతములపై గల సుందర ప్రదేశమున యున్నది. దీని ఎత్తు సముద్ర మట్టము నుండి 1638 మీ.లు. పూర్వము ఈ ప్రదేశము చంద్రవంశీయుల ప్రాచీన రాజధానిగా చెప్పబడుచున్నది. ఇది కుమాయున్ క్షేత్రమునకు కూడా రాజధానిగా నుండెను. తర్వాత ఈ రాజధాని అల్మోరాకు మారెను. దాదాపు 6000 జనాభాగల ఈ చంపావతిలో ఒక డిగ్రీ కళాశాల ఆస్పత్రి టెలిఫోన్ కేంద్రముల సౌకర్యము లున్నవి. ఇచటినుండే "నోటిఫయిడ్" భూభాగముల ఆరంభమగుటచే యాత్రికులు జిల్లా మెజిస్ట్రేట్ గారి నుండి అనుమతి పొందుట అవసరము. అందుకై ఇచట ఒక ఫారం నింపితిమి. మా పాస్ పోర్టులన్నియు పరిశీలన చేయబడెను. ఈ చంపావతి ఎత్తు ప్రదేశమున నున్నందున కొద్దిగా చలిచలిగా వాతావరణములో మాకు మార్పు కనిపించి ఎంతో ఆహ్లాదముగా తోచెను.

మా బస్సు చంపావతిలోని గెస్ట్‌హౌస్ చేరగనే సామానులన్నియు దింపి భవనములో గల గదులలో సర్దుకొంటిమి. ఆ భవనములో క్రింద పైన కూడా గదులు మంచములు పరుపులు బాత్‌రూంలు కొళాయిలు కూడా వున్నవి. కానీ కొళాయిలలో నీరు రాలేదు. పని మనుష్యులచే క్రిందనుండి పైకి నీరు తేబడెను. మేము కాళ్ళు చేతులు ముఖము కడుగుకొని కాఫీలు సేవించితిమి. తర్వాత క్రిందనే గల భోజనశాలలో అందరము భోజనములు చేసితిమి. నేను శ్రీ చొక్కారావు శ్రీ కిశోర్ శ్రీ చౌదరి నలుగురము ఒకే గదిలో కొంతసేపు మాట్లాడుకొని $10\frac{1}{2}$ గంటలకు నిదురలో మునిగితిమి. నేటి సుదూర ప్రయాణములో టనక్‌పూర్ నుండి 75 కి. మీ ఘాట్‌రోడ్డు ఉండుటచే బడలిక కలిగి త్వరలోనే నిదురలోనికి జారితిమి.

మా నాల్గవ బృందములో గల సహ యాత్రికులు

1. ముగ్గురు ఆంధ్రప్రదేశ్ నుండి: (1) P. V. మనోహర్‌రావు (48సం.లు) (2) J. చొక్కారావు (60 సం.లు) మాజీమంత్రి కరీంనగర్ జిల్లా (3) శ్రీ కిశోర్ (24 సం.లు) హైదరాబాద్.

2. ఏడుగురు మహారాష్ట్ర నుండి (1) డా. గోడ్బోలే (30సం.లు) మాబ్యాచ్ లీడరు-బొంబాయి (2) దుష్యంత్ ద్వివేది (25 సం.లు)
(3) యోగేశ్ (25) (4) డా. కులకర్ణి (60) బొంబాయి.
(5) K. N. శిర్షాద్ - సావంత్‌వాడి (6) డా. K. మోభా (స్త్రీ) (30) మరియు (7) చౌదరి (30) నాగపూర్.

3. ఒకరు తమిళనాడు నుండి : (1) షణ్ముగ సుందరమ్ (40)

4. ఒకరు కర్ణాటక ప్రస్తుతము U.S.A. నుండి : (1) డా. రంగాచారి(60)

5. ముగ్గురు ఢిల్లీ నుండి : (1) మాధుర్ (30), (2) శ్రీమతి రశ్మి (25) (3) దిలీప్ కుమార్ (25)

6. ముగ్గురు కలకత్తా (W. బెంగాల్) నుండి :
1. S. K. ఘోష్ (62) (2) A. K. బందోపాధ్యాయ (50)
(3) ఉపాధ్యాయ (62)

7. ఒకరు లక్నో (U.P.) నుండి : S.K. అగ్రవాల్ (45)

8. ఒకరు కేరళ ప్రస్తుతము బొంబాయి నుండి :
కే. శే. రామకృష్ణన్ గారు (55)

8. ఒకరు గుజరాత్ నుండి : V. M. ధావే (60) బరోడా.

10. ఒకరు రాజస్థాన్ నుండి : కుమారి చంచల్ చడ్డా. (24)

ఇట్లు మా యాత్రిక బృందములో 22 మంది వివిధ భాషలకు వివిధ రాష్ట్రాలకు చెందిన వారు వున్నారు. అయినా మేమందరము ఒకరితో నొకరము సహకరించుకొనుచు పాతమిత్రులవలే స్నేహముతో వ్యవహరించుచూ యుండుట యనువింతచే నాకీ క్రింది పద్యము జ్ఞప్తికివచ్చి స్నేహముయొక్క ప్రాముఖ్యత తెల్యజేయుచు మా రోజువారీ ప్రయాణము ముందుకు సాగించితిమి.

ఉ. తల్లియు తండ్రి సోదరులు దక్కిన బంధులకంటె గూర్మిధా
సిల్లిన సుందరీమణులు శ్రీలొనగూర్చుజనాళికంటె ను
త్ఫుల్ల మనోబ్జషట్పదము బోలిన సంగడికాడు జూడ పై
నెల్లరకంటె మిన్న ధర నెన్నగ శక్యమె మైత్రి బంధముల్.

తా॥ తనను కనిపెంచిన తల్లిదండ్రులకన్న ప్రేమాస్పదులైన కాంతలకన్న ధనధాన్యసంపదలిచ్చువారికన్న మనస్సనే వికసించిన తామరపూవుపై నుండు తుమ్మెదవలే స్నేహితుడు పైవారికన్న మిన్న యని భావము.

శ్లో. ఆత్మా త్వం గిరిజా మతిః స్సహచరాః
ప్రాణా శ్శరీరం గృహమ్ ।
పూజా తే విషయోపభోగరచనా నిద్రా సమాధిస్థితిః ।
సంచారః పదయోః ప్రదక్షిణవిధిః స్తోత్రాణి సర్వా గిరో ।
య ద్య త్కర్మ కరోమి త త్త దఖిలం శంభో తవారాధనమ్.

కరచరణకృతం వా కర్మ వాక్కాయజం వా ।
శ్రవణ నయనజం వా మానసం వాఽపరాధమ్ ।
విహిత మవిహితం వా సర్వ మేతత్ క్షమస్వ ।
శివ శివ కరుణాబ్ధే శ్రీ మహాదేవ శంభో !
(ఇతి శివమానసపూజాస్తోత్రమ్)

నాల్గవ అధ్యాయం

ధార్బలాకు ప్రయాణం

శ్లో॥ అదౌ కర్మప్రసంగాత్ కలయతి కలుషం
మాతృకుక్షౌ స్థితం మామ్ ।
విణ్మూత్రామేధ్యమధ్యే క్వథయతి నితరాం
జాఠరో జాతవేదాః ।
యద్యద్వై తత్ర దుఃఖం వ్యథయతి నితరాం
శక్యతే కేన వక్తుమ్ ।
క్షన్తవ్యో మేఽపరాధ శ్శివ! శివ! శివ! భోః!
శ్రీమహాదేవ! శంభో!

* 20వ జూలై 1983న ఉదయమే 5 గంటలకు మేల్కొని కాలకృత్యములు పూర్తిచేసి స్నానము సంధ్యావందనము మొదలగు కార్యక్రమములు ముగించుకొంటిని. శ్రీ చొక్కారావుగారు కూడా స్నాన పూజాదులు పూర్తి చేసుకొనెను. మాలోని తమిళులైన శ్రీ షణ్ముగ సుందరంగారు కూడా స్నానము పూజలనాచరించుట గమనించితిమి కాని మిగతావారికి స్నాన పూజాది కార్యక్రమములు తప్పక చేయవలెననే పట్టింపు ఉన్నట్లుగా గోచరించ లేదు. శ్రీ డా॥ గోడ్బోలే గారు మాత్రము అభిషేకము మున్నగు పూజా విధానములు ఎరిగియున్నట్లు తర్వాత గమనించితిమి. ఇంతలో ఫలహారములు తయారుచేసి పిలచిరి. మేమంతా వెళ్ళి ఫలహారములు చేసి టీలు సేవించి దగ్గరలోనున్న ఒక శివాలయమును చూచుటకు వెళ్ళితిమి. ఈ లోగా సామాను లన్నియు బస్సుపై కెక్కించబడెను. దగ్గరలోనేగల స్థలములో ఒక శివాలయము గలదు. చిత్రశైలి అజంతాను బోలియున్నది. దీని మరమ్మత్తు 1000 ఎ.డి.లో ఒక రాజుచే జరుపబడినట్లుగా తెలుపబడెను. అచట ఒక శాసనముకలదు.

ఆలయము శిథిలావస్థలోనున్నది. ఆలయములో శివపార్వతుల విగ్రహములతో పాటు నంది విగ్రహముకూడా కలదు. దర్శనము చేసుకొని యాత్రాఫలసిద్ధికై స్వామిని వేడి ప్రక్కనేగల 'మహాకాళి' మందిరమును కూడా దర్శించి దీనికి ముందుగాగల చంపాదేవీ మందిర దర్శనమును గావించి ఈ విధముగా ప్రార్థించితిని.*

శ్లో. స్నాత్వా గాంగైః పయోభి శ్శుచికుసుమఫలై-
రర్చయిత్వా విభో త్వామ్ ।
ధ్యేయే ధ్యానం నియోజ్య క్షితిధరకుహర-
గ్రావపర్యంకమూలే ।
ఆత్మారామః ఫలాశీ గురువచనరత-
స్త్వత్ప్రసాదా త్స్మరారే!
దుఃఖం మోక్ష్యే కదాఽహం సమకరచరణే
పుంసి సేవాసముత్థమ్.

తా॥ గంగాజల స్నానమాచరించి ఫలపుష్పాదులచే నన్ను బూజించి నీ పదారవిందము ధ్యానించుచు పర్వతగుహ రాతిపై సుఖముగా గూర్చుండి విషయవాంఛలవీడి ఆత్మస్వరూపానందము బొందుటకు కందఫలమూలముల నాహారముగాగొని గురూపదేశమున ధ్యానించుచు ఓ మన్మథాంతకా! ఎన్నడు ఈ దేహమునకుగల తాపములను వీడుదునోకదా! (భర్తృహరి)

శ్లో. గంగాతీరే హిమగిరిశిలాబద్ధపద్మాసనస్య ।
బ్రహ్మధ్యానాభ్యసన విధినా యోగనిద్రాం గతస్య ।
కిం తై ర్భావ్యం మమ సుదివసై ర్యత్ర తే నిర్విశంకాః ।
కండూయంతే జరఠహరిణా స్స్వాంగ మంగే మదీయే.

తా॥ గంగాతీర ప్రదేశమున నొకశిలపై పద్మాసనము వేసికొని గూర్చుండి బ్రహ్మచింతనజేయు సమాధి యందుండగా నందలి ముసలి

జింకలు కదలకుండా నిశ్చలముగా నున్న నా శరీరమును నాకుచుండు దినము లింకెన్నడు ప్రాప్తించునో స్వామీ!

(భర్తృహరి)

శ్లో. మాణిక్యవీణా ముపలాలయంతీమ్ ।
మదాలసాం మంజులవాగ్విలాసామ్ ।
మాహేంద్రనీలద్యుతికోమలాంగీమ్ ।
మాతంగకన్యాం మనసా స్మరామి.

చతుర్భుజే! చంద్రకళావతంసే!
కుచోన్నతే కుంకుమరాగశోణే
పుండ్రేక్షు పాశాంకుశ పుష్పబాణ-
హస్తే! నమస్తే జగదేకమాతః ।

మాతా మరకతశ్యామా మాతఙ్గీ మధుశాలినీ ।
కుర్యాత్కటాక్షం కల్యాణీ కదంబవనవాసినీ.
జయ మాతంగతనయే! జయ నీలోత్పలద్యుతే ।
జయ సంగీతరసికే! జయ లీలాశుకప్రియే.

(శ్యామలాదండకస్తుతి)

*ఆ తరువాత కొన్ని ఫోటోలను కూడా తీసికొంటిమి.

భారతదేశములో శివాంశచే జ్యోతిర్లింగములును మరియు దేవీఅంశచే అనేక శైవక్షేత్రములు ప్రాచీనకాలమునుండి ప్రసిద్ధములైయున్నవి. ఆయా శైవ శాక్తక్షేత్ర వివరములు ఈ గ్రంథమున చివరన డా. అత్తలూరి మృత్యుంజయశర్మగారి వ్యాసమున పేర్కొనబడినవి.

ఆలయ ప్రాంగణములో రకరకాల కలుపుమొక్కలు పెరిగి అశుభ్రముగా నుండెను. ఆలయాభివృద్ధికై తగిన నిధులుగానీ అభిరుచిగానీ చూపుచున్నట్లు తెలియదు. పూజారిచే నిత్యపూజ మాత్రము జరుగుచున్నది. తర్వాత

అందరమును వెనుదిరిగి రెస్టుహౌస్‌కు చేరుకొని తయారుగా నున్న బస్సును ఎక్కితిమి. కైలాసనాథుని నినాదములతో సరిగా ఉదయం 8 గంటలకు మా బస్సు బయలుదేరెను.

నేటి ప్రయాణమగు ధార్చులా 175km దూరమున నున్నది. మొత్తము ప్రయాణము పర్వతముల ఆరోహణ అవరోహణలతో సాగుచున్నది. క్రిందుగా కన్పించే నదులు గ్రామములు వ్యవసాయ క్షేత్రములు మున్నగు నెంతో రమణీయ దృశ్యముల తిలకించుచు 'మంగ్రోలి' 'గార్తిల్' 'థల్' 'సండివ్' గ్రామాల మీదుగా 'గుర్నా'యను గ్రామమునకు చేరితిమి. దీనిఎత్తు 1315 మీ.లు. ఇచట రోడ్డు ప్రక్కనే ఒక "ఇగ్యార్" దేవీ మందిరమున్నది. అచట మా బస్సు రోడ్డుప్రక్కన ఆగెను. వచ్చేపోయే వాహనములన్నీ ఇచ్చట తప్పక ఆగుతాయి. ప్రయాణికులు ఈ దేవిని దర్శించి వారివారి మనోవాంఛా ఫల సిద్ధికేగాక పర్వతాల్లో సుఖప్రయాణము కొరకును ప్రార్థించి ప్రసాద ములు స్వీకరించి ముందుకు కొనసాగెదరు. ఈ మందిరమున కొక పురాతనగాథ వున్నట్లుగా చెప్పబడినది.

పూర్వము ఈ మందిరము 50 మీ.లు ఎత్తునగల నడక దారిలో నుండెను. ప్రభుత్వమువారు రోడ్డును వేయునపుడు గ్రామస్థులు ఆ కంట్రా క్టరును రోడ్డుప్రక్కన ఒక ఆలయమును నిర్మింపుమని దానివలన వచ్చే పోయే వారందరు దేవిని దర్శించగలరని గోరిరి. కాని అతడు అట్టి నిర్మాణ మును గావించలేదు. అందుచే రోడ్డు వేయునపుడు నాలుగుసార్లు ఆ ప్రదేశమున భూస్కలనము జరిగి 5గురు కూలీలు సజీవ సమాధియైరి. తర్వాత ఆ కంట్రాక్టరునకు కలలో దేవి దర్శనమునిచ్చి ఈ ఆలయనిర్మాణమును రోడ్డు ప్రక్కనే జరుపుమని ఆజ్ఞాపించుటచే అతడీ ఆలయమును నిర్మించి దేవిని ఇచట స్థాపించెనట. ఇచటి మరొక విశేషము ఏమనగా చాలామంది భక్తులు ఆలయమునకు ముందు 'గంటలు' కట్టుచుందురు. అందుచే ఈ దేవికి "గంటల దేవి"యను నామాంతరము కూడా కలదు. మేమును ఈ 'గంటలదేవి' దర్శనము చేసుకొని సఫలయాత్రకై వేడుకొని ప్రసాదమును స్వీకరించి 10 నిమిషములలో బయలుదేరి 18 kmల దూరమునగల "పిథోరాగడ్"కు ప్రయాణమైతిమి.

మళ్ళీ ప్రయాణము పర్వతముల నెక్కుచూ దిగుచూ ఎన్నో ప్రమాదకరమైన మలుపులు తిరుగుచు సాగెను. ఈ రోడ్డు ప్రయాణములో ముఖ్యముగా బస్సుడ్రైవరు ఎంతో జాగ్రత్త వహించవలసియుండును. స్వల్ప అజాగ్రత్తగా నున్ననూ వాహనములోనున్న వారందరి ప్రాణములకు ముప్పు వాటిల్లును. వాహనముయొక్క నామరూపములు కూడా కాన్పించవు. ఇట్లే ఒక గంట ప్రయాణము చేసి 12½ గంటల వరకు 'పిథోరాగఢ్' జిల్లా కేంద్రమును చేరితిమి. పట్టణము మధ్యనుండి సాగుతూ బయట ఎత్తైన ప్రదేశమునగల రెస్టుహౌస్‌కు చేరితిమి. బస్సుదిగి ముఖముల కడిగికొని ముందుగా మాకై తయారు చేయబడిన భోజనాదులు ముగించితిమి. ఈ బంగళా కూడా విశాలముగా సకల సదుపాయములు కలిగియున్నది.

పిథోరాగఢ్ :

నేటి ప్రయాణములో 100 కి.మీ. పూర్తి చేసితిమి. ఇంకను 75 కి.మీ. పూర్తి చేయవలసి యున్నది. ఈ పిథోరాగఢ్ ఢిల్లీకి 555 కి.మీ. దూరములో నున్న ఉత్తర ప్రదేశ్ రాష్ట్రంలోని ఒక జిల్లా కేంద్రము. మధ్యలో దేవదారు మున్నగు గగన స్పృశ్య వృక్షములున్నవి. ఇచటనుండి దూరంగా నేపాల్ కొండల మంచు శిఖరముల దృశ్యములు. ఈ రెస్ట్ హౌస్‌నుండి పూర్తి పట్టణము కాన్పించుచు ఎంతో మనోహరముగా నుండెను. మా యాత్రలోని నయనానందకర ప్రకృతి దృశ్యముల ప్రథమ వీక్షణము ఇచటి నుండియే ఆరంభమయినది. ఈ పట్టణము వీరుల భూమిగా ప్రసిద్ధమైనది. పట్టణ జనాభా 15 వేల పైబడి యున్ననూ జిల్లా జనాభాలోని దాదాపు 25 వేలమంది మిలటరీలోని వివిధ శాఖలలో చేరి దేశసేవ చేయుచున్నారు. వీరిలో చాలామంది విశిష్ట సేవా పతకముల బడసినారు. ఈ రెస్టుహౌజ్ 1610 మీ. ఎత్తుమైన నిర్మించుటవలన విశేషాకర్షణతో నున్నది. ఇచటికి ప్రక్కనేగల అమ్మవారి సుందర మందిరమును దర్శించితిమి. ఇటనుండి కొన్ని దృశ్యముల ఫోటోలు కూడా తీసికొంటిమి. ఇచట ప్రక్కనే 'మృత వీరుల' చిహ్నముగా ఒక ఎత్తైన స్తూపమును నిర్మించిరి. ఆలయము ప్రక్క ఒక పెద్దహాలు వున్నది. అందులో అనేక శిల్పులు రాబోవు దసరా (దుర్గాష్టమి) సందర్భములో జరుపుకొను

ఉత్సవములకై వివిధ దేవతా విగ్రహములను ఎంతో చక్కగా కళాత్మకముగా ఇప్పటినుండే తయారు చేయుచున్నారు.

కైలాస మానసములను 23 సం॥లు ప్రతియేడు తప్పకుండా దర్శించి వరుసగా అనేక పరిక్రమలు సలిపిన పుణ్య పురుషుడు శ్రీ ప్రణవానందస్వామి గారు ఈ పిథోరాగడ్‌లోనే స్థిర నివాసమేర్పరచుకొని యుండుట మరియొక విశేషము. ఈ పట్టణమున కళాశాల పోస్టాఫీసు హైస్కూళ్ళు వివిధ ప్రదేశములకు మోటర్‌రోడ్లు కలిగి పెద్ద రవాణా కేంద్రముగా విలసిల్లినవి. ఎన్నోబస్సులు ఈ పట్టణమునుండి ప్రతిరోజు మారు మూలలకు పర్వతముల గుండా ప్రయాణముచేసి తిరిగి వచ్చుచుండును. ఇది పెద్ద వ్యాపార కేంద్రముకూడా. జిల్లా కేంద్రము కావున కావలసిన కార్యాలయములన్నియు ఉన్నవి.

మేము మధ్యాహ్నము 2 గంటలకు మళ్ళీ బస్సులో బయలుదేరి పట్టణ మధ్యగల కూడలిలో నిలిచి శ్రీ ప్రణవానందస్వామివారి దర్శనము చేయ సంకల్పించి ఆగితిమి. కాని వారు గ్రామాంతరమునకు వెళ్ళినట్లు తెలిసికొని ముందుకు ప్రయాణము సాగించితిమి.

తెలుపు నలుపు నదుల వెంట :

మా ప్రయాణము మళ్ళీ కొండలెక్కుచు దిగుచు సుందర దృశ్యముల తిలకించుచు నదులు వంతెనలు దాటుచు మలుపులు తిరుగుచు 'ఓగ్లా'మీదుగా 'సై నిపాతల్' అనే గ్రామము మీదుగా "కనాలిఛీనా" నుండి గడచి 20 కి.మీ. తర్వాత దాదాపు 3 గంటలకు "ఆస్కోట్" చేరుట వరకు కొనసాగినది. ఇచటనే కీ.శే. శ్రీ పండిత జవహర్‌లాల్ నెహ్రూ గారిని స్వాతంత్ర్య సంగ్రామ సమయంలో జైలులో నుంచిరి. ఇది 1141 మీ.ల ఎత్తు ప్రదేశమున గలదు. ఇచట ఒక డిగ్రీకాలేజి ఆస్పత్రి యున్నవి. ప్రక్కనే పర్వతాగ్రముపై ఒక మందిరము కన్పించును. కాని అందు ప్రత్యేకముగా ఏ విగ్రహమును ప్రస్తుతము లేనట్లు చెప్పబడినది. అయినా పర్వతప్రాంత ప్రజలు ఒక పెద్దరాతిపై చిన్నరాతిని వుంచి అచట రిబ్బనులాంటి ఒక గుడ్డముక్కను వ్రేలాడతీసి మొకరిల్లుట ఆచారము. ఇట్లు ఒకరాతిపై మరొక రాతినుంచి (అవి పానవట్టము

లింగము కాబోలు!) ప్రణమిల్లు చుండుటవల్ల దారి వెంట చాలాచోట్ల ఈ రాళ్ల పుప్పలుగా కన్పించుచుండును.

ఇటనుండి కొంతదూరాన "కాళీగంగా" యొక్క మెలికలు తిరుగుచున్న నదీ ప్రవాహము చూడముచ్చటగా కాన్పించు చుండును. ఈ కాళీగంగా యే భారత నేపాల్ సరిహద్దులను విభజించును. నదికి ఆవల నేపాల్ భూభాగము ఈవల భారత భూభాగము. ఈ ఆస్కోట్ గ్రామమొక పర్వతముపై అర్ధ చంద్రాకారములో నున్నది. ఇటనుండి ముందుకు సాగినచో "జల్జిబి" వచ్చును. ఇది ఒకనాటి పెద్ద వ్యాపార కేంద్రము. కాని 1962 తర్వాత వ్యాపారము మూలపడినది. ఇచటనే 'నలుపు తెలుపు నదుల' సంగమ మున్నది. నేపాల్ పర్వత శిఖర పంక్తులపై నుండి వచ్చు'నది' స్వచ్ఛముగా పాలలా తెల్లగాను మరియు 'కాలాపాని' నుండి వచ్చుచున్న "కాళిగంగా"నల్లగాను కన్పించుచు ప్రవాహములు రెండూ కలిసిన తర్వాత గంగాయమునల సంగమమును జ్ఞప్తికి తెచ్చును. మా బస్సు ఈ సంగమముపై గల వంతెనను దాదాపు 3½ గంటలకు దాటినది. అటనుండి కాళిగంగా గలగలమోత బస్సుయొక్క బరబర ఘోష లతో కలసి ఈ ప్రయాణము 'ధార్చులా'వరకు సాగును. "బల్వాకోట్" మీదుగా కొనసాగి కాళికా యను ప్రదేశమును దాటి తుదకు మేము సాయంత్రము 5 గంటలకు "ధార్చులా" చేరితిమి.

ఈ ధార్చులా గ్రామము ప్రక్కగా కాళీగంగా పారుచున్నది. నది ఆవలి చిన్న గ్రామము పర్వతములు దేశీయులవి. అది చైనీయుల, నేపాలీయుల సామానుల విక్రయించు పెద్ద వ్యాపార కేంద్రము. ఈవల మిలటరీ క్యాంపు దాదాపు 15 వేల జనాభా కలిగి డిగ్రీకాలేజ్ ఆస్పత్రి పెద్దబజారు కల్గి యున్నది. రెంటినీ కలుపుట కొక తీగవంతెన కలదు. ఇరువైపులా చెక్ పోస్టు లున్నవి. అధికారులు తనిఖీ చేయుచుందురు. నేపాల్‌వారు ఎటుపోవల సినా ఈ వంతెనను దాటి మన భూభాగము గుండానే వారి ముఖ్య పట్టణమగు ఖాట్మండు లేక మరే చోటికిగాని పోవలసి యుండును. భారత నేపాల్ ఒడం బడిక ప్రకారము వారికి ఈ హక్కుయేర్పడినది. మా బస్సు కాళిగంగా ప్రక్కనే గల ఒక గెస్ట్‌హౌసులో ఏర్పాటు చేయబడినది. అందు రెండుగదులే వున్నందున కొన్ని గుడారములను యేర్పాటుచేసి అందులో మంచములు వేసి యుంచిరి.

మేము మా సామానులను అందులోకి చేర్చి తలా ఒక మంచమును ఆక్రమించితిమి. ప్రక్కనే గల కాళిగంగా ప్రవాహపు ఝుంకారపు మోతలో మామాటలే మాకు సరిగా వినిపించుట కష్టమాయెను.

ఈ ధార్చులా 804 మీ.ల ఎత్తున గలదు. దాదాపు "లిపుపాస్" వరకు వస్తువులన్నియు ఇచటినుండే కొని పోవలసియుండును. ఇది పెద్ద వ్యాపార కేంద్రము. పైకి వెళ్ళువారికి కావలసిన సామానులన్నియు ఇచట అద్దెకు దొరుకును. అనగా స్లీపింగుబ్యాగులు చేతికర్రలు ఊలన్‌గుడ్డలు తినుబండారములు మున్నగునవన్నియును లభించును. మేము కొంతసేపు ప్రక్కనే నది ఒడ్డునగల స్థలములో కూర్చొని ప్రక్కగల నదిని నది ఆవలి గ్రామమును పర్వత చరియలలోని పచ్చని చేలను రమణీయత గొలుపు ఆ యా దృశ్యములను చూచుచుండగా మాకు కాఫీలు ఇటకే తెచ్చిఇవ్వబడెను. కొన్ని ఫోటోలను గూడ తీసికొంటిమి. తర్వాత హాస్పిటల్‌కు వెళ్ళాలని కొన్ని పరీక్షలు చేయించుకోవలసి యుండునని ఆదేశించుటచే మేమందరమును అరకిలోమీటరు దూరముసగల ప్రభుత్వ ఆసుపత్రికి వెళ్ళితిమి. ముగ్గురు డాక్టర్లు మమ్మందరినీ శ్రద్ధగా పరీక్షించిరి. ముఖ్యంగా రక్తపోటును (B.P) జాగ్రత్తగా పరిశీలించిరి. ఎవరికిని ఏలోపము లేనట్లు డాక్టర్లు ధృవీకరించిరి. తర్వాత గెస్టుహౌసునకు చేరుకొనువరకు దాదాపు 8గంటలాయెను.

మాకు కరెంటు లైట్లు గుడారముల్లో యేర్పాటు చేయుట వలన ఎక్కువగా యిబ్బంది జరుగలేదు. భోజనములు సిద్ధపరచి పిలవగా అందరము వెళ్ళి భోజనము చేసితిమి. ఇచటనే రాత్రి రు. 10/ల కొకటి చొప్పున అందరమును చేతికర్రలను కొనుగోలు చేసితిమి. ఇవి కైలాసయాత్ర ముగించిన తర్వాత మాతో మామా స్వస్థలములకు చేరగలవు. ఈ కర్రలు కూడా ఏ పుణ్యము చేసుకొనెనో మాతో యాత్ర చేయుటకు మున్ముందు చేరెను. (వీనిని భద్రముగా దాచి తనువు చాలించిన తర్వాత కాష్టములతో పాటు దహన సంస్కారమున ఉపయోగించవలసి యుండునట.) తర్వాత మరికొంతసేపు నది ఒడ్డున గుడారముల ప్రక్కనే గల దృశ్యములను సన్నని వెన్నెలకాంతిలో చూచుచు కాలక్షేపము చేసితిమి. తర్వాత అందరమును గుడారముల గదులలో ఎవరి ప్రక్కపై వారు విశ్రమించి ఒడలికచే వెంటనే నిదురించితిమి. కాని

రాత్రి సరిగ్గా ఒంటిగంటకు చిన్న చిన్న చినుకులు ప్రారంభమై వర్షముగా మారి కుంభవృష్టి కురియసాగెను. కరెంటు ఆగిపోయెను. గుడారములలో ఒక్కొక్క చుక్కతో మొదలై దారగా నీరు పైనుండి పడుచుండెను. మేము తడుచుటయే కాక మా సామానులన్నియు తడియుచుండెను. సామానంతయు మంచముల క్రిందికి ఒక మూలకు త్రోసివేసి మేమును మూలలలో ఒదిగి చాలా సేపు కూర్చుండవలసి వచ్చెను. దాదాపు ఉదయం 4గంటల వరకు ఇలాగే మా జాగరణ తపస్సు సాగెను. శరీరము వణుకసాగెను. అప్పటికి వర్షముతగ్గెను. కానీ మరల పడుకొనుటకు అవకాశ మేది? ఆ విధంగా ఈ యాత్రలో మాకొక ప్రథమ జాగరణరాత్రి తటస్థించెను. *

శ్లో. బాల్యే దుఃఖాతిరేకా న్మలలులితవపుః
స్తన్యపానే పిపాసు- ।
ర్నో శక్త శ్చేన్ద్రియేభ్యో భవములజనితా
జన్తవో మాం తుదన్తి ।
నానారోగాదిదుఃఖా ద్రుదితపరవశ-
శ్శంకరం న స్మరామి ।
క్షన్తవ్యో మేఽపరాధ శ్శివ! శివ! శివ! భో!
శ్రీమహాదేవ! శంభో ।

ఐదవ అధ్యాయం

పర్వతారోహణారంభం

శ్లో. ప్రౌఢోఽహం యౌవనస్థో విషయవిషధరైః
పంచభి ర్మర్మసంధౌ ।
దష్టో నష్టో వివేకః సుతధనయువతి-
స్వాద సౌఖ్యే నిషణ్ణః ।
శైవే చిన్తా విహీనం మమ హృదయ-
మహో మానగర్వాధిరూఢమ్ ।
క్షన్తవ్యో మేఽపరాధ శ్శివ! శివ! భోః
శ్రీమహాదేవ! శంభో !

మేము కాల్యకృత్యములు తీర్చుకొని స్నానము చేసి సంధ్యా వందనాది పూజలు ముగించుకొనువరకు ఉదయం 5½ గంట లాయెను. ఈ రోజు 21-7-83 వ తేది. సామానులన్నియును కట్టి పెట్టి తయారుచేసితిని. ఒక రొకరు అందరు 6½ గంటల వరకు ప్రయాణమునకు సిద్ధపడిరి. వెంటనే ఫల హారములు కాఫీల సేవనము ముగించితిమి. వర్షము పూర్తిగా తగ్గెను. 7గంటలకు ప్రక్కనేగల ఆంజనేయస్వామి ఆలయమునకు వెళ్ళి స్వామిని దర్శించి మనోవాంఛా ఫలసిద్ధికొరకు ఈ విధముగా ప్రార్థించితిని.

శ్లో॥ గోష్పదీకృతవారాశిం మశకీకృత రాక్షసమ్ ।
రామాయణ మహామాలా రత్నం వందేఽనిలాత్మజమ్.
అఞ్జనానన్దనం వీరం జానకీశోకనాశనమ్ ।
కపీశ మక్షహన్తారం వందే లఙ్కాభయఙ్కరమ్.

ఉల్లంఘ్య సిన్ధోః సలిలం సలీలం
యశ్శోకవహ్నిం జనకాత్మజాయాః ।
ఆదాయ తేనైవ దదాహ లఙ్కాం ।
నమామి తం ప్రాంజలి రాఞ్జనేయమ్.

ఆంజనేయ మతి పాటలాననం
కాఞ్చనాద్రికమనీయ విగ్రహమ్ ।
పారిజాతతరుమూల వాసినం
భావయామి పవమాననన్దనమ్.

యత్ర యత్ర రఘునాథకీర్తనం ।
తత్ర తత్ర కృతమస్తకాంజలిమ్ ।
బాష్పవారి పరిపూర్ణలోచనమ్
మారుతిం నమత రాక్షసాన్తకమ్.

మనోజవం మారుతతుల్య వేగం
జితేన్ద్రియం బుద్ధిమతాం వరిష్ఠమ్ ।
వాతాత్మజం వానరయూథముఖ్యం
శ్రీరామ దూతం శిరసా నమామి.

(ఇత్యాంజనేయస్తుతిః)

*తరువాత బస్సును చేరి జై జై నినాదములతో ప్రయాణమైతిమి. ఇట నుండి "తవాఘాట్"వరకు 19k.m. లు మాత్రమే. మా నేటిచివరిబస్సు ప్రయాణము. 3½ k.m.ల తర్వాత "తపోవన్" వచ్చెను. తర్వాత ఒక కిలో మీటరు పోగా 'తంతా' నది వచ్చెను. ఈనది దాదాపు 2000 మీ.ల ఎత్తునుండి రెండు మూడు పాయలుగా ప్రవహించుచు ఈ పాయలన్నియు ఒకచోట కలసి విపరీతమైన వేగముతో మరల ఉరకలు వేయుచు "కాళినది" లో కలియును. ఈ రోడ్డు మార్గము ఇరుకుగా ఒకే బస్సు వెడలే అంతమాత్రముగా నుండెను. మధ్యమధ్య రాత్రి వర్షముచే కొంద చరియలు కూలి రోడ్డుపై పడియుండుట కాన్పించెను. మరియు

వానిని కొంతమంది తీసివేయుచు దాటివేయుచు కన్పించిరి. తవాఘాట్ వరకు రోడ్డు దాదాపు కాళిగంగానది ఒడ్డు వెంబడే సాగుచుండును. కుడివైపున నది ఎడమ వైపున పర్వతము ఉండుట వలన ఒక్కొక్కచోట బస్సు మలుపు తిరుగునపుడు పర్వతమును బస్సు తాకునా అన్నంత దగ్గరగా ఒరసికొనుచు పోవుచుండును. మధ్యమధ్యలో ఎడమవైపు పర్వతమునుండి పడి ప్రవహించు జలధారలు వంతెనలు లేక రోడ్డుపై నుండే కుడివంకకు పారుచుండెను. ఆ తర్వాత ఒక చిన్న గ్రామమగు "ఖేలా" ను దాటి 8 గంటలకు "తవాఘాట్" చేరితిమి.

తవాఘాట్‌లో బస్సు ఆగెను. మా సామానంతయు క్రిందకు దింపబడెను. ఈ ప్రదేశము 1009 మీ.ల ఎత్తున నున్నది. ఇచట "ధౌళిగంగా" దాదాపు 80 కి.మీ.ల దూరము నుండి "ధర్మాపాస్"లో ఉద్భవించి ఎడమవైపునుండి మరియు "కాళిగంగా" కాలాపానీలో ఉద్భవించి ఎదురుగుండా వచ్చి కలిసే సంగమముతోను కూడి యున్నది. ఈ రెండు నదుల సంగమము హోరు వాని వేగములు దుముకుడుల ధ్వనులు హోరెత్తించుచుండును. ఈ రెండు నదుల సంగమం తర్వాత ప్రవహించునదే రాత్రి మేము చూచిన "సరయూనది". "కాళిగంగా" ఈ నదికి ఆవలి ప్రక్కనే నేపాల్‌యొక్క ఆకాశాన్ని చుంబించే ఎత్తైన కొండలు కలవు. ఆ కొండలపై మధ్యమధ్య రెండు మూడు ఇండ్లు వాని ప్రక్కన పొలాలు గల గ్రామములు కన్పించుచు ఎంతో శోభగొలుపు చుండెను. తవాఘాట్ చాలా చిన్న గ్రామము. దాదాపు 1000 జనాభా కలిగి కొన్ని దుకాణములు టీ కొట్లు కలిగియున్నది. రోడ్డును ఎడమ వైపు చాలా ఎత్తు ప్రదేశమున మిలటరీ క్యాంపు వున్నది. ఇచ్చట కూడా ఒక గెస్టుహౌసు ఒక కాళికాదేవి ఆలయము వున్నవి. ఈ ప్రాంతములో అన్నిచోట్ల శివ-శక్తి సాంప్రదాయ అనుసరణ అధికముగా కనపడుచుండును.

బస్సునుండి సామానులు దింపగనే సామానుల తీసికొనివెళ్ళుటకు గుఱ్ఱములు మరియు గాడిదలు వాటియజమానులు సిద్ధముగా నుండిరి. మా సామానంతయును తూకము వేసి అప్పగించవలసి యుండును. కాని ఇచట ఒక చిన్న పేచీ వచ్చినది. మాలో కొందరు ఎవరి సామానులు వారే విడివిడిగా తూకము వేయించుకొనవలె ననిరి. మరికొందరు అనవసరముగా సమయము

వృధాచేయక మొత్తముగా తూకము వేయించి ఎక్కువయిన డబ్బు అందరము సమముగా పంచుకొనవలె ననిరి. తక్కువసామానుతో వచ్చిన వారికి దీని వల్ల నష్ట ముండెను. దీనిపై కొంత తర్జన భర్జన కొంతసేపు వాదులాట కూడా జరిగెను. వృధావాదులాటచే కాలాతీతము జరుగును. "కాలము ధనముకంటె మిక్కిలి విలువైనది". మరియు ఈ "ద్వంద్వభావనలచే దుఃఖము సంప్రాప్త మగును." మేము నేటివరకు సమైక్యముగా నుంటిమి. ఇక ముందు కూడా నుండే ఆవశ్యకతయునున్నది. "సమైక్యజీవితమునకు మానసిక సంతులనము అవశ్యకము" మరియు "కలసిమెలసి యుండుటచే చింతలేక ఆత్మవిశ్వాసము నియమపాలనము ధ్యానము సుఖము ఆనందము శాంతి శక్తి బలము విజయము" మున్నగునవి లభించును. అందరును సోదరులుగా భావించి పరస్పరము సహకరించుచు ముందుకు సాగవలెనని చిన్న చిన్న విషయములకై వాదులాడ కూడదని నొక్కిచెప్ప ప్రయత్నించితిని. పైగా ఎక్కువగనున్న వారి సామానులో ముఖ్యముగా తినుబండారముల బరువే ఎక్కువై యుండెను. ఇది ముందు ముందు అందరకును అవసరమయ్యేదే కావున చివరకు సామానంతయు తూకము వేయగా 500 రు.లు అదనముగా చెల్లించ వలసి రాగా (ప్రతి మనిషికి 25కి.లు మినహాయించగా) అందరమును సమానవాటాలు చెల్లించితిమి. ఈ సామానులు 'లిపుపాస్' వరకు చేర్పించే బాధ్యత నిగం వారిదే ఐయుండెను. కనుక ఈ సామానుపై ఒక నిగం ప్రత్యేక వ్యక్తి "రామ్‌సింగ్" నియుక్తుడాయెను. సామానులు మధ్యలో పడిపోకుండా చూచి వాటిని తర్వాత మజిలీలో మాకు అప్పగించుట ఆతని బాధ్యత.

దాదాపు ఒక గంటలో ఈ కార్యక్రమమును ముగించుకొనే సరికి మాలోని కొందరు ముందుకు నడక ప్రారంభించిరి. నేనును 9 గంటలకు బయలుదేరి ముందుగా ధౌళిగంగాపై గల 30 మీ॥ల వెడల్పుగల చెక్కవంతెనను దాటి ఎడమవంకకు తిరిగి పర్వతారోహణను ఆరంభించితిని. మా వెంట ఉత్తర ప్రదేశ కుమాయున్ మండల్ వికాస్ నిగం వారు ఇర్వురు స్పెషల్ పోలీసు ఫోర్సు వారు నలుగురు తుపాకులతో వాకీటాకీ యుక్తముగా మాతో యిరువురు జవానులు ఇచటి నుండి యేర్పాటు చేయబడిరి. వీరంతా మా వెంటనే వుంటూ మాకు సహకరించెదరు. ముందు పోవు వారి వెంట మరియు చిట్టచివరి వారివెంట

SPF వారు కనీసం వొక్కరైనా వుండి తోడ్పడుట వారి విధియై యుండెను. ఎందుకనగా ముందువారు దారితప్పకుండా చివరివారు పైకి రాలేకపోతే సహకరించుటకై అలా వారు దారిపొడవునా వెన్నంటి యుందురు. ఇచటి నుండి దారి నిటారు ఎక్కుడుగా నున్నది. పర్వతారోహణ మెట్లు మెట్లుగానున్నా అవి మేస్త్రీలచే ఏర్పాటు చేయించిన సవ్యమైన మెట్లుగావు. ఒక బండ ప్రక్కగా మరోరాతిని పేర్చి మెట్లుగా చేసిరి. పైగా గుర్రములు గాడిదలు మనుషులు ఎల్లవేళలా నడుచుట వలన ఆ రాళ్ళమధ్యన గుంటలుపడి మెట్లన్నియు ఒడుదుడుకులుగా మారి యుండెను. ఈ మెట్లదారి 4 లేక 5 అడుగుల వెడల్పు మాత్రమే కలిగియుండెను. ఒక ప్రక్క పర్వతము మరొక ప్రక్క నది చాలా లోతులో ప్రవహించుచూ నున్నవి. ఏ మాత్రము అజాగ్రత్త చేసినా జారిపోయి నదిలో పడవలసినదే. 10 గంటల సమయానికి దాదాపు 2k.m.లు పైకి ఎక్కేవరకు అరికాళ్ళ మంటలతో పాటు పిక్కలు కాళ్ళు లాగుట మొదలాయెను.

నేడు బాగుగా ఎండ యుండుటచే ఒళ్ళంతయును చెమట పట్టెను. నోరెండుకొని పోవుచుండెను. కొంతసేపు విశ్రమించి చుట్టూ ప్రదేశములను చూచే సరికి క్రింద కన్పించు కూకేటి పాములాంటి నది ఎదురుగా ఎత్తైన పర్వతాలపై నున్న గ్రామాలు వీటి ప్రక్కన మడులు కట్టి సాగు చేసిన వ్యవసాయ క్షేత్రాలు ఎంతో మనోహరముగా కనిపించినవి. ఆ ప్రకృతి శోభ చూస్తున్నకొలదీ మనస్సుకు ఉత్సాహము ఆనందము రెట్టింపగుచుండెను. కెమెరా తీసి ఈ దృశ్యములను కొన్నిటిని ఫిల్ములో బంధించితిని. చాలా మంది ముందుకు వెళ్ళినా నా వెనుక కూడా కొందరు వచ్చుచుండిరి. ఈ ప్రదేశము నిటారగు యెక్కుడుగా నుండుట వల్ల గుర్రాలను ఎవరును బాడుగ కట్టరు. కట్టినా ఎక్కినవారికే ప్రమాదకరము. నేను లేచి నడక ప్రారంభించితిని. zఆకారంలోగల ఆ మెట్లను ఒక్కొక్క మెట్టే చాలానెమ్మదిగా ఎక్కసాగితిని. ఇట్లే మరో కిలోమీటరు ఎక్కునరికి ఒళ్ళంతా చెమటపోసి ఉఛ్వాస ఆయాసము ఎక్కువాయెను. ఈ 3 k.m.లు ఎక్కడములో ఒక చుక్క నీరు కూడా కాన రాలేదు. అందుచే వెంటనున్న నీటి బాటిల్ నుండి నీరు త్రాగి కొంతసేపు విశ్రమించితిని. ఈ హిమాలయ యాత్రలలో ఒక్కొక్క చోట నీరు లభించదు. ఒక్కొక్కచోట శుద్ధ స్వచ్ఛ శీతల నదీ జలాలు విస్తృతంగా లభించును.

ఆహార విషయంలో కూడా అంతేనని చెప్పుకొనవచ్చును. నేను రెండు బిస్కెట్లు తిని మరల నీరు త్రాగితిని. శ్రీ చొక్కారావు, డా. కులకర్ణి, డా. గోడ్బోలే గారలు నాకన్నా చాలా వెనుకబడి యున్నారు. నేను లేచి కొన్ని ఫోటోలను తీసికొని మరల నడవ ప్రారంభించితిని.

12 గంటల వరకు మరో కిలోమీటరు పైకి వెళ్ళితిని. కాని ఇక ముందుకు సాగే సూచనలు సన్నగిల్లు చుండెను. నేను బయలుదేరిన పిదప 3 గంటలలో 4 k.m. ల నడక మాత్రమే పూర్తి చేసితిని. ఒకచోట కూలబడి పోయితిని. దాదాపు 15 నిమిషములు సేద తీర్చుకొని కొంత ఫలహారము సేవించి ఎలక్ట్రాల్ పొడరు కలిపిన నీరు త్రాగు వరకు డా. గోడ్బోలే నా చెంతను చేరెను. దూరాన చాలా క్రింద సన్నగా పామువలె వంకలు తిరిగియున్న కాళినది దాని ప్రక్కనే క్రొత్తగా వేయుచున్న ఒక రోడ్డు ఒక రేఖ మాదిరిగా దాని ప్రక్కనే గల తవాఘాట్ గ్రామము ఒక పిట్ట గూళ్ళ సముదాయము మాదిరిగా కన్పించు దృశ్యము అత్యద్భుతముగా నుండెను. మేమిద్దరము ఫోటోలు తీసికొని మరల నడక సాగించితిమి. చాలా మెల్లగా ఇద్దరము 10 మెట్లెక్కుచు ఆగుచు పిప్పరమెంట్లు నోటిలో వేసికొనుచు తిరిగి నడకసాగించుచు ఆయాసపడుచు ముచ్చెమటలు పోయుగా క్షణం ఆగుచు మరు క్షణం పయనించుచు చివరకు 1 గంటల వరకు "ధానెదార్"అను 1920 మీ ఎత్తు ప్రదేశమునకు చేరితిమి. అంటే 911 మీటర్లు ఎక్కినాము. అచట చల్లని నీరు రెండు హోటళ్ల ప్రక్కనే చెట్లు వుండుటచే నీడన విశ్రమించితిమి. ఇప్పటికి మా ప్రయాణము 5 గంటలలో 6 k.m. లు పూర్తియైనది. దాదాపు 1/2 గంట సేపు ఇచట విశ్రమించి ఫలహారము సేవించి డా. గోడ్బోలే గారితో పాటు టీ త్రాగిన తర్వాత కొంచెము ప్రాణము లేచి వచ్చెను. మా వెనుక నున్నవారు ఇంతవరకూ మమ్ము చేరుకోలేదు. శ్రీ చొక్కారావు గారి కాళ్ళకు బొక్కలు పొడచినందున ఆయన ఏ మాత్రము నడువలేకున్నాడని తెలిసినది. ఇచటనే మాకు పూర్వము చెక్క వంతెన వద్ద మాయమయిన కాళిగంగా మరల చాలా క్రిందుగా ప్రత్యక్ష మాయెను. ఆ పిదప ధౌళిగంగా మాయమాయెను. ఈ యాత్ర చేయువారికి ఈ మొదటిరోజు పర్వతారోహణ ప్రథమ అగ్ని పరీక్ష లాంటిది. ఎంతో మనో బలము సాహసము ఓర్పు అవసరము. మా తరువాత వచ్చు బ్యాచిలోనికొందరు

ఈ పర్వతము ఎక్కలేక ఏడ్చుచు వెనుదిరిగి పోదుమని మొరపెట్టుకున్నట్లు మా తిరుగు ప్రయాణములో మాతో వచ్చిన పోలీసువారు తెలియజేసిరి. ఎంతో బుజ్జగించి ధైర్యము చెప్పి చాల దూరము లేదని అబద్ధాలు చెప్పి ఆ పోలీసు వారు నిపుణతతో వారిని 'పంగు' క్యాంపు చేర్చుట జరిగినట్లు కూడా తెలిపిరి.

మా మజిలీ ఇంకా 3 కి. మీ. దూరములో నున్నది. కాని నేటి గడ్డు పరీక్ష గడిచినది. ఇచటనుండి ఇపుడిపుడే ఒక రోడ్డు తయారగుచున్నది. నే నా రోడ్డు వెంబడే నెమ్మదిగా నడుచుచుంటిని. డా. గోడ్బోలే ముందుబడెను. కాళి గంగాను నేపాల్ పర్వతములను చూచుచు ఆనందించుచు ఫోటోలు తీయుచు మధ్యాహ్నం 2 1/2 గంటల వరకు 'పంగు' విశ్రామ భవనమునకు చేరుకొంటిని. నా కంటే ముందు చేరిన మిత్రులు నన్ను చూడగానే చప్పట్లు చరచుచు సాదరముగా ఆహ్వానించి కూర్చోబెట్టి ముందుగా కూల్ డ్రింకు ఇచ్చిరి. నేను విపరీతమైన బడలికతో శరీరము హూనమై యుండగా కనీసం బూట్లువిప్పే ఓపిక కూడా లేక రబ్బరు చాపపై పడిపోయితిని. దాదాపు అర గంట వరకు లేవలేదు. మా తోటి వారంతా భోజనములు చేయక మిగతా వారికై వేచియుండిరి. తర్వాత 3 గంటలకు శ్రీధావే శ్రీ కులకర్ణి శ్రీ షణ్ముగ సుందరంగారలు వచ్చిరి. అందరికన్నా చివరగా 3-30 గంటలకు శ్రీ చొక్కా రావు గారు s p f వారు వెంటరాగా వచ్చి చేరెను. వీరందరు చాల అలసి నీరసించిపోయిరి. నాకుగాని పై మిత్రులలో చాలామందికి గాని పర్వతారోహణ అలవాటులేదు. మా బృందములో ఎక్కువ సంఖ్యలో యువకులున్నందున వారు ముందుండిరి. s.k. ఘోష్ గారు మాత్రము 60 సంవత్సరముల పైబడి వయసున్ననూ మాలోని యువకులుకూడా ఆయనను ఏ రోజూ నడకలో అధిగ మించ లేకపోయిరి. వీరు లోగా బదరీ కేదార పశుపతినాథ ముక్తినాథ క్షేత్రము లకు నడచిపోయి వచ్చుటే కాక ప్రతీరోజు నడక అలవాటు కలిగినవారు. మా యువకులు చేసిన 4 గంటల పర్వతారోహణను వారు 2 గంటలలోనే పూర్తి చేసేవారు. తరువాత నేను చాలా కష్టముతో కొళాయి వద్దకు పోవుటకని లేవగా అరికాళ్ళు మంటలు పిక్కలలోని తీపుల వల్ల క్రింద పడిపోదునా అన్నంతగా అలసి త్రాగినవాడు సోలినట్లుగా తూలుచుంటిని. మొత్తానికి ముఖ ప్రక్షాలనము గావించుకొని 4 గంటలకు భోజనము చేసి అంపరమును గాఢ నిద్రలో మునిగి పోయితిమి.

సాయంత్రము 6 గంటలకు లేచి కాఫీ త్రాగి ప్రక్కనే గల ఒక టెంటు నకు డాక్టరు పరీక్ష కొరకు వెళ్ళితిమి. తర్వాత పరిసరములను తిలకించి ఫోటోలను తీసికొంటిమి. ఇంతలో చీకటి పడసాగెను. ఈ పంగు క్యాంపులో ఒక పెద్దహాలు హాలులో రబ్బరు చాపలు నేలపైన పరిచిరి. వెనుకగా వంట శాల బాత్‌రూము లున్నవి. కొళాయిలో నీరు సమృద్ధిగా వచ్చుచుండెను. చాల ఎత్తైన ప్రదేశముపై దీనిని నిర్మించిరి. దీని ఎత్తు 2500 మీ. క్రిందుగా ఒక కిలోమీటరు దూరములో పంగు గ్రామము 2250 మీ. యెత్తుపైన ఉన్నది. రాత్రి దాదాపు 9 గంటలకు మళ్ళీ భోజనములు ముగించితిమి. ఆ తర్వాత 'నిగమ్' వ్యక్తి 'సతీష్' ఒక సభా కార్యక్రమును యేర్పాటు చేసి ముందు రాబోయే కష్ట సుఖాల గూర్చి తీసికొనవలసిన జాగ్రత్తల గురించి ఆ యా ముఖ్య విషయములు ఈ విధంగా వివరించి చెప్పిరి.*

పర్వతారోహణలో పాటించదగు సూచనలు :

★1. దారివెంట నడుచునపుడు ఎల్లవేళలా కొండ ప్రక్కగా నడవాలి ప్రత్యేకంగా గుర్రాలు గాడిదలు యెదురువచ్చినపుడు నదివైపే వానికి దారి యివ్వాలి.

2. రైన్‌కోటు తినుబండారములు మందులు మున్నగు అత్యవసర వస్తువులు మంచినీరు ఎళ్ళవేళల వీపుపై వుండే బ్యాగులోనే ఉంచుకోవాలి.

3. ప్రయాణము చేయునపుడు ఖాళీ కడుపుతో కొండలెక్కరాదు.

4. కైలాస మానస సరోవర సూర్యోదయ సూర్యాస్తమయ ఛాయా చిత్రములు ఎంతో రమణీయముగా నుండును. కాన అవి తప్పక ఫోటోలు తీసికోవాలి.

5. కైలాస పరిక్రమలో పూర్తి గుండ్రని ఇంద్రధనస్సులు అగుపడే అవకాశ మున్నందున కెమేరాను కూడా యెల్ల వేళలా వెంటనే ఉంచుకోవాలి. మరియు అవి కన్పించునపుడు వెంటనే కెమరాలలోని ఫిల్ములో బంధించిన వాని విలువ ఒక దృశ్యమునకు 10,000 రూపాయల వరకు విక్రయించుకొన వచ్చును.

6. తిరిగి వచ్చునపుడు నిగంవారు పోలీసులు డాక్టరు మరెందరో మానస సరోవర జలము మరియు అచటి రాళ్ళు కోరెదరు. కావున వారికై ప్రత్యేకముగా కొంత అధిక జలమును కొన్ని రాళ్ళను తేవలయును.

7. ప్రత్యేకముగా కైలాస మానస పరిక్రమలో అందరు సంఘీ భావముతో మెలగి ఒకరితో నొకరు సహకరించుకోవాలి. కలసి వంటలు చేసుకోవాలి. ఎవరికి వారే వంట చేసికొనుట కుదరదు.

8. ముఖ్యమైన మరొక విషయమేమనగా ఈ పర్వాతారోహణలో అలసట ఆయాసము ఎత్తు ప్రదేశములలో ఆమ్లజని లోపము వుండుట వలన కండ్లు తిరుగుట సహనమును కోల్పోవుట మున్నగునవి సంభవించును. ఓపిక మరియు మనో నిబ్బరము అవసరము. ముందు ఎత్తుగా నున్న కొండలను చూచి అబ్బా? అంత పైకి పోవాలా! అను పిరికి భావనను రానీయవద్దు. అటు చూడక పోవుటయే మంచిది.

9. ఎవరికి వారు ఒంటరిగా వెళ్ళకూడదు. జట్లుగా నడవాలి. భక్తి భావన ఎల్ల వేళలా జ్ఞప్తికి వచ్చునట్లుగా ధైర్యము ఇనుమడించుటకు మధ్య మధ్యలో ప్రాంతములు మారుమ్రోగునట్లు కైలాసనాధుని నినాదములు చేయుట అవసరము. దీని వలన ధైర్యమేకాక సంఘీభావము పెరిగి అలసట కొంత వరకు ఉపశమించును.

10. బాగుగా అలసి ఆమ్లజని లోపము గోచరించినపుడు పర్వతము పై భాగము వైపు కాళ్ళుచాచి క్రింది భాగమువైపు తలయుంచి కాసేపు విశ్రమించిన చో రక్త ప్రసారము తల భాగమునకు ప్రసరించి ఉపశమనము కలుగును. కొండ లెక్కునపుడు కాళ్ళు గుంజునపుడు కూర్చోకుండా నిలబడే కొంత సేపు విశ్రమించుట మంచిది.

11. కొండల పైనుండి ప్రవహించు సెలయేటి జలముతో క్లోరిన్‌గానీ మరేదైనా మందుగానీ కలుపుకొని త్రాగుట శ్రేష్ఠము.

ఇట్లే మరికొన్ని విషయములను మాకు వివరించిరి. తరువాత 10 గంటలకు మేమందరము తొడకోసినా తెలియనంత గాఢనిద్రలో మునిగిపోయితిమి.★

ఎత్తు పర్వతాలలో ప్రకృతి విశేషములు :

శ్లో. అశ్వప్లుతం వాసవగర్జితం చ।
స్త్రీణాం చ చిత్తం పురుషస్య భాగ్యమ్।
అవర్షణం చాప్యతివర్షణం చ।
దేవో న జానాతి కుతో మనుష్యః? (కాళిదాసు)

తా. గుఱ్ఱపు దుముకుడు మేఘగర్జనము స్త్రీ యొక్క చిత్తము పురుషుని యొక్క భాగ్యము వర్షము రావటము రాకపోవటములను దేవతలు కూడా తెలిసికొనలేరు. కావున మానవులెంతటివారు.

*మేము తవాఘాట్ నుండి ధానేదార్ చేరుటకు 9కి.మీ. ప్రయాణముచేసితిమి. కాని దారిలో ఒక చుక్క నీరుకూడా దొరకలేదు. ఎండకూడా విపరీతముగానే యుండెను. ఎపుడు ఎండకాయునో ఎపుడు మబ్బు క్రమ్మునో ఎపుడు వర్షము కురియునో తెలియదు. ప్రకృతి త్వరత్వరగా మారి పోవుచుండును. ప్రకృతి దృశ్యములు మాత్రము ఎంతో రమణీయంగా కనుపించుచు ఆకలి దప్పులనుకూడా మరపింపజేయు చుండును. కాని ఈ ప్రయాణములో ప్రతి వారు 5 కిలోల నుంచి 10 కిలోల వరకు బరువుగల సామానులు ఎల్లవేళలా వీపుకికట్టి వుంచుకోవాలి. అవి ఏమనగా మంచినీటి బాటిల్ టార్చ్‌లైట్ రేన్ కోట్ ఛత్రి కొన్ని తినుబండారములు అత్యవసరమగు మందులు నీటిలో కలిపే మందు స్ట్రెప్సిల్స్ మొదలగు విటమిన్ సి. బిళ్లలు చిక్లెట్లు ఎలక్ట్రాల్ పౌడరు మున్నగు మందులతోబాటు చేతిలో కర్ర నెత్తిన టోపి కళ్ళకు నల్ల అద్దాలు చంకన కెమెరా ఎల్లవేళలా వెంటవుండాల్సిందే.నేను నా యాత్ర ముగించువరకు పై వస్తువులన్ని నా వెంట వుంచుకొంటిని. తోడి మిత్రులు కొందరు ఇది పాటించక సామానులు వెంట నిడుకొనక చాలా ఇబ్బందులు పడిరి. మరొక ముఖ్య విషయ మేమనగా ఖాళీ కడుపుతో ప్రయాణము చేయకూడదు. కొండలు అసలే ఎక్కకూడదు.

ఇంకొక ముఖ్య విషయమునకూడా జాగ్రత్త చాలా అవసరము. ఈ దారులలో ఎపుడు వర్షము పడిననూ పైనుండి మట్టి దానితో చిన్న చిన్న రాళ్ళు

వానితో పెద్ద పెద్ద బండలు శిలలు క్రిందకు జారుచు కొండ చరియలు విరిగి (Land sliding) రోడ్డుపై (దారిపై) కూలుట సహజము. ఒక్కొక్కసారి బాగుగానున్న దారులుకూడా మూతబడి పోవును. మరల దారిని బాగుచేయు వరకు ప్రయాణము నిల్పి వెనుతిరిగి పోవుటయో లేక అచటనే పదునైన క్షేమ స్థలమున వేచి నిలుచుటయో తప్పదు. వర్షము పడుచున్నప్పుడు పై భాగము ఎలా వున్నదో చూచుకొని జాగ్రత్తగా ముందుకు సాగాలి. దారికూడా జారుడుగా నుండును. కనుక చాలా జాగ్రత్త అవసరము. దారి ప్రమాదకరమైనందున కొండచరియలు దగ్గరగా నున్నచోట నిలిచి బాతాఖానీ వేయుటగానీ విశ్రమించుటగానీ చాలాసేపు చేయకూడదు. ఆ విధముగా ఇచటి ప్రకృతి వైపరీత్యములచే పగలు 11 గంటల నుండి వర్షము ఆరంభమగు ప్రమాదమున్నందువల్ల ఉదయం 4 గంటల నుండి పగలు 11 గంటల లోపు మాత్రమే ప్రయాణము పూర్తిగావించుకొనుట అన్ని విధాలా శ్రేయోదాయకము. *

శ్లో. వార్ధక్యే చేన్ద్రియాణాం వికలగతిమతి
శ్చాధిదైవాదితాపైః
ప్రాప్తే రోగై ర్వియోగై ర్వ్యసనకృశవపుః
ప్రౌఢిహీనం చ దీనమ్
మిథ్యామోహాభిలాషై ర్భ్రమతి మమ మనో
ధూర్జటే ర్ధ్యాన శూన్యమ్।
క్షన్తవ్యో మేఽపరాధశ్శివ శివః శివః భో!
శ్రీమహా దేవ శంభో!

ఆరవ అధ్యాయం

నారాయణాశ్రమ దర్శనం

శ్లో. స్నాత్వా ప్రత్యూషకాలే స్నపనవిధివిధౌ
నాహృతం గాంగతోయమ్ ।
పూజార్థం వా కదాచి ద్బహుతరగహనే ఖండబిల్వీదళం వా ।
నానీతా పద్మమాలా సరసి వికసితా గనపుష్పై స్త్వదర్థమ్ ।
క్షన్తవ్యో మేఽపరాధశ్శివ! శివ! శివ! భో! శ్రీమహాదేవ! శంభో!.

* పంగు క్యాంపులో 22వ జూలై ఉదయమే మేల్కొని కార్యక్రమములు ముగించి సామానుల నప్పగించి టిఫినుల చేసి టీలను త్రాగి ఉదయం 7గంటలకు మరల ప్రయాణము సాగించితిమి. ఒక కిలోమీటరు దిగుడు గడచి 'పంగు' గ్రామము మధ్యనుండి సాగి కుడివైపునకు తిరిగితే నారాయణాశ్రమ దారియు నేరుగా వెడితే 'సిర్థా' దారియు వున్నవి. మేము కుడివైపు మరొకిలోమీటరు క్రిందకు దిగగా "చెల్మాసిలసో" అనే చిన్న పల్లెయు ఆ ప్రక్కనే 'జుంగ్లిగడ్' అనే పెద్ద నదియు కానవచ్చినవి. నదిలో నీరు తక్కువగా నుండుటచే ప్రవాహముపైన ఒకటి రెండు కర్రమొద్దులు వేసియుంచిరి. వాటిపై నుంచి నదిని దాటి ముందుగా గల మరికొంత నీటిని రాళ్ళపై నుండి దాటి ముందుకు నడక ప్రారంభించితిమి. నేడు నారాయణాశ్రమమును దర్శించి 'సిర్థా' క్యాంపును చేరవలసియున్నది. దీని దూరము 16km.లు నేరుగా వెడితే 10k.m. కానీ ప్రయాణము దాదాపు నిటారుగా నిన్నటి మాదిరిగా నుండునని తెలిపిరి. నేడు శ్రీ చొక్కారావు, శ్రీ కులకర్ణి, శ్రీ ధావే, శ్రీ రంగాచారి, శ్రీ ఉపాధ్యాయ మున్నగు పెద్దలంతా రోజుకు ఒక గుఱ్ఱమునకు 80/రు॥ల చొప్పున చెల్లించి వాటిపై కూర్చొని ముందుకు ప్రయాణము సాగించిరి. మిగతా వారమందరము నడచుచుంటిమి. మరొక 3కిలోమీటర్లు పైకి వెళ్ళగా 'సోసా' యనే గ్రామము వచ్చెను. ఇది 2500మీటర్ల ఎత్తున నున్నది. జనాభా దాదాపు

1500 యుండును. వీరి జీవనరీతి ఆశ్చర్యమును కలిగించును. పర్వతముల పైన రెండు ఇండ్లున్నను దానిని గ్రామమనే పిలుతురు. పైగా ఈ ఇండ్లు ఎంతో దూరముగా నుండును. ఒక్కొక్క ఇంటిమధ్య దూరము 2 ఫర్లాంగులు మొదలు ఒక కిలోమీటరు వరకు వుండును. ఆ ఇండ్లు చాలా చిన్నవిగా నుండును. దాదాపు కుటీరములని చెప్పవచ్చును. ఆ కుటీరముల ముందు అడ్డముగా కొద్దిపొడవు వెడల్పులుగల కట్టలుకట్టి చిన్నచిన్న మడులుచేసి వ్యవసాయము చేసికొందురు. ధాన్యము, గోధుమ, బార్లీ మొదలగు పంటలు పై నుండి వచ్చే నీటిని ఈ మడులలోనికి మళ్ళించి పండించుకొందురు. వీరు ఈ కుటీరములలోనికి ఎలా వెళ్ళుదురో పశువులను ఆ క్షేత్రములలోనికి ఎలా తోలుకొందురో పండిన పంటలనెలా క్రిందికి తెత్తురో వారికి అవసరమగు ఇతర వస్తువులను ఎలా పొందుదురో ఈ ఎత్తు పరిసరాల్లో వీరు ఎలా జీవితము సాగింతురో దురూహ్యము. పైగా రాత్రిళ్ళు విపరీతమైన చలికూడా వుండును. అక్టోబరు తర్వాత ఈ ప్రాంతము మంచుతో నిండిపోవును. అందుచే చాలా మంది ఊడ్పులుకాగానే క్రింది ప్రాంతములకు తరలివెళ్ళి కూలి మున్నగు పనులు చేసికొందురు. వీరు సాధారణంగా స్త్రీలతోసహా వీపుకు బస్తాలలో సామానులు కట్టుకొని తలకు బస్తాత్రాళ్ళు వ్రేలాడదీసుకొని బరువులు మోయుచు నడచెదరు. వారి పిల్లలను కూడా ఇలా వీపుపై వ్రేలాడవేసుకొని వారివారి పనులు చేయుచునే వుందురు. వీరి జీవనము వింతగాను ఆశ్చర్యముగాను పరిశ్రమతో కూడుకున్నదిగాను వుండుటచే వీరు ప్రాకృతిక జీవులని చెప్ప వచ్చును. వారు ఇంతగా శ్రమపడునది ఈ చిన్న భూకమతాల కోసమే. వారికి ఈ భూకమతాలు కొనుగోలు చేయాల్సిన పనిగాని డబ్బు చెల్లించాల్సిన పనిగాని లేకుండా ఉచితంగా లభించునవిగా నున్నవి.

నారాయణాశ్రమమునకు పోయే మార్గంలో ఒక దట్టమైన అడవి యున్నది. మేము చాలా నెమ్మదిగా నడుచుచుంటిమి. నా వెంట శ్రీ శిర్షాచ్ యుండెను. మిగతా వారందరును ముందు వెళ్ళిరి. ఈ ప్రాంతములో అక్రోట్ ఆపిల్ మున్నగు ఫలములు విరివిగా పండును. మాకు ఒక పై గ్రామవాసి కూడా తోడాయెను. అతనిని అచటి విశేషముల నడుగుచూ నడుచుచుంటిమి. ఈతడు కాళిగంగాకు కొద్ది ఎత్తుపై గల చిన్న గ్రామవాసి. చలికాలములో నీరు గడ్డగా మారునపుడు కూడా తాను తన గ్రామములోనే నాలుగు మాసముల

గ్రాసము సమకూర్చుకొని చలిమంటలు కాచుచు తన గృహములోనే వుండి నాలుగు నెలలు గడుపుదునని చెప్పెను. మేము కొండ పైకి ఎక్కి ఆయాసము బడలికలచే ఒక వృక్షచ్ఛాయలో నిలిచి నా వెంట నున్న ఫలహారములు అందరమును తిని నీరు త్రాగితిమి. తర్వాత మరల ప్రయాణమైతిమి. చాలా నెమ్మదినెమ్మదిగా ఒకచోట సమతలంగా మరొకచోట పైకి యెక్కుడుగా నున్న మెట్లు నెక్కుచు ఒంటి గంట వరకు శ్రీ నారాయణాశ్రమమునకు చేరితిమి. మా మిత్రులు కొందరు చొక్కారావు గారితో సహా అచటి స్వామిజీతో ముచ్చటించు చుండిరి.

1936 లో బెంగుళూరు నివాసి శ్రీ నారాయణస్వామి గారు కైలాస మానస యాత్ర ముగించి తిరిగి వచ్చుచు ఈ ప్రదేశము నెంచుకొని అచట ప్రశాంతముగా గడిపెను. శ్రీ నారాయణస్వామి గారు దివంగతులైన తరువాత ఈ ఆశ్రమమునకు ఇంచార్జిగా "గంగోత్రి గర్బియాంగ్" అనబడే వృద్ధ మాతాజీ ఉండి 1975 నుండి ఆశ్రమమును నడుపుచున్నది. ప్రస్తుతము ఇచట "బ్రహ్మచారి ప్రేమ చైతన్య" అనే స్వామిజీ కూడా వున్నారు. వారిరువురి మధ్య ఏవో విభేదాలున్నట్లు కూడా తెలిసినది. మాతాజీ ప్రస్తుతము అచట అగుపించ లేదు. స్వామిజీ మాత్రమే వున్నారు. వారికి దాదాపు 35 సంవత్సరాల వయ స్సుండును. నల్లని గడ్డముతో నీలవర్ణ ఛాయతో పుష్టిగా కనిపించిరి. మేమందర మును వారితో ముచ్చటించి వారితో కలసి ఫోటోలు కూడా దిగితిమి. *

★ ఈ ఆశ్రమము సువిశాలపర్వ తారణ్యములో యున్నది. చాలా పెద్ద ఫల వృక్షములతో పాటు వ్యవసాయ క్షేత్రమును కూడా కల్గియున్నది. ఆశ్రమము చుట్టూ రకరకాల పూల చెట్లున్నవి. ఎదురుగా నేపాల్ మంచు పర్వత శిఖరములు క్రిందుగా కాళిగంగా చుట్టూ పెద్ద పెద్ద వృక్షములు కన్నుల పండువుగా ప్రశాంతత కొట్టి వచ్చినట్లు కనబడి ఆనందాతిశయమును కలిగించును. ఇందులో ఒక మ్యూజియం వున్నది. దీనిపేరు నారాయణస్వామి మ్యూజియం. ఇందు నాలుగయిదు గదులున్నవి. దీనిలో సరస్వతీ విగ్రహము అష్టధాతువులచే చేయబడిన దాదాపు 300 సంవత్సరముల పూర్వపు "నటరాజ విగ్రహము" మరొక చిన్నచందనపు మందిరముతో హస్తకళాకారులచే నిర్మింపబడిన శ్రీకృష్ణ విగ్రహము మరో తైలవర్ణ చిత్రము పురాతన అపురూపవస్తువులు మరియు

సకల ధర్మముల పుస్తక భాండారములు వున్నవి. ఇచట రెండంతస్థుల భవనము పై భాగమున ఒక విష్ణుమందిరము ఒక సంకీర్తన హాలు ఉన్నవి. దీనికెదురుగా నారాయణస్వామివారు సమాధి చెందిన ఒక కుటీరము. అందులో వారి స్వంత సామానులు వున్నవి. వచ్చిపోయే సాధువు లుండుటకు కొన్ని కుటీరములు కూడ ఏర్పాటు చేయబడియున్నవి. ఒక వంటశాల మరియు వ్యవసాయాది పనులు చూచుకొను 'పరిచారకులు' కూడా కలరు. ఈ ప్రదేశము ధ్యానమునకు ప్రశాంతతకు పేరొందిన దర్శనీయ ఆశ్రమము. మేము అచటి మందిరమును దర్శించి తీర్థ ప్రసాదముల స్వీకరించి తృప్తి చెందితిమి.

ప్రస్తుత స్వామీజీ యువకులని ముందే తెలిపితిని. వారు హిందీలోను ఇంగ్లీషులోను ఇతర దేశ భాషలలోను అనర్గలముగా మాట్లాడ గలరు. వీరి నల్లని గడ్డము చామన ఛాయరంగు కాషాయ వస్త్ర ధారణ చూచినచో ఎవరికైనను గౌరవ భావము ఏర్పడును. నేను చేరువరకే మా మిత్రులు వారితో ఏదో తర్కించిరట. దానిపై వారు కోపగించిరట! ఏదైతే నేమి మాకందరికి టీలు మాత్రము యిప్పించినారు. ఈ స్వామీజీని రెండు దినముల క్రితం బస్సులో ఇరువురు యువతులతో ప్రయాణించుచుండగా ధార్చులాలో మా మిత్రులు కొందరు చూచిరట. వీరు బొంబాయికి పోయి తిరిగి నారాయణాశ్రమమునకు వచ్చుచున్నట్లుగా తెలిసికొనిరి. ఇచట ఆ యువతులను మేముకూడ చూచినాము. వారు నవయౌవనముతో అందముగా అప్సరసలలాగ కాలేజీ పిల్లలలాగ పాంట్లు షర్టులు వేసికొని కురులు విరబోసుకొని చక్కని ఇంగ్లీషు హిందీ మాట్లాడుచు స్వామీజీ ఆదేశాలను వెంట వెంటనే శిరసావహించుచు ఎంతో చురుకుగా కనిపించిరి. ఇంతటి ఏకాంత ప్రదేశారణ్యంలో ఏ పట్టణమునుండియో స్వామీజీ వీరిని ఇచటకు ఎందుకు తెచ్చినటులో మాకు బోధపడలేదు. పైగా పరిచర్యలకు ఇతర పనులకు పూజారితో సహా సిబ్బంది వున్నారు. మరి ఈ సుందరీ మణులను రప్పించుటకు కారణము మేమెంత యోచించిననూ గ్రాహ్యముగాక సంభ్రమాశ్చర్యములలో పడి మునిగిపోయితిమి. ఈ సందర్భమున భర్తృహరి రచనలోని ఈ శ్లోకముతో పై స్వామీజీ విషయమును పోల్చ నుద్దేశించితిని.★

శ్లో. విశ్వామిత్రపరాశర ప్రభృతయో వాతాంబు పర్ణాశనా-।
స్తేఽపి స్త్రీముఖపంకజం సులలితం దృష్ట్వైవ మోహం గతాః।

శాల్యన్నం సఘృతం పయోదధియుతం భుంజంతి యే మానవా-,
స్తేషా మింద్రియనిగ్రహో యది భవే ద్వింధ్యః ప్లవే త్సాగరే.॥
(భర్తృహరి)

తా. విశ్వామిత్ర పరాశరాది మహామునులు తపస్సులలో శరీరమును గాపాడు కొనుటకు ఆకులను నీటిని గాలిని మాత్రము నుపయోగించెడివారు. అట్టి వారే సుందరాంగుల జూడగనే మోహ పరవశులైరి గదా! ఇక నెయ్యి పాలు పెరుగు లతో గూడిన వరియన్నము తిను మనుజులు ఇంద్రియనిగ్రహముతో యుందురని చెప్పుట వింధ్య పర్వతము సముద్రముతో తేలియాడుననుటలో నున్నంత సత్యమని భావింపవలయును.

★స్వామీజీతో మాటల సందర్భములో మేము గ్రహించిన సారాంశము- స్వామీజీ త్వరలో అమెరికా వెళ్ళనున్నట్లు. బహుశః పరిచర్యలకు గాను వీరిని కూడా అమెరికా తీసికొని వెళ్ళుదురేమో యని చివరకు ఊహించినాము. మరియు చాలామంది భక్తులు స్వాములపై గౌరవ మర్యాదలు గలవారు. భగవంతునకు దేవదాసీలు పరిచర్యలను సలుపు మాదిరిగా వారి ఆడపిల్లలను స్వాముల పరి చర్యల నిమిత్తము పంపించుట గుజరాత్ బొంబాయి హిమాచల్ నేపాల్ మొదలగు ప్రాంతాల్లో యిప్పటికిని కొంత ఆచారముగ నున్నట్లు తెలియు చున్నది. బహుశః వీరు ఆ కోవలోని వారైయుందురు.★

సిర్థా ప్రయాణము :

*మేము దాదాపు 2 గంటలకు మరల ప్రయాణ మైతిమి. కొందరు ముందే వెళ్ళిపోయిరి. నారాయణాశ్రమము దాటిన 5 నిముషములకే ధాదాపు 1000 మీటరుల క్రింద వంకరటింకరలతో మరల కాళీగంగా ప్రత్యక్షమాయెను. మా దారి దాదాపు గట్టుపైనే అంత ఎత్తున వుండెను. చాలా జాగ్రత్తగా నెమ్మదిగా నడుచుచు 3 గంటల వరకు చాలా ఎత్తు ప్రదేశమును చేరితిమి. ఇంతవరకు మధ్యన చెట్లు చాల తక్కువగా నున్నవి. అచట మా తోడి వారంతా ఎండలో హాయిగా విశ్రమించిరి. మేము అందరమును కలిసి మరల బయలుదేరి కొంత దూరము నడువగా చిక్కని అరణ్యము దాని మధ్య నుండి పోగా 'సిర్థాంగ్'

అను 2135 మీటర్ల ఎత్తునగల చిన్న గ్రామము వచ్చెను. అది దాటి ముందుకు మరో కిలోమీటరు నడచుచు సిర్ఖా గ్రామము గుండా 2440 మీటర్ల ఎత్తుపై గల మా విశ్రాంతి భవనమును చూచితిమి. మేము ఈ రోజు కూడా చాలా నీరసించితిమి. 16 k.m. ల నేటి ప్రయాణము విపరీతమైన అలసటకు ఆయాసమునకు కారణమాయెను. మా గెస్టుహౌజునకు దాదాపు సాయంత్రము 4 గంటలకు చేరితిమి. నేను ఒకమూల పడిపోయి 15 నిముషముల వరకు కదలలేదు.

మాకు లేచి భోజనములు చేయగల సహనము కానీ శక్తికానీ లేకుండెను. బలవంతముగా చేతులు కడుగుకొని మరల రబ్బరు చాపలపై కూర్చొంటిమి. మాకు ప్రతిరోజు భోజనము నిలుచుండి తినుటకు వీలుగా (బఫే) యేర్పాట్లు చేయుచుండిరి. ప్రతి వారిని కూర్చొన బెట్టి వడ్డించే వసతిగాని పరిచారకులు గాని లేకుండిరి. మాలో ముగ్గురు స్త్రీలున్నట్లు ముందే తెలిపితిని. వారిలో శ్రీమతి రశ్మి (మాధుర్ భార్య) పెద్దలయెడ ఎంతో భక్తితో అనురాగముతో పరిచర్యలు చేయుచుండెను. మా కన్నా చాలా ముందే ఆ దంపతులు ఈ క్యాంపునకు చేరుకొనిరి. మాలో కొందరు పెద్దలకు నాతో సహా ఆమె వడ్డించి తెచ్చి ఏది అవసరమున్నా మేము లేచే అవకాశమివ్వకుండా అపుడపుడు ఈ విధముగా పరిచర్యలు చేయుచుండెను. మా భోజనముల అనంతరము విశ్రాంతి డాక్టరు పరీక్ష ముగించుకొని సుందర ప్రకృతి దృశ్యముల దర్శనము చేయుచు కొన్ని ఫోటోలు తీసికొంటిమి.

నాటి సాయంకాలము మేము 'అందమైన' జీవితములో మరపురాని మధుర దృశ్యమును చూచితిమి. మా క్యాంపు ఎత్తు ప్రదేశమున్నందున చాలా క్రింద గల గ్రామము చుట్టూర ఎత్తైన పర్వతములు కనిపించుచుండెను. మేము వానిని చూచుచుండగా చాలా క్రింద ఒక సన్నని నదిపై నుండి ఒక తెల్లని దూది పింజలాంటి చిన్న మబ్బు తెప్పగా బయలు దేరెను. మేము చూస్తుండగా కొద్దినిమిషములలోనే అదిపైకి లేచి లేచి మొత్తము పర్వతములను ఆవరించెను. అలా పర్వతములు గ్రామములు అన్నియు అదృశ్యమై మబ్బులలో (Fog) కలిసిపోయెను. ఈ దృశ్యము ఇప్పటికినీ ఒక విచిత్రానుభవముగా నా కనులలో మెదలుచునేయున్నది. అందుకేనేమో మేఘమును రోగమును ఎంత చిన్నదైనను నమ్మి అలక్ష్యము చేయకూడదని పెద్దలు నుడువుదురు. మేము పూర్తిగా

చీకటి పడగానే లోనికి వచ్చితిమి. ఆరోజు నేను మరికొందరము మామా గ్రామములకు లేఖలు వ్రాసికొంటిమి. ఆ తర్వాత 8 1/2 గంటలకు రాత్రి మరల భోజనములు ముగించి రబ్బరుచాపలపై స్లీపింగ్ బ్యాగులలో దూరి నిదురించితిమి.

ఈ క్యాంపులో రెండు గదులు బాత్‌రూములు ప్రక్కన టెంట్లు కూడ ఏర్పాటు చేసిరి. అందులోనే మేమందరము సర్దుకొంటిమి. నీరు దూరము నుండి మనుష్యులచే కొని తెబడు చుండెను. కరెంటు నిన్నటి క్యాంపునుండే లేదు. పెద్ద దీపాలు ఏర్పాటు చేసిరి. మాకు నేటి వరకు భోజనములో చపాతీలు అలుగడ్డకూర అన్నములను ఇచ్చిరి. ఉప్పు కారములు చాలాతక్కువగ నుండుటచే నాకు తిండిపై మాత్రము సహించెడిది కాదు. ఉదయము ప్రతిరోజు టిఫినుగా ఉడికించిన శనగలనే దాదాపుగా ఇచ్చుచుండిరి. వాటితో మొగము మొత్తుచుండెను.*

*శ్లో దుగ్ధై ర్మధ్వాజ్యయుక్తై ర్దధిసితసహితైః
స్నాపితం నైవ లిఙ్గమ్।
నో లిప్తం చన్దనాద్యైః కనకవిరచితైః
పూజితం న ప్రసూనైః।
ధూపైః కర్పూరదీపై ర్వివిధరసయుతై
ర్నైవ భక్ష్యోపహారైః।
క్షన్తవ్యో మేఽపరాధశ్శివ! శివ! శివ! భో!
శ్రీమహాదేవ శంభో।

శ్రీ నారాయణాశ్రమము దేవాలయము

శిథిలగోంపాల రాళ్లపై విగ్రహములు ప్రణవ మంత్రములు.

ఏడవ అధ్యాయం

రుంగ్లింగ్ టాప్ ద్వారా జీప్తి

శ్లో॥ నో శక్యం స్మార్తకర్మ ప్రతిపదగహనం
ప్రత్యవాయాకులాఢ్యే ।
శ్రౌతే వార్తా కథం మే ద్విజకులవిహితే
బ్రహ్మమార్గానుసారే ।
తత్త్వే జ్ఞాతే విచారే శ్రవణమననయోః
కిం నిదిధ్యాసితవ్యమ్ ।
క్షన్తవ్యో మేఽపరాధ శ్శివ! శివ! శివ భో!
శ్రీమహాదేవ! శంభో!

* నేడు 23-7-83 వ ఉదయమే టిఫిను చాయ కార్యక్రమమును ముగించుకొని 7 గంటలకు ప్రయాణమైతిమి. నేడు కూడ నిన్నటి పెద్దలు గుర్రాలపై ప్రయాణమైరి. కొద్ది దూరము మెట్లపై నుండి దిగుడుదారి గుండా ఒక కిలో మీటరు దూరములో "సమూరి" యనే చిన్న గ్రామమును దాటిన తర్వాత మళ్ళీ ఎక్కుట ప్రారంభమాయెను. దాదాపు 3k.m.లు ఎక్కుచూ పోగా 9 గంటల ప్రాంతమున "స్రకే" మరియు "కుటియా" లనే గ్రామాలను దాటి 2745 మీటర్ల ఎత్తునగల చిన్న గ్రామమగు "జంగల్‌చట్టి" ని చేరితిమి. ఇచట ఒక రేకుల గెస్ట్‌హౌసు శిథిలావస్థలో యున్నది. ఈ గ్రామములో రెండు మూడు గృహముల కన్నా ఎక్కువ లేవు. మేము ఆయాన పడుచు నెమ్మది నెమ్మదిగా నాలుగు ఫర్లాంగుల పైకి వెళ్ళగా ఒకే ఒక హోటలు కనపడినది. అచట కొంతసేపు విశ్రమించి టీ త్రాగి మరల 10 గంటలకు బయలుదేరితిమి. నేటి ప్రయాణములో చాలా దట్టమైన అడవి కలదు. అది నిర్జన ప్రదేశము కావున ఉదయమే మేమంతా కలసి వెళ్ళాలనే

4k,

నిర్ణయము చేసికొంటిమి. మా లీడరుచేత అలా ఆదేశింపబడెను. ఆ ప్రదేశములో కఠినమైన పర్వతారోహణ ఇపుడే మొదలాయెను. ఇచటి నుండియే ఈ రుంగ్లింగ్ టాప్ ప్రారంభము. మేము మెల్లమెల్లగా మెట్లెక్కుచు దట్టమైన అరణ్యము గుండా పోవుచుంటిమి. రాత్రి వర్షము పడుటచే మెట్లన్నియు జారుడుగా నుండెను. మెట్ల కిరువైపుల నేల దూలగొండి చెట్లచే నిండియుండెను. అందుచే ప్రక్కకు పోయినచో వాటి ఆకులు తాకి మంట పుట్టును. ఈ అడవిలో కొన్ని అడవి మృగాలుండునని తెలిపిరి. కాని మాకు కొండెంగలు (నల్లని ముఖము గల కోతులు) తప్ప వేరేమీ కానరాలేదు. ఈ దారికూడా తవాఘాట్ దారిని గుర్తుకు తెచ్చుచుండెను. మేము నిటారుగా Z ఆకారపు మెట్లను ఎక్కుచుంటిమి. విపరీతమైన చెమటతో ఆయాసపడుచు నోరెండుచుండగా మధ్య మధ్య ఆగుచు ఎలక్ట్రాల్ నీరు త్రాగుచు ముందుకు సాగితిమి. మధ్యలో 5 కిలోమీటర్ల ప్రయాణములో ఎచటనూ నీటిచుక్క లభించలేదు. ఇట్లే నడచుచు ఆయాసపడుచు మధ్యాహ్నం 12 గంటలకు "రుంగ్లింగ్ టాప్" పైకి 3050 మీటర్ల ఎత్తునకు చేరితిమి. అచట ప్రక్కనే ఒక చిన్న గుడి లాంటిది దాని ముందు రాళ్ళకుప్పలు మరియు ఒక చిన్న చెట్టుకు ధ్వజములు (గుడ్డ పేలికలు)కట్టబడి యుండెను. మాతో వచ్చిన కరణ్‌సింగ్ యను బోటియా పోర్టరు(కూలి) అచటి రాతికుప్పపై ఒక రాతినుంచి మోకరిల్లి నమస్కరించెను. మేము దాదాపు 20నిమిషములు అచట విశ్రమించి కొంత ఫలహారము తిని నీరు త్రాగితిమి. పిదప కొందరు ముందుకు సాగిరి.

ఈ దారులలో పైకెక్కుట చాల కష్టమైనా క్రిందకు దిగుట కొంత సుఖమే. కానీ ఇదే బహు ప్రమాదకరము. మేము మరల క్రిందకు దిగుట మొదలిడితిమి. అవి Z ఆకారపు బురదతో నున్న పాకుడు మెట్లు. చాలా జాగ్రత్తగా కర్రల సహాయముతో దిగుచుంటిమి. ఈ సమయములో తిరిగి వచ్చు రెండవ బృందము వారు గుంపులుగా ఇద్దరు ముగ్గురు చొప్పున మాకు ఎదురుపడిరి. వారితో కొంత తడవు కైలాసమానస విశేషములు చైనీయుల ప్రవర్తన మున్నగు విషయములను ముచ్చటించి తెలిసి కొంటిమి. వారు వాతావరణము చాలా బాగున్నదని మమ్ముల నాశీర్వదించుచు అభినందించుచు ధైర్యము చెప్పుచు ఎంతో ఆయాసపడుతూ పైకి ఎక్కసాగిరి.

వారును మేమును జైశంకర్ జైకైలాస్‌నాథ్ అను నినాదములు చేయుచు ముందుకు సాగితిమి.

దాదాపు అరగంట ప్రయాణము చేసిన తర్వాత నా వెనుక వచ్చుచున్న డా. మోఘా అగ్రవాల్-మున్నగు వారిని మెట్లకు పాకుడు యున్నందున జాగ్రత్తగా రమ్మని వెనుదిరిగి హెచ్చరించుచు బూటుకాలు జారి నేనే వెల్లకిలా పడిపోయితిని. కాని విచిత్రమేమంటే నాకు ఎలాంటి దెబ్బలు తగులలేదు. ఈ సమయమున నాకీ పద్యము జ్ఞప్తికి వచ్చినది. *

శా॥ పోకన్ మానదు దేహ మేవిధమునన్
పోషించి రక్షించినన్ ।
రాకన్ మానదు హాని వృద్ధులు
మహారణ్యాంబులో దాగినన్ ।
కాకన్ మానదు పూర్వజన్మకృతముల్
కాగల్గు నర్థంబులున్ ।
లేకన్ మానునె యెంత జాలిపడినన్
లేముల్ సిరుల్ భార్గవా !

క॥ పులి నాకి విడుచు దైవము
గలనాటికి దైవబలము గడచినయెడలన్ ।
కలహించి గొర్రె గరచును ।
కలియుగమున కుందవరపు కవిచౌడప్పా.

* వెంటనే లేచి మా తోడివారిని మరల హెచ్చరించి నాకు ప్రమాదము లేదనిచెప్పుచు క్రిందకు దిగుచుంటిని.

ఇట్లే దాదాపు 4 కిలోమీటర్లు దిగిన తర్వాత దాదాపు 2 గంటలకు ఒక నదీ ప్రవాహము చెంతకు చేరితిని. పైన చిన్న వంతెన యుండి నీరు యెత్తుపై నుండి పడుచుండెను. అచట చల్లని నీటిని త్రాగి విశ్రమించితిని. 5 నిమిషాలలో

మా మిత్రులును వచ్చి నీరు త్రాగి కూర్చుండిరి. ఈ రోజు డా॥ మోఖా కాళ్ళనొప్పులచే నడవలేక బాధ పడుచుండెను. క్రింద ఒక కిలోమీటరు దూరంలో సువిశాల పర్వత మధ్యమున ఒక లోయ చాలా పెద్దనది ప్రక్కనే ఒక గ్రామము కన్పించుచుండెను. ఇచటనుండే అరణ్యము ముగిసెను. క్రిందుగా పెద్ద పెద్ద వృక్షములు చాలా చిన్నవిగా కనిపించెను. నేను మరల ప్రయాణము సాగించితిని. ఇచట మెట్లులేవు. మామూలు మట్టిపై రాళ్ళపై పిల్లదారి యున్నందున అడుగులు త్వరత్వరగ పడుచు ప్రయాణ వేగము హెచ్చెను. 15 నిమిషములలో "సింఖోలా" యను పెద్ద నదిని చెక్కవంతెన పై నుండి దాటితిని. నీటి ప్రవాహవేగము పరిమాణము అధికముగా నుండెను. మనిషి అందులో సులువుగా కొట్టుకొని పోవునంత వేగము కలిగి యుండెను. కొండలపై నుండి మంచు కరుగుటచే చాలా ఎత్తు నుండి పరుగులు వేయుచు ప్రవహించు కారణముగా ఇంతటి వేగము ఏర్పడినది. నేను ముందున్న సింఖోలాగడ్ గ్రామమును చేరి హోటలులో సేద తీర్చుకొని కొంత ఫలహారము చేసితిని. తదనంతరము మిగతావారందరును వచ్చిరి.

దాదాపు ఒక గంట ముందుగా గుర్రముపై వచ్చిన మా చొక్కారావు గారు నదిలో స్నానము చేసి పట్టు వస్త్రములు ధరించి పూజలో నిమగ్నమాయెను. నేడు వారు సిర్ఖాలో నీటి ఎద్దడి కారణంగా స్నానము చేయలేదు. నేను మాత్రము కొంత వేడినీరు సంగ్రహించి అచటనే స్నానపూజాదులు ముగించుకొని తిరిగి ప్రయాణమైతిని. నేను వారికై మరికొంత వేచియున్ననూ వారిపూజముగియక పోని కారణంగా ముందుకు ప్రయాణము కొనసాగించితిని. మా రాబోయే బస్తీ క్యాంపు దాదాపు 6 కి.మీ.ల దూరములో నున్నది. ఈ సింఖోలాగడ్ గ్రామములో 1972 లో భయంకరమైన భూస్ఖలనము జరుగుటచేత ఎన్నో పశువులు గొర్రెలు ప్రజలు చనిపోయి ఎనలేని నష్టము వాటిల్లెను. మరియు మరల 1980 లో అతివృష్టి సంభవించుట చేత మరొకసారి విపరీతమైన నష్టము సంభవించినట్లుగా అచటి వారు తెలిపిరి. *

తెలుగు తమిళ మిలిటరీ మిత్రులు :

* నా వెనుకనున్న డా॥ మోఖా అగ్రవాల్ మున్నగువారు నేను వేచియున్న

కారణంగా నా కంటె ముందు నడవసాగిరి. నేనును వారి వెనుక నడక సాగించితిని ఇచటినుండి పర్వతారోహణము లేదు. దారిసమతలముగా వున్నది. గ్రామము దాటగా మరియొక చిన్ననది ఎదురయ్యెను. అదిదాటి కాళ్ళు పీకుతున్నా కాలాతీతమైన కారణంగా వడివడిగానే నా నడక సాగుచున్నది. ఒక కిలోమీటరు ముందునకు పోగానే శ్రీ షణ్ముగ సుందరం గారు కలిసిరి. మిగతావారంతా వెళ్ళిపోయిరి. ఈయన చాలా నీరసించి నెమ్మదిగా నడుచు చుండెను. ఇరువురముకలిసి నడుచుచుంటిమి. మధ్యమధ్య చక్కని దృశ్యముల ఫోటోలు తీయుచుంటిని. ఇచట నాలుగువైపుల ఎత్తైన కొండలు కలవు. ప్రక్కన నది దిగువగా విశాలమైన లోయ కలవు. ఇచట "గుల్లా" అనే చిన్న గ్రామమున్నది. ఎడమవైపున పై నుండి విరిగిపడిన పెద్ద పెద్ద బండలు దాదాపు చిన్న గుట్టలంతవి కూడా కాన్పించెను. ఎత్తునుండి జారిపడియుండుటచే భయోత్పాతము కలిగించుచుండెను. మేము ఇరువురము కొంత దూరము మాట్లాడుచు పయనించగా మళ్ళీ మెట్లు కొద్దికొద్దిగా పై కెక్కుట మొదలాయెను. "బిందకోట్" అనే చిన్నగ్రామమును దాటి మరో కిలోమీటరు పైకెక్కగనే "సిర్గాంగ్" గ్రామము చెంత మాయమైన "కాళిగంగా" చాలా లోతుగాను దాదాపు నారాయణాశ్రమము క్రింద కనిపించిన ప్రదేశము వరకు కనిపించెను.

ఇచట ఒక మిలిటరీ క్యాంపు వున్నది. ఒక హెలిప్యాడ్ ఉన్నది. తెలుగు తమిళ యువకులు 4 మాసముల కొరకు బంకర్లు మున్నగు నిర్మాణ పనుల నిమిత్తము ఇచట విడిదిచేసి యుండిరి. మా ముందు పోయిన వారు నేనును శ్రీచొక్కారావుగారును తెలుగు వారమని వెనుక వస్తున్నామని తెలియ జేయుటవలన అందులోని కుమార్ మున్నగు తెలుగు తమిళ మిలిటరీ వారు మాకై వేచియుండి ఎంతో సాదరముగా ఆహ్వానించి ఒక పోస్టాఫీసు భవనములో కూర్చుండబెట్టి బిస్కట్లు కాఫీలు బలవంతముగా తినిపించిరి. ఎంతో ఆప్యాయతతో మాట్లాడి అచటనే ఆ పూటవుండి వారి చెంత భోజనము కూడ చేయమని బలవంత పెట్టిరి. కానీ మేముతిరుగుప్రయాణములో తప్పక భోజనము చేయుదుమని వారికి హామీ నిచ్చితిమి. నాతో నున్న షణ్ముగ సుందరం తమిళులతో చాలా సేపు ముచ్చటించెను. నేను తెలుగువారితో ముచ్చటించితిని. అందరము కలిసి ఫోటోలు దిగితిమి. వారి అడ్రసులు మాకు-మా చిరునామాలు

వారికి ఇచ్చి పుచ్చుకొంటిమి. ఇంకా మా రెస్ట్ హౌసు దాదాపు 2 k.m.లు వున్నందున దాదాపు 2½ గంటలకు తిరిగి ప్రయాణమును సాగించితిమి. చొక్కారావుగారు ఇంకను మమ్ము చేరలేదు. మెల్లమెల్లగా ఇరువురము నడచుచు ఎడమవైపునకు మలుపు తిరిగితిమి. అపుడు మా క్యాంపు కనిపించెను. కానీ అది ఒక కిలోమీటరుకు పైబడివున్నది. నేటి ప్రయాణము 18 km లకు పైబడివున్నందున మేము చాల అలసిపోయితిమి. 4-15 గంటలకు మా క్యాంపు నకు చేరి చతికిల పడితిమి. తరువాత శ్రీమతి రశ్మి వడ్డించుట మేము భోజనము చేయుట మామూలే కదా!

ఈ "జప్తి" మజిలీ 2379 మీటరుల ఎత్తున వున్నది. ప్రక్కనే కుడి వైపున కాళిగంగా చాలా లోతున పారుచున్నది. దాని ప్రక్కనే నేపాల్ పర్వతరాజములు ఎడమప్రక్కన భారత ప్రాంత పర్వత శృంగములు చాలా ఎత్తుగా నున్నవి. ఈ రెస్టుహౌసులో రెండుగదులు, బాత్‌రూములు, వంటశాల కలవు. రబ్బరుచాపలు గదులలో వేసివుంచిరి. ప్రక్కన గుడారముల వేయు స్థలము కూడా నుండెను. నీరు చాలా దూరము నుండి తెచ్చిరి. డాక్టర్లు పోలీసులు వుండు స్థలము మేము వచ్చిన మార్గంలోనే ఒక ఫర్లాంగు దూరము వెనుకగా నుండుటచే డాక్టరు పరీక్ష కొరకై వెళ్ళుటకు లేచితిని. కానీ కాళ్ళ తీపులచే అడుగులు తడబడుచుండెను. పైగా అది పూర్తిగా పైకి ఎక్కుట కావటం చేత మరీ బాధపడితిని. ఈ ఒక్క ఫర్లాంగు నడకకు దాదాపు 20 నిమిషములు పట్టెను. అలసిపోవుట వలన ఇంత బాధ కలుగుతుందే అని నాకు నేనే నవ్వుకొంటిని. ఎలాగైతేనేమి డాక్టరు పరీక్ష ముగించుకొని తిరిగివచ్చి కొన్ని ఫోటోల తీసి మరల విశ్రమించితిని. 8 గంటలకు భోజనము ముగించుకొని వెంటనే నిద్రాదేవి ఒడిలోవాలిపోయితిని. నేనుఢిల్లీలో నున్నప్పుడు నా వెన్నుపోటు బాధను గురించి ఎంతో భీతిల్లితిని. కాని అచటి నుండి బయలు దేరిన తర్వాత అది నాఛాయలకు రాకుండుట నాకెంతో విచిత్రమును కల్గించినది. రావణప్రేరితులైన రాక్షసులు హనుమంతుని వాలమునకు నిప్పు రగిల్చినారు. ఆ యువిధాగ్ని అంజనేయునకు ఇసుమంతబాధ గల్గించలేదు. అందుకు ఆంజ నేయుడు విస్మయమునొంది తనలో ఈ విధముగా తలచెను. *

క. రాముని సామర్థ్యమునవో।
భూమిజ కారుణ్యమునవో పొందుగ పవనో।

ద్దామ సహాయంబుననో ।
నామేను దహింప దే ఆనలతీవ్రశిఖిన్.

అన్నట్లు కైలాస నాథుని కటాక్ష ప్రభావమో లేక మార్గా క్రాంత ప్రభావమో యనునది అద్భుతమే.

శ్లో. ధ్యాత్వా చిత్తే శివాఖ్యం ప్రచురతరధనం
నైవ దత్తం ద్విజేభ్యో ।
హవ్యం తే లక్షసంఖ్యై ర్హుతవహవదనే
నార్పితం బీజమన్త్రైః
నో తప్తం గాంగతీరే వ్రతజపనియమై
రుద్రజాప్యం న జప్తమ్ ।
క్షన్తవ్యో మేఽపరాధశ్శివ! శివ! శివ! భో!
శ్రీ మహాదేవ! శంభో!

ఎనిమిదవ అధ్యాయం

సుందర నిజంగ్ జలపాతముద్వారా మాల్పా

శ్లో॥ నగ్నో నిస్సంగశుద్ధ స్త్రిగుణవిరహితో
ధ్వస్తమోహాన్ధకారో ।
నాసాగ్రన్యస్తదృష్టి ర్విదితభవగుణో
నైవ దృష్టః కదాచిత్ ।
ఉన్మన్యాఽవస్థయా త్వాం విగతగలిమతి
శ్శంకరం న స్మరామి ।
క్షన్తవ్యో మేఽపరాధశ్శివ ! శివ! భో ! ।
శ్రీ మహాదేవ । శంభో ।

* 24-8-83 న ఉదయమే స్నానపూజాదులు ముగించి 7 గంటలకు ఫలహార సేవనానంతరము ప్రయాణము సాగించితిమి. నేటి ప్రయాణము 'మాల్పా'కు 9 కిలో మీటర్ల దూరము. బయలు దేరిన అరగంటలో 'బుషారా' అను చిన్న గ్రామమును దాటిన తర్వాత పూర్తిగా దాదాపు 2000 మీటర్ల క్రిందికి దిగుడు దారి కలదు. క్రింద కాళిగంగా ఆవల నేపాల్ పర్వతములు కనబడు చుండెను. నేటి దారి యే మాత్రము బాగు లేదు. Z ఆకారములో నిటారుగా దిగుడుగా నున్నది. దారి అధ్వాన్నముగాను ఒడుదుడుకులు గల తంతెల (మెట్ల)తోను ఉంది దానిలో నడుచుచుండగా భయము వేయు చుండెను. ఈ మెట్లు నది ఒడ్డునుండే ఉన్నందున ప్రమాద కరముగా నుండెను. కాళిగంగాకు ఆవలి వైపుగా నేపాల్ భాగము. వారికి కూడ దారి కలదు. అది చాలా సునాయాసముగా నడచునట్లు ఏర్పాటు చేసిరి. వారి దారి నది వెంబడే సాగి కొద్ది యెత్తుపై నుండే సమముగా నున్నది. మన దారి తప్పుడు మెట్లతో ఒక మలుపు తిరుగుటకుగాను కాళిగంగా ప్రవాహము ప్రక్కవరకు దిగి మరో మలుపుతిరిగి మరో 1000 మీటర్ల ఎత్తునకు ఎక్కవలసి వచ్చుచుండెను. ఈ దారిలో నడ

చుచు మెట్లు ఎక్కుట దిగుటవలన ఆయాసము భయముంతోపాటు మన ప్రభుత్వముపై కోపము విసుగు ఏర్పడుచుండెను. ఇదే దారిగుండా నెమ్మదిగా దిగి 'కాళిగంగా'కు దగ్గరలోచేరి కొంత ముందుకుపోగా ఒక హోటలు నది గట్టుననే ఉన్నది. అచట కాసేపు విశ్రమించి 'టీ' త్రాగితిమి. మరల ప్రయాణమైతిమి. ఇచటి నుండి ఒక కిలో మీటరు ముందుకు సాగగా ఎదురుగుండా వంద మీటర్ల ఎత్తునుండి నేపాల్ పర్వతములనుండి ఏనుగంత ధారావాహకమగు ఒక జల పాతము నిటారుగా ఎగురుచు దుముకుచు వచ్చి కాళిగంగలో పడుచుండగా ఆ రెండు నదుల హోరుత పర్వతములలో ప్రతిధ్వనించుచు మారుమ్రోగు చుండెను. ఈ ప్రాంతము భయము గొలుపు చుండెను. మా దారి ఎడమ వంకకు తిరిగెను. నది వెంబడే సాగుచుండెను. ఇరువైపుల ఎత్తైన పర్వతాలు మధ్యననది. ఒడ్డున దారి పైకి కొండల చివర చూడవలెనంటే మెడను పూర్తిగా వెనుకకు వంచి లేనే పర్వతాగ్రములు కాన్పించుచుండెను. ఈ ఎడమ వైపు నుండి మరల పైకి ఎక్కుట మొదలాయెను. మధ్యలో రెండు మూడు ప్రదేశాలలో కాళిగంగ మలుపులను చెక్క వంతెనలపైనుండి దాటితిమి. అంతే మామెట్ల త్రోవ నీటి ప్రవాహములో కొట్టుకొని పోవుటో విరిగి నదిలో పడుటో జరిగి యుండెను. ఇచట కాళిగంగ యొక్క ప్రవాహ వేగము కాంతివేగ సమమూ యనిపించును.

మరియు 'జూ' అనే నది హోరుత ప్రతి ధ్వనులతో మరింత భయానకముగా ఏకాంత ప్రదేశమై మధ్య మధ్య పైనుండి పడే నీటి ధారల హోరుతకు తోడై మేము ప్రాణములు అరచేత పెట్టుకొని ముందుకు సాగుచుంటిమి. ఈ ప్రదేశములో నాలాటివారు ఒక్కరే ప్రయాణము చేయవలసి వచ్చినచో ఒడలు జలదరించి రోమాంచితమై కళ్ళు తిరిగి చెవులు దిబ్బవడి గుండె ఆగిపోవలసినదేతప్ప వేరేమియు లేదు. దీనినే "లోకర్‌కూ" అందురు. "కూ" అనగా టిబెట్టులో 'గుహ'యని అర్థము. 1966 పూర్వము నిచట భయానకమగు భూస్థలనము జరిగి కొండ చరియలు విరిగి ఎనలేని పశు సంపదతోపాటు 100 మంది జనులు మరణించిరి. ఆ తర్వాత నీ గుహ నామరూపాలు లేకుండా పోయెనని చెప్పుదురు. తర్వాత ఒక కిలో మీటరు మెట్లు పైకెక్కుచుంటిమి. ఒక చోట మెట్ల వెడల్పు మూడు అడుగులు మాత్రమే ఉండెను. ఇట్లే నడిచి ఈ "లోకర్ టాప్" అనే ప్రదేశము చేరువరకు మామెట్లదారి అమాంతము కూలి పోయి దాదాపు అయిదు మీటర్ల దారి నదిలో విరిగి పడెను. దారి పూర్తిగా

మూత పడెను. ఇది ఈ పర్వతాలలో సహజమే. అందుచే ప్రభుత్వ 'గాంగ్ మెన్'లు మా కొరకై దాదాపు 20 మీటర్ల ఎత్తునుండి గడ్డిని చెక్కుచు ఒక చిన్నగుట్టపైనుండి దారి చేయుచుండిరి. మేము కొంతసేపు అచట నిలిచితిమి. తర్వాత నిగంవారు గాంగువారు ఒకరినొకరినే చేయిపట్టుకొని పైకి ఎక్కించుచు జాగ్రత్తగా 50 మీటర్ల దూరములోగల యథా పూర్వ మార్గములో వదలుచుండిరి.

కొందరు ముందు వెళ్ళిరి. గుఱ్ఱాలు సామానులు దాటుటకు వీలులేకుండెను. కావున గుఱ్ఱములను విడిచి మా పెద్దలుకూడ నడక ప్రారంభించిరి. ఇట్లు ఒక కిలోమీటరు పైకి వెళ్ళగా కాళిగంగా కుడి వైపుకు మలుపు తిరిగెను. ఈ మలుపు రెండు చాల ఎత్తైన పర్వతముల మధ్యగా పది మీటర్ల వెడల్పాటి ఇరుకులోనుండి వచ్చును. 50 మీటర్ల వెడల్పుగల నది మా వెంట వచ్చుచుండెను. ఇంకను కొంత ముందుకు ఎక్కగా ఎదురుగా దాదాపు వెయ్యి మీటర్ల ఎత్తునుండి అయిదు మీటర్ల వెడల్పుతోను తెల్లగా పడుచున్న జలపాతముయొక్క రమణీయ దృశ్యము కనబడు చుండెను.

ఆ జల పాతమును చూడగానే యేనుగు లక్ష్మణ కవిగారు రచించిన భర్తృహరి సుభాషితములోగల పద్యము స్ఫురించినది.*

శా॥ ఆకాశంబుననుండి శంభునిశిరం బందుండి శీతాద్రి సు-
శ్లోకం బైన హిమాద్రినుండి భువి భూలోకంబునందుండి అ-
స్తోకాంభోధి పయోధినుండి పవనాంధోలోకముం జేరె గం
గాకూలంకష పెక్కుభంగులు వివేకభ్రష్టసంపాతముల్.

తా॥ ఆకాశగంగ శివుని శిరమునుండి హిమాలయముపై బడి అంతటితో ఆగక భూమిపైబడి అంతులేని జలరాశియైన సముద్రమునబడి రసాతలమునకు జేరినట్లు వివేక భ్రష్టుడుగూడా ఇదే విధముగా నధోగతిని బొందగలడేమో-

*మా మిత్రులందరును అవలి వెరుగున విశ్రమించి యుండిరి. నేను చొక్కారావు, రంగాచారి, కులకర్ణి మున్నగు వారము జలపాతముక్రింద పడిన

తర్వాత పాడుచున్న చెక్కవంతెనపై నిలుచుండి ఫొటోలు తీసికొంటిమి. ఇదే నిజంగ్ జలపాతము. ఇది కాళీగంగాలోకలియును. నేను మా మిత్రులతోసేర అందరము పది నిముషములు దృశ్యములను జలపాతమును గాంచుచు నిలచి పైనుండి ప్రవహించే చిన్న జలధార నీరుగ్రోలి ప్రయాణమైతిమి.

ఇచటినుండి రెండు కిలో మీటర్లు నిటారుగా ఎక్కుట ఆరంభమగును. దీనిని "ఛత్తా ఛడాయి" అనికూడ యందురు. 'Z' ఆకారములో ఈ నిటారు ఎక్కుడు చాల నెమ్మదిగా మధ్య మధ్య ఆగుచు సుందర దృశ్యముల తిలకించుచు ఫోటోలు తీయుచు రెండు గంటలు ఎక్కగా పూర్తి పర్వతాగ్రము చేరితిమి. దీనినే "భోలాపాస్" అని యందురు. ఇచట మరల మాకు కాళీగంగా ప్రత్యక్షమై ఎదురుగా చాలదూరము పాము మలకలవలె వంకరలుగా కాన్పించుచుండెను. ఆ తర్వాత మరల మెట్లు దిగుచు మధ్య మధ్య కొండ చరియలు విరిగి పడియుండుట వాటిని తీసివేసి దారిచేయు 'గాంగ్‌మెన్'లు కనుపించిరి. మధ్యమధ్య దిగుడులో చాలా ఎత్తునుండి వచ్చు జలధారలు కనుపించెను. ఈ మెట్ల దారిగుండా కొంత దూరము ఎక్కుడు మరల దిగుడు ఉండుటచే మెల్ల మెల్లగా రెండు కిలో మీటర్లు దాటగా "మాల్పాగడ్" అనే గ్రామము వచ్చెను.

అచటి హోటలులో మాకు 'మత్తా' (మజ్జిగ) దొరికెను. 'ధార్చులా' తర్వాత నేటివరకు మాకు పెరుగుగాని మజ్జిగగాని దొరుకలేదు. నా వద్దగల సీసాలో డబ్బిచ్చి నింపికొంటిని. ప్రక్కనే గల పెద్ద "మాల్పా" నది తొయ్య వంతెన ద్వారా దాటి అరకిలోమీటరు దూరాన ఎత్తు ప్రదేశమునగల మా 'మాల్పా' విడిదికి మధ్యాహ్నము 12-30 గంటలకు చేరితిమి. మాకు వెంటనే చల్లని పానీయముల నిచ్చిరి. కొంతసేపు నేను విశ్రమించితిని. అపుడే శ్రీ చొక్కారావు గారు తన బట్టలు చేత పుచ్చుకొని స్నానమునకు నదికి బయలుదేరిరి. నేను నిన్ననే ఆయనను వారించితిని. అంతగా అవుసరమనుకుంటే వేడినీటితో బాతురూములో స్నానము చేయమని చెప్పితిని. కాని నామాట వినలేదు. ఏమీకాదులేయని నదికి వెళ్ళిరి. ఈ నదులలో నీరుపైన మంచు కరగుటచే వచ్చు ప్రవాహము కావున విపరీతమైన చల్లగా వుండును. వెంటనే జలుబుచేయుననియుచెప్పి కనీసముస్నానముచేయగానే వెంటనేస్వెట్టరుమున్నగు

వేడి కలిగించు బట్టల నైనను వేసికొనుమని ఆ బట్టలతోనే పూజ చేసుకోమని మరోసారి హెచ్చరించితిని. అయినా వారు వినలేదు. చన్నీటి స్నానము గంటల తరబడి చల్లని పట్టు వస్త్రధారణతో పూజ చేయుచునే యుండిరి. మేమందరము భోజనము చేసి వెంటనే పడుకొంటిమి. 5 గంటలకు లేచి టీ త్రాగి ప్రక్కనే టెంటులో నున్న డాక్టరు వద్దకు వెళ్ళి పరీక్షలు ముగించు కొంటిమి. తర్వాత కొంతసేపు మిత్రులతో పిచ్చాపాటి ముచ్చటించితిమి. రాత్రి భోజనాలు- విశ్రమించుట- ఈ రోజు కార్యక్రమ సారాంశము.*

★ఈ 'మాల్పా' ఎత్తు సముద్ర మట్టమునకు 2,200 మీటర్లు కలదు. ప్రక్కనే 20 మీ. దిగువ కాళిగంగా ప్రవాహము. రెండు గదులు గదులలో రబ్బరు చాపలు బాత్‌రూములు వంటగది మున్నగు వసతులు గలవు.★

శ్లో. స్థిత్వాస్థానే సరోజే ప్రణవమయ మరు-
త్కుమ్భితే సూక్ష్మమార్గే।
శాన్తే స్వాన్తే ప్రలీనే ప్రకటితవిభవే
దివ్యరూపే శివాఖ్యే।
లింగాగ్రే బ్రహ్మవాక్యే సకలతను గతం
శంకరం న స్మరామి।
క్షన్తవ్యో మేఽపరాధశ్శివ! శివ! శివ! భో!
శ్రీమహాదేవ! శంభో!

తొమ్మిదవ అధ్యాయం

మనోహర బుద్ధి క్యాంప్

శ్లో॥ హృద్యం వేదాన్తవేద్యం హృదయసరసిజే
దీప్త ముద్యత్ప్రకాశం।
సత్యం శాన్తస్వరూపం సకలమునిమనః-
పద్మషండైకవేద్యం।
జాగ్రత్స్వప్నే సుషుప్తౌ త్రిగుణవిరహితం
శంకరం న స్మరామి।
క్షన్తవ్యో మేఽపరాధః శివ ! శివ ! శివ ! భో !
శ్రీమహాదేవ ! శంభో !

* 25-7-1983 రోజు ఉదయం యథాప్రకారం 7-30 గంటలకు మరల మా ప్రయాణము సాగించితిమి. నేటి ప్రయాణము తొమ్మిది కిలోమీటర్లు. నేడు దాదాపు 5 కిలో మీటర్లు పైకి ఎక్కుడుగానున్నా నిటారుగా లేకుండెను. మెల్లమెల్లగా నడచుచు ఎత్తైన పర్వత పంక్తుల మధ్యన కింద కాళిగంగా ప్రవహించుచుండగా ఫొటోలు తీయుచు నడుచుచుంటిమి. కొంతదూరము వెళ్ళిన తర్వాత నాల్గు వందల మీటర్ల ఎత్తునుండి పడే సన్నని జలపాతము మేము నడిచే మెట్లపైనగల పర్వతాగ్రముపై నుండి పడుచూ దారిపై బడి నదిలోకి జారుచుండెను. ఈ ధార మా దారిపై దాటిన పోవు మాపై వర్షపుజల్లుగా పడుచుండెను. అచట కొంతసేపు విశ్రమించి ఫోటోలు తీసికొంటిమి. మా వెంట నున్న నిగమువారు అచట కూర్చునకూడదని ఆక్షేపించిరి. ఎందుకనగా ఇలాంటి ప్రదేశములలోనే కొండ చరియలు విరిగిపడే అవకాశ ముండును. దీనిని "బహెలిథా" జలపాతమందురు. 'థా' యనగా టిబెట్టు భాషలో జల పాతమని యర్థము.

పూర్వము ఈ జలపాతమువలన రాకపోకల మార్గము మూతబడిపోవుట వలన బుద్ధి గ్రామస్థులు ఈ జలపాత మార్గమును 650 మీటర్ల నుండి మార్చి 400మీ. ఎత్తునుండి పడునట్లు చేసిరట. తర్వాత 'లామారి' అనే ఒక చిన్న గ్రామం ద్వారా "ధక్తీథా" అనే మరో జలపాతమును చేరితిమి. ఈ జలపాతము దాదాపు 50 మీటర్ల ఎత్తునుండి చాల వేగముతో నదీ ధారలా పడుచుండెను. దీనిని కొయ్యవంతెనపై నుండి దాటి క్రింది నది వద్దకు పోయి పైనుండి జలపాతము వచ్చు దృశ్యమును ఫోటోలు తీసికొంటిమి. కొన్ని బిస్కట్లు తిని నీరు త్రాగి మరల బయలుదేరితిమి. మరికొంత దూరము పైకి చేరగా ఎదురుగా నున్న నేపాలు పర్వతములపై నిటారుగా నున్న దేవదారువనము ఆ వన మధ్యనుండి ఒక మంచుదిబ్బ దాదాపుకాళిగంగా ఒడ్డువరకు జారిపడియుండెను. ఈ మంచుదిబ్బ చాల వెడల్పుగా నున్నది. రెండు అడుగుల మందముగా నున్నట్లు కాన్పించినది. ఈ మంచుదిబ్బ క్రిందినుండి జలము ధారగా ప్రవహించుచుండుట కూడ చూచితిమి. వాని ఫొటోలను తీసికొంటిమి. ఇట్లే దాదాపు పదిన్నర గంటలకు "ఘోళ్లా" అనబడు పర్వతాగ్రము చేరితిమి.

కాళిగంగా కుడివైపునకు తిరిగినది. అచట చేరగనే చల్లని గాలులు వీచుచుండెను. ఎండ బాగుగా నుండెను. మాకు పట్టిన చమటలు వెంటనే ఆరి పోయెను. ఈ వాతావరణము వలన హాయిగా తోచెను. ఇచటినుండి దూరాన "బుద్ధి" బంగళా కాన్పించుచున్ననూ అది దాదాపు మూడు కిలోమీటర్ల దూరమున నున్నది. ఎదురుగాగల ఒక నదిని దాటవలసియుండును. అందుకే యీ నది వెంబడే మేము ఎడమకు తిరిగి రెండు పర్వతముల మధ్యగల లోయను దాటవలసియుండెను. మేము దారి వెంబడే క్రిందకు దిగుచు అర గంటలో యీ విశాలమైన నదిని కొయ్యచెక్కల వంతెనపైనుండి దాటుచు ఆ సుందర దృశ్యముల ఫొటోలు తీసుకొని ముందుకు సాగితిమి. అచటనే 'పాలాగఢ్' అను గ్రామమును దాటి ఒక కిలోమీటరు దూరములో కొంత యెత్తు ప్రదేశముపై గల మనోహరమైన 'బుద్ధి' క్యాంప్‌కు 12 గంటలకు చేరితిమి. అచట చల్లని పానీయములు సేవించి కొద్దిసేపు విశ్రమించితిమి.

ఈ బుద్ధి 2740 మీటర్ల ఎత్తుగల ప్రదేశము. చుట్టూ ఎటు చూచినా పర్వత పంక్తులు, మంచు శిఖరములు కనుపించును. చూడముచ్చటగా రమ

ణీయముగా ఆహ్లాదము గొలుపుచు కనుపించుచుండెను. మా క్యాంప్ చుట్టు వింత వింత రంగుల పూలచెట్లు పూలతో నిండి యుండి సూర్యకాంతిలో శోభాయమానముగా ప్రకృతి సౌందర్యమును యినుమడింపజేయుచుండును ఈ భవనము ముందు 20 అడుగుల ఎత్తుపై గుండ్రని గద్దె నొకటి దానిని నిర్మించి దానిపై కొన్ని కుర్చీలు వేసిరి. అచట కూర్చుండినచో అన్ని పైపుల పూర్తి దృశ్యములు సదులు కనుపించుచు ఎంత సమయము గడపినను తనివి తీరని మధురానుభూతి కలుగుచుండెను. దానిపై నుండి ఒక కిలోమీటరు దూరములో పర్వతపాదము వద్ద గల 'బుద్ధి గడ్' గ్రామము కనుపించు చుండెను. మా క్యాంపులో రెండు కాస్త పెద్ద గదులు బాత్‌రూంలు గుడార ములు వెనుకగా వంటశాల ప్రత్యేకముగా నున్నవి. కొళాయి లున్నవి. అందు పుష్కలముగా నీరున్నది. ఈ ప్రదేశములో యెండ తీవ్రత యున్నను మిట్ట మధ్యాహ్నము కూడ యెండలోనే కూర్చుండి సూర్యరశ్మి వేడిచే హాయిని అనుభవించుచుంటిమి. ఇంత చక్కని 'రెస్ట్ హౌస్' మా ప్రయాణములో యెక్కడా తటస్థ పడలేదు. చొక్కారావుగారితో సహ అందరును యీ రోజు స్నానములు చేసిరి. బట్ట లుదికికొనిరి.

నేటి ఒక దృశ్యము యింకా నా కనుల ముందు కదులు చున్నది. మేము క్యాంప్ ముందు యెండలో కూర్చుంటిమి. ఇతరుల లాగా కే. శే. రామకృష్ణన్ గారు కూడా కిచెన్ ప్రక్కన గల కొళాయి వద్ద బట్టలుతుకుచు మధ్యలో ఏదో మరచి అది గొని పోవుటకు చెడ్డీతో మా ముందు నుండి గది లోకి వెళ్ళి ఆ వస్తువును తీసుకొని మరల మా ముందు నుండే కొళాయి వద్దకు వెళ్ళిరి. వారు పొట్టిగా దిట్టగా నల్లగా వెడల్పాటి ఛాతీ దృఢమైన అంగ సౌష్ఠ వము కండ పుష్టి కలిగి యుండి 'వెయిట్‌లిఫ్టర్'గా పేరు పొందినారు. ఆయన సజీవ విగ్రహమును నేటికిని మరువలేకున్నాను. ఇటువంటి వారు తర్వాత 5 రోజులలోనే మమ్ము వీడిపోవుట ఎంతో విషాద జనక విషయము. *

★ప్రస్తుతమున్న "బుద్ధిగఢ్' మా క్యాంపుకు దగ్గఱగానే యుండెను. కాని చాలా కాలము క్రిందట భూస్ఖలనము జరిగి కొండచరియలు విరిగిపడెను. అందుచే విశేష జననాశనము జరిగి అపరిమిత పశుసంపద కూడ నష్టపడెను. దాదాపు గ్రామ మంతయు కప్పి వేయబడెను. తర్వాత ఒక కిలోమీటరు దూ

మోక్ష మెట్లు శివుడు ప్రసాదించుననే సందేహము వెలిబుచ్చిరి. ఆ తర్వాత ఎవరికి తోచినట్లు వారు అది కాదు యిది యిదికాదు అది కోరుతామనే చర్చలో పడిరి. తర్వాత నేను మీరందరికీ ఇంతింత స్వార్థమున్నది; ఏ సాధన లేక అలభ్యము కోరు కోరికలకు ఆ శివుడు ప్రత్యక్ష మగుట కాని వరాలిచ్చుట కాని జరుగదని తెలిపితిని. అలా చివరకు మోక్షమును కోరుట కూడ స్వార్థమే కదా! ఆ తర్వాత కొంత తర్జన భర్జన తరువాత నేడు భజన కార్యక్రమమును మొదలిడితిమి. డా॥ గోడ్బోలే శివునిపై ఆంజనేయ స్వామిపై భజనలు చెప్పు చుండగా మేమందరమును వంత పాడితిమి. *

మన హిందూ ధర్మములో భక్తియోగ మని ఒక శాఖ బహుళవ్యాప్తి కల్గియున్నది. దైవ భక్తి వలన మోక్షము లభించునని నమ్ము వారిలో చైతన్య ప్రభువు, జ్ఞానదేవ, వల్లభాచార్య, రామానుజ మున్నగు ఆచార్యులు గలరు. వీరు భక్తి యోగమునకు అత్యధిక ప్రాధాన్యత నిచ్చి భాగవత సంప్రదాయము ననుసరించినారు. భక్తి నవ విధములుగా చెప్పబడి యున్నది. ఆ వివరముల దిగువ పొందు పరచు చున్నాము. భాగవతములో ప్రహ్లాదుడు నవవిధ భక్తులను గూర్చి నీ విధముగా చెప్పెను.

మ. తను హృద్భాషల సఖ్యమున్ శ్రవణముఀ
దాసత్వముఀ వందనా।
ర్చనముల్ సేవయు నాత్మలో నెరుకయున్
సంకీర్తనల్ చింతనం।
బను నీతొమ్మిది భక్తి మార్గముల స
ర్వాత్ముఀ హరిఀ నమ్మి స
జ్జనుడై యుండుట భద్ర మంచు దలతుఀ
సత్యంబు దైత్యోత్తమా .

శ్లో. శ్రవణం కీర్తనం విష్ణోః స్మరణం పాద సేవనమ్।
అర్చనం వందనం దాస్యం సఖ్య మాత్మనివేదనమ్.

★1. **శ్రవణము :** దేవుని అవతార గాథలు హరికథలు పురాణములు భజనలు వివరింపబడిన గ్రంథములను వినుట ద్వారా భక్తిని పెంపొందించు కొనవలయును. ఆ యా గ్రంథములలో గల ననేక ఆధ్యాత్మిక విషయముల తెలిసికొని అనుసరించుటకు భక్తులు ప్రయత్నించవలెను. శ్రవణమునకు పారాయణమునకు చెందిన అనేక గ్రంథములు కలవు. వానిలో భాగవతము భగవద్గీత రామాయణము ముఖ్యమైనవి. వాటిని ప్రతిదినము చదివి లేక చదువు వారి ద్వారా విని భక్తిని పెంచుకొనుట శ్రవణభక్తి అనబడును.

2. **కీర్తనము :** కొందరు గొప్ప కవులు దేవుని ప్రశంసించుచు ననేక కీర్తనలు వ్రాసి యున్నారు. ఆ కీర్తనలలో సంగీత సాహిత్య నృత్య నాట్య కళా ప్రాధాన్యత గలదు. కొందరు కీర్తన కారులు హరిదాసులు భాగవతులు తమ తమ నైపుణ్యముల ద్వారా భక్తిని వ్యాపకము చేయుచున్నారు• వారు జరుపుచున్న సి కీర్తన కార్యక్రమముల ద్వారా భక్తులు మానసికానంద ఉత్తేజములను పొందుటయే వాంఛనీయము. భక్తులు స్వయముగా కూడ కీర్తనల నాలాపించుచు భక్తిని వ్యాప్తి చేయవచ్చును. ఇందుకు భజన మండలులను నెలకొల్పు కొనుట భక్తి పెంపొందించు కొనుటకు సాధనమగును.

మన భారత దేశములో భక్తి ద్వారా మోక్షమును పొందిన మహాను భావుల గూర్చి నీ విధముగా చెప్పబడినది.★

శ్లో. ప్రహ్లాద నారద పరాశర పుండరీక।
వ్యాసాంబరీష శుక శౌనక భీష్మ దాల్భ్యాన్।
రుక్మాంగ దార్జున వశిష్ఠ విభీషణాదీన్ ।
పుణ్యా నిమాన్ పరమభాగవతాన్ స్మరామి.

★3. **స్మరణ భక్తి :** పరమాత్మని వివిధ నామములను స్మరించినచో మనస్సునకు సమాధానము లభించును. నిరంతరము భగవన్నామ స్మరణవలన మనస్సునకు కల్గు తాపము ఉపశమించును. మనము చేయు ప్రతి పనిలో మనస్సును భగవంతునిపై లగ్నము చేయవచ్చును. సుఖ దుఃఖముల యందు స్మరణము వీడరాదు. ఆదిలో వాల్మీకి మహర్షి 'రామ' కు బదులుగా 'మరా'

యని స్మరించ సది రామాయణమై ముక్తిని బడసెనని పెద్దలు చెప్పుదురు. భగవంతునికి గల అనేక నామములను స్మరించుటచే అనంత మహిమ కల్గి మనము తెలిసి తెలియక చేసిన మహా పాపముల నెల్ల హరింప జేసి ముక్తి నిచ్చును. ఈ రామనామము అష్టాక్షరియగు "ఓం నమో నారాయణాయ" మరియు పంచాక్షరియగు "ఓంనమశ్శివాయ"యను మంత్రముల నుండి ప్రాణమయమగు 'రా' యను అగ్ని బీజమును మరియు ఆనందమయమగు "మ" యను శాంతి బీజమును గైకొని "రామ" గా నేర్పరచి అవతారపురుషుడగు శ్రీరామచంద్రు నికి వశిష్ఠ మహర్షి చేసిన నామకరణము. దీనినే రామతారకమని మన పెద్దలు చెప్పుదురు. ఈ రామతారకమును వల్మీకుడను బోయవాడగు మహా పాపా త్ముడు శతకోటి జపించి పునీతుడై వాల్మీకి మహర్షి యయ్యెను. ఈతడే రామాయణమును రచించిన ఆదికవి.

4. పాదసేవన భక్తి: కామితార్థి మోక్షమునకై మనో వాక్కాయ కర్మలతో సద్గురుని చరణముల ననన్యభావముచే పాదసేవ చేయవలయును. ఐహిక తృష్ణ, సంసార భవ బంధముల తొలగింప జేయుటకు సద్గురుని పాద సేవ యెంతేని అవసరము. గురువులు సర్వము అనుభవ పూర్వకముగా నెరిగి యుందురు. గోప్యముగా నుండు సంగత్యాగము ఆత్మనివేదనము విదేహస్థితి అలిప్తత సహజస్థితి ఉన్మనము విజ్ఞానము అను నీ యేడును ఏక రూపములు గావున గురువు పాదసేవన వలన మాత్రమే నివి అనుభవము కాగలుగును.★

శ్లో. 'గు'శబ్ద స్త్వంధకారఃస్యాత్ రుశబ్ద స్తన్నిరోధకః।
అంధకారనిరోధిత్వాత్ గురురి త్యభిధీయతే.

అజ్ఞానమను తిమిరమును బోద్రోలువాడే గురువు. అందుకే గురువును గురించి

శ్లో. గురుర్ బ్రహ్మ గురుర్విష్ణుః గురుర్దేవో మహేశ్వరః।
గురుస్సాక్షాత్ పరం బ్రహ్మ తస్మైశ్రీగురవే నమః॥

అని వాల్మీకి ప్రథమముగ గురుని ప్రార్థించి బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరులకన్న గొప్పవాడని నుడివెను.

★5. అర్చన భక్తి :- దేవ, బ్రాహ్మణ, అగ్ని, సాధు, సజ్జన, అతిథి, అభ్యాగతుల మరియు వివిధ రకముల వివిధ నామముల దేవతామూర్తులను విగ్రహములను మనస్ఫూర్తిగా అర్చించుటయే యీ భక్తి. హరిహర విగ్రహారాధనలో భేదమెంచక అర్చించవలెను. భగవంతుని అనేక మూర్తులును సర్వ దేవతార్చన ఆ కేశవునకే చెందునను నమ్మకముతో అర్చించవలెను.

ఈ అర్చన సాధ్యమైనంతవరకు నానా విధ పూజా ద్రవ్య పంచామృత దీప కర్పూరముల చేతను, నానా విధ భోజ్య పదార్థముల చేతను, తాంబూల ఛత్ర చామరధ్వజముల చేతను, వీణా మృదంగ మనోహర వాద్యముల చేతను, భగవంతునికి ఉత్సవములు జరుపుచు నర్చించవలెను. వీలు ప్రకారము ఆలయ తటాక సరోవర తులసీవన మండపాదుల నిర్మాణమును గావింపవలయును. ఇవి యేమియు చేయ నశక్తులైనవారు కేవలము నిర్మల మనస్సుతో నర్చించినను చాలును.

6. వందన భక్తి :- మానవులను వారి వారి యోగ్యతల ననుసరించి నిత్యము నమస్కరించుచుందుము. కాని గురువును భగవంతుని సకల దేవతా మూర్తులను సాష్టాంగ ప్రణామములతో భక్తిని ప్రదర్శించుట విశిష్టాచారము.

శ్లో॥ శంకర శ్శేషశాయీ చ మార్తాండో మారుతి స్తథా।
ఏతేషాం దర్శనం పుణ్యం నిత్యం నేమే విశేషతః.

అనగా మహాదేవ విష్ణు సూర్య హనుమద్దర్శనముచే సమస్త పాపములు నశించును. భక్తి జ్ఞాన తాపస వేద విదుర సర్వజ్ఞ పండిత వైదిక మహానుభావులగు వారి దర్శనము కలుగగనే సాష్టాంగ ప్రణామము లాచరించుట ఉత్తముని లక్షణము. మరియు మనము నిత్యము ననేక దేవాలయములలో దేవతామూర్తులను గాంచి వందనము చేయుదుము. ఆ మూర్తుల కర్పించు అన్నియు భగవంతుడగు కేశవునికే చెందును.

శ్లో॥ ఆకాశా త్పతితం తోయం యథా గచ్ఛతి సాగరమ్ ।
సర్వదేవ నమస్కారః కేశవం ప్రతిగచ్ఛతి.

అనగా ఆకాశమునుండి పడు జలమంతయు సాగరము చేరు మాదిరి సర్వ దేవతలకు నర్పించు వందనములు విష్ణువునకే చేరును. నమస్కారము వలన వికల్పములు నశించును. లీనత కల్గును. సజ్జన సాంగత్యము చేకూరును. పెద్దల కృప కల్గును. పాపములు తొలగును. క్షమ కర్తు లగు దురు. పవిత్రత కల్గి ముక్తిమార్గము లభించును. మరియు యీ నమస్కారము నకు చిల్లిగవ్వయు ఖర్చు చేయ నవసరము లేదు కదా!

☆7. **దాస్యభక్తి** :- భగవంతునికి వైభవముల నొనర్చుచు న్యూనతను వీడి, భజన సమాజముల చేరి దాస్యము చేయవలయును. దేవాలయ మండ పాదుల నుద్ధరించుట ధర్మశాలల నిర్వహణ, ఉత్సవములకు వలయు వస్తు వాహన సంపత్తి నొనగూర్చుట, సమస్త దేవతా వస్తువుల, పురాతన వస్తువుల కాపాడుట మున్నగునవి భగవంతుని సత్య దాస్యస్థితియని తెలియవలెను ఇందు యింకను ఉద్యానవనముల వేయించి కళలను పోషించవచ్చును. హరి నామ సంకీర్తన చేయుచు భగవంతునికి వలయు నెటువంటి నీచ సేవనైనను చేయ వెనుదీయరాదు. భగవంతుని ఆచమన స్నానాదులకు వలయు జలమును సేకరించి నానా విధ పరిమళ పుష్పములను సేకరించవలయును. మహదా నందముతో భక్తి పరవశముచే బాడుట దేవతాస్థానముల కడిగి శుభ్రము చేయుట మున్నగు పనులు చేయవలెను.

8. **సఖ్యభక్తి** :- భక్తి భావమున భజన ఆధ్యాత్మిక నిరూపణ భగ వత్కథ అతని గుణకీర్తన ప్రేమతో భక్తితో గానము చేయుట పరమేశ్వరు నకు సంతోషము కలుగజేయునవి గాన సఖ్యభక్తి యనబడును. పరమాత్ముని మైత్రి కావలెనన్న మన సమస్త సుఖములకు తిలోదకములు వదలి సఖ్యతచే ప్రాణమును శరీరమును భగవదర్పణ గావింపవలెను. ఇట్లు భక్తి పూర్వక ముగా సర్వము సమర్పించినచో భగవంతునితో సఖ్యత కలుగుటలో నెటు వంటి సందియము నుండదు. నిండు సభలో ద్రౌపదిని, లాక్షా గృహమున పాండవులను, మొసలి బారినుండి గజేంద్రుని కాపాడిన దీ సఖ్యభక్తిచేతనే నని తెలియవలయును. మనము ధ్వని ఎంత పెద్దగా చేసిన ప్రతిధ్వనియు నంతే శబ్దముతో వచ్చును. పరమాత్ముని పట్ల మనము అనన్యభావముతో నుండిన

యతడును సమయమునకు ప్రసన్నుడగును. అతనిపై మనము విముఖత జూపిన నాతడును విముఖుడగును.

శ్లో॥ యే యథా మాం ప్రపద్యంతే తాన్ తథైవ భజా మ్యహం.

కావున మనము అర్చించు లోకము చెవి మనవద్దనే యున్నది. భగవంతుని చెలికానిగా తల్లిగా తండ్రిగా గురువుగ పరిపరి విధముల భావించి భక్తితో పూజింపవలెను. ఈశ్వరుడు కృపాసాగరుడు. భక్తులపై ఆయన కున్న ప్రేమ అనంతమైనది. కావున ఆయన సఖ్యత సంపాదించి యెన్నటికిని విడువరాదు.

★9. **ఆత్మ నివేదన భక్తి:-** భక్తుడు తనను తాను నివేదించుకొనుటయే యీ చివరి భక్తి. లక్షణుడై యలక్షణుడు, జ్ఞానియై అజ్ఞాని, భక్తుడై విభక్తుడు యగుట దీని లక్షణము. అంతఃకరణమున స్వయముగా తనను వెదకి, తత్వమును విచారించి 'నేను' అనున దేదియు లేదని తెలిసికొనుటయే ఆత్మనివేదనము. ప్రకృతి నియమానుసారము పంచతత్వాత్మిక శరీరము పంచ తత్వములలో గలసిన మిగులున దేదో అదియే 'నేను' "ఆత్మ" అని గ్రహించవలెను. తత్వ విచారమేమన పిండ బ్రహ్మాండములు కేవలము తత్వ నిర్మితమని తెలియును. వ్యక్తులందరి తత్వములు రచింపబడి విశ్వాకారమందు వ్యాప్తి చెందినవి. సాక్షిత్వముచే తత్వములు నిరసనమై ఆత్మానుభవమున సాక్షిత్వము మిగులదు. కావున ఆద్యంతములయందు గలది "ఆత్మ" మాత్రమే. 'సోహం హంస' నేను కేవల మాత్మనై యున్నాడను. 'ఆత్మ' నిర్గుణ నిరంజనమై సనన్యత కలిగి యుండును. అన్యము లేదు. కావున నేను అను అస్మి మెవటినుండి వచ్చినది. ఆత్మ అద్వైతము. దానికి ద్వైతాద్వైతములు లేవు. మరియు నది పూర్ణత్వముచే పరిపూర్ణమై గుణాగుణము లేమియు లేవు. అట్టి నిర్గుణమందు 'నేను' అనున దెవ్వరు? త్వం పదము తత్పదము అను పదముల భేదాభేదములు నిరసనమై తత్వమసి — అది నీవై యున్నావు అను మహా వాక్యానుసారము శుద్ధ బ్రహ్మము మిగిలి యుండును. కావున 'నేను' అసత్యము, ఈశ్వరుడు సత్యము. పంచభూతములలో నాకాశము దేవతలలో జగత్పతి పరమాత్మ నెట్లు శ్రేష్ఠులో, భక్తిలో నీ చివరి ఆత్మ నివే

పదవ అధ్యాయం

దారిలో గల దర్శనీయ స్థలములు

శ్లో॥ పౌరోహిత్యం రజనిచరితం

గ్రామణీత్వం నియోగో ।

మాఠాపత్యం హ్యనృతవచనం

సాక్షివాదః పరాన్నమ్ ।

బ్రహ్మద్వేషః ఖలజనరతిః

ప్రాణినాం నిర్దయత్వం ।

మా భూ దేవం మమ పశుపతే

జన్మజన్మాన్తరేషు.

★**1. బైద్యనాథ్ లేక వైద్యనాథ్:** ఇది భాగేశ్వర్‌కు ఇరవై కిలోమీటర్ల దూరములోనున్నది. పదవ శతాబ్దములో 'జోషీమఠ్' నుండి కత్యూరిరాజులు ఇచటికివచ్చి నివసించినట్లు చెప్పెదురు. ఇచట పన్నెండు పదమూడు శతాబ్దములకు చెందిన బమానిదేవ వైద్యనాథ్ కేదార్‌నాథ్ దేవాలయములతోపాటు పార్వతీదేవి విగ్రహము అతి సుందరముగాను బహుఅరుదైన ఆకృతితోను వెలసియున్నవి. ఇవికాక లక్ష్మీనారాయణ, సత్యనారాయణ, రక్షకదేవ్ మందిరములు అరుదైన శిల్పములు కూడ కలవు. ఇచటికి దగ్గరలో భ్రామరీదేవి నాగ్‌నాథ్, ఆలయములు, రంచిత్‌కోట మరియు అత్యంత సుందరమైన 'కత్యూరి' లోయగూడనున్నది. ఇచటి నుండి నందప్రయాగ్‌ద్వారా బదరీనాథ్‌కు ఒక దారియున్నది. ఈ దారిలో ప్రకృతి శోభల నలరించు అత్యంత సుందర 'గౌహనా' సరస్సును చూడవచ్చును. ఇచటికి దగ్గరలో 'కాసాని' అనబడే చక్కని ప్రదేశము ఆరోగ్యరీత్యాను ప్రకృతిదృశ్యరీత్యాను కేంద్రముగా నుండి దూరములో కాన్పించు హిమశిఖర దృశ్యకేంద్రమైయున్నది. ఇచటనే మహాత్మాగాంధీగారు కొన్నాళ్ళుండి 'అనాసక్తయోగము' అను

పుస్తకమును రచించినట్లు చెప్పుదురు. ఇచటికి దగ్గఱలో ఆలిండియా చేనేత పరిశ్రమ కేంద్రము కూడ చాల పెద్ద యెత్తున నడచుచున్నది.

2. జుల్‌జిబి :- ఇది 'గౌరీగంగా' మఱియు 'కాళీగంగా' సంగమములో నున్నది. దగ్గఱలోని మామిడితోపుల పైన 'మహాదేవ' మందిరము దాని కెదురుగా నొక ధర్మశాల ఆస్కోట మహారాణి గారిచె 1944లో నిర్మింప బడినది. ఇచటి నుండి సంగమ దృశ్యము అతిమనోహరముగా నుండును. ఒకవైపు నుండి సాగివచ్చు కాళీగంగా ఉరుకులు పరుగులు నురుగులతో చూడ ముచ్చటగా నుండును. ఇచటికి దగ్గఱలో 'గౌరీ'యను ప్రదేశములో వృశ్చిక సంక్రమణము (14వ నవంబర్) రోజున దాదాపు పదివేల మంది జనులు పాల్గొను పెద్దమేలా జరుగును. పూర్వము యిచట కూడ మన భోటియాలు మఱియు టిబెటనుల మధ్య గణనీయముగా వర్తక వ్యాపారములు జరుగు చుండెను. భోటియాలనగా హిందూక్షత్రియ సంస్కృతికి చెందినవారు. వీరు యజ్ఞోపవీతము ధరింతురు. వీరిపేర్ల చివర 'సింగ్' అని యుండును. వీరి స్త్రీలు స్వేచ్ఛకలిగియుండి అనేక వెండియాభరణములు ధరింతురు. వీరికి నృత్యముపై చాలమోజు. వీరు హిమాలయ సరిహద్దు ప్రాంతాలగు 'మానాపాస్' 'నితిపాస్', నేపాల్, భూటాన్, సరిహద్దులలో నివసింతురు.

(3) **శ్రీ నారాయణాశ్రమము** :- ఇది కైలాష్ వెళ్ళుదారిలో గల ఒక దర్శనీయస్థలము. దీనిని గురించి మా ప్రయాణ సందర్భములో వివరముగా తెలియజేయబడినది.

(4) **మరణగుహ** :- 17 కిలోమీటర్ల దూరములో "ఖారుద్యార్" అనబడే ఇరవైనాల్గు అడుగులపొడవు ఆరడుగుల వెడల్పు తొమ్మిదడుగుల ముఖ ద్వారము కలిగి లోపల 6 అడుగుల ఎత్తుకల్గిన ఒక గుహకలదు. ఇందు ఏ ప్రాణి వెళ్ళినను మరణించునని ప్రతీతికలదు. ప్రజలు ఇది తెలుసుకొనుటకు గొఱ్ఱెలను త్రాళ్ళచే బంధించి ఒక చివర చెంతయుంచుకొని వానిని లోనికి పంపిరి. అవి చనిపోయెను. అట్లే పక్షులు కూడ చనిపోయినవి. పూర్వము మనుష్యులు కూడ చనిపోయినట్లుగా చెప్పుదురు. కాని శ్రీ ప్రణవానందస్వామి అచటి గ్రామస్థుల సహాయముతో నడుమునకు త్రాడు కట్టించుకొని మూడు

లడపలు లోనికివెళ్ళి తిరిగివచ్చిరి. వర్షాకాలములో గుహలోనికి నీరువచ్చుట వలన దాదాపు నాలుగడుగుల ఎత్తువరకు బొగ్గుపులుసు వాయువు నిండుకొని లోన ఊపిరాడనందున అట్లు జరిగినట్లు ఆయన వివరించియున్నారు. అయినను ఈ గుహలోనికి ఎవరును వెళ్ళుటకు సాహసించరు.

5. పాటలాభువనేశ్వర్ :- ఇది గంగోలీహట్ నుండి పదకొండు కిలోమీటర్ల దూరములో గలదు. ఇచట చాలపురాతనమైన మూడు మందిరములు గలవు. ఇచటికి దగ్గరలో ఒక విచిత్రమైన గుహకలదు. లోనికి బోవుటకు 'టార్చి' సహాయముతో కూర్చొని పడుకొని ప్రాకుచూ వెళ్ళుదురు. గుహలో కొన్ని నగిషీలు మహాభారతమును గురించి తెలియజేయు శిలాశాసనములున్నవి. ఈ గుహ పై భాగమునుండి నీటి చుక్కలు కాల్షియం కార్బనేటు మొదలగు ధాతువులచే మిశ్రితమై క్రిందకు రాలుచుండును. ఇది భూగర్భ శాస్త్రజ్ఞులకు కుతూహలము కలిగించు విషయము.

6 భేరినాగ్: పాటలా భువనేశ్వర్‌కు పద్దెనిమిది కిలోమీటర్లదూరములో నున్న ఈ ప్రదేశమును వేణీనాగులకు జన్మస్థానముగా చెప్పుదురు. ఇచటికి దగ్గరలోనే పింగళినాగ్ ముల్‌నాగ్ ఫణినాగ్ ధోళ్‌నాగ్ వాసుకీనాగ్ కాల్‌నాగ్ అను పలురకములైన నాగుపాములకు కేంద్రమైన "రుమానికద్వీప" మనే స్థలము ఉండునని చెప్పుదురు. బౌద్ధ మతగ్రంథములలో నీ సంతతి యొక్క ప్రసక్తి కనపడును. "మిళిందపన్హా" లో గల "మిళిందిని" గురువు నాగశేనుడు నాగజాతి రాజుగను బుద్ధుని శిష్యులలో నాతడు ముఖ్యుడుగను పరిగణింపబడుచుండెను. హిమాలయ ప్రదేశములో ఈ నాటికిని ఈ నాగజాతి తెగలు 'నాగాలాండు'లో నివసించుట ఎల్లరకును విశదమేకదా? ఇచటికి ఏడు కిలోమీటర్ల దూరములో పర్వతాగ్రముపై నొక భద్రకాళి ఆలయముకలదు. ఇచటనే ఒక సొరంగము ద్వారా భద్రావతియను నది వెలువడి ఎంతో రమణీయముగ కనిపించును. ఈ ప్రాంతములోనే "శాండిల్యమహర్షి" తపమొన రించినట్లుగా పురాణగాధలు కలవు.

7. భాగేశ్వర్ :- ఈ గ్రామము 'సరయూ' మరియు 'గౌమతి' నదుల సంగమములోనున్నది. ఈ సంగమమువద్ద భాగ్‌నాథ్, దత్తాత్రేయ, భైరవనాథ్

గంగాజీ మొదలగు మందిరములున్నవి. 'సరయూ' నది కిరువైపులా గ్రామపు బజారులున్నవి. ఈ నదిపైగల ఊయలవంతెనకు దగ్గరలోగల ఒక పెద్ద బండరాతిని 'మార్కండేయశిల' అని అందురు. ఇచటనే మహర్షి మార్కండేయుడు తపమొనరించినట్లు తన 'దుర్గానప్తశతి'ని రచించినట్లు తెలియు చున్నది. మరియు శివుడు హిమవత్ కుమారి పార్వతీదేవిని ఇచటనే వివాహ మాడినట్లు ప్రతీతికలదు. అందుచే ఇచ్చట ప్రతి మకర సంక్రమణమున పెద్ద ఉత్సవము జరుగును. క్రీ.శ. 1962 పూర్వము టిబెట్ దేశీయులు లామాలు పెద్ద సంఖ్యలో వచ్చేవారని ప్రతియేటా ఇచ్చట వేలాది సంఖ్యలో వర్తక వ్యాపారములు కూడ జరుగుచుండెడివిగాను చెప్పుదురు.

8 **గంగోలీహాట్** :- ఇది ఒక పెద్ద గ్రామము. ఇచట ఎన్నో మందిరములు ఒకేవీధిలో నున్నవి. పెద్దపెద్ద దేవదారువృక్షముల మధ్యన'మహాకాళీ' మందిరము కూడ కలదు. ఇచట దుర్గాష్టమి రోజున "మేలా" జరుగును. ఇచటినుంటి ఒకదారి "పిథోరాగఢ్" వరకు పోవునని తెలిసినది.

9. **పిథోరాఘడ్** :- ఇది ఉత్తరప్రదేశ్ రాష్ట్రములోని ఒకజిల్లా కేంద్రము. 'ధార్చులా' వెళ్ళుదారిలో నున్నది. ఇది 'సోర్' యనే లోయ వద్ద ఎత్తైన ప్రదేశమునగల పట్టణము. ఇది వేసవి కేంద్రముగా కూడ ఉపయోగపడును. ఇచట గల ప్రభుత్వ కార్యాలయములతోపాటు పరిశ్రమలు ఆసుపత్రి కాలేజీ పెద్ద పోష్టాఫీసు ఒక పురాతనకోట హోటళ్ళు అంగళ్ళు కలవు. చాల ఎత్తు ప్రదేశములో చక్కని వసతి గృహము ప్రక్కనే 'దేవి' మందిరము ఒక స్తూపము కలవు. ఇది వీరులకు జన్మభూమి ఈ పట్టణము రవాణా కేంద్రము. అనేక బస్సులు ఇచట నుండి ప్రతిరోజూ బయలుదేరుట పర్వతములపై పయనించుట ఇచటికి చేరుట విశేషము. ఇది చూచుటకు మనోహరమైనది. మరియు ఆహ్లాదము కలిగించుటలో ఏమాత్రము తీసిపోని దర్శనీయ స్థలము. ఈ ప్రదేశములో వరిపంట కూడ పండింతురు.

10. **జాగేశ్వర్** :- ఇది సుందరమైన లోయగల దేవదారు వృక్ష సముదాయము మధ్య నున్నది. కొందరు దీనిని మన దేశములోని పన్నెండు జ్యోతిర్లింగములలో నొకటిగా భావింతురు. ఇచట బాల జాగేశ్వర్ మృత్యుంజయ

పుష్టిదేవి నవగ్రహ సూర్య మందిరములేకాక కొన్ని శిథిలావస్థలో నున్న మందిరములు గలవు. ఇచట కొన్ని గృహములు దగ్గఱలో నొక చిన్న నదియు గలవు. ఈ స్థలమును చాల పురాతనమైదిగాను ధార్మిక పుణ్యక్షేత్రము గాను భావింతురు. దీనికి 2 కిలోమీటర్ల పైన 'వృద్ధ జ్ఞానేశ్వర్' మందిర మున్నది. ఇచట మహాశివరాత్రి పర్వకాలమున ఉత్సవము జరుగును. ఇది అందమైన దర్శనీయ క్షేత్రముగా చెప్పబడును.

(ద్వాదశజ్యోతిర్లింగస్తోత్రమ్)

ఈ సంగమమునకు మూడుకిలోమీటర్ల దిగువన 'కాళిగంగా'కు కుడి ఒడ్డున "హంసేశ్వరమహాదేవ" ఆలయము కలదు. అందులో ఒక యోగి నూటముప్పది సంవత్సరములు బ్రతికి 1945లో చనిపోయినట్లుగా చెప్పుదురు.

(11) **చిప్లాకోట్ సరోవరములు :-** ధార్చులా నుండి ఎనిమిది కిలోమీటర్ల దూరములో 'జుమ్మా' అనే గ్రామము నుండి ముప్పైనాలుగు కిలోమీటర్ల దూరములో 14,000 అడుగుల ఎత్తున "పంచ్‌చూళి" అను మంచు శిఖర సముదాయము నేత్రపర్వముగా కన్పించును. కాని ఈ దారి నిటారుగా పైకి ఎక్కవలసినదిగా వుండుటచే చాల ప్రమాదభరితమైనది. అచట 'కక్రాలాఖిద్' అను పెద్ద సరస్సు 1020 అడుగుల చుట్టుకొలత కలిగి ఎంతో లోతుగ నున్నది. మరొక చిన్న సరస్సు 840 అడుగుల చుట్టుకొలత కలిగియున్నది. ఇది వేసవిలో ఎండిపోవును. ఈ సరస్సులో దేవతలుందురని భావించి యాత్రికులు నాణెములను నీటిలో వేయుదురు. సరస్సు ఎండినపుడు ఆనాణె ములు కనిపించినను ఎవరును వాటిని ముట్టుకొనరు. వర్షాకాలమున ఈ సరస్సులో ఎర్రని బ్రహ్మకమలములు అనేకముగా పుష్పించి సువాసనలు వెదజల్లుచు మనోహరముగా నుండును.

ఈ పై తెలిపిన స్థలములు క్షేత్రములు మా ప్రయాణపు దారిలోను దారికికొంత దూరములోను వెలసియున్నవి. అందుచే వానిని గూర్చి ఇచట ప్రత్యేకముగ తెలియబరచుట జరిగినది.

ఇవికాక హిమాలయములలో చూడవలసిన స్థలములు క్షేత్రములు అనేకములున్నవి. వాటి నన్నిటి గురించి ఇచట తెలియజేయుటగాని వివరించు

టగాని సాధ్యపడదు. నాదృష్టికి వచ్చినంతలో వీనిపేర్లు ఆయా సందర్భములలో పేర్కొనబడినవి. కాగా ఆయా ప్రదేశములన్నిటి గూర్చి వింతవింతస్థల పురాణములు కూడ వ్యాప్తమైయున్నవి.

హిమాచల ప్రాంతంలో అనేక విధములైన దేవతలు ఆరాధింపబడు చున్నారు. ఆ యా దేవతలకు వలయు మడిమాన్యములు అచటిరాజులు కేటా యించి ఉన్నందున ఆరాధనలు ఉత్సవములు తిరునాళ్ళు కడువైభవముగా జరుగుచుండును.

వైదిక దేవతలు :- వైదికదేవతలలో పృథ్విపై నెలకొనియుండు అగ్నిదేవునకు పూజలు జరుగును. భూమికి ఆకాశమునకు మధ్యగల అంత రాళములో ఇంద్రుడు నివసించునని వీరు విశ్వసింతురు. ఇవికాక ఆకాశదేవతగా సూర్యుని ఆరాధన ప్రాధాన్యత కలిగి యున్నది. ఆ యా దేవతల ఆరాధనలలో నీరు పాలతోపాటు మద్య మాంసములుకూడ నివేదించుట ఆచారమైయున్నది.

పౌరాణిక దేవతలు :- ఇచటి పౌరాణిక దేవతలలో బుద్ధుని ఆలయ ములు విష్ణు ఆలయములు బ్రహ్మ ఆలయములు కూడ కలవు. వీనిలో ముఖ్యమైనది 'భర్మోర్' లేక బ్రహ్మపురి క్షేత్రమునగల 'బ్రహ్మాలయము' ముఖ్యమైనది. ఇచట పౌరాణిక దేవతలతోపాటు సూర్యోపాసన కూడ జరుగును ఇచట "సుందరనగరము" అను ప్రదేశమున సూర్యకుండమున సూర్యునిపూజ విశేషముగా జరుగును. 'నిరథ్' అనుచోట కూడ సూర్య పూజ విరివిగా జరుపబడును.

ఇచటి ఆర్యదేవతలను శుక్ల పక్షములోను అనార్య దేవతలను కృష్ణ పక్షములోను ఆరాధించుట ఒక ప్రత్యేకత.

ఇచట అనేక సరోవరములను కూడ పూజించుట ప్రదక్షిణలు జరుపుట ఆచారమై యున్నది. మరియు పర్వత శిఖరము నారాధించి ప్రదక్షిణలు జరుపుట కూడ ఆచారమై యున్నది. నదులను పూజించి జంతుబలులను ఇచ్చుట మరొక ఆచారము. 'సిర్మోక్' అను ప్రదేశమున గల రేణుకాకుండమున కార్తీక శుద్ధ దశమిరోజు పెద్ద తిరుణాళ్ళు జరుగును. ఆ సమయమున భక్తులెల్లరు

స్నానములు చేయుదురు. 'మండి' యను ప్రదేశమున గల పరాశర కుండము 'కిన్నోర్' లోని కైలాస కుండము మున్నగు సరస్సుల నాశ్రయించి పెద్ద సంఖ్యలో తిరునాళ్ళు జరుగుచుండును.

'హిమాచల్' లో కులులోయలోని 'హళాణ' గ్రామమున 'వాసుకి' నాగ దేవత యొక్క మందిరము గలదు. చంబా జిల్లాలోని 'కాలునాగ్' 'మహల్ నాగ్' 'డైనంగ్ నాగ్' 'మూథల్ నాగ్' 'బీరూనాగ్' అను దేవతల నారాధింతురు. పౌరాణికములలో మాత్రము 'తక్షకి నాగ్' వాసుకి నాగ్, వజ్రభంగ్ నాగ్, కర్కోటక నాగ్, కులిక్ నాగ్, శంఖ నాగ్, మరియు కాళినాగ్ అను సప్త నామములు గలవు.

ఈ ప్రాంతమున మత్స్య కూర్మ వరాహ నారసింహ వామన పరశురామ శ్రీరామ కృష్ణ బుద్ధ కలికి యవతారములకు చెందిన సమస్త దేవాలయములు గలవు. స్థానిక భాషలో లక్ష్మీనారాయణులకు హురంగు నారాయణ్' 'కినంగీ నారాయణ్' 'బీధి నారాయణ్' 'పరామంగ్ నారాయణ్' 'ఫలాణి నారాయణ్' 'సృష్టి నారాయణ్' 'బదరీ నారాయణ్' అను పేర్లు ఆ యా పరిసరముల గ్రామముల నామములతో నేర్పడి యుండ వచ్చును.

ఈ ప్రాంతమున శివ శక్తి స్థానములలో జంతు బలులిచ్చు ఆచార మున్నను వైష్ణవాలయములలో నివి నిషేధింప బడినవి. ఇచటి దేవతా మూర్తులలో మహిషాసురమర్దని బహుళ వ్యాప్తి కల్గియున్నది. చాముండేశ్వరి జ్వాలాముఖి, భవాని, గౌరి, భగవతి, వజ్రేశ్వరి, జగదంబ, మహామాయ మున్నగు పేర్లలో ననేక దేవాలయము లున్నవి. ఇచటి 'కాంగ్డా'యను ప్రదేశమున గల జ్వాలాముఖి మందిరమున నిరంతరము జ్వాలలు భూమి నుండి ప్రజ్వరిల్లు చుండెను. మరియు ప్రతి సంవత్సరము నిచట జరుగు మేలాలో లక్షలాది ప్రజలు పాల్గొను చుందురు.

బౌద్ధశక్తి యగు తార పేరిట "డోమ్లా అవలోకితేశ్వర్" అను మందిరము "లాహాస్పితి" యను చోట గలదు. ఈ ప్రదేశమును బౌద్ధులు, హిందువులును కూడ దర్శింతురు. ఇవిగాక ప్రతి గ్రామమున గ్రామ దేవతల పేరిట ఆరాధనలు జరుగుచుండును.

హిమాచల ప్రాంతమున దేవతలేగాక మహర్షుల మందిరములు కూడ కలవు. వానిలో పరాశర, మార్కండేయ, వ్యాస, వాశిష్ఠ, లోమశ, మున్నగు మందిరములు, మరియు వారి 'మేలా'లు జరుగుచుండును. లక్షణయతిని ముస్లిములు పదునొకండవ 'పీరు' గా భావించి ఆరాధనలు చేయుదురు. దీనిని "లఖ్ దాతా" యని యందురు.

ఈ విధముగా హిమాచల ప్రదేశములో నేటికిని దైవారాధన బహుళ వ్యాపక రూపములో నుండుట గమనార్హము. ★

శ్లో. ఆయుర్నశ్యతి పశ్యతాం ప్రతిదినం యాతి క్షయం యౌవనం।
ప్రత్యాయాన్తి గతాః పునర్న దివసాః కాలో జగద్భక్షకః
లక్ష్మీ స్తోయతరఙ్గభఙ్గచపలా విద్యుచ్చలం జీవితం।
తస్మాన్మాం శరణాగతం కరుణయా త్వం రక్ష రక్షాఽధునా.
(ఇతి శ్రీమచ్ఛంకర భగవత్పాదకృతం శివాపరాధక్షమాపణ స్తోత్రమ్.)

పదకొండవ అధ్యాయం

భయలెక్ టాప్ ద్వారా గుంజి

శ్లో. శాంతాకారం భుజగశయనం పద్మనాభం సురేశం ।
విశ్వాకారం గగనసదృశం మేఘవర్ణం శుభాంగమ్ ।
లక్ష్మీకాంతం కమలనయనం యోగిహృద్ధ్యానగమ్యం ।
వందే విష్ణుం భవభయహరం సర్వలోకైకనాథమ్.
వనమాలీ గదీ శార్ఙ్గీ శంఖీ చక్రీ చ నందకీ ।
శ్రీమాన్ నారాయణో విష్ణు ర్వాసుదేవోఽభిరక్షతు.

(ఇతి విష్ణుస్తుతిః)

* రాత్రి మా భోజనముల తదుపరి వర్షము బాగుగా కురిసినది. 26-7-1983 ఉదయము యథాప్రకారము పూజాఫలహారములుగావించి ఆరు గంటలకే ప్రయాణమైతిమి. వర్షపు తుంపరలు ఇంకను పడుచునేయున్నవి. అయినను మా ప్రయాణము మానలేముకదా? నీటికి తడువని బట్టలువేసుకొని కఱ్ఱచేతపట్టి ప్రయాణము సాగించుచుంటిమి. ఈ రోజు దాదాపు మూడు కిలో మీటర్లు మరల నిటారుగా పర్వతము నధిరోహించవలసి యుండెను. వాతా వరణము ఎంతో చల్లగానుండెను. చుట్టునూ క్రమ్మిన మబ్బులవలన చీకట్లు అలముకొనెను. 5 గజముల దూరములోగల నే వస్తువును కనబడుటలేదు. ఒక కిలోమీటరుపైన 'బుద్దిగడ్' గ్రామముండుటచే నేను తిన్నగా కొంతదూరము పోయితిని. ఆ దారి గ్రామమునకు పోవుచున్నది. మా తోడివారు కొందరు ముందువెళ్ళిరిగాని వారు మాకు కన్పించుటలేదు. నాకు గ్రామస్థుడెవడో కలిసి దారి అటుకాదని చెప్పెను. అందుచే నేను వెనుదిరిగి 100 గజములుపోయి ప్రక్కకు ఎక్కి మెట్లను చేరితిని. ఈ దారి కూడ ఏమాత్రము బాగుగాలేదు. అంత చలియున్నను 15 నిమిషములు నడచునరికి వేడిపుట్టెను. మొదటిరోజు

ప్రయాణము జ్ఞప్తికి వచ్చుచుండెను. మధ్యలో కూర్చుండుటకు త్రోవ అంతయు తడిగానుండెను.

ఈ రోజుకూడ మాలోని పెద్దలు గుర్రములను కట్టించుకొనిరి. కాని ప్రయాణము మాత్రము నడచి చేయుచుండిరి. నేను శ్రీ చొక్కారావు ఉపాధ్యాయ మున్నగువారిని చేరితిని. మేము మెల్లమెల్లగా ఎక్కుచు ఆగుచు నడక సాగించితిమి. ఈ రోజు మబ్బులవలన ప్రకృతి దృశ్యములేవియు సరిగా కన్పించలేదు. మా దారిని మాత్రమే చూచుచు మాట్లాడుకొనుచు మెట్లెక్కు చుంటిమి. ఈ మూడు కిలోమీటర్ల ప్రయాణమును పూర్తిచేసి పూర్తిగా పైకెక్కి ఒక సన్నని దారిగుండా మైదానమునకు 3,360 మీటర్ల ఎత్తు చేరువరకు మూడు గంటలు పట్టి ఉదయము తొమ్మిది గంటలాయెను. దీనిని "భయలెక్‌టాప్" అందురు.

ఈ మెట్ల చివరభాగమున ఒక చెట్టుకు కట్టిన ధ్వజములు (గుడ్డపీలికలు) మరియు ఒక రాళ్ళకుప్ప కనిపించెను. మేము విశాలమైన మైదానము చేరితిమి. ఎడమప్రక్క ఎత్తుపర్వతముపై మిలటరీక్యాంపు ఉన్నట్లుగా గమనించితిమి. కుడిప్రక్కన ఒక 'హెలిపాడ్' కన్పించెను. అప్పటికి వర్షము తగ్గిపోయి మబ్బులమాటున సూర్యుడు దోబూచులాడుచుండెను. ఇచట ఎటుచూచినను చిన్నచిన్నపొదలు పొదలనిండుగా రంగురంగుల పూలు దూరాన పెద్ద వృక్షములు ఆపైన నదులు నదులవెనుక కొండలు కనుపించుచుండెను. మాతోడివారు వేచియున్న గుర్రముల నధిరోహించి ముందుకు ప్రయాణమైరి. నేను ఫొటోలు తీసితిని. వెనుక నేను అగరువాలు కిషోర్ మున్నగువారము నడచుచుంటిమి. ఈ దారి బాగుగానున్నది. మెట్లులేవు ఎక్కుడులేదు. దాదాపుగ ముందుకు వెళ్ళుకొలది క్రిందికి దిగుడుగా నుండుటచే అడుగులు త్వరత్వరగా పడుచుండెను.

ఒక కిలోమీటరు ముందుకు వెళ్ళుటతోడనే పాదములు జారుట మొదలిడెను. అందుచే వేగమును తగ్గించి ఎంతో జాగరూకతతో నడువవలసి వచ్చెను. ఇట్లు కొంత ముందుకు సాగి ఒక కర్రవంతెనకు క్రిందగల చిన్ననదిని దాటితిమి. కాని ప్రక్కనే చాల ఎత్తువరకు మంచు గడ్డకట్టియుండి వంతెనకు

10 గజముల దూరముననే మంచునకు క్రిందుగా నీటి ప్రవాహము వచ్చు చుండెను. దృష్టి పోరునంతవరకు ఈ మంచు ఒక లోయలో నిండుగా కన్పించుచుండెను. రెండు ప్రక్కలను పెట్టు పర్వతములు కలవు. ఈ చిన్న నది కొంత కుడిదిక్కుగా పోయి అప్పుడే ప్రత్యక్షమయిన కాళిగంగాలో పడు చుండెను. ఈ కాళిగంగా మేము ఎక్కిన పర్వతమును కుడివైపున చాలదూర ముగ ప్రదక్షిణము చేసి మరల మా దారికి చేరుకొనుచుండెను. దీని ఫొటోలు కొన్ని తీసికొంటిమి.

ఈ ప్రకృతిమయ మగు వూవనములో ముందుకు రెండు కిలోమీటర్లు సాగగా ప్రక్కనే ఒక పురాతన శివాలయము దానిముందు గంటలు ఆలయములో నొక శివలింగము నుండెను. మేము వాటిని దర్శించుకొని మరల త్రోవకు రాగా అచటనుండి మెట్లును మరియు దిగుడుదారి యున్నది. ఎదురుగా ఒక గ్రామము. గ్రామము ప్రక్కనుండే చాల దూరము వరకు మెలికలు తిరుగుచు కాళిగంగా నదికి రెండు వైపుల పర్వతశ్రేణులు. ఆపైన మంచు శిఖరములు గల ఈ అత్యంత రమణీయ దృశ్యమును మా కెమే రాలో బంధించకుండ ఉండగలమా? కొన్ని మెట్లు దిగినతదుపరి మరొకలోయ దాటితిమి. తదుపరి మామూలు దారిలో దిగుట పాదములు జారుట రాత్రి వర్షము కారణముగా మరింత ఎక్కువయ్యెను. ప్రక్కన గల రాళ్ళకు బూట్లనంటిన బురదను రాచుచు చేతికర్రను అవసరానికి మించి ఉపయోగించుచు దాదాపు రెండు కిలోమీటర్లు అతినెమ్మదిగా ప్రయాణము చేసితిమి. పిదప 12 గంటలకు "గార్బ్యాంగ్" "లేక" "డార్ఫ్యాంగ్" గ్రామము చేరితిమి. అచటనే ముందు వెళ్ళిన వారు టీలు త్రాగుచు హోటలులో కూర్చుండిరి. గ్రామ వీధులన్నియు బురదమయముగ నున్నవి.

ఈ "గార్బ్యాంగ్" గ్రామము ఒక పర్వతమును ఆనుకొని యున్నది. దీనిని "పాతుకుపోతున్న" గ్రామమని అంటారు. 50 సంవత్సరముల పూర్వము దాదాపు 2000 జనాభాకలిగిన ఈ గ్రామము నేడు 500 జనాభా మాత్రమే కలిగియున్నది. ఇచట ప్రాథమిక ఆరోగ్య కేంద్రము మాధ్యమిక పాఠశాల పోష్టాఫీసు మున్నగునవి యున్నవి. ఇచట కర్రతో చేయబడిన రెండు మూడు అంతస్తుల భవనము లున్నవి. క్రింద భాగము పశువులకు పైభాగము మనుష్యులకు

నివాసముగా ఉపయోగింతురు. ఏనిలో కొన్ని భవనములు భూమిలోనికి పాతు కొని పోయి యుండుటయు కన్పించినవి. ఇచటిమట్టి పసుపువర్ణము కలిగి యున్నది. ఒంకమన్నువలె జారుచున్నది. పూర్వము మన దేశపు చివరి గ్రామము ఇదే. పూర్వ మిది యొక వ్యాపార కేంద్రము. టిబెట్టు దేశీయులు నేపాలీయులు మనదేశీయులు ఇచట పెద్ద ఎత్తున వర్తకముచేయుచుండిరి. ఉప్పు ఉన్ని తిను బండారములు మున్నగు వాని క్రయవిక్రయములు హెచ్చుగా జరుగుచుండెను.

మామిత్రులు కొందరు ముందుకు బయలు దేరిరి. నేను గుర్రముపై పయనించువారు టీ త్రాగిన తరువాత కొంత సేపు విశ్రమించితిమి. తదుపరి అందరము బయలుదేరితిమి. త్రోవ జారుడుగాను జిగురుగానున్నందున గుర్రములవారు కూడ నడచుచుండిరి. నేను కొంత ముందుగా నడచుచుంటిని. నాఆలోచన ఎదుటి ప్రకృతి దృశ్యములపై నుండెను. మాకు కుడివైపున ఒక చిన్న రేకుల గోదాము భూమిలో సగము వరకు పాతుకొనిపోయి ఒక ప్రక్క సగమువరకు మట్టి దిబ్బతో కన్పించెను. ఇచట ఎల్లప్పుడు పై నుండి మట్టి వర్షపునీటితో జారుచుండుటచే ఇట్లు జరుగుచుండెను. దానికి క్రిందనే కాళిగంగా చాలవెడల్పుగా ప్రవహించుచూ మా దారికి ఎదురువచ్చుచున్నది. నేను కొంత ముందుకు దిగుచుంటిని. మెట్లు లేవు. కాలినడకతో మట్టిపైనే దారి. నా ధ్యాస ఎదుటి దృశ్యములపై నుండుటచే కుడికాలు జారినది. సద్దుకొనబోగా చేతి కర్ర రెండు కాళ్ళ మధ్యన తట్టినది. వెల్లకిలా పడిపోయినాను. అదృష్ట వశాత్తు ఎటువంటి గాయములు కాలేదు. బ్యాట్మెంటన్ ఆట వలన లోగా నాకు వుండి తగ్గి పోయిన జబ్బ నొప్పి మరల అధికమాయెను. వెంటనే లేచితిని. నా బట్టలన్నియు బురదమయమైనవి. వెనుకవారు చూచిరేమో యని అనుమానించి ఒడలు దులుపుకొని ముందునకు నడచితిని. అట్లు ఒక కిలోమీటరు దూరము పోగా కుడినుండి ఒక పెద్దనది వచ్చి కాళిగంగాలో కలియుచున్నది. ఈ నది ఎదురుగా చాలఎత్తుపై కనుపించు నేపాలు పర్వత మంచు శిఖరములు "టింకర్పాస్" నుండి వచ్చుచున్నది. ఈ సంగమము వద్ద ఒక కొయ్యవంతెన కలదు. ఈ వంతెనకు ఆవల నేపాలుగ్రామములు ఒక ధ్యానమందిరము ఉన్నవి. కాలాతీతమగుటచే మేము ఈ మందిరమును దర్శించుకొనలేదు. ఈ వంతెనవద్ద ఎల్లప్పుడూ కావలాభటుడు యుండును. నేపాలీయులు అనుమతి పొంది మన భూ భాగమునకు వచ్చెదరు.

మా ప్రయాణము దాదాపుగ కాళిగంగా ఒడ్డుపైనుండే సాగుచుండెను. ఒకొక్కచోట ఎడమవైపున గల పర్వతము మెట్లక్రిందివరకు కాళిగంగా ప్రవాహము చొచ్చుకొని వచ్చుటచే చెక్కవంతెనలు దాటితిమి. మరల కొంత దూరము ఎక్కుచు దిగుచు ఆయాసపడుచు మధ్యమధ్యన ఆగుచు దృశ్యములు చూచుచు ప్రయాణము సాగించితిమి. ఎడమవైపునుండి పర్వతములపైనుండి కూలిన మట్టి కుప్పలు కుప్పలుగా ఒకచోట నదిలోపలి వరకును పడియుండెను. ఇచట మా దారివెంటగల హిమాలయ పర్వతములను పర్వతములుగా పిలువక మట్టిదిబ్బలుగా పిలిచిన సరిపోవును. మరియు కాళిగంగా యొక్క మురికి నలుపునకుకూడ నిదే కారణమైనది. ఇట్లు చిన్న చిన్న నదులను దాటుచు మరికొంత ముందుకు సాగితిమి. వెనుక వచ్చుచున్న కులకర్ణిగారు ఒకచోట జారిపడిరి. ఆ తరువాత మరికొంత దూరము పోగా అగర్వాలుగారు కాలు జారి పడిరి. వారి బట్టలు కూడ బురదమయమయ్యెను. ఎవరికిని దెబ్బలు తగులకపోవుట అదృష్టవిశేషమే!

ఇట్లు 6 కిలోమీటర్లు నడచు సరికి మధ్యాహ్నము 2½గంట లయ్యెను. శరీరములో సత్తువ నశించెను. ఇంక ఏ మాత్రము ముందుకు నడువలేకపోయితిమి. ఒకచోట సెలయేటి ఒడ్డున విశ్రమించి ఫలహారములు భుజించితిమి. మరల లేచి నెమ్మదిగా నడక సాగించితిమి. ఎదురుగా మా విశ్రాంతి భవనము కన్పించెను. కాళిగంగా కుడివైపుకు తిరిగెను. చాల విశాలముగ నుండెను. కాని నీరు తక్కువగా నుండెను. మా ఎదురుగ బాట వెంబడే మరొక నది "కుట్టి"యను పేరు గలది ఉన్నది. ఇందు నీటి ప్రవాహము చాల హెచ్చుగా నున్నది. ఈ సంగమమునకు కొంత ముందుగా ఒక పెద్ద చెక్క వంతెనయున్నది. కాని ఇది ఒకప్రక్కన గల కర్ర విరిగియుండుటచే అచట దాటవీలు పడలేదు. ఆపైన దూరానగల ఒక గ్రామము "గుంజి" కాన్పించెను. ఈ వంతెనను దాటితే అర కిలోమీటరులోనున్న మా బస ఈ చుట్టు తిరుగుట వలన ఇంకను మూడు కిలోమీటర్లు నడువవలసియుండెను. ఈ వంతెనను చూచిన మాకు గోరు చుట్టుపై రోకలిపోటు అన్నట్లు ప్రాణాలు పైపైకి లేచి పోయినవి. ఈ రోజు 18 కిలోమీటర్ల ప్రయాణంలో ఇంతవరకు నడచినది ఒక యెత్తు-ఈ మూడు కిలోమీటర్లు సాగుట మరొక ఎత్తుగా తోచినది. అందుకు కారణము

మా విపరీతమైన బడలికయే. ఇట్లే చాల నెమ్మదిగ ఒక గంటవరకు 'గుంజి' గ్రామము బయటగల పెద్ద వంతెనచే క్రిందగల 'కుట్టి' నదిని దాటితిమి. ఇచట గ్రామము అర కిలోమీటరు దూరమున్ననూ చాల పైకెక్కుట యుండుటచే కాళ్ళు లాగుచుండెను. ఎట్లో మొత్తానికి గ్రామములో చేరి చిన్న సన్నని వీధిగుండా గ్రామము బయటపడి నెమ్మదిగా నాలుగు గంటల వరకు మిడిల్ స్కూలును దాటి మా క్యాంపునకు చేరితిమి. ముందు బురదబట్టలు మార్చుకొని కాళ్ళూ చేతులు కడుగుకొని శ్రీమతి రశ్మి వడ్డించగా భోజనము చేసి విశ్రమించితిమి.

ఆ తరువాత సాయంత్రము డాక్టరు పరీక్ష ముగించిన తదుపరి కొందరు ఒక కిలోమీటరులో గల వ్యాస మందిరమునకు పోయిరి. కాని నేను నడువలేక పోలేక పోయితిని. మనదేశపు చివరి పోష్టుగల గ్రామము ఇదేనని చెప్పినందున నేనునూ మరికొందరు మా మా గ్రామాలకు ఉత్తరములు వ్రాసితిమి. ఆ తరువాత రాత్రి భోజనములు చేసి కొంతసేపు చర్చలు భజనలు జరిపి లేపనము కాళ్ళకు రాచుకొని కొంతసేపు విశ్రమించితిమి. *

* ఈ లేపనములు చలిచే పగుళ్లనుండి కాపాడుకొనుటకు ప్రతిరోజును రాత్రుళ్లు కాళ్లు చేతులు ముఖము మున్నగు బహిః ప్రదేశములకు రాచికొనుచుంటిమి. ఈ సందర్భమున మనుచరిత్రలో ప్రవరాఖ్యునకు సిద్ధుడు నొసగిన లేపనము జ్ఞప్తికి వచ్చినది. ఈ లేపనమునకు మేము ఉపయోగించు లేపనమునకు సారూప్యము లేకున్నను అలాంటి సిద్ధు డిచ్చిన లేపనమైనచో యెంత బాగుండెడిదో యని తోచెను. *

మ॥ పరమంబైన రహస్య మౌ నయిన డాపన్
జెప్పెదన్ భూమిని-
ర్జరవంశోత్తమ! పాదలేపమను పేరన్ గల్గు
దివ్యౌషధం-
పు రసం బీశ్వరసత్కృపన్ గలిగె ద-
ద్భూరిప్రభావంబునన్

జరయింటున్ బవమాన మానస తిర-
స్కారిత్వరాఉహాంతృలిన్.

తా॥ దైవానుగ్రహమువలన నాకు ఒక పాదలేపనము లభించినది. ఇది మిక్కిలి గొప్పమైనది. ఈ ఓషధీరసము అరికాళ్లకు రాచికొనినచో వాయువేగ మనోవేగముకంటె శీఘ్రముగా మనము తలంచిన చోటికి చేరగలము. ఇలాంటి మహిమగల లేపనము ప్రవరాఖ్యుడు బొందెను.

*మేము పైకి వెడలినకొద్ది చలి అధికముగా నగుటచే మాలోని పెద్దలకు శ్రీమతి రశ్మి యేదోతైలము రాత్రి పడుకొనగానే మా యొక్క ఛాతికి వీపుకు ప్రతిరోజు బుద్ధి క్యాంపునుండియే రాయుచుండెడిది. ఆమె మాపై యెంతో గౌరవభావముతోను మేము అనారోగ్యము చెందకుండా నుండుటకై ఈ విధముగా తైలము తక్లాకోట్ చేరు వరకు ప్రతిరోజు రాయుచుండెడివి. సపర్యలు సలుపుచుండెడిది.

చాల చలిగా నుండుటచే ఊలు బట్టలు వేసికొని పడుకొంటిమి. ఈ 'గుంజి' గ్రామము 'కుట్టి' నది ఒడ్డున నున్నది. చుట్టును పర్వతములు. మా క్యాంపు ఉన్న వైపు విశాలమైదానమున్నది. ఇది 3,950 మీటర్లు సముద్ర మట్టమునకు ఎత్తులో నున్నందున చలి ఎక్కువగా నుండెను. ఇంత ఎత్తున నున్నట్లు మనము ఈ ప్రదేశమును చూచి ఊహించలేము. ఇచట ఆర్మీకి వైర్లెస్ మరియు సిగ్నల్సు పోస్టాఫీసు వున్నవి. మా క్యాంపునకు ఎదురుగ పైన చెప్పిన వ్యాస మందిరమునకు కొంత దగ్గరలో ఒక పెద్ద టిన్ను రేకులతో కట్టబడిన గోదాము ఉన్నది. దానికి 100 గజముల వెనుక వంటకొ సామానులకు ఉపయోగించు మరొక పెద్ద షెడ్డు యున్నది. ఈ రెండి మధ్య నడుచుదారి కూడ రేకులతో కప్పినారు. చలికాలములో మొత్తము మంచుచే నిండు కారణమున అది మన మిలిటరీ వారికై చేయబడెను.*

శ్లో. సరసిజనిలయే సరోజహస్తే
ధవళతమాంశుక గంధమాల్య శోభే!

11 భయలెక్ టాప్ద్వారా సంజి

భగవతి హరివల్లభే మనోజ్ఞే
త్రిభువన భూతికరి ప్రసీద మహ్యం!

వందే పద్మకరాం ప్రసన్న వదనాం
సౌభాగ్యదాం భాగ్యదాం।
హస్తాభ్యా మభయప్రదాం మణిగణై-
ర్నానావిధై ర్భూషితామ్।
భక్తాభీష్టవరప్రదాం హరిహర-
బ్రహ్మాదిభి స్సేవితామ్।
పార్శ్వే పంకజ శంఖ పద్మనిధిభి-
ర్యుక్తాం సదా శక్తిభిః.
లక్ష్మీం క్షీరసముద్ర రాజ తనయాం
శ్రీరంగ ధామేశ్వరీం।
దాసీభూత సమస్త దేవ వనితాం
లోకైక దీపాంకురామ్।
శ్రీమన్మంద కటాక్ష లబ్ధవిభవ-
బ్రహ్మేంద్ర గంగాధరాం।
త్వాం త్రైలోక్య కుటుంబినీం సరసిజాం
వందే ముకుంద ప్రియామ్।
(ఇతి లక్ష్మీస్తుతిః)

పన్నెండవ అధ్యాయం

కాళిమాత దర్శనార్థము

శ్లో॥ ఉద్యద్భాను సహస్రకోటి సదృశాం
కేయూర హారోజ్జ్వలాం
బింబోష్ఠీం స్మితదంతపంక్తి రుచిరాం
పీతాంబరాలంకృతాం
విష్ణుబ్రహ్మ సురేంద్ర సేవితపదాం
తత్త్వస్వరూపాం శివాం
మీనాక్షీం ప్రణతోఽస్మి సంతత
మహం కారుణ్యవారాంనిధిమ్.

మ॥ సురరాజార్చిత పాదపద్మయుగళే సూరీజనానందిని।
శరదిందు ప్రతిమానసుందరముఖీ చంచత్కురంగేక్షణీ।
పరదైత్యేంద్రభయంకరీ శివకరీ బ్రహ్మాండభాండోదరీ।
దురిత వ్రాతలసన్మతంగజహరీ దుర్గా జగత్పావనీ.

* **కాళిమాత దర్శనార్థము** :- ది. 27-7-1983వ రోజు చలి అధికముగా నుండెను. అయినను కార్యక్రమానుసారము ఉదయము ఉపాహారములను ముగించుకొని 7 గంటలకు బయలుదేరితిమి. ఒక కిలోమీటరు వెళ్ళి మాదారికి 50 గజముల దూరములోగల వ్యాసమందిరమునకు వెళ్ళి మందిరములోని గంటలుకొట్టి దేవునికి నమస్కరించి ముందునకు సాగితిమి. ఆలయములోనికి పోవలయునన్న కొంత పైకి ఎక్కవలసియుండెను. మాబృందము ముందు బడిపోవుటచే (కొందరు నిన్ననే దర్శించినారు గావున వారు మందిరమునకు రాకుండ ముందు వెళ్ళినారు కనుక) నేనొక్కడనే మిగిలితిని. ఈ మందిరమునకు చాల ఎత్తున పర్వతాగ్రముపై మరొక చిన్న వ్యాస మందిరము

కాన్పించెను. కాని అచటికి మార్గము సరిగా లేనట్లును దుష్కరముగాను తోచెను.

నేను కొంత దూరము పోగా కాళీగంగా మరల మా త్రోవ వెంటనే సాగుచుండెను. ఒక్కొక్కసారి మెట్లు ఎక్కుచు దిగుచు దారివెంట మా నడక సాగుచుండెను. ప్రక్కనే నేపాలు పర్వతపంక్తులు ఎడమవైపు ఎత్తైన భారత దేశ పర్వతములు కలవు. ఆ రెండు పర్వతశ్రేణులపైన పెద్దపెద్ద వృక్షములు త్రోవవెంట కాన్పించుచు మనోరంజకముగా నుండెను. ఆ ప్రకృతి దృశ్యము లను ఆనందముతో తిలకించుచు ముందునకు ప్రయాణము సాగించితిమి.

నేటి ప్రయాణములో ఎక్కువగా ఎక్కుట లేని కారణంగా ప్రయాణము ఎక్కువ కష్టముగా లేదు. ఇంకను కొంతదూరము పోగా ఒక చోట మరొకనది నేపాల్ పర్వతములనుండి వచ్చి కాళీగంగలో కలియుచు కన్పించెను. ఆ నదిపై కొంతదూరములో ఒక ప్రాచీన దేవి ఆలయము కన్పించెను. దానికి కొంత ముందుగా ఒక వంతెన శిథిలావస్థలో కన్పించెను. మేము మా దారివెంట నడచుచునే ఆ దేవికి నమస్కరించి ముందుకు సునాయాసముగ ప్రయాణము సాగించితిమి. నదికి రెండు ప్రక్కలలో చాల ఎత్తయిన పర్వతములు పర్వతాగ్రములపై వెండి పూతపూసిన మంచు శిఖరములు వృక్షముల పచ్చదనముతో ప్రవాహముయొక్క గలగలలు పక్షుల కిలకిలలు గుర్రపుడెక్కల పటపటలు కాలిబూట్ల టకటక శబ్దము లతో మా ప్రయాణము ఆహ్లాదముగా సాగుచుండెను. ఎవరును ఏమియు మాట్లాడక నిశ్శబ్దముగా ప్రకృతిని తిలకించుచు సాగితిమి.

దాదాపు 11 గంటల సమయమున మాకు ఒక 'కాళికాదేవి' ఆలయము ప్రక్కన శివాలయము ఆ ఆలయముల వెనుక ఎత్తయిన పర్వతము దానికి కొంత దూరములో రేకులతో కప్పిన పెద్దపెద్ద గోదాములు కన్పించెను. ఇంకను కొంత దూరము పోయి ఒక చెక్క వంతెన పై నదిని దాటి తిన్నగా ఆలయము వద్దకు పోయి కాళీమాత విగ్రహమును శివలింగమును దర్శించితిమి. ఆ ఆలయములముందు ఒక వెడల్పయిన "హౌజు" (అనగా- నీరు నిలువయుంచుటకు కట్టిన కొలను) యున్నది. వెనుక పర్వతములోనుండి

నీరువచ్చి కాళీ ఆలయము గర్భగుడి క్రిందుగా ప్రాకుచు ముందుగల హౌజులో పడుచు చిన్న ప్రవాహముగా ప్రక్కనగల నదిలో కలియుచుండెను. ఈ కాళీమాత ఆలయమునుండి వచ్చుటచే దీనిని "కాళీగంగా" నదియని పిలచుచున్నారు. మరియు దీని ప్రక్కనగల రేకుల గోదాము మన సరిహద్దు రక్షక పటాలము వారి వసతులు. (ITBP) (INDO-TIBETAN BOARDER POLICE. నేపాల్ భూభాగము ఈ మందిరముతో అంతమగును. ఇకపై మా ప్రయాణములో నేపాల్ భూభాగము కన్పించదు.

మేము ఆ గోదాములను దాటి రెండు ఫర్లాంగులు పైకి వెళ్ళగా అచట నాలుగైదు గుడారములు ఒక చిన్న వంటగృహము కనుపించెను. మాలోని వారు కొంద రప్పుడికే వానిలో ప్రవేశించిరి. నేను చిట్టచివరి గుడారము ఖాళీగా యుండగా అందులో చేరితిని. ఆ గుడారము అంతకుముందే కురిసిన వర్షము నీరు లోనికి పోవుటవలన నేలయంతయు తడిగా యుండెను. ఆతడి భూమిపై రబ్బరు చాపలు పరచి నేను షణ్ముగసుందరము అగర్‌వాల్ రంగాచారి కొంతసేపు విశ్రమించితిమి. నేడు 10 కి.మీ. ప్రయాణము సాగించినను ఎక్కువ శ్రమగల దారి కానందున ఎక్కువ అలసట చెందలేదు.

ఆ తరువాత నేను నా సంచిలోనుంచిన బిళ్వపత్రి అభిషేకపుస్తకము పూజాద్రవ్యములను బయటకు తీసి డా॥ గొడ్బోలే మరియు ఇతర మిత్రులంతో కలిసి మరల ఆలయములకు వెళ్ళి శివాలయములో చల్లని మంచునీటితో శివునికి భక్తిశ్రద్ధలతో రుద్రాభిషేకము చేసి కాళికాదేవికి నమస్కరించి అందరకు తీర్థప్రసాదములు ఇచ్చితిమి. ఆ సమయములో ఆ ఆలయ పూజారి (బ్రాహ్మణ జవాను) బహుశః భోజనమునకై వెళ్ళియుండవచ్చును. ఈ సందర్భమున కాళికాదేవి భువనేశ్వరీ రూపమును గూర్చి దేవీ భాగవతములోని విషయములను పొందు పరచనైనది.*

ఆదిశక్తి భువనేశ్వరి రూపము. (త్రిమూర్తుల ఆవిర్భావము)

ఏషా భగవతీ దేవీ సర్వేషాం కారణం హి నః।
మహావిద్యా మహామాయా పూర్ణా ప్రకృతి రవ్యయా.

సర్జ్ఞేయాఽల్పధియాం దేవీ యోగగమ్యా మహాశయా।
ఇచ్ఛా పరాత్మనః కామం నిత్యాఽనిత్యస్వరూపిణీ॥
మరారాధ్యాఽల్ప భాగ్యైశ్చ దేవీ విశ్వేశ్వరీ శివా।
వేదగర్భా విశాలాక్షీ సర్వేషా మాది రీశ్వరీ॥
ఏషా సంహృత్య సకలం విశ్వం క్రీడతి సంక్షయే।
లింగాని సర్వజీవానాం స్వశరీరే నివేశ్య చ॥
సర్వబీజమయీ హ్యేషా రాజతే సాంప్రతం సురా ।
విభూతయ స్థ్సితాః పార్శ్వే పశ్యతాం కోటిశః క్రమాత్॥

★ ఈ జగజ్జనని రూపము లెక్కించుచు మించిన బ్రహ్మ విష్ణు రుద్రులు ఇంద్ర యమ వరుణ కుబేరాదులు యీ మణి ద్వీప వాసినిని పరివేష్టించి యున్నారు. అతి దుర్లభమగు నీమె దర్శనము తపస్సంపన్నులు పరిపక్వపుణ్యా పురుషులు మాత్రమే చేయగల్గుదురు. ఈమెయే మూలప్రకృతి. బ్రహ్మాండముల సృజించి యామె ద్రష్టగా నిలబడినది. "సర్వమాయా సర్వేశ్వరీ శివా" యని పిలువబడునీమెముందు త్రిమూర్తులు దేవతలు నిలువజాలరు. ఈ మహా మాయా స్వరూపిణి ప్రళయమందున క్షీరసాగరమున వటపత్ర శాయినియై బాలభావమున (నిర్గుణ) నుండును. గంభీరమైన సింహాసనమున నా భువనేశ్వరి నాసీనయైయుండ రక్తాంబరధారిణులు నీలాంబరధారులు పీతవసనులు చిత్ర మాల్య విభూషణాలంకృతసఖులు కనుసన్నలనే యుండి యాదేవి యాజ్ఞల శిరసావహించుచు ఉండెదరు. ఆ మహామాయా స్వరూపిణి ప్రదర్శించు నింద్ర జాలమునకు ముగ్ధులగుదురనుటకు సందియములేదు. ఆమెయందు నఖ దర్పణమున బ్రహ్మాండమంతయు నిలచియుండును. స్థావర జంగమాత్మక మగు ననేకకోటి బ్రహ్మాండములు కోటానుకోట్ల మూర్తిత్రయములు ఇంద్రాది అష్టదిక్పాలక గణములు దేవ బ్రహ్మర్షిగణములు దేవ గంధర్వ యక్ష రాక్షస పన్నగ కిన్నర కింపురుషాదులు కైలాస సత్య వైకుంఠలోకములు ఆమె అర్ధచంద్ర బింబమున గాంచనగును. ఆ సర్వేశ్వరియే లోకేశ్వరి ప్రకృతి స్వరూపిణి కల్యాణ కల్పతరువు సచ్చిదానంద స్వరూపిణి జగద్యోని సృష్టి స్థితి సంహార తిరోధాని విద్యాజగత్ప్రన కధిష్ఠాన రూపిణి నిర్వికార

చైతన్య మాత్రాశ్రిత హృల్లేఖా స్వరూపిణి ప్రత్యగాత్మ మూర్తిత్రయాతీతు రాలు సృష్ట్యంతరాత్మరాలు లోకాతీతురాలు కార్యకారణమూర్తి నిర్గుణ నిరంజన నిర్వికారిణి విశ్వామృత స్వరూపిణి బ్రహ్మాదులకు సృష్టి స్థితి లయముల శక్తి ప్రదాత. ప్రభాకర ప్రకాశదాత. సర్వేశ్వరి.

ఇదేకాక విద్యావంతులకు బుద్ధి శక్తివంతులకు శక్తి లోకమున కీర్తి కాంతి శోభ తుష్టి పుష్టి సర్వమూ ఆమె యంశమే. సకల వేదసారమగు గాయత్రియు మరియు ముక్తిప్రదాయినియు యామెయే. పంచభూతములు శబ్ద స్పర్శ రూపరస గంధములెల్లయు పాంచభౌతికములు మున్నగు సృజనా శక్తి నవాక్షరీ మంత్రసృష్టి ఈమెయే. ఈమె ఇచ్ఛామాత్రముననే అనంతకోటి బ్రహ్మాండ భాండముల సృజన జరుగుచున్నది. ఆమె సర్వ స్వతంత్రురాలు. మిగతా వారందరూ కీలుబొమ్మలై ఆమెయాజ్ఞ శిరోధార్యముగా నాచరించు వారు. ఆమె క్రీగంటి చూపుచే కోటి బ్రహ్మాండములు ప్రకటములయ్యు మరు క్షణమున కోటియుగముల కాలచక్రము తిరిగిపోయి రెప్పపాటున సర్వమూ లయమగుచుండును.

"ఉన్మేష నిమిషోత్పన్న విపన్న భువనావళిః"

అట్లే ఆమెకు స్త్రీపురుష భేదములేదు. ద్వైతాద్వైత భావన రహితము. సూక్ష్మాతిసూక్ష్మ వివేచనగల్గి దర్పణమున ముఖమొక్కటియైన ఎన్నో ప్రతి బింబముల వలె చైతన్యమొకటియై మాయాకార్యాంతః కరణరూపము లనే కములు దృశ్యాదృశ్య భేదములు ఆమెయందే కల్పితములు. ప్రళయకాల మందు సర్వమూ ఆమెయందే లయించును.

"ఏకమే వాద్వితీయం బ్రహ్మ - నేహ నానాఽస్తి కించన" అనునది పరమ సత్యము. అట్లే :★

"అహం బుద్ధి రహం శ్రీశ్చ ధృతిః కీర్తిః స్మృతి స్తథా!
శ్రద్ధా మేధా దయా లజ్జా క్షుధా తృష్ణా తథా క్షమా.
కాంతి శ్శాంతిః పిపాసా చ నిద్రా తంద్రా జరా ఽజరా!
విద్యాఽవిద్యా స్పృహా వాంఛా శక్తి శ్చా శక్తి రేవ చ॥

వసా మజ్జా చ త్వ క్చాహం వృష్టి ర్వా గన్మృతా బుతా
వరా మధ్యా చ వశ్యంతీ నద్యోఽహం వివిధాశ్చ యాః॥
కిం నాహం వశ్య సంసారే మద్వియుక్తం కి మస్తి హి!
సర్వ మే వాహ మిత్యేవం నిశ్చయం విద్ధి వద్మజ॥
నూనం సర్వేషు దేవేషు నానానామధరా హ్యహం!
భవామి శక్తిరూపేణ కరోమి చ పరాక్రమమ్॥
గౌరీ బ్రాహ్మీ తథా రౌద్రీ వారాహీ వైష్ణవీ శివా!
వారుణీ చాథ కౌబేరీ నారసింహీ చ వాసవీ॥
ఉత్పన్నేషు సమస్తేషు కార్యేషు ప్రవిశామి తాన్।
కరోమి సర్వకార్యాణి నిమిత్తం తం విధాయ వై॥

శ్రీ దేవీభాగవతము

★ఈ మహాశక్తి బ్రహ్మకు సురూపి రజోగుణాత్మిక చాసుహాసిని యగు సరస్వతి నొసంగి సతిగా స్వీకరించుమని నుడివెను. భాగవతమున పోతనా మాత్యులు శారదను ఈ విధముగా శ్లాఘించిరి.★

ఉ. అంబ నవాంబుజోజ్జ్వలకరాంబుజ శారద చంద్ర చంద్రికా-
దంబర చారు మూర్తి ప్రకటస్ఫుట భూషణ రత్నదీపికా-
చుంబిత దిగ్విభాగ శ్రుతి సూక్త వివిక్త నిజప్రభావ భా-
వాంబరవీధి విశ్రుత విహారిణి నన్ గృప జూడు భారతీ.

★ మరియు సత్యలోకమునకేగి చతుర్విధ సృష్టి చేయమని కాలానుగుణమున ఆయా జీవుల కాయా ఫలముల జన్మనిచ్చుచు సృష్టికార్యమును జరుప నాదేశించి అందుకు తగిన శక్తి యుక్తుల సమకూర్చి హరి హరాదులకు బ్రహ్మకును భేదము అధికారములో మాత్రమే గాని గౌరవ మర్యాదలలో లేదని సెలవిచ్చి "నవాక్షరీ" మంత్రము నుపదేశించి సదా సృష్టి కర్తగా యుండుమని ఆదేశించెను.

అట్లే ఆ శక్తి హరిని గాంచి ఒక మనోహరిణి నొసంగి ఈమెయే లక్ష్మి యని హరివక్షః స్థలమున స్థానమిచ్చి ఏలుకొమ్మనెను. ఆ లక్ష్మీ దేవిని పోతనా మాత్యు లీవిధముగా స్తుతించిరి.

మ. హరికిం బట్టపుదేవి పున్నెముల ప్రో వర్థంపు బెన్నిక్క చం-
దురుతోఁబుట్టువు భారతీ గిరిసుతల్ దోనాడు పూఁబోఁడి దా-
మరలం దుండెడి ముద్దరాలు జగముల్ మన్నించు నిల్లాలు భా
సురతన్ లేములు వాపు తల్లి సిరి యిచ్చున్ నిత్యకళ్యాణముల్.

పాలనా దక్షుడవుగా నుండుమని లక్ష్మీనారాయణ యోగమున అపజయ ముండదని అభయమిచ్చి యామాత హరిహర భేదము లేదని వాక్రుచ్చి వైకుంఠమున నివాసముండుమని యాదేశించెను.

ఆ తరువాత ఆదివ్య శక్తి శంకరుని గాంచి సమరూప సమన్విత యగు భవాని నొసంగి ఏలుకోమనెను. అట్లే దుర్గామాతను కూడా వారు ఈ విధముగా స్మరించిరి.

ఉ. అమ్మల గన్న యమ్మ ముగురమ్మల మూలపుటమ్మ చాల బె
ద్దమ్మ సురారులమ్మ కడు పారడి బుచ్చిన యమ్మ తన్నులో
నమ్మిన వేల్పుటమ్మల మనమ్ముల నుండెడియమ్మ దుర్గ మా
యమ్మ కృపాబ్ధి యిచ్చుత మహత్త్వకవిత్వపటుత్వసంపదల్.

సృష్టి సంహారము గావించుచుండుమని కైలాస మావాసముగ నేర్పరచు కొనుమని యాదేశించెను. ఇట్లు ఆ దేవి ముప్వురికి మూలము తానేయై తద్గుణము లనే ప్రసాదించు చుంటినని సమభావమున ముప్వురును వర్తించుచు సృజన పాలన సంహారముల నల్పుమని యాదేశించెను.

యో హరి స్స శివ స్సాక్షా ద్య శ్శివః స స్వయం హరిః।
ఏతయో ర్భేద మాతిష్ఠ న్నరకాయ భవే న్నరః॥
తథైవ బ్రహిణో జ్ఞేయో నాత్ర కార్యా విచారణా॥

★ ఇదియే కాక సూర్యచంద్రులు ఇంద్రుడు అశ్వినులు వసువులు కుబేర యమ వరుణ వాయువహ్నులు వినాయక కుమారులు మున్నగు సర్వదేవతలు "శక్తి" యంశసంభూతులై సృష్టి కార్యములలో పాల్గొనుచున్నారు. జగత్తున కా పరాశక్తియే కారణభూతురాలు. మహాలక్ష్మి మహాసరస్వతి మహాకాళీ రూపముల విరాజిల్లుచున్న దామెయే. ★

ఈశ్వరీ సర్వభూతానాం సర్వకారణకారణం।
సర్వతామార్థదా శాంతా సుఖసేవాదయాఽన్వితా॥

★ అందుకనే ఏ మహాశక్తినామముచ్చరించినంత మాత్రమున వాంఛితార్థము లీడేరునో త్రిమూర్తి యుక్త ముక్కోటి దేవతలచే నారాధింపబడునో మోక్షకాములు ఏపాదపంకజముల నారాధించి ఫలమొందిరో నామముచ్చరించినంత మాత్రమున దుర్లభమైన యభీష్టము లీడేరునో పరభావనాశక్తిచే మునీశ్వరులకు ప్రత్యక్ష కరతలా మలకమై యొప్పారునో ఏశక్తి త్రిగుణాత్మకమై వెలుగొందునో ఆ పరాశక్తియే సర్వజగత్తుకు సదాసేవ్యురాలు - ఆమెయే భువనేశ్వరి మాత పరాశక్తి ఈశ్వరి ఆదిశక్తి మున్నగు నామముల నొప్పారుచున్నది.

హిమాలయ ప్రాంతపు నేపాల్ భూటాన్ సిక్కిం హిమాచల కాశ్మీర అస్సాం మేఘాలయ త్రిపుర బెంగాల్ మున్నగు రాష్ట్రములలో ఈ దేవి తత్త్వము బహుళముగా ఉపాసింప బడుచున్నది. అచటి బౌద్ధులు నేటికి కూడ వారి వారి భాషలలో దాదాపు మన సంప్రదాయమునే అనుసరించు చున్నట్లుగా తెలియుచున్నది.

ఆంధ్ర ప్రాంతములలోని శిష్టకుటుంబములలో దేవీ నవరాత్రి ఆచరణ ప్రచురితమై యున్నది. దుర్గాష్టమి విజయ దశమి సందర్భములలో ఇలాంటి దేవి ఆరాధన ఉత్సవములు ఆసేతు హిమాచల పర్యంతము ఏదో ఒక రూపములో అనుసరించబడుట చూడగలము.

టిబెట్ ప్రాంతములో శక్తిని 'తార' రూపములోను శివుని బోధిసత్త్వుని

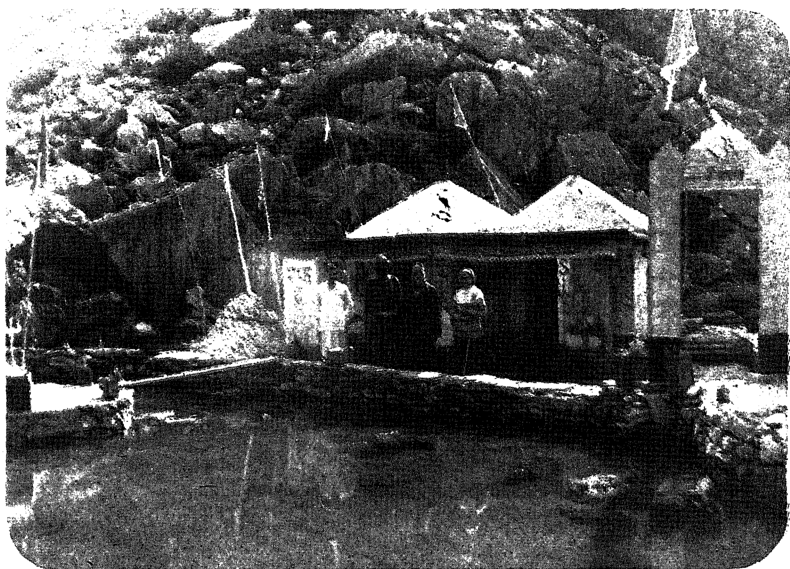
రూపములోను ఆరాధింతురు. అచట కూడ నవరాత్రి ఆరాధన లాంటి ఆచార ములు కొనసాగుచునేయున్నవి. *

తీర్థ ప్రసాదములు స్వీకరించిన తరువాత మేమందరము విడిదికి చేరితిమి. అందరికిని ఆరు బయట భోజనములు యేర్పాటు చేయగా పూర్తిచేసి తిమి. అదే పుల్కా అదే ఆలు కూర అదే పప్పు అదే ఉప్పుకారము లేని చప్పటి భోజనము.

శ్లో. ఆయు స్సత్త్వబలారోగ్య సుఖ ప్రీతి వివర్ధనాః।
రస్యా స్స్నిగ్ధాః స్థిరా హృద్యా ఆహారా స్సాత్త్వికప్రియాః॥
(భగవద్గీత)

*పై శ్లోకానుసారము ఆయుర్వృద్ధికి మనస్సునకు దేహమునకు బలము గలుగజేయు ఆరోగ్యమగు రసవంతపు చమురుగలిగిన కమ్మదనముగలిగిన సత్తువనిచ్చునవి యగు సాత్త్విక భోజనములు ఈ ప్రమాద భరిత ప్రయాణ ములో ప్రతిరోజు అవసరమై యుండెను. కాని పై ఉప్పు కారము లేని రుచి రహిత ఆహారముచే మొగము మొత్తుటే గాక వెంటనే బడలిక కలుగుచుండెను. భోజనానంతరము గుడారములలో చేరి స్లీపింగ్ బ్యాగులలో దూరి విశ్రమించి తిమి.

ఈ కాలాపాని స్థలము ఎత్తు 3600 మీటర్లు. ఇక్కడ విపరీతమైన చలి. ఇచట ITBP వారి పెద్ద క్యాంపు ఉన్నది. ఇక్కడి నుండి "లిపుపాస్" (లిప్ కనుమ) వరకు (20 k. m. No man area) అగుట వలన నిస్సంచార ప్రదేశము. అనుమతి లేనిదే ఇచట నుండి పైకి వెళ్ళుటగాని వచ్చుటగాని వీలు లేదు. సంవత్సరమంతయు కాపలా పటాలమువా రిక్కడనే యుండి 'లిప్ పాస్' వరకు గల మన భూ భాగమును కాపలాకాచుదురు. అక్టోబరు మాసము నుండి ఈ ప్రదేశమంతా మంచుతో నిండిపోవును. నదులన్నియు గడ్డకట్టును. నీరు భూమి ఎచట యున్నదో తెలియదు. ఈ జవానులు నాల్గు మాసముల గ్రాసము ఇతర వస్తువులు గుర్రములపై గాడిదలపై తెచ్చుకొని గుడారములలో నిల్వ చేసికొందురు. ఈ నాల్గు మాసములలో ఎప్పుడైనను బయటికి రావలసి వచ్చిన

కాలాపానీలో కాళిమాత మందిరము క్రింది ఊట.

87

కాలాపాని నభిడాంగ్ మధ్యలో ఛత్రిగలవారు,

రాక్షసతాల్

గౌరీకుండము

యెడల మంచును పగుల గొట్టుకొని బయటికి రావలసి యుండును. ఇక్కడ హెలిప్యాడ్ సౌకర్యము కూడ కలదు. "బరేలి" హెడ్‌క్వార్టరు నుండి కనీసము రెండు మూడు రోజుల కొకసారైనను పై అధికారులు హెలికాప్టరులపై వచ్చి పోవుదురు. మాతో వచ్చిన SPF జవానులు ఇక్కడనే ఆగెదరు. ఇచటి నుండి మమ్ము 'లిప్ ప్యాస్' వరకును ITBP వారే కొనిపోవుదురు. తిరిగి వచ్చునపుడు మూడవ బ్యాచ్ వారిని తీసికొని వత్తురు.

ఈ కాళీ ఆలయము ప్రక్కన నది దాని నానుకొని చాల ఎత్తయిన కొండ కొండపై భాగాన ఒక చిన్న గుహ కన్పించును. పూర్వము వ్యాస మహర్షి ఆ గుహలోనే తపమాచరించినట్లు చెప్పుదురు. అచటికి బోవుట దుస్సాధ్యము. దీనికి 'వ్యాసవ్యాలి' అని యందురు.

సాయంత్రము 5 గంటలకు లేచి తేనీరు సేవించితిమి. మా ప్యాస్‌పోర్టు లన్నియు మా లీడరు గైకొనెను. మాకు డాక్టరు పరీక్షలు జరిపిరి. మాలోని 'ఉపాధ్యాయ' యను బెంగాలీ మిత్రుని ఆరోగ్యస్థితి గత రెండు మూడు రోజుల నుండియు క్షీణించెను. గత క్యాంపులోనే ఆయనను ప్రయాణము మానుకోమని సలహా ఇవ్వబడెను. మందులుకూడ ఇచ్చిరి. దగ్గు, దమ్ము (ఆయాసము) తగ్గ లేదు. ఈ రోజున ఆయనను డాక్టరుగారు బాగుగా పరీక్షించి రేపటి ప్రయాణ మునకు ఆక్షేపించిరి. ఉపాధ్యాయ గారి కోరికపై రేపటి చివరి క్యాంపు వరకు పోవునట్లు పరిస్థితి మెరుగైనచో ముందుకు పోవునట్లు లేనిచో తిరిగి వచ్చునట్లు షరతు పెట్టి ప్రతిమాలగా డాక్టరు గారు సమ్మతించిరి.

ఆ రోజు చీకటి పడకముందే వానచినుకులు ఆరంభమాయెను. మా గుడారములలో రొజటి కంబళ్ళు (లాంతర్లు) ఏమియును లేవు. క్రొవ్వువత్తులు మా టార్చి లైట్లు మాత్రమే వుండెను. మాకు మరల భోజనమును గుడారాల్లోనికే తెచ్చిరి. మేమందరము భుజించితిమి. మాలో కొందరము ఒక గుడారములో జేరి భజనలు చేసి కొంటిమి. తర్వాత చలి బాధ భరించలేక వున్ని బట్టలతో స్లీపింగ్ సంచులలో దూరి పండుకొంటిమి. కాని రాత్రి బాగా చలి వలన విపరీతముగా వీచే గాలి వలన చాల సేపు నిదురరాక వ్యాకులత జెంది ఎట్లో రాత్రి గడపితిమి.

7k,)

చెక్క వంతెనకు కొంత క్రింది భాగమున నది ప్రక్కగా ఒక వేడి నీటి ఊట యున్నట్లు మా పోలీసు వారిద్వారా వింటిమి. దానిని తిరిగి వచ్చునప్పుడు పరీక్షించి చూచితిమి. ఈ రోజు మాకు ప్రతివారికి డాక్టరు గారు ఒక మందు ప్యాకెట్టు ఇచ్చిరి. అందులో ముఖ్యమైన కావలసిన మందులు సుమారు 30 రు. నుండి 40 రుపాయల విలువచేయునవి గలవు. చైనాలో మాకు లభించవనే కారణముతో ఇవి ఉచితముగా ప్రభుత్వము ద్వారా ఇవ్వబడినవి. చాల మంది వద్ద మా వెంటనే ఢిల్లీలో కొన్న మందులు ఉన్నను ఇవి కూడా గైకొంటిమి.*

శ్లో. ముక్తా హారలసత్కిరీట రుచిరాం పూర్ణేందు వక్త్రప్రభాం।
శింజన్నూపుర కింకిణీ మణిధరాం పద్మప్రభాభాసురామ్।
సర్వాభీష్ట ఫల ప్రదాం గిరిసుతాం వాణీరమాసేవితాం।
మీనాక్షీం ప్రణతోఽస్మి సంతత మహం కారుణ్యవారాంనిధిమ్.

పదమూడవ అధ్యాయం

భయంకర లోయ-"నభిడాంగ్"

శ్లో॥ శ్రీవిద్యాం శివవామభాగనిలయాం హ్రీంకారమంత్రోజ్జ్వలాం
శ్రీచక్రాంకితబిన్దుమధ్యవసతిం శ్రీమత్సభానాయికామ్
శ్రీమత్షణ్ముఖవిఘ్నరాజజననీం శ్రీమజ్జగన్మోహినీం
మీనాక్షీం ప్రణతోఽస్మి సంతత మహం కారుణ్యవారాంనిధిమ్ .

ది. 28-7-83న కార్యక్రమములు ముగించుకొని నెమ్మదిగా 8-00 గంటలకు బయలుదేరితిమి. ఆ దినము విపరీతమైన చలి యుండెను. ఒక కిలో మీటరు ముందుకు వెళ్ళగా "గరిప్స" అను చిన్న నదిని చెక్కవంతెన మీదుగా దాటి ముందుకు పోగా "ఇర్కా" యనబడే మరొక పెద్దనది "లిపుపాస్"నుండి వచ్చి కలియు సంగమము కలదు. ★భారతదేశములో ప్రవహించు పుణ్య నదు లన్నిటికి 'స్త్రీ' నామములుండుట గమనార్హము. ఆలోచనాపరులు ఈ నదీ సంగమముల దృష్టియందుంచుకొనియే ఈస్త్రీనామము లిచ్చియుందురేమో. కొన్ని నదులకు పురుష స్త్రీ నామము లిచ్చిన, నవి సంగమించునపుడు, స్త్రీ పురుష సంగమములుగా నభివర్ణించవచ్చునను భీతివలన అన్ని నదులకు స్త్రీ నామము లిచ్చి యుండిరని నిశ్చయముగా తెలియుచున్నది. ఈ నదీ ప్రవాహ జలములకంటె నదీ సంగమజలములకే మన దేశమున అత్యంత పవిత్రత గలదనుటలో సందియము లేదని మన పూర్వీకులు ఉపదేశించిరి. వీనిలో ప్రాముఖ్యత గలవి గంగా యమునా సరస్వతీ సంగమము. ఒకో చోట పెద్దలు నదీనదము లను పదముల ప్రయోగించి స్త్రీ పుం భేదముల వర్ణించి ఆ పొరపాటును సవరించుకొని, ఆసేతు హిమాచలముగల నదులన్నింటికి స్త్రీ లింగ నామకరణములనే చేసిరి. ఉదా: గంగా, యమునా, సరస్వతీ, బ్రహ్మ పుత్ర, సింధు, సరయు, కావేరి, నర్మదా, గోదావరి, క్రిష్ణ, వేణి, తుంగ, భద్ర ఇత్యాది నామములు స్త్రీ నామములని చెప్పగనే యర్థ మగును.

ఈ నదులన్నియు సాగరములో చివరకు సంగమించును. కానినదితోనది సంగమించునపుడు ఆ సంగమము మహా క్షేత్రమగుచున్నది. అందుకే సంగమములగూర్చిన నొక వేద వాక్యమేమన "ఉద్ధరేచ గిరీణాం సంగమేచనదీనాం" అని ఋషులు నుడివిరి. పర్వతపాదము పవిత్రముగను నదీ సంగమము పవిత్రాతి పవిత్రముగను వారే తెలియజేసిరి. జప తప హోమ ఫలముల సత్వరముగా బడయుటకు నదీసంగమమున నుపవిష్టుడై గావించు సత్క్రియల చే ఒక హాయనమునకు నిచ్చుటకు బదులు ఒక మాసముననే సిద్ధించునని ఋషుల అభిమతమైయున్నది. అందుచే నదీ సంగమ ప్రాశస్త్యముల విస్మరించతగదు.*

*ఈ సంగమము చెక్క వంతెన పైనుండి చూచినచో తెల్లగా పాలవంటి మంచు నీరు నురగలతో మలిన రహితముగ స్వచ్ఛముగా అధిక ప్రవాహవేగముతో రాళ్ళపై దూకుళ్ళతో చాలరమణీయ దృశ్యముగా కన్పించెను. నేడుకూడ మాలోని పెద్దలతోపాటు షణ్ముఖసుందరం మరికొందరు గూడ గుర్రముల పై ప్రయాణము చేయుచుండిరి. ఇచటి నుండి మాకు నిన్నటి వరకు కనుపించిన వృక్షజాలము పక్షిజాలము మాయమై చిన్న చిన్న పొదలు మరియు ఎత్తైన పర్వతములు ఆపైన మంచుశిఖరములు తప్ప వేరేమియు కన్పడుటలేదు. హిమాలయముల ఔన్నత్యము ఇనుమడించెను. నేటి దారిలో అచట అచట కొన్ని మెట్లున్ననూ కొంత చదును భూమిపైననే పిల్లదారి యుండి పైకి నడచు చుంటిమి. అరగంట తర్వాత ఒక ఎత్తైన ప్రదేశమున శిథిలమయిన రాళ్ళ గృహములాటిది కొంత దూరములో కన్పించెను. ఇవి "ముల్లాతార" మరియు "కింగ్‌కాంగ్"యని పిలుచు గ్రామములు. ప్రస్తుతము ఇక్కడ మనుష్యులెవ్వరూ లేరు. మేమచట ఫోటోలు దిగితిమి.

మేము చెక్కవంతెనను దాటి కుడి ప్రక్కకు తిరుగగనే ఒక రోడ్డు జీపువెళ్ళునంత వెడల్పుగా కన్పించినది. ఈ రోడ్డు "నభీడాంగ్" వరకు కన్పించెను. ఆ తర్వాతలేదు. దీని కొకగాథ చెప్పబడెను. అది యేమన 1958 ప్రాంతమున ఒక భారతీయమిలిటరీ బ్రిగేడియరు భారత రక్షణశాఖకు తెలియకుండానే మిలటరీ వారిచే ఈ రోడ్డు వేయించెను. తర్వాత గూఢ చారుల ద్వారా ఈ విషయము ప్రభుత్వము తెలిసికొని ఆ బ్రిగేడియరును జైలుకు పంపి రోడ్డు నిర్మాణము ఆపుచేయించినట్లు తెలిసినది.

మేము ఈ రోజు నడక నెమ్మదిగా సాగించుచుంటిమి. నేటి ప్రయాణము అతికఠినముగా ఎత్తెక్కునదై లేకుండెను. ఈ రోజు విపరీతమైన గాలియును ఎండకూడ నుండెను. ఈ హోరుగా వీచు పవనముల ప్రభావమువలన చెవులు ముక్కు నొసలు చెక్కిళ్ళు ఇతర బహిర్గత ప్రదేశములు రక్తవర్ణములోనికి మారును. ఒక్కొక్కసారి వీనిని కాపాడుకొనక పోయినచో రక్తము వచ్చు ప్రమాదముకలదు. అట్లే మేము ఉదయం 11 గంటలవరకు ఒక సువిశాలమైన ప్రదేశములో నుంటిమి. ప్రక్కనే వెడల్పాటి భయంకరలోయ అందులో ఒకనది గలదు. దాని ఎదురుగా మరొక నది వచ్చి ఆ నదిలో కలియు సంగమము దూరముగా ఎటు చూచినను చాల ఎత్తయిన పర్వతములు వాని శిఖరములు మంచుతో కప్పబడి కన్పించుచుండెను. ఎక్కడను ఒక మనిషిగాని పక్షిగాని పురుగుగాని కన్పించక వేగముగా వీచు గాలియొక్క భయంకర శబ్దముల మధ్య నుంటిమి. సూర్య భగవానుడు కూడ బయటకు రాలేక మబ్బులలోదాగుకొనుచున్న ఈ భయంకర ప్రదేశమున "సన్నాటా" వెలసియుండెను. ఇచటనే మాకు గుడారములు ఏర్పరచిరి. ఇదే భారతదేశపు చివరిమజిలీ. నేడునూ మా వెంట ITBP వారే యుండిరి. SPF వారు "కాలాపానీ"లోనే నిలిచిపోయిరి.

ఈ "నభిడాంగ్" సముద్రమట్టమునకు దాదాపు 4,600 మీటర్ల ఎత్తున నున్నది. మేము గుడారములో చేరి అరగంట విశ్రమించితిమి. ఆ తరువాత అరుబయట భోజనము చేసితిమి. తర్వాత కొంత సేపు విశ్రమించి డాక్టరు పరీక్ష చేయించుకొంటిమి. శ్రీ ఉపాధ్యాయగారి ఆరోగ్యపరిస్థితి మెరుగు పడలేదు. మా వెంటగల ITBP డాక్టరు మాకు డాక్టరుగాను, ఆ ఆఫీసరుగారే మా అందరికీ కమేండరుగా వ్యవహరించుచుండిరి. నేడు మా సామానులన్నీ మిలటరీ వారు తనిఖీ చేసిరి. మా ప్రక్క బట్టలు, స్లీపింగ్ సంచులు మనదేశపు పటములు దారి పొడవునా తీసిన చిత్రములు పుస్తకములు ఫోటోల నెగెటివ్‌లు టేపురికార్డరులు, పెద్ద మూవీ కెమెరాలు, చివరకు ప్రతిరోజూ వ్రాసుకునే డైరీలు కూడా ముందునకు తీసికొనిపోవుటకు నిషేధించిరి. మనదేశపు భద్రతకు ముప్పు కలుగుననే అనుమానమున్న ప్రతి వస్తువును తీసికొని పోకూడదని మమ్ము అభ్యర్థించిరి. చైనీయుల చేతిలో ఇవేమియు పడకూడదని వారి ఉద్దేశము.

మేము మాకు అవసరము లేదనుకొన్న వస్తువులను వేరుచేసి, ఇచట పడవేసి, 'లోడు'లేని కెమెరాలు, కొత్త ఫిల్ముర్రీళ్ళు తొడుగుకునే బట్టలు తిను బండారములు ఇతర అవసరమున్న వస్తువులను వెంట తీసుకొని మిగిలిన వస్తువులను మూటకట్టితిమి. ఈ సామానుల తనిఖీ అయ్యేవరకు మా శరీరములు చల్లబడెను. మేము మళ్ళీ గుడారములలో దూరితిమి. సాయంత్రము దీపములులేని కారణంగా ఏడు గంటలకే భోజనములు ఆరుబయట భుజించి లేపనములు వ్రాసికొని రోజులాగ కాకుండా ఒకరి కొకరు దగ్గరగా ఒదిగి పడుకొంటిమి.* ★చలి మనకు చాల బాధకరమైనదైనను అది చిన్న పెద్ద భాష ప్రాంత వయోభేదముల కతీతముగానుండి ఎట్టి వారినైనను సన్నిహితులుగా చేయునట్టి మహత్తు కల్గినదనుటలో ఆశ్చర్యమేమియు లేదు.★ ఆ చలికి తట్టుకొనుటకు మేము వేడిగానుండు ఉన్ని బట్టలు ధరించితిమి. నేను కూడ బనియను దానిపై వున్ని బనియను చొక్కా ఉన్ని స్వెట్టరు దానిపై ఇంకొక స్వెట్టరు దానిపై "విండ్ బీటరు" (గాలి శక్తిని తట్టుకొనే షర్టు) పై భాగమునను చెడ్డి ఉన్ని చుడిదార్ పైజామా దానిపై ఉన్నిపాంటు శరీరము క్రింది భాగమునను (పైన ఏడువరుసలు క్రింద మూడు వరుసలు) దుస్తులు వేసికొని ఆపైన బాగుగా వేడిచేయు ఓవర్ కోటును వేసుకొని స్లీపింగ్ సంచిలో దూరితిని. అయినను రాత్రంతయు నిద్రపట్టక పూర్తిగా రెండవ జాగరణ జరిగినది.

★1981 సం॥లో కైలాస మానస సరోవర యాత్రకు బయలు దేరిన ప్రథమ బృందములో శ్రీ సుబ్రమణ్యస్వామి M.P. తదితరులు ఉండిరి. వారందరికిని రోజువారి ప్రయాణము మాకంటె కొంచము ఎక్కువగా చేయవలసి వచ్చెను. మాకు నడక మొదలయిన మొదటి రోజు "పంగు"లో విశ్రాంతి యుండగా వారికి మాకన్న 6 కిలో మీటర్ల దూరము ఎక్కువవున్న శ్రీ నారాయణాశ్రమములో విడిది యుండెను. అట్లే ఆ తర్వాత 'జిప్తి' తర్వాత 'మాల్పా' యుండెను. మాల్పా తర్వాత 'బుద్ది'కి బదులుగా "గార్బ్యాంగ్"లో విశ్రామముండెను. దాని తర్వాత'కాలాపానీ'లో విడిదిచేసిరి. మరియు చిట్టచివర 'మజిలీ' 'నభీడాంగ్'లో కాక ఇంకా మూడు కిలోమీటర్ల దూరములోనున్న "హిమచుంగ్" అనే ఇంకా 200 మీటర్ల ఎత్తు ప్రదేశములో ఏర్పాటు చేసిరి. అంటే ఆ బృందమువారికి మాకన్న ఎక్కువ దూరము ప్రతిరోజు నడచుట ఎత్తెక్కుటవలన వారు మాకన్న ఎక్కువ బాధలు పడినట్లు తెలియుచున్నది.

ఆ బృందము 20 సంవత్సరముల తర్వాత చైనా దేశములోగల ఈ యాత్ర చేయుచున్నందున ప్రతి చిన్న పెద్ద గ్రామాలలోను వారికి సాదరముగా స్వాగత సమారోహములు బాగా ఉత్సాహముతో ప్రజలు జరిపించినట్లు ముందే తెల్పనైనది.★

శ్లో. శ్రీమత్సుందరనాయికాం భయహరాం జ్ఞానప్రదాం నిర్మలామ్
శ్యామాభాం కమలాసనార్చితపదాం నారాయణ స్యానుజామ్
వీణావేణుమృదంగవాద్యరసికాం నానావిరాడంబికాం
మీనాక్షీం ప్రణతోఽస్మి సంతత మహం కారుణ్యవారాం నిధిమ్.

శ్లో. నానాయోగిమునీంద్రహృద్యవసతిం నానార్థసిద్ధిప్రదాం
నానాపుష్పవిరాజితాంఘ్రియుగళాం నారాయణే నార్చితామ్
నాదబ్రహ్మమయీం పరాత్పరతరాం నానార్థతత్త్వాత్మికామ్
మీనాక్షీం ప్రణతోఽస్మి సంతత మహం కారుణ్యవారాం నిధిమ్.
(ఇతి శ్రీమచ్ఛంకరాచార్యకృతం మీనాక్షీపంచరత్నమ్.)

పదునాల్గవ అధ్యాయం

మన వేదములు-హిమాలయములు-పుణ్యక్షేత్రములు :

శ్లో. వందే శంభు ముమాపతిం సురగురుం
వందే జగత్కారణం।
వందే పన్నగ భూషణం శశిధరం
వందే పశూనాం పతిమ్ ।
వందే సూర్య శశాంక వహ్నినయనం
వందే ముకుందప్రియం ।
వందే భక్తజనాశ్రయం చ వరదం
వందే శివం శంకరమ్.

★మన భారత దేశము ఆధ్యాత్మిక చింతనకు భగవద్భక్తికి దివ్య క్షేత్రములకు ఖ్యాతిగాంచిన పుణ్యభూమి. మనది హిందూధర్మము. వేదశాస్త్ర పురాణ ఇతిహాసముల కూడలి. ఈ వేదములు హిందూధర్మ ముఖ్య గ్రంథములు. ఇట్టి మనవైదిక సాంప్రదాయమును గురించి కొంత వివరణ ఇచట అవసరమని తోచినందున ఆ యంశముల నిక్కడ ప్రస్తావించుచున్నాను.

వేదము సర్వధర్మములకును మూలమని వేదలక్షణము. ఇష్ట ప్రాప్తి అనిష్ట పరిహారములకు అలౌకికోపాయ బోధకమగునవి వేదమని చెప్పబడెను.

"అలౌకిక శ్రేయస్సాధనతా బోధకో వేదః". మరియు "యస్య నిస్య సితం వేదాః". యను సూక్తిచే సాక్షాత్ పరబ్రహ్మ ముఖమునుండి, నిశ్వాసమువలననే న ప్రయత్నముగ వెలువడినట్లు చెప్పబడినందునకూడ నవి

"అపౌరుషేయము"లనియు "నిత్యము"లనియు నిర్ధరించిరి. మరియు "వేద ప్రాభేవ సాదా సీ త్సాక్షా ప్రామాయణాత్మనా" అనియు "భారతం పంచమో

వేదః" అనియు-వేద ధర్మము ప్రధాన తాత్పర్యములతో బోధించునుకాన ఇతిహాసములు వేద వైశిశ్యములై బహుముఖ ప్రబోధములైనవి.

ఈ వేదములు బ్రహ్మదేవునిచే వినబడి ఆయనచే వచింపబడినట్లు తెలుపబడినది. వీనిని నారాయణాదిమునులు బ్రహ్మచే విని తమతమ శిష్యులకు తెలియబరచిరి. ఈ వేదములు అపౌరుషేయములగు మూల గ్రంథములు.

వేదము "విద్" అనుధాతువుచే పేర్కొనబడినందున "శృతిః ఆమ్నాయః" అని చెప్పుదురు. "విదంత్యనేనేవ ఇతి వేదః" అనియు "విదంత్యనేన ధర్మా ధర్మా వితి వేదః" అనగా వీనిచే ధర్మా ధర్మములు తెలియ జేయబడునని యర్ధము. "శ్రూయతే ధర్మా ధర్మాదిక మనయేతి శృతిః"- అంటే ధర్మా ధర్మములు వినబడునవి. "ఆమ్నాయతే పారం పర్యేణే త్యామ్నా యః"- పారం పర్యగా నభ్యసించబడునది గాన 'ఆమ్నాయమని తెలియును. ఈ శృతి స్వయంభువగు నాదిదేవునిచే నుడువబడినందున "శృతిః" యనియు మరియు శ్రోత్రేంద్రియములచే శబ్ద రూపముగా తెలియబరుప బడుటచేగూడ "శృతిః" యనబడినది. ఎల్లప్పుడు వల్లించుట సాధనమైనందున "ఆమ్నాయః"యని యర్ధమును పెద్దలు విశదీకరించిరి.

ఈ వేదములను అగస్త్య కశ్యప ఆంగీరస జమదగ్ని పరాశర గౌతమ నారద కణ్వ మేదాతిథి శునస్సేనాది మహామునులు వేద సంచయమునకు కర్తలని పెద్దలు చెప్పదురు. ఈ వేదములు ఎంతేని శ్లాఘనీయములు. ఇందు ప్రాపంచిక పారమార్థిక జ్ఞాన ప్రబోధ విషయములన్నియు ఇమిడియున్నవి.

మహాభారతములో ఈ వేదముల గురించి ఇట్లు చెప్పబడెను.

ఆదియందు చతుర్ముఖుని హృదమునందున ఒక నాదముద్భవించెను. అందుండియే ఓంకారనాదము జనించెను. అదియే సర్వమంత్ర ఉపనిషన్మూలభూతమగు వేదమాతయనియుఅదియే త్రిగుణాత్మకమైన"అ"కా"రో"కారమకారంబులనెడు త్రివర్గ రూపంబై ప్రకాశించుచుండెను. భగవంతుడీ ప్రణవమువలన 'స్వర' 'స్పర్శాంత' "స్థోష్మాది" లక్షణ లక్షితంబగు అక్షర సమామ్నాయంబు గల్పించి తన వదన చతుష్టయము వలన వేద చతుష్టయమును గల్పించెను. అవియేచతుర్వేదములు. (1) ఋగ్వేదము (2)యజుర్వేదము (3) సామవేదము

(4) అధర్వణవేదములు. వీనిని బ్రహ్మపుత్రు లగు బ్రహ్మవాదులు నభ్యసించిరి. ప్రతియుగమున నీ వేదములు ఋషులచేత శిష్యులకు బోధింపబడు చుండెను. ద్వాపరయుగమున భగవంతుడు సత్యవతీదేవియందు పరాశర మహర్షికి సుతుడై వ్యాస భగవానుడుగ జన్మించి ఆవేదములను నాలుగుగా విభజించెను. పైల వైశంపాయన జైమిని సుమంతులను శిష్యులకుపదేశించెను.

(1) ఋగ్వేదము :- పైల మహర్షిచేకొన్న ఋగ్వేదము అనంత ఋక్కులతో జేరియుండుటచే బహ్వృచశాఖయని చెప్పబడెను. పైలుడు దీనిని 'ఇంద్రప్రమి' కి 'భాస్కలున కుపదేశించెను. భాష్కలుడు దానిని చతుర్విధములుగా విభజించి భోధ్యుండు, యాజ్ఞవల్క్యుండు పరాశర అగ్నిమిత్రులను శిష్యులకుపదేశించెను.

ఆ తదుపరి నీవేదములు క్రమముగా ఇంద్రప్రమితి మార్కండేయునకు తర్వాత వేదమిత్రుండు తరువాత సౌభరిసుతుండు శాకల్యుడు నేర్చి వీని నైదు విధములుగ విభజించిరి. ఇది వాత్సుండు మౌద్గల్యుండు శాలియుండు శిశిరుండు నను శిష్యులకుపదేశించెను. ఆ తరువాత క్రమముగా జాతుకర్ణి బలాకుండు ఫైంగుడు వైతాళికుడు విరజుడు మున్నగువారుపదేశింపబడిరి.

ఈ ఋగ్వేదము పరమాత్మని స్తుతించు మంత్రపు. మరియు అత్యంత పురాతనమైనది. దీనిని పది మండలములుగా విభజించిరి. ఇందు మొదటి ఏడు అగ్నికి పదియవది ఇంద్రునికి స్తుతి చేయబడుచున్నవి. ఎనిమిది తొమ్మిది మండలములు విశ్వేదేవతలపేర నుతింపబడుచు పరబ్రహ్మమును గూర్చి స్తోత్రము చేయబడుచున్నవి. వీనిలో ఆయా అధ్యాయములలో ధృతిని గూర్చి అగస్త్యుని ఇంద్రుని వశిష్టమహర్షి విశ్వామిత్రుడు మున్నగువారు ప్రార్థించిన గీతములు గలవు. ఇందులోనే ఓంకార గాయత్రిస్తుతియు గలదు. ఇవియేగాక నిందు రుద్రస్తుతి రాజుల చరిత్ర ప్రస్తావన వారి పట్టాభిషేకము, ఇంద్రాదిదేవతల వర్ణన, భయ భక్తులలవరచుకొను కర్మలు పురోహిత ఆచార్యుల లక్షణములు వారికి చేయు మర్యాదలు శత్రువిజయము చంద్ర సూర్య సల్లాపములు నీతివాక్యములు లోక సృష్టి విషయములు మున్నగువాని స్తుతిని గూర్చి తెలియజేయబడినది.

ఈ ఋగ్వేదములో ఐతరేయ బ్రాహ్మణమును ఐతరేయారణ్యకమును ఐతరేయోపనిషత్తును కౌషీతక్యుపనిషత్తును మిగుల ప్రశస్తముగ భావింప బడుచున్నవి.

(2) **యజుర్వేదము :-** యజుర్వేదమును వైశంపాయనుడను మహర్షి తన శిష్యులగు యాజ్ఞవల్క్యుడు మున్నగువారికి నేర్పెను. ఈతడు గురువునకు అపరాధము చేసినందున ఈ వేదమును గురువునకు తిరిగి ఇచ్చివేసి పొమ్మనిన యాజ్ఞవల్క్యుడు తాను జదివిన యజుర్గణంబును తదుక్తక్రమంబున గ్రక్కగా నవి రుధిరాక్తంబగు రూపముదాల్చి ఆయాదేవతలు తిత్తిరి పక్షులై వానిని భుజించెను. అందుచే నవి తైత్తిరీయ శాఖలాయెను. యాజ్ఞవల్క్యుండతిగా ఖిన్నుడై దుఃఖించి సూర్యుని గూర్చి యుగ్రతపమొనరించగా 'హయ' రూపమున సూర్యుడు యజుర్గణంబుల మరల నుపదేశించెను. అందుచే దీనికి "వాజసనేయ శాఖయను" నామము వచ్చినది.

ఈ యజుర్వేదము యాగములు బలిదానములు మున్నగువాని మంత్రములు గల్గియున్నది. ఇందు అమావాస్య పౌర్ణమి దినములలో చేయు యాగములు పితృ కర్మలు చేయు విధానములు నిత్యకర్మవిధులు అగ్నిష్టోమ సోమ హనాదులు రాజసూయ వాజపేయ యజ్ఞములు అశ్వమేధయాగమేగాక పురుష మేధము సౌత్రామణి నారాయణ బలి మున్నగున వెన్నియో చెప్పబడినవి. ఈ స్తోత్ర భాగములందు పరమేశ్వరుని ప్రజాపతిని పరమేష్టి నారాయణుడు బృహస్పతి ఇంద్రుడు వరుణుడు అశ్విని మొదలగు పేర్లచే కొనియాడబడి వాసిష్ఠ వాసుదేవ విశ్వామిత్రులు కర్తలుగా తెలుపబడిరి.

(3) **సామవేదము :** సామవేదము జైమినిమహర్షి ద్వారా తన సుతుండు సుమంతుడు ఆయన సుతుడు సుకర్ముడును నేర్చిరి. తర్వాత దీనిని తన కుమారుడు సహస్ర శాఖలుగా విభజించి కోసలుని కుమారుడైన హిరణ్యానాభుని కుపదేశించెను. ఇట్లు బ్రహ్మవేత్తలగు నావంత్యులు వేనూర్గురును సామవేద పారంగతులైరి.

ఈ సామవేదము గానరూపమైన గీతము గలది. ఇందు పరమేశ్వరుని ఇంద్రుడు మున్నగు నామముల నుద్ఘోషింపబడినది. ఇందు ఛాందోగ్యోపనిషత్తు

కేనోపనిషత్తు ననునవి రెండునూ ప్రశస్తములైనవి. ఈ సామవేదము భక్తి ప్రధానముతో కూడుకొని యున్నది. ఈ వేదము నుండియే భరతముని సంగీత నాట్యముల గ్రహించి విస్తరింపజేసెను.

(4) **అధర్వణవేదము :-** అధర్వణవేత్త సుమంతుమహర్షి వేద ధర్ముండు శౌల్కాయని బ్రహ్మబలి పిప్పలాయనుడు శుకకుండు జాబాలి శైంధవాయనుడు మున్నగు వారు వారి వారి శిష్య పరంపరగా నధర్వణ వేదమును వృద్ధి నొందించిరి.

ఇందు శాంతిక పౌష్టిక చరకాది మంత్ర తంత్ర ప్రయోగములు గలవు. వీనిని వ్యాస మహర్షి శిష్యుడైన సుమంతుడు తన కుమారుడైన కబంధువున కుపదేశించెను. ఇది ఇరువదినెనిమిది కాండములు గాను, ఆ తరువాత వందల అనువాకములుగాను మరికొన్ని వందల సూక్తులుగాను విభజింపబడినది. ఇందు శత్రునాశనము నక్షత్రములు సంవత్సరములు మాసములు దినములు మున్నగు నవే కాక ప్రపంచోత్పత్తియు విశదీకరింపబడినది. అధర్వణగణ వేదమునుండి చరకమహాముని ఆయుర్వేద సంహితను ఆవిష్కరించెను.

ఈ వేదములు కర్మకాండ ఉపాసనాకాండ జ్ఞానకాండ మని మూడు విధములు (1) కర్మకాండయనగా ఇహ పరసుఖములకు దగిన కర్మాను ష్ఠానము చేయు పద్ధతులు అశ్వమేధము మున్నగు యజ్ఞములు వాని వలన కలుగు ఫలములను బోధించును. ఈ ఫలములను జీవులు ఆయా లోకములలో అనుభవించి పునర్జన్మ పొందుచుందురు. (2) ఉపాసన కాండ యనగా పర మాత్మని యందు భక్తిని చూపు విధానము, అట్లు చేయు వారికి కలుగు ఫలము లను బోధించును. (3) జ్ఞానకాండ మనగా తత్వజ్ఞానము ద్వారా జ్ఞానము బోధించు మార్గము మరియు దానిచే కల్గు ఫలములను బోధించునది. అట్లే నీ వేదములు మూడు విధానములు కలిగియున్నవి.

(1) బ్రాహ్మణములనగా బ్రహ్మజ్ఞాను లనుష్టించునవి.

(2) మంత్రములనగా భగవంతుడు మున్నగువారిని స్తుతించు స్తోత్రములు. ఋషులు విన్నవి మంత్రములనియు తెలిసికొన్నవి బ్రాహ్మణము

లనియు కొందరు విశదపరచిరి. ఇవి ఋగ్వేదములోని ప్రధాన విషయము లై యున్నవి.

ఆరణ్యకములనగా ఋషులు అరణ్యములో భగవంతుని గూర్చి స్తుతించిన భాగములు. ఇవి బ్రాహ్మణులకు టీక తాత్పర్యము వంటివని కొందరి భావము.

ఈ చతుర్వేదముల ముఖ్యాంశముల వివరించుటకు పది ఉపనిషత్తులు (వేదాంతములు) మరియు ఈవేదాంతములకు అంగములైన షడంగములును వేదముల కనుబంధములగు ఉపవేదములును గలవు.★

***దశ ఉపనిషత్తులు :**

(1) ఈశావాస్యోపనిషత్తు
(2) కేనోపనిషత్తు
(3) కఠోపనిషత్తు
(4) ప్రశ్నోప నిషత్తు
(5) ముండకోపనిషత్తు
(6) మాండూక్యోపనిషత్తు
(7) తైత్తిరీయోపనిషత్తు
(8) ఐతరేయోపనిషత్తు
(9) ఛాందోగ్యోపనిషత్తు
(10) బృహదారణ్యకోపనిషత్తు : యనునవి.

షడంగములు :

"శిక్షా వ్యాకరణం ఛందో నిరుక్తం జ్యోతిషం తథా।
కల్పశ్చేతి షడంగాని వేద స్యాహు ర్మనీషిణః॥

అంటే శిక్ష వ్యాకరణము ఛందము నిరుక్తము జ్యోతిషము కల్పము యను షడంగములు. ఆయా ఋషి పుంగవులచే రచింపబడినవి.

ఉపవేదములు : ఆయుర్వేదము ధనుర్వేదము గాంధర్వవేదము ఆర్ష వేదము మున్నగునవి ఉపవేదములు.*

పురాణములు

★వేద వ్యాస విరచితమైన పురాణములను గురించి ఈ విధముగ చెప్ప బడినది.★

"మద్వయం భద్వయం చైవ బ్రత్రయం వచతుష్టయం।
అనాపలింగ కూస్కాని పురాణాని పృథక్ పృథక్॥"
బ్రాహ్మం పాద్మం వైష్ణవం చ శైవం లైంగంచగారుడం।
నారదీయం భాగవతం ఆగ్నేయం స్కాంద సంజ్ఞితమ్॥
భవిష్యత్ బ్రహ్మవైవర్తం మార్కండేయం చ వామనం।
వారాహ మత్స్య కౌర్మాణి బ్రాహ్మం చైవమితి త్రిషట్॥
బ్రహ్మన్నేతం సమఖ్యాతం శాఖాప్రవణయనం మునే॥

1. మాత్స్య పురాణము 2. మార్కండేయ పురాణము 3. భవిష్య పురాణము 4. భాగవతము (దేవిభద్వయం) 5. బ్రహ్మపురాణము 6. బ్రహ్మండ పురాణము 7. బ్రహ్మవైవర్త (బ్రత్రయం) పురాణము 8. వామన పురాణము 9. వాయు పురాణము 10. విష్ణు పురాణము 11. వరాహ పురాణము (వచతుష్టయం) 12. అగ్ని పురాణము 13. నారద పురాణము 14. పద్మ పురాణము (అనాప) 15. లింగ పురాణము 16. గరుడ పురాణము 17. కూర్మ పురాణము 18. స్కంధ పురాణము (కూస్కాని) యనునని మొత్తము అష్టా దశ పురాణములు. వీని యొక్క బుక్కుల సంఖ్యా వివరములు కూడ తెల్పా బడినవి. అందు మొదటిది. 14,000, రెండవది 9.000, మూడవది 14,700 నాల్గవది 18,000 అయిదవది 10,000 ఆరవది 12,000 ఏడవది 18,000 ఎనిమిదవది 10,000 తొమ్మిదవది 24,600 పదియవది 23,000 పదకొండ వది 24,000 పన్నెండవది 16,000 పదమూడవది 25,000 పధ్నాలుగవది 55,000 పదిహేనవది 11,000 పదహారవది 19,000 పదిహేడవది 17,000 పద్దెనిమిదవది 81,000 అని తెల్పబడినది.

ఇవికాక ఉపపురాణములు కూడ నున్నట్లు సూతుండు తెలిపెను.

1. సనత్కుమారము 2. నారసింహము 3. నారదీయము 4. శివము 5. దూర్వాసము 6. కపిలము 7. మానవము 8. ఔశినవము 9. వారణము 10. కల్కి 11. సాంబము 12. నంది 13. సార 14 పరాశర 15. ఆదిత్య 16. మహేశ్వర 17. భాగవత 18. వాశిష్టము అను నీ పదునెనిమిది ఉప పురాణములుగా చెప్పబడినవి.

ఈ పురాణ ఉప పురాణములన్నియు సాక్షాత్తు విష్ణు అంశతో కూడిన వేద వ్యాస విరచితమనుటకు ఈ శ్లోకము ద్వారా తెలియ జేయుటయే గాక, వేదసారముల యొక్క విపులీకరణయనియు తెలియుచున్నది.★

శ్లో. ద్వాపరే ద్వాపరే విష్ణు ర్వ్యాస రూపేణ సర్వదా।
వేదమేకం స బహుధా కురుతే హిత కామ్యయా॥

★ఆ తరువాత రామాయణ భాగవతాదులు ఇతిహాసములుగా చెప్పబడినవి.★

శ్లో. గంగా గంగేతి యో బ్రూయా ద్యోజనానాంశ తైరపి।
ముచ్యతే సర్వపాపేభ్యో విష్ణులోకం చ గచ్ఛతి॥

వందల వేల క్రోసుల దూరమున నున్న హిమాలయములు అందుండి వెలువడు గంగను, స్మరించినంత మాత్రముననే పాపముల నుండి విముక్తులై వైకుంఠమునకు పోవునని పురాణ శ్లోకము చెప్పుచున్నది.

శ్లో. హరి ర్హరతి పాపాని హరి రిత్యక్షర ద్వయం॥

హరియను రెండక్షరముల నామోచ్చారణ సమస్త పాపముల హరించును. రామ, కృష్ణ, శివా మున్నగు నామము లన్నియు పాపముల పటాపంచలు చేయును.

శ్లో. ప్రాతఃకాలే శివం దృష్ట్వా నిశి పాపం వినశ్యతి।
ఆజన్మకృతం మధ్యాహ్నే సాయాహ్నే సప్తజన్మనామ్॥

★మానవుడు ప్రాతః కాలమున శివలింగమును పాషాణమూర్తిని దర్శించిన మాత్రమున రాత్రి చేసిన పాపము లన్నియును మధ్యాహ్నమున దర్శించిన జన్మలోచేసిన పాపములన్నియును సాయంకాలమున దర్శించిన ఏడు జన్మల పాపములు నశించి పోవునని పై శ్లోక భావము.

కావున పుణ్య హిమాలయములలోగల ఎన్నో పుణ్యక్షేత్రముల గురించి వాని దివ్యత్వమును గురించి అచట నుద్భవించు నదుల గురించి హిమాలయ ములలో గల ముముక్షువుల గురించి అనేకానేక విషయములు తెలిసికొనుట అవుసరము. కావున వాని గురించి సంక్షిప్తముగా తెలియజేయుచున్నాము.

ఈ దేశమున గల పుణ్యక్షేత్రములు దేవుడి ఆరామములు, ఆశ్రమములు ఏ ఇతర దేశములలో కానరావు. ఇచటి సాధుపుంగవులు ఋషులు మునులు తపస్సంపన్నులు ధ్యానపరులు మనకెంతయు ఆప్తులు. మన వేదవేదాంగ పురాణ ఇతిహాస కావ్యము లన్నియు ఈ హిమాచల సన్నిధిలోనే ఉద్భవించియున్నవి. అవి మన ప్రాచీన చరిత్రనే కాక ఆధ్యాత్మిక సంస్కృతిక మనస్తత్వ ఔన్న త్యమును కూడ చాటి చెప్పునవిగా ప్రసిద్ధములై యున్నవి. మన భారతదేశమున ఆసేతు హిమాచలము మూల మూలల ఎన్నో పుణ్యక్షేత్రములున్ననూ అతి ముఖ్యమయినవి, అతి ప్రాచీనమైనవి పురాణ ఖ్యాతి గాంచిన వన్నియును ఈ పవిత్ర హిమాలయ పర్వత ప్రాంతములలోనే వెలసియున్నవి. బదరీనాధ్, కేదారనాధ్, పశుపతినాధ్, అమర్‌నాధ్, తుంగ్‌నాధ్, వైష్ణవీదేవి, గుప్తకాశి, హరిద్వార్ హృషీకేశ్, రుద్రప్రయాగ్, నందప్రయాగ్, దేవప్రయాగ్, గంగోత్రి, యమునోత్రి మొదలుగా గల ఎన్నో క్షేత్రములు ఆదర్శ ఆధ్యా త్మిక కేంద్రములని ఎల్లరకు తెలిసిన విషయమే? ఈ క్షేత్రములే కాక హిమ వత్పర్వతములలో ఇంతవరకు బయటపడని మానవులు దర్శింపజాలని హిమ ముచే కప్పబడి నట్టియు మరెన్నో క్షేత్రములు మనము తెలిసికొనవలసి యున్నది.

గంగా, యమున, భగీరధి, బ్రహ్మపుత్ర, సింధు, సరయు మొదలుగా గల పుణ్యనదులన్నిటికిని జన్మస్థాన మీ హిమాలయాలే. ఆది దంపతుల నివాసమగు కైలాసము ప్రధమ బ్రహ్మ మానస జనితమగు పవిత్ర మానస

సరోవరము కూడ ఈ హిమాలయ పర్వత పంక్తులలోనే యున్నవి. కావున ఈ పుణ్యక్షేత్రములు పుణ్య నదులు మన ఆధ్యాత్మిక పురాతన సంస్కృతికి పెట్టని కోటలుగా నిలిచినవి.

ఈ హిమాలయ పర్వతశ్రేణులు మన దేశమున పశ్చిమోత్తరముగ కాశ్మీరు గాంధార ప్రాంతములనుండి తూర్పున అస్సాము వరకు దాదాపు మూడు వేల కిలోమీటర్ల పొడవును 300 నుండి 500 కి.మీ.ల వెడల్పును కలిగియుండి ఎన్నో శ్రేణులుగా విభజింపబడియున్నవి. కైబరుశ్రేణి, జస్కర్ శ్రేణి, (Range), గ్రేటర్ హిమాలయశ్రేణి, హిందుకుష్‌శ్రేణి, మహాభారత శ్రేణి, కైలాసశ్రేణి, శివాలిక్‌శ్రేణి, ధోలీథార్‌శ్రేణి, జస్కర్‌శ్రేణి, మున్నగునవి దేనికదే విఖ్యాతిగాంచి యున్నవి. ప్రతి శ్రేణిలోను ఎన్నో ఎత్తైన శిఖరములు శిఖరాగ్రములు కలవు.

ఈ శిఖరములు కొన్ని ఎల్లవేళల మంచుతో కప్పబడియు, మరికొన్ని నెలల తరబడి మంచుతో కప్పబడియు ఇంకను కొన్ని అప్పుడప్పుడు మాత్రమే మంచుచే కప్పబడియు నుండును. ఉదా: హిమాద్రి, హిమాచల, హిమగిరి, నంగాపర్వత్, మౌంట్ ఎవరెస్టు, గౌరీశంకర్, జాంగ్‌సాంగ్, గుర్ల, మాంధాత, కైలాష్ మున్నగు శిఖరములు 20,000 అడుగుల మొదలు 30,000 అడుగుల వరకు ఎత్తున దాదాపుగ ఎల్లవేళల మంచుచే కప్పబడి యున్నవి.

మహాకవి కాళిదాసు రచించిన కుమార సంభవములో హిమవత్పర్వతముల ప్రశస్తి విశదీకరింపబడినది.★

శ్లో॥ అస్త్యుత్తరస్యాం దిశి దేవతాత్మా
హిమాలయో నామ నగాధిరాజః
పూర్వాపరౌ వారినిధీ విగాహ్య
స్థితః పృథివ్యా ఇవ మానదండః.

తా॥ ఉత్తరదిశకు దేవతాత్మయైన పర్వతరాజము నగు హిమాలయ

మున్నది. అది పూర్వ పశ్చిమ సముద్రముల నంటుకొని భూమిని కొలచే కొలకర్రగా నిలచియున్నది. యని కాళిదాసు వర్ణించెను.

అల్లసాని పెద్దన రచించిన మను చరిత్రమందు ప్రవరాఖ్యుడు హిమాలయములను చూచి వర్ణించిన ఈ క్రింది పద్యమును అన్వయించును.

చ॥ అట జని కాంచె భూమిసురు డంబరచుంబి శిరస్సరజ్ఝరీ-
పటల ముహుర్ముహుర్లుఠదభంగతరంగ మృదంగనిస్స్వన-
స్ఫుటనటనానుకూల పరిఫుల్ల కలాప కలాపిజాలమున్
గటకచరత్కరేణుకరకంపితసాలము శీతశైలమున్.

తా॥ సెలయేళ్ల మ్రోత మిక్కుటముగా నుండి ఆకాశాన్నంటు శిఖరములనుండి దొరలుట వలన వచ్చు శబ్దమును, ఉరుములని భ్రమించి, నెమిళ్లు తాళయుతముగా నాట్యము చేయుచుండును. ఎందరెందరో మహానుభావులే కాక, పలువురు ఆంగ్లేయులు కూడ హిమాలయముల ఔన్నత్యమును సౌందర్యమును అనేక రీతులుగా శ్లాఘించియున్నారు. వీరిలో నికలాయ్ రోరిచ్ యను రష్యన్ చిత్రకారుడు అగ్రగణ్యుడని చెప్పవచ్చును.

★ఈ హిమాలయ పర్వతములను శ్రేణులను శిఖరములను ఒక్కొక్కదానిని తిలకించిన కొలది యాత్రికులకు ఒక్కొక్క రీతిగా దివ్యానుభూతి కలుగుచుండును. మరియు మనలో నిద్రాణమై అణగారియున్న ఆధ్యాత్మిక చింతన, భగవద్భక్తి, నిశ్చలధ్యానము, ఆహ్లాదము, ఆనందము, తన్మయత్వము, భగవత్తత్వము మనకు తెలియకుండగనే హృదయ కవాటములు తెంచుకొని పెల్లుబుకుచుండును. ఈ హిమ శిఖర దర్శనముల ఆనందానుభూతి వర్ణనాతీతము, అనూహ్యము. దీనికి స్వీయానుభవమే సరియగు దృష్టాంతము. ఈ హిమాలయములలో ఇప్పటికిని మనకు తెలియని ఎన్నెన్ని పర్వతశ్రేణులు శిఖరములు లోయలు దివ్య క్షేత్రములు హిమముచే కప్పబడియున్నవో తెలియదు. ఆయా పర్వతారోహక బృందముల కృషివలన నవీన దృశ్యములు క్షేత్రములు బయటపడినచో భక్తులకు దృశ్య సందర్శనాకాంక్షులకు ఉ తేజకరము కాగలవు.

ఈ హిమాలయములలో పలురకముల పక్షులు వివిధ జంతుజాలములు, అమూల్యమగు వనమూలికలు అత్యున్నతమైన వృక్షములుఎంతో విలువైన ఖనిజములు, సుందరములును ప్రకృతి సిద్ధమగు పూల వనములును, ఎన్నో నున్నవి. ఇవేకాక అత్యున్నతమైన దివ్య ఓషధులును మూలికలును ఇచట నున్న విషయములు ఎల్లరకును విదితమే.★

గీ॥ పాలవెల్లి గడచి యొలి నుత్తరదిశ
బరగు ద్రోణచంద్రగిరివరంబు
లమృతమచటనుండు నందు నీ మందులు
గలపు రాత్రులందు వెలయుచుండు.

(భాస్క. రామా. యుద్ధ)

★అని రామాయణములో చెప్పబడినది. రావణుని శక్తి ఘాతముచే మూర్ఛిల్లిన లక్ష్మణుని మూర్ఛ దేర్చుటకు పవమానసుతుడగు ఆంజనేయునికి, సుషేణుడను పేరుగల లంకా రాజవైద్యుడు, ఈ ఓషధులను గూర్చి వివరించియున్నాడు.

1. సావర్ణ్యకరణి:- రక్తస్రావముచే వివర్ణత గల్గినవానికి ఉపయోగపడునది.

2. విశల్యకరణి:- యెముకలు విరిగినవానికి అతుకుట కుపయోగపడునది.

3. సంధానకరణి:- మాంసస్నాయువులు నరములు పునర్నిమితములగుట కుపయోగపడునది.

4. సంజీవకరణి: చనిపోయిన వానిని పునః ప్రాణ ప్రతిష్ఠ గావించునది.

ఈ పైన తెల్పిన ఓషధులన్ని హిమాలయములలో నున్న ద్రోణ పర్వతమున నున్నట్లు వానినే ఆంజనేయుడు గొని తెచ్చి లక్ష్మణుని బ్రతి

కించినట్లు తెలియచేయుటేకాక నేటికిని ఈ పైన తెల్పిన ఓషధులు మరెన్నో ఇతర ఓషధులును ఈ దివ్య హిమాలయములలో నున్నట్లు విశ్వసింతురు.

ఇంతేకాక అన్నిటికన్న ముఖ్యమైన మన ఋషులు తాపసులు, వందల వేల సంవత్సరములనుండి సజీవంగా ఉంటో ఆకులలములు భుజించు తపోధనులు శ్వాసను మాత్రమే పీల్చుచు, జీవించు మరికొందరు శ్వాసను కూడ బంధించిన మరెందరో మహానుభావులు, ఈ పుణ్య హిమాలయ ప్రాంత ములో నేటికి ఉన్నట్లు విశ్వసించువారు ఎందరో యున్నారు. బ్రహ్మర్షుల ప్రజాపతుల గాధ లన్నియును జరిగినవి ఈ దివ్య హిమాలయములలోనే.

ఈ హిమాలయ పర్వతశోభను గాంచగనే మనస్సు అయస్కాంతము వలె ఆకర్షింపబడి తనకు తెలియకుండానే ఆధ్యాత్మిక భక్తి ప్రపత్తులలో నిండి నిబిడీకృతమగు తన్మయత్వాను భూతులను బొందును. అందుకే జిజ్ఞాసపరులు పవిత్రులు శుద్ధ తత్వజ్ఞులు ధార్మికులు తపస్సంపన్నులు ప్రకృతి దృశ్యకాంక్షపరులు, ఎన్ని ఇడుములకైనను ఓర్చి సాహసించి ప్రమాదముల నెదిరించి కీళ్ళను కొరుకు చలిని భరించి హిమాచల పుణ్య తీర్థయాత్రలు జరిపి, ప్రకృతియొక్క అత్యున్నత సౌందర్యశోభను తిలకించి పులకించి తన్మయత్వము నందుచు ఇహపరములను సాధించు ప్రయత్న మును నేటికి చేయుచున్నారు.

ఇందుకై హిమాచల దర్శనీయ వివరములు వివరణ ప్రత్యేకాను బంధములో పొందుపరచనైనది.

ఒక్క మాటలో చెప్పాలంటే ఈ పుణ్య హిమాలయముల గురించి ఎంత వ్రాసినను ఎంత చదివినను ఎందరి నోట విన్నను తనివి తీరదు. జీవితములో ప్రతివారును ఒక్కసారైనను ఈ ప్రకృతి ప్రసాదించిన ఆ శోభను మనసారా నయనానంద భరితముగా తిలకించి ఆస్వాదించవలసినదే.

హిమాలయ పర్వతముల నధిరోహించుట సాధ్యపడనివారికి వారి మనస్సు హృదయము పవిత్రమగుటకుగాను పావన గంగానదిలో స్నాన మాచరించుట గంగానదీ జలమును గ్రోలుట గంగామాతను పూజించుట

గంగాదేవి ఔన్నత్యమును పొగడుట మొదలగు విధులు ముఖ్యములు. దీనిసేవకు దాదాపు మైదానభాగములోనున్న పుణ్యహృషికేశ క్షేత్రమును లాంఛనముగా నెంచుకొనవచ్చును. ఇది భారతీయుల కెల్ల సులభముగాఅందు బాటులో నున్న హిమవత్ పాద పీఠము. ఇచ్చట కూడ ఋషులు తాపసులు భక్తులు ఎందరో ఉన్నారు. మన మనోమలినములను పాపములను పార ద్రోలి పవిత్రతను పొందుటకు ఇది సులభోపాయము.

ఈ మంచుకొండలు నదులు వాని అందచందము అవి కల్పించు సంతోషములన్నియు భూసంబంధమే. కాని మనస్కల్గు నీ విశేషానుభూతు లన్నియు దైవతత్వములే కాకున్నచో నీఅందచందములను గ్రోలుట మానవ మాత్రులకు సాధ్యపడుట దుస్తరమైయుండెడిది. దేవీ ఉపాసన విధులు దేవీ భాగవతమున నీవిధముగా తెలుపబడినవి.

దేవీ ఉపాసనా విధానములు:— లోకములోని "దృశ్యమాన ప్రపంచ మంతయు"దేవీనివాసమే అని అంబ స్వయముగా నుడివెను. ఆమెలేని ప్రదేశమే లేదు. దేవి సర్వస్వరూపిణి గావున సర్వకాలములును ఆమెకు ఉత్సవ దినములే. అందు ముఖ్యములు కొల్హాపురమున మహాలక్ష్మి, సహ్యాద్రి యందు రేణుక, వింధ్యాచల వింధ్యావాసిని, కాంచీపుర అన్నపూర్ణ, నేపాళమున గుహ్యకాళి, వేదారణ్యమున సుందరి చీనా దేశమున నీల సరస్వతి వైద్య నాథమున బగళ, స్వీయస్థానమైన మణిద్వీపము, కామాఖ్య దేశమున త్రిపుర, భైరవీస్థానములు, అవిముక్తమున విశాలాక్షి యని కాశీపురాణములో వర్ణించ బడినది. అందుచే నాయాక్షేత్ర మహాత్మ్యములు తెలిసి ఆయామూర్తుల సేవించి జప దాన పరాయణుండై ఎవరైనను బవ బంధవిముక్తి నొందవచ్చును.

వ్రతములలో ముఖ్యమైనవి రసకల్యాణి వ్రతము అనంత తృతీయమున చేయవలెను. శుక్ర, సోమ, కృష్ణ చతుర్దశీ, పూర్ణిమలు ముఖ్యదినములు. ప్రదోష వ్రతము దేవికి ప్రీతికరము.నవరాత్రి ద్వయము లుత్తమోత్తమములు. చైత్రాశ్వీయుజ మాసమున ప్రతి వర్షము శుద్ధపాడ్యమి మొదలు నవమి వరకు నిత్యవిధి సేవించవలయును.

పూజావిధులు బాహ్యాంతరములని ద్వివిధములు. వైదిక తాంత్రికము

గూడ ద్వివిధములు. శృతి స్మృతి సంబంధము సధర్మము. అన్యశాస్త్ర పూజ అధర్మము. తంత్రాంతరముల వేదవిరుద్ధముల వినబడునవి శ్రోత్రేతరుల యనుగ్రహపాత్రములు.★ ఎట్లన :

శ్లో ॥ "అన్యాని యాని శాస్త్రాణి లోకేఽస్మి న్వివిధాని చ॥
శృతిస్మృతివిరుద్ధాని తామసాన్యేవ సర్వశః ।
వామం కాపాలకం చైవ కౌలకం భైరవాగమః ॥
శివేన మోహనార్ధాయ ప్రణీతో నాన్యహేతుకః ।

ఇట్లు వేదశాస్త్రాగమముల పరిశీలించి తద్ధర్మమును నిర్ణయించుకొని దేవిని పూజించి తరించవలెను. బాహ్యపూజ ఆచార అనాచారముల ననుసరించి యెట్లున్నను దోషయుత దోషరహిత గుణములైనను ముఖ్యముకాదు. ముక్తి హేతువు జ్ఞానము. దానిఫలితము గాంచుటకు అంతర శోధనావశ్యకము. శృతులననుసరించి శ్రద్ధగా ననుష్ఠించి మానవుడు కృతకృత్యుడు కాగలడు. ఎట్లన :

శ్లో ॥ ధర్మేణ సహితం జ్ఞానం పరం బ్రహ్మ ప్రకాశయేత్ ।
సర్వేషణాః పరిత్యజ్య మామేవ శరణం గతాః ॥
సర్వభూతదయావంతో మానాహంకారవర్జితాః
మచ్చిత్తా మద్గతప్రాణా మద్ధ్యానకథనే రతాః ॥
సంన్యాసినో వనస్థాశ్చ గృహస్థా బ్రహ్మచారిణః ।
ఉపాసంతే సదా భక్త్యా యోగ మైశ్వర్యసంజ్ఞితం ॥
తేషాం నిత్యాభియుక్తానా మహ మజ్ఞానజం తమః ।
జ్ఞానసూర్యప్రకాశేన నాశయామి న సంశయః ॥

అంతరపూజ సర్వము జ్ఞానమయము. అట ద్రవ్య సముచ్చయాది కర్మలు లేవు. నిర్గుణ తేజోమయమగు నారూపము ధ్యాన, జప, తప అర్హము. ఆ సంవిన్మయంబైన రూపము నిరాశ్రయంబైన దానిని చిత్తమందు నిలిపి

సర్వేంద్రియము లచట లగ్నము గావించిన చాలును. ఆ తర్వాత చేయున దేమియుండదు. బాహ్యమంతయు మాయ మిథ్య, జగత్తు.

శ్లో ॥ పాశాంకుశవరాభీతిధరా మానందరూపిణీం ।
పూజయే దుపచారైశ్చ యథావిత్తానుసారతః ॥
యావ దాంతరపూజాయా మధికారో భవే న్న హి ।
తావ ద్బాహ్య మిమాం పూజాం శ్రయే జ్జాతే తు తాం త్యజేత్ ॥

పైవిధముగా దేవీఉపాసనావిధులు నిర్వచించబడినవి. దక్షయజ్ఞగాధ మరియు దైవీక్షేత్రముల వివరములు పాఠకుల ఆసక్తికొరకై శ్రీ అత్తలూరి మృత్యుంజయ శర్మగారి 'సృష్టిక్రమ' వ్యాసమున పొందుపరుప బడినవని గమనించ ప్రార్థన.

శ్లో ॥ శంభో త్రినయన చంద్రచూడ శివ శంకర గిరిజాకాంత ।
అంభోజాసనముఖ్య దేవతావందిత చరణోపాంత ।
కాలకాల కరుణామయమూర్తే కలికలుషాపహకీర్తే ।
నీలరుచిగళానంద? నీరదనిర్మలమూర్తే
భక్తిం తవ పద పంకజయుగళే భక్తజనావన దేహి ।
ముక్తిసరణి మనిశం మదనాంతక మృత్యో ర్మాం పరిపాహి ।
తాపత్రయహర! పాపవినాశన పురుషోత్తమ త్రిపురారే ।
చాపభూతకనకాచల! దోర్బలఖండితనిఖిలసురారే ।

(ఇతి శ్రీ శివస్తుతిః)

పదునైదవ అధ్యాయం

దూదిలాటి తెల్లని మెత్తని మంచులో :

శ్లో. శ్రీమేధాదక్షిణామూర్తి రూపాయ పరమాత్మనే ।
నమ శ్శివాయ వేద్యాయ నాధాయ గురవే నమః.

ఓం ఓంకారస్తు పరం బ్రహ్మ సర్వ మోంకార సంభవం ।
అకారోకారమాంతాయ ఓంకారాయ నమో నమః.

న నమస్తే దేవ దేవేశ! నమస్తే పరమేశ్వర ।
నమస్తే వృషభారూఢ! నకారాయ నమో నమః.

మః మహాదేవం మహాత్మానం మహాపాతకనాశనమ్ ।
మహానటవరం వందే మకారాయ నమో నమః.

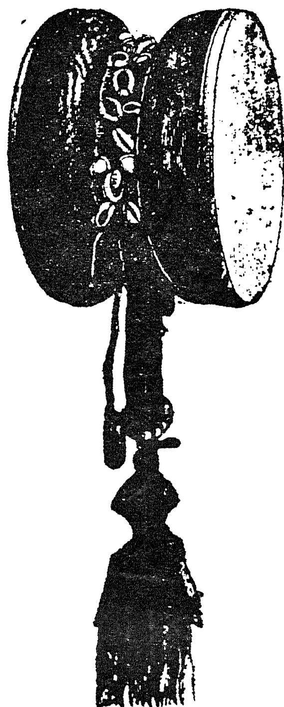
శి శివం శాంతం జగన్నాధం లోకానుగ్రహకారకమ్ ।
శివ మేకపదం దేవం శికారాయ నమో నమః.

వా వాహనం వృషభో యస్య వాసుకిః కంఠభూషణమ్ ।
వామే శక్తిధరం దేవం వాకారాయ నమో నమః.

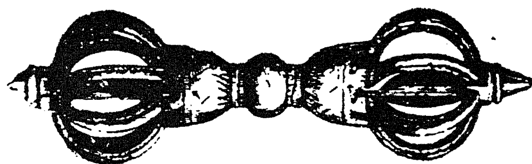
య యత్ర యత్ర స్థితో దేవః సర్వవ్యాపీ మహేశ్వరః ।
య ల్లింగం పూజయే న్నిత్యం యకారాయ నమో నమః.

*గతరోజు మాకియ్యబడిన ఆదేశాను సారము నేడు 29-7-1983 రోజు ఉదయము నాలుగు గంటలకే మేలు కొంటిమి. నేను ప్రతిరోజు ఉదయము ఏదోవిధముగా 'టీ' కాచేవారి నుండి కొంత వేడి నీటిని సంగ్రహించి చన్నీరుకలిపి స్నానము పూజ నిన్నటివరకు చేసితిని. కాని నేడు అది సాధ్య పడలేదు. మా మిగిలిన వారందరు "బుద్ధి'' లో చేసిన స్నానమే చివరిది. నేను నేడు నమస్కారముతోనే సరిపుచ్చుకొంటిని. అందరము ముఖ ప్రక్షా

బౌద్ధలామాలు పూజాదులలో ఉపయోగించు సామగ్రి

ఢమరుకము

వజ్రపాణి

శనగావించుకొని 5 గంటలకే 'నిగం' వారు ఇచ్చిన ఉడికించిన గుగ్గిళ్ళు భుజించి టీ త్రాగితిమి. నేడు మాకు దారి మధ్యన భోజనము దొరకదు. కావున వారు పూరీలను పొట్లములలో కట్టి ఇవ్వగా తీసికొంటిమి. శ్రీ ఉపాధ్యాయగారి ఆరోగ్యము బాగు పడనందున డాక్టరుగారు అచటనే నిలిపివేసిరి. మేము ఒక్కొక్కరము ఉపాధ్యాయగారిని ఆలింగనము చేసుకొని వీడ్కోలు చెప్పితిమి. వారు ఇంత శ్రమపడియు ఈ యాత్ర పూర్తి చేయలేక పోయితిని కదాయని కనుల నీరు జలజల కార్చుచుండిరి. మా మనసులలో దుఃఖభారమునిండెను. కాని చేయునదిలేక మేము ప్రయాణమైతిమి. మా మిలిటరీ డాక్టరు మమ్ములనందరిని ఒకరితరువాతనొకరిని 'క్యూ' (వరుస) లో నిలిపిరి. ఎవ్వరును వరుసతప్ప కూడదని ఆజ్ఞాపించిరి. మాచిన్ననాటి డ్రిల్లు మాస్టారు మాకు జ్ఞాపకము వచ్చిరి. ఇంకను మనకమనకగానే యుండెను. అట్లు మాప్రయాణము సాగెను. మావెంటనున్న మిలిటరీ డాక్టరు అందరికంటె ముందునడువగా మేము వరుసలో ఒకరివెనుక ఒకరముగా నడచుచుంటిమి. మావెనుక జవానులు వారివెనుక గుర్రములు వాని పై మా పెద్దలు వానివెనుక సామానులు మోయు గుర్రములు వచ్చుచుండెను.

మేముమెల్ల మెల్లగా నడుచుచుపైకి ఎక్కుచుంటిమి. దారి పిల్లదారి. మెట్లులేవు. మధ్యమధ్యన మంచుదిబ్బలు హిమముచే వచ్చు నీటి ధారలు మాచుట్టును మంచు కొండలు మహోన్నతశిఖరములు. ఇట్లే దాదాపు ఒక కిలోమీటరు దాటితిమి. పైకి ఎక్కుట ఎక్కువయ్యెను. మధ్యలో రాళ్ళను దాటుచు పైకెక్కుచు ఆయాసపడుచు ఆగుచు శ్వాసతీసికొనుచు ఎంతోమెల్లగా నడచుచుంటిమి. పూర్తిగా తెల్లవారెను. నేడు శ్రీ చొక్కారావుగారు, రంగాచారిగారు, కులకర్ణిగారు ధావేగార్లతోపాటు షణ్ముఖసుందరం, రామకృషన్‌గారు కూడ గుర్రములపై వచ్చుచు మా కంటె ముందుకు పోయిరి. మరియు నడకలో అగ్రగణ్యుడుగా నున్న "ఘోష్‌దాదా" నేడుకూడ ఇతరులందరికన్న ముందే సాగిపోయెను. ఈ ప్రదేశమున మాకు ఎచ్చట కూడ మహావృక్షములు కాదుగదా పొదలు కూడ కానరాలేదు.

మేము పైకి ఎక్కిన కొలది ఆమ్లజనిలోపము ప్రస్ఫుటముగా అనుభవమగుచుండెను. విపరీతమైన ఆయాసము వచ్చుచుండెను. ఇట్లే దాదాపు

ఏడుగంటలకు 'హిమచుంగ్'అను 4,800 మీటర్ల ఎత్తు ప్రదేశమును జేరితిమి. ఈ ప్రదేశములలో ఉదయము మంచుపడుట సహజము. మేము చాల నీరసించి పోయితిమి. కాలు ముందుకు పడుటలేదు. పది అడుగులు ముందుకు వెళ్ళుసరికి విపరీతమైన ఉఛ్వాస నిశ్వాసముల ఒత్తిడికి గురియగు చుంటిమి. పైకి చేరు ఆశ సన్నగిల్లు చుండెను. మేము పది పదకొండు గంటలవరకే "లిప్‌పాస్" (లివ్‌కనుమ) చేరవలయును. లేనిచో ఈ ప్రదేశములో వీచు హోరుగాలి మరీ ఎక్కువై మనుషులను కూడ ఎత్తివేసి ఎచటనో పడవేయవచ్చును. పైగా వర్షము మొదలైనచో ఇక చెప్పున దేమున్నది. కాని ప్రస్తుతము అటువంటి అవరోధసూచనలు కనబడుటలేదు. ఎండ ఇప్పుడిప్పుడే బాగుగా వచ్చుచున్నది. గాలిమాత్రము హోరెత్తుచున్నది. నాతో అగర్‌వాల్, మరియు డాక్టరు 'మోఖా' మాత్రమే మిగిలియున్నారు. మిగిలిన వారందరు ముందుకు వెళ్ళి పోయినారు. నా వెనుక జవానులు డాక్టరు గోడ్బోలే మాత్రమే ఉన్నారు. నాకు కాళ్ళు లాగుట ఆయాసము ఎక్కువగుటచే ఒకశిలపై కూర్చుంటిని.

నాతోనున్న మిత్రులు ముందుకు వెళ్ళిరి. డాక్టరు "గోడ్బోలే" వచ్చే వరకు వుండి కొన్ని బిస్కట్లు తిని నీరుత్రాగి ఆయనకు కొన్ని బిస్కట్లు కొంత నీరు ఇచ్చి మరల ప్రయాణమైతిని. నా వెంట నున్న మిలటరీ జవానులు- అదుగో ఆ కనబడు చోటు నుండి ప్రయాణము సమతలభూమిపై యున్నదని పైకెక్కుశ్రమలేదని మాకుధైర్యము చెప్పుచుండిరి. మేము నిజమని నమ్మి కొంతదూరము మెల్లగా నడచుచు ఆ ప్రదేశమును చేరితిమి. కాని తర్వాత మేము ముందుకు చూడగా అచట మరింత పైకెక్కున ట్లున్నది. దూరాన హిమము మెత్తని దూది ఎండలో ఆరబోసినట్లు మాదారిలో కన్పడు చున్నది. కాని అక్కడికి చేరాలంటే మాకు సాధ్యపడేటట్లు లేదు. నేను పది గజాలదూరమున కొకసారి నిలబడి శ్వాస తీసికొనుచుంటిని. కాని డా. గోడ్బోలే నాలుగు గజాలకొకసారి ఆగి మొసతీయుచుండెను. నేను 'ఎలక్ట్రాల్' నీరు (గ్లూకోజు నిమ్మరసముకలిసిన) త్రాగి ఆయనకును మధ్య మధ్యన ఇచ్చుచునే యుంటిని. మొత్తానికి 8½ గంటలకు ఒక కిలోమీటరు వెడల్పాటి ఐదారు కిలోమీటర్ల పొడవుగల దూది వలె మంచు ఆరబోసిన మెత్తని హిమస్థలమును జేరి పదినిముషములు విశ్రమించితిమి.

ఈ మెత్తనిమంచును దాదాపు ఒక కిలోమీటరు వరకు దాటవలసి యుండెను. అందులో అడుగువేసేవరకు బూటు సహితముగా పాదములు మంచులో దిగబడి పోవుచుండెను. ఈ మంచుపై బడి దొర్లితే ఎంత బాగుండునో యని యనిపించెను. సినీమాలలో హీరో హీరోయిన్లు (కథానాయకుడు కథానాయకి) ఇల్లాంటి మంచుపై దొర్లుట చూచినాను. కాని కూర్చుంటే మళ్ళీ లేచే ప్రసక్తి కన్పించుటలేదు. కాళ్ళుచేతుల నరాలు పీకుచుండెను. మంచులో వేసిన కాలు పైకి తీసి మళ్లీ అడుగువేయాలంటే ఎండకాలములో గోదావరి స్నానానికి ఇసుకలో నడచినట్లు లేదా మద్రాసు బీచిలో ఇసుకలో కాలుమోపినట్లు అనుపించుచుండెను. అందుచే ముందు పోయినవారి అడుగులలో అడుగు వేయుచు నడచుచుంటిని. దానివలన కొంత త్వరగా సులభముగా పాదము పైకి లేచుచుండెను.

నేటి ప్రయాణపు ప్రయాసతో మానవునికిగల అష్టకష్టముల గురించి నాకుజ్ఞాపకము వచ్చెను. ఇక పరదేశగమనము చేయవలయును. ఇది అష్ట కష్టములలో మొదటిది. తాళపత్రప్రమాణ చాటువు వివరణ.

సీ॥ పరదేశయాత్రకై పరతెంచు టొక్కటి ।
తనకుతానై వండుకొనుట రెండు ।
కలసతీమణిని తా తొలగియుండుట మూడు ।
వివరించ యాచకవృత్తి నాల్గు।
తన సరివారి పంచనస్నుండుట యైదు ।
గుర్తెరుంగని ప్రభు గొల్చుటారు ।
చదువు లేమియు రచ్చ నెదిరించుటయు నేడు
ఎన్నగా దారిద్ర్య మెనిమిదవది ।

గీ॥ ఊహలనుబట్టి చూడ నూహింపవలయు ।
కష్టములవెంట కష్టముల్ కలిసి వచ్చు ।
కష్టముల జూచి భయపడు కష్టుడిలను ।
భువిని ఏరంగమునసైన గవయలేడు .

అయినను మేమందరము ఆపరమశివుని దర్శనార్థముపైనే మనసునుంచి ఈ కష్టములనెల్ల అధిగమించుచుంటిమి. భక్తి భావన గలవారికెవరికిని ఎలాంటి కష్టముల నెదిరించు సమర్థతయు గలదను భావమీ తాళపత్రప్రమాణ చాటువు వలన తేట తెల్లము.

సీ॥ దైవ దృష్టమునందు ధరణీఘనంబన్న ।
భరియించె నలదాని పాపరేడు
పాపరేడే దండివా డటన్నను నతని ।
కంకణముధరించెగరళగళుడు ।
గరళకంఠున్నరుల్ ఘనుడనుకొన్న నా ।
విభుని వాసిగ నెత్తె వెండికొండ ।
వెండికొండన్ నరుల్ దండిగా దలుపంగ ।
లావుగా నెత్తె నా రావణుండు ।

గీ॥ రావణుని వంచె కార్తవీర్యార్జునుండు ।
అతని బడగొట్టె జమదగ్ని సుతుడు లీల ।
జామదగ్న్యు మదమణచె రామభద్రు ।
డతడు పరమభక్తుల మనోలతను జిక్కె.

ఈ మంచులో కూడ కొండ పైకెక్కుట చాల నిటారుగా నున్నందున చాల ఆయాసపడుచుంటిమి. డా. గోడ్బోలే ఇక ఏ మాత్రము నడువలేకపోవు చుండెను. మాటిమాటికిని కనులు తిరుగుచున్నవని ఆయాసపడుచు ఎగ శ్వాస తీయుచు, మరీ రెండు గజముల కొకసారి ఆగిపోవుచుండెను. నా వద్ద గల నీరుకూడ పూర్తిగా అయిపోవచ్చినది. నేను ఎట్లో ప్రతి అయిదారు గజ ముల కొకసారి నిలబడి, మొన తీయుచు ముందుకు సాగుచుంటిని. దాదాపు ఒక గంట తర్వాత పూర్తి అగ్రమునకు చేరుకొని, అచట మాతోటి వారంద రిని కలుసుకొని ఒక రాతిపై జారగిలబడితిని. మా పోర్టర్లు సామాను లన్ని యును "లిప్ పాస్"కు ఆవలి వైపు వారికి అందించుచుండిరి. డా. గోడ్బోలే

గారిని జవానులు చెరొకవైపు భుజములపై చేతులు మోపి నడిపించుచు నెమ్మది నెమ్మదిగా తోడ్కొని 9½ గంటల వరకు వచ్చి చేరిరి.

ఈ "లిప్‌పాస్" 5 మీ. వెడల్పు కలిగిన 5,100 మీటర్ల ఎత్తగు ప్రదేశము. ఈ 5 మీ. వెడల్పు సమముగా యుండి రెండు వైపులను గల పర్వతములు చాల ఎత్తుకు వెళ్ళును. దీనికి ఆవల ఒక మీటరు క్రిందికి దిగినచో దాదాపు 6 మీ. వెడల్పు అంతే పొడవుగల మంచు ప్రదేశమున్నది. అచట దాదాపు 20 మంది వరకు నిలబడవచ్చును. దాని క్రింద చాల నిటారగు దిగుడు యున్నది. ఆవలి ప్రక్కన కూడ రెండు కిలోమీటర్లు పైబడి మంచు కనబడుచున్నది. మన ప్రాంతముకన్న, నిటారగు దిగుడు ప్రమాద భరితముగా అగుపడుచున్నవి. మన జవానులు, పోర్టర్లు, నిగం వారు దాదాపు 25 మందిలో ఎవరును ఈ ప్రదేశమునుండి ఆ ఒక మీటరు క్రిందికి దిగలేదు. ఎందుకనగా అది చైనీయుల భూభాగము. ఇది మన భారత చైనా సరిహద్దు. చైనా పోర్టర్లు తెచ్చిన సామానులను మన పోర్టర్లు పైనుండే అందుకొనిరి. మన పోర్టర్లు ఇచ్చిన సామానులను చైనా పోర్టర్లు క్రిందనుండే అందుకొన్నారు. వారు ఎవరును పైకి రాలేదు. మేము అచటనుండే నాల్గు వెరగులగల మంచు శిఖర దృశ్యములను చూచుచు, మా ఆయాసమును మరచిపోయి దివ్యమైన అనుభూతిలో నిమగ్నమై పోయితిమి. ఇచటి నుండియే 'దూరానమాంధాత' పర్వత శిఖరములు, కుడివైపు నేపాల్ పర్వతములు, ఇంకను అనేక పర్వత శిఖరములు కనుపించును. వెనుదిరిగి చూచినచో చాల దూరము చాల లోతైన లోయలు కనుపించును. మేము అంత క్రిందనుండి ఇంత ఎత్తుకు నిజముగా వచ్చితిమా యను అనుమానము జనించుటయు సహజమే.*

శ్లో ఓం ఓంకారమంత్రసంయుక్తం నిత్యం ధ్యాయంతి యోగినః
కామదం మోక్షదం తస్మై ఓంకారాయ నమో నమః.
మహాదేవః పరో మంత్రః మహాదేవః పరం తపః
మహాదేవః పరా విద్యా మహాదేవః పరా గతిః.

ఓం నమః శివాయ యేతిచ షడ్లింగాయ నమో నమః
మోక్షకామ్యప్రదాత్రే చ విశ్వరూపాయ తే నమః.

ఓం నమః శివాయ సోమాయ సకారాయ షడాత్మనే
స్వయంజ్యోతిః ప్రకాశాయ స్వతంత్రాయ నమో నమః.
మహాదేవాయ మహతే జ్యోతిషేఽనంతతేజసే.

ఓం నమశ్శివాయ శాంతాయ బ్రహ్మణే లింగమూర్తయే
ఓంకారాయ విశేషాయ నమో దుందుభినే నమః.

ఓం నమశ్శివాయ రుద్రాయ ప్రధానాయ నమో నమః
గురవే సర్వలోకానాం భిషజే భవరోగిణామ్.

పదునారవ అధ్యాయం

చైనా ప్రదేశము-యాత్రికుని దుర్మరణము

శ్లో॥ జ్ఞానానందం జ్ఞానరూపం జ్ఞానబీజం సనాతనమ్
తపసాం ఫలదాతారం దాతారం సర్వసంపదామ్.
ఋతగ్ం సత్యం పరం బ్రహ్మ పురుషం కృష్ణపింగళం
ఊర్ధ్వరేతం విరూపాక్షం విశ్వరూపం నమామ్యహమ్.
ధ్యాయే దభీష్టసిద్ధ్యర్ధ మహర్నిశ ముమాపతిం
ఈశానం సర్వవిద్యానా మీశ్వరేశ్వర మవ్యయమ్.

*మేము సరిగ్గా 10 గంటలకు ఒక మీటరు క్రిందగల చైనా భూభాగంలో ప్రవేశించినాము. అచ్చట పూర్తిగా మంచు ఉండుట వలన కాళ్ళు దిగబడు చుండెను. ఆ సమయమున ఎదురుగుండా క్రిందినుండి మూడవ బృందము వారు కైలాస దర్శనము కావించుకొని మా కెదురుగా పైకి వచ్చుచుండిరి. అప్పటికే చైనా పోర్టర్లు మా సామానులనందుకొని క్రిందికి వెళ్ళుచుండిరి. మూడవ బృందముతో ఒక ఇంగ్లీషు తెల్సిన చైనీయుడు కూడ ఆ ప్రదేశము చేరెను. మేము కొద్దిసేపు వారితో ముచ్చటించితిమి. వారు మాకు ధైర్యము చెప్పిరి. వాతావరణము చాల బాగున్నదని ఉత్సాహపరచిరి. వారితో చివరకు ఒక స్త్రీ మరిద్దరు పురుషులు పై కెక్కుచు బాగుగా ఆయాసపడుచు మమ్ము చేరిరి. తరువాత మాలోని వారు ఒక్కరొక్కరే క్రిందికి దిగుట మొదలు పెట్టిరి. ఇక్కడనుండి ఇరవై మీటర్ల దిగుడు పూర్తిగా నిటారుగా చాల ప్రమాదకరముగా నున్నది. మంచుపై కాలు పడినచో జారుచున్నందున మూడవ బృందమువారి అడుగుల జాడలలో అడుగులు వేయుచు మా సహచరులు చేతికర్రల సహాయముతో దిగుచుండిరి. మూడవ బృందములోని ఇరువురు యువకులు మమ్ము ఒక్కొక్కరినే పట్టుకుని నెమ్మదిగా క్రిందికి దిగుటకు సహాయము చేయుచుండిరి. చివరకు నేను, మాతో వచ్చిన డాక్టరుగారికి, ఇత

రులకు వీడ్కోలు చెప్పి ఆ యువకుల సహాయముతో నెమ్మదిగా చాల జాగ్రత్తగా ఇరవై మీటర్ల క్రిందికి దిగితిని. ఆ తర్వాత ఆ యువకులు ఇద్దరు పైకి వెళ్ళిపోయిరి. అచ్చటనుండి మరో ఇరవై మీటర్ల దూరము పూర్తిగా రాళ్ళతో నిండి యుండెను. దారి ఏమియును లేదు. ఆ రాళ్ళపై కాలు పెట్టగానే జారుచుండెను. ఎంతో సంబాళించుకొనుచు ఆ ఇరవై మీటర్ల రాళ్ళ బాటను దాటగా మరల ఇంకొక మంచుదిబ్బకు చేరితిమి. ఆ మంచు దిబ్బను రెండు కిలోమీటర్ల దూరమువరకు దాటవలసి యుండెను. అది మెత్తని దూదిపరుపువలె వాలుగా నున్నది. మధ్యన ఒకచోట మరల ముప్పది మీటర్లవరకు నిటారుగ దిగవలసి వచ్చినది.

చైనావారిలో ఇంగ్లీషు తెల్సిన "షి" యనునతడే కాక మరి ముగ్గురు మాత్రమే యుండిరి. ఆ నిటారు దిగుడు ప్రదేశమును ముందు నడచుచు మా మిత్రులు చేరిరి. ఒకరి చేతిని మరొకరు పట్టుకుని పైకి వచ్చినవారి అడుగుల జాడలలో అడుగులు వేయుచు నెమ్మదిగా దిగుచుండిరి. మధ్యలోనున్న రంగాచారిగారి కాలు ఏ విధముగా దారి ప్రక్కన పడెనో తెలియదు. ఆయన అకస్మాత్తుగా జారిపడిపోయిరి. చూస్తుండగా- పిల్లలు జారుడుబల్లపై జారునంత వేగముతోను- మరియు తలక్రిందికి కాళ్ళు పైకియై నాలుగువందల అడుగుల క్రిందికి జారిపోయిరి. మేమందరము అదిచూచి భయకంపితులమై రంగాచారి గారు జాగ్రత్త జాగ్రత్త యని కేకలు వేయునంతలో మంచు చివరి భాగమునకు చేరి అచ్చటగల రాళ్ళ కుప్పలపై పడిపోయిరి. మా ప్రాణములు పైపైననే లేచిపోయినవి. ఆయన కైలాసవాసునికి అర్పితమైనట్లు భావించితిమి. కాని మేము చూచుచుండగనే ఆయన లేచి కూర్చుండి బట్టలకు అంటుకొనిన హిమమును దులుపుకొనుచుండెను. క్రింద అన్ని రాళ్ళు వున్నను ఆయనకు ఏ మాత్రము దెబ్బలు తగులకుండా క్షేమముగా బయటపడుట ఆ కైలాసవాసుని మహిమకాక వేరు ఏమైయుండును! ఆయనకు ఇది పునర్జన్మ కదా! అందుకే ప్రాణములు తీయువానికన్న రక్షించువాడే మిన్నయను సామెత నిజమేమో. మేము ఈ సంఘటనను జూచి సంభ్రమాశ్చర్యములతో ఆయన ఈ దుర్ఘటన నుండి తప్పుకొని బైటపడినందుకు ఎంతో సంతోషించితిమి. వెంటనే ఇరువురు చైనీయులు మంచును త్రవ్వుచు బాటచేసుకొనుచు రంగాచారిగారిని పైకి తీసుకొని వచ్చుటకు నెమ్మదిగా అడుగు వేయుచు క్రిందకు దిగుచుండిరి.*

శ్లో॥ భగ్నాశస్య కరండపిండితతనోర్ మ్లానేంద్రియస్యక్షుధా ।
కృత్వాఖుర్వివరం స్వయం నిపతితో నక్తం ముఖే భోగినః ।
తృప్త స్తత్ పిశితేన సత్వర మసౌ తేనైవ యాతః పథా ।
స్వస్థా స్తిష్ఠత దైవమేవహి పరం వృద్ధౌ క్షయే కారణమ్.
(భర్తృహరి)

తా॥ ఆశలన్ని భగ్నమై పోవగా ఒక కాలసర్పము చెక్కపెట్టెలో బంధింపబడి చావుకు దగ్గరాయెను. అదే పెట్టెలో కొన్ని పిండివంటలు నిక్షేపింపబడి యుండెను. వానిని తినగోరిన ఒక ఎలుక ఛిద్రము గావించుకొని చెక్కపెట్టెకు కన్నము చేసికొని పిండివంట లారగించుటకై లోన ప్రవేశించెను. లోననున్న పామునకు అది దైవికముగా నాహారమాయెను. అంత శ్రమపడి యెలుక గావించిన రంధ్రమునుండియే పాము ప్రాణము దక్కించుకొని బయటపడెను. మృత్యువుకు జీవనమునకు దైవమే కారణము. అందుకే అంత క్రిందికి దొర్లిపడి ప్రాణాపాయము సంభవించవలసిన రంగాచారిగారు ఏలాంటి గాయములును తగులకుండా సురక్షితముగా బయటపడిరి.

దైవబలమును గూర్చి రామాయణములో ఈ విధముగ చెప్పబడియున్నది- అవసాన దశలో రావణాసురుడు నుడివిన వాక్యము లేమనగా-

శ్లో॥ జాతో బ్రహ్మకులేఽగ్రజో ధనపతిర్ యః కుంభకర్ణానుజః
పుత్రశ్శక్రజితో రథస్తు విజయో మధ్యే సముద్రం గృహం
దైత్యాః కామచరాః స్వయం దశశిరాః పూర్ణా భుజా వింశతిః
సర్వం నిష్ఫలితం కృతంతు విధినా దైవే బలే దుర్బలే.

తా॥ రావణుడు అనుకొన్న విధము "నేను బ్రహ్మకు నాల్గవవాడను, బ్రహ్మకులజుడను. నాయన్న కుబేరుడు. నా తమ్ముడు కుంభకర్ణుడు. నా కుమారుడు ఇంద్రాదుల జయించినవాడు. నా రథమునకు విజయమను పేరు. దానికి అపజయము లేదు. నా గృహము సముద్ర మధ్యమున గల అభేద్యము.

ఎవరును చేరలేడు. నా సైన్యమంతయు కామరూపులు. నాకు పది తలలుగల వాడను. 20చేతులున్న వాడను. దైవబలము తప్పగా నివన్నియు దుర్బలములై పోయినవి." అంతేగాక రావణుడు ఇంకను ఈ విధముగా తెలిపినాడు-

శ్లో. "ఆపః ప్లవంతు పాషాణాం మానుషగ్రంతు రాక్షసః
కపయః కర్మ కుర్వంతి కాలస్య కుటిలా గతి."

★కాలము వక్రించినపుడు జరుగకూడని పనులెల్లజరుగును. సముద్రమునకు వారధి నిర్మింపబడినది. ఆ వారధి నీటిపై రాళ్లచే తేలియాడినది. రాళ్లు నీటిపై తేలుట విశేషమే. రాక్షసులకు మనుజులు ఆహారము. కాని ఇపుడు మనుజులు రాక్షసులనే మ్రింగుచున్నారు. అనగా దుర్బలులైన ఇరువురు బాలలు రామ లక్ష్మణులు కుంభకర్ణాది రాక్షసులనెల్ల సంహరించినారు. ఇదియు ఆశ్చర్య కరమే. 'కపి'యనగా చలించునది లేక చరచునది. అట్టి కపులన్నియు గలసి నిర్మాణాత్మకమైన పనులు గావిస్తు సముద్రమునకు వారధి నిర్మించుటే కాక, సంజీవినిగూడ తెచ్చు సత్కార్మ చేసినవి. కాలము వక్రించినపుడు జరుగ కూడనివి జరుగును. జరుగునవి జరుగకపోవును. కాలమనునది దైవాధీనమే అని రావణుడు చింతించెను.★

*ఒక చైనీయుడు నేను అందరికన్న వెనుకవున్న కారణమున నా చెంతకు వచ్చి సహాయము చేయుటకు నా చేయి పట్టుకొని నన్ను మా సహ చరులు నడచుదారికి భిన్నముగా ఎడమవైపు మరికొంత దూరమునుండి గబ గబా నడిపించుచుండెను. ఆ వైపు నిటారు దిగుడు తక్కువగా నుండెను. మంచులో ఏ మాత్రము దారి లేకున్నను ఏటవాలుగా నుండిన కారణమున నా యొక్క బూటు మడమలను మంచులో బలముగా దూర్చుచు కుడిచేతి కర్ర సహాయముతో దాదాపు పరుగిడినంత వేగముగా నడచుచుంటిని. జారి పడుదు నేమోయని భయపడుచుంటిని. నే నాతని కా విషయము చెప్పదల్చినను భాష సమస్యగా నుండెను. నేను చెప్పినను అతనికి అర్థముకాదు. దాదాపు ముప్పది అయిదు నిముషములలో ఎచ్చటను ఆపకుండా ఒకటిన్నర కిలో మీటర్లు క్రింది వరకుగల మంచుచివర రాళ్ళవరకు నన్ను తీసుకొని వచ్చి నా చేయి

వదలెను. మా సహచరులు కొందరు అప్పుడే అచ్చటికి చేరిరి. మేమందరము ఆప్రదేశమున కూర్చుంటిమి. అంతలో చైనీయులు రంగాచారిగారిని నెమ్మదిగా పైకి తోడ్కొని వచ్చిరి.

మాకు దాదాపు అరకిలోమీటరు పైన మంచు మధ్యలో చొక్కారావుగారు, ధావేగారు, కులకర్ణిగారు శీర్షాడ్‌గారు ఒకచోట గుంపుగాచేరి దాదాపు యాభై మీటర్లు క్రిందనున్న డాక్టర్ గోడ్బోలే గారిని త్వరగా పైకి రమ్మని కేకలు వేయుట మాకు వినిపించెను. మరేదో ప్రమాదము జరిగినదని మేము అనుమానించితిమి. డాక్టర్ గోడ్బోలే పది నిమిషాలలో వారు గుమిగూడిన ప్రదేశమునకు తిరిగి వెళ్ళిరి. అచ్చట నాల్గు మీటర్లు క్రిందికి దొర్లి జారిపడిన రామకృష్ణన్ గారి ఛాతీపై ఒత్తిడిచేయుచు కృత్రిమ శ్వాస కల్పించుటకు ప్రయత్నించుట మాకు కన్పించెను. దాదాపు పది నిముషములు ఆ విధముగా ప్రయత్నించినను ఫలితము లేకపోయెను. డాక్టర్ గోడ్‌బోలే నిరాశచే అక్కడ గుమిగూడిన మిత్రులకు డాక్టరు మోఖా కొరకై కేకవేయుమని హెచ్చరించెను. వారు దాదాపుగా మా చెంతకు చేరిన డాక్టరు మోఖాను కేకవేసిరి. ఆమె "హరి భగవంతుడా యని" కాళ్ళీడ్చుకొనుచు దాదాపు ఇరవై నిముషములు పైకెక్కి వారి చెంతకు చేరి రామకృష్ణన్‌గారిని పరీక్షించి ఆయన మృతి చెందినట్లు ధృవీకరించెను. ఈ విషయము మా మిత్రులు కేకవేసి మాకు తెలిపిరి. కొంత సేపటికి "షీ"తోసహ గోడ్బోలేగారు ఇతరులు మా వద్దకు వచ్చి చేరిరి. మృతుని చెంత చొక్కారావుగారు ధావేగారు శీర్షాడ్‌గారు వుండిరి.

ఇలాంటి ఎత్తు ప్రదేశములలో జనులు ఆమ్లజని లోపించుటవలన అకస్మాత్తుగా మృతి చెందుట అపుడపుడు సంభవించుట సహజమే!

హిమాలయములలోని బదరీనాథ్ క్షేత్రానికి పైన 'స్వర్గారోహణ' శిఖరమున్నది. మహాభారత స్వర్గారోహణ పర్వములో యుధిష్ఠిరుడు నలుగురు తమ్ములను ద్రౌపదిని దారిలో కోల్పోవుటకు కారణము లిట్టి పరిస్థితులేయై యుండవచ్చును. ధర్మరాజు మాత్రము యాత్రామార్గము ద్వారానే బొందితో స్వర్గము చేరినట్లు చెప్పబడెను.*

★ ద్వాపర యుగాంతమున కలి ప్రవేశము జరుగునపుడు పాండవులు

పరీక్షిత్తునకు పట్టాభిషేకము గావించి ద్రౌపదితోపాటు సశరీర స్వర్గ ప్రవేశమునకై స్వర్గారోహణ మహాప్రస్థానము గావించిరి. మార్గ మధ్యమున ద్రౌపది సహదేవ నకుల అర్జునులు ఒకరి వెంట నొకరు వరుసగా కాలధర్మము జెందిరి. వీరు మరణించుటకు కారణము లేమిటని భీమసేనుడు ధర్మనందనుని ప్రశ్నించెను. సమాధానముగా ధర్మజుడు వారివారిలో గల అహంకృతి దుర్గుణ విశేషముల విపులముగా తెల్య చేయుచు ముందుకు సాగెను. తుదకు భీముడు కూడ భూమిపై బడెను.★

ఉ॥ దానను దాన నిట్లగుట దప్పునె యంచు దదీయమైన య
మ్మానితదేహమున్ విడిచి మానవనాధుడు దాల్మిజేసి బ
ద్ధానిరతాత్ముడై యరిగె నత్తరి వాయుజు డార్తి నెంతయున్
దీనత బొంది ధైర్యలత ద్రెవ్విన నేలకు వ్రాలె భూవరా.

క॥ అప్పుడు దగ నిట్లను నతఁ
డప్పౌరవవరున కోధరాధిప కనుగొ
మ్మిప్పా టేమిట వచ్చెం
జెప్పు మెఱుగు దేని గరుణ సిగురొత్తంగన్.

చ॥ అన విని యాత డిట్లనియె నాతనితో భవదీయమైన భో
జన మతిమాత్ర ముద్ధతి ప్రచండుడవై భుజశక్తి నెవ్వరిం
గొనక కడంగి రజ్జు పలుకుల్ గడుబెక్కులు వల్కుదెప్ప నీ
వనుపమశౌర్య యిప్పుడుట కత్తెఱగుల్ గతమెల్ల జెప్పితిన్.

★ఇచట రామకృష్ణన్‌గారి మరణమునకు దోషమాపాదించు ఉద్దేశ్యము లేదు. కాని మరణించిన వారి గురించి ఇతరులు ఆతని మృతదేహము గురించి ప్రయాణమాపుట అసంభవము. ఆ నాటి కాలంలో సహస్ర గజబలము గల భీముడే అచటి పరిస్థితుల ప్రభావముచే పడిపోయి మరణించగా స్వంత అన్నగారగు ధర్మరాజే భీముని మృతదేహమును ఇతర తమ్ముల మృతదేహములను భార్యయగు ద్రౌపది మృతదేహమును కూడ విడచి వెనుదిరిగి చూడక

వెంటపోవు కుక్కతో మాత్రమే ముందుకుసాగినట్లు పై పద్యములచే గల దృఢ సంకల్పమే మా ముందు ప్రయాణమునకు దృఢ సంకల్పముగా సామ్యము కొరకు ఉదహరించబడినది. *అందుచే ఈ యాత్రకూ-మరణమునకూ సామ్యము జోడించి యాత్రా కాంక్షాపరులు కొందరు ఇంతటి కఠిన తీర్థముల దర్శించి మరణ మేల తెచ్చుకొనవలెను? అను సందేహము పొంద నవుసరము లేదు. ఈ రోజులలో కూడ ప్రతిరోజు విమానాలలో రైళ్ళలో బస్సులలో ప్రయాణించుచు కూడ ఏదో ఒకచోట ఏదో ఒక కారణముగా ప్రజలు మృత్యువాత పడుచున్నారు. అంతేకాక ఇంటిలో కూర్చొని హాయిగ భోజనముచేసి పరుండి మరణించువారు ఇంకా ఇతర విధముల హఠాన్మరణము చెందువారి కథలు ఎన్నో వినుచున్నాము. అందుచే ఈ మరణము యన్నది లలాట లిఖితముగా సహజ మరణముగా భావించుటే ఉత్తమము.

ఇదే సమయములో సరిగ్గా 11 గంటల 15 నిముషములకు మన దేశపు హెలికాప్టరు ఒకటి మాపైనుండి ప్రదక్షిణము చేసి భారత భూభాగమునకు వెడలిపోవుచుండెను. అదిచూచిన మాలోని కొందరు చేతులు, గుడ్డలు ఇంకేవో చూపుచు ఊపుచు సైగలు చేసిరి. కాని హెలికాప్టరులోని వారు వీరి చేష్టలు గమనించినట్లులేదు. అది వెడలిపోయెను. మాధుర్‌గారు, గోడ్బోలేగారు చింతాక్రాంతులై అప్పుడు చేయు కర్తవ్యమేమని నాతో విచారించిరి. మేమందరము 'ఎవరికివారే యమునాతీరే' యన్నట్లు బయలుదేరినవారము. దారిలో ఎవరికి ఏమి జర్గినను యాత్రను విరమించుకొని పోయినవారికొరకు ఏదో త్యాగము చేయు సాహసికులు ఎవ్వరును లేకుండిరి. ఏమి చేసినను అందరము కలిసి మానవతా దృక్పథముతో ఏదో ఒక నిర్ణయము తీసుకొనవలసి యుండెను. అప్పటి తక్షణ కర్తవ్యము ఈ మృతదేహమును మన భారత ప్రభుత్వమునకు ఎట్లప్పగించవలెనా యని ! ఈ ఆలోచన తప్ప ఇంకా యేమైన చేయ తోచినను ఒకరిద్దరు చేయగల్గినది ఏమియులేదు. చేతనైతే ఇరువురు వెనుదిరిగి "నభీ డాంగ్" క్యాంపుకు పోయి మన రక్షణ సిబ్బందికి ఈ వార్త తెలిపి వారిని తోడ్కొనివచ్చి శవమును వారికి అప్పగించుట- ఇది ఒక్కటే మార్గమై యుండెను. కాని మేమందరము ఉదయము 5 గంటల నుండి ప్రయాణము సాగించుచున్నాము. అప్పటికి మధ్యాహ్నము 12 గంటలైనది. ప్రతివారికి

ఆకలిదప్పులు దహించుకొనిపోవుచున్నవి. ఎండ తీక్షణముచే మలమల మాడు చుంటిమి. పైగా హిమముపై నున్నను త్రాగుటకు నీటిబిందువు లేదు. అల్లాంటి పరిస్థితులలో ఎవరు అంతపైకి వెళ్ళి క్యాంపుకు చేరి మన రక్షణ సిబ్బందిని తోడ్కొనివచ్చు సాహసము చేయగలరు? పైగా అంతదూరము పోయినవారు మరల వెనుకకు వెంటనే తిరిగి రావలయును. లేనిచో వారు ఒంటరిగా 'తక్లా కోట్' చేరలేరు. వారు వచ్చువరకు మేము వేచి వుండలేము. ఇదంతయు అనవుసరమైన ఆలోచన మరియు వృధాప్రయాస. అందుచే ముందుగా ఇరువురము త్వరగా "తక్లాకోట్" చేరి ఏ తంతి ద్వారానో భారత ప్రభుత్వమునకు ఈ విషాద వార్త తెలియజేయుట సమంజసమని నిర్ణయమునకు వచ్చితిమి. మా లీడరు డా. గోడ్బోలే తనవెంట నన్ను రమ్మని కోరిరి. నేను అంగీకరించితిని. చైనీయుడు "షీ" కూడ ఈ నిర్ణయమునే బలపరచి తనవెంట వచ్చిన చైనీయులకు రామకృష్ణన్‌గారి మృతదేహమును గుర్రముపై బంధించి "తక్లా కోట్" చేర్చుటకు ఆజ్ఞాపించెను. నేను డా. గోడ్బోలే మరియు 'షీ' ముందు నడచుటకు లేచి మిగతా వారిని చైనీయులతో మృతదేహము వెంట రమ్మని చెప్పి ప్రయాణమైతిమి.

మేము ముగ్గురము రాళ్ళపై నెమ్మదిగా నడచుచు అరకిలోమీటరు దూరములోనున్న గుర్రాల చెంతకు చేరితిమి. అచ్చట ఇరవైనాల్గు గుర్రములు నిలబడియుండెను. మనుషులు మావెంట నున్న నల్గురు మాత్రమే. మేము మూడు గుర్రముల నధిరోహించి "షీ" ముందు వెళ్ళుచుండగా ఒకదాని వెనుక ఒకటి చొప్పున మా గుర్రములు నడచుచుండెను. ఆ ప్రదేశమంతయు రాళ్ళమయము. దారి ఏమియులేదు. పైగా నిటారు దిగుడుగా నున్నది. గుర్రము కాలు రాయిపైబడి జారినచో గుర్రముతోపాటు మేమును పడిపోయే ప్రమాదమైన పరిస్థితి యుండెను. అందుకే గుర్రములను వెనుకకు ముందుకు ఏటవాలుగా "జడ్" (Z) ఆకారములో నడిపించుచు క్రిందికి దిగితిమి. అచ్చట ఒక నదీప్రవాహము మేము దాటివచ్చిన మంచుదిబ్బ క్రిందినుండి పారుచుండెను. గుర్రములు నదిగట్టు మీదుగా నడచుచుండెను. అచ్చోట భూస్ఖలనము వలన జారిపడిన పెద్ద చిన్న బండరాళ్ళు వుండెను. ముందునకు సాగిన కొలది నది లోతు ఎక్కువగుచుండెను. దారి బహు దుస్తరముగా నుండెను. మా గుర్రములు మేము విదలించకున్నను చాల జాగ్రత్తగా మెల్లగా మమ్ము

లను మోసుకొని పోవుచుండెను. ఆ భయానక ప్రదేశమును దాటునంతవరకు మా ప్రాణములు అరచేతిలో పెట్టుకొని ప్రయాణము సాగించితిమి. మాకు గుఱ్ఱములపై స్వారీ చేయుటలో ఏమాత్రము అనుభవముగాని, అలవాటుగాని లేదు. గుఱ్ఱములపై నున్న జీనులు కఠినముగా నుండుటచే మా ఆసనములు మంట పుట్టెను. ఇట్లు రెండు కిలోమీటర్లు నది ఒడ్డుపైగా నడచి కుడిప్రక్కను నదిని దాటవలసి వచ్చెను. ఢిల్లీలో మా కమల్ మిత్రుడు బలవంతముగా నాకు అంటగట్టిన "కౌబాయ్" టోపీ ప్రతిరోజు నాకు అవుసరముగా వుండెను. నేడు మాత్రము ఎండ తీవ్రతవలన ఆ టోపీ బాగుగా ఉపయోగపడుచుండెను. మా బృందములో ఎవరికిని ఇలాంటి టోపీ లేకుండెను. కొందరికి మాత్రము క్రికెట్ టోపీలు వున్నను మరికొందరికి అట్టివికూడ లేవు. నేటి ఎండ తీక్షణముగా నుండుటచే మా మిత్రులు నా టోపీని నాకంటే నా కిమ్మని నన్ను అర్థించిరి. ఈరోజు ఎండతోపాటు ఝంఝూమారుతము కూడ హెచ్చుగా నుండెను. నదిని దాటు సమయములో నా టోపి గాలి తాకిడికి అకస్మాత్తుగా ఎగిరి నీటి ప్రవాహములో పడి కొట్టుకొని పోవుచుండెను. ప్రవాహము వేగముగా యున్నందున మంచునీరు అతిచల్లగా నున్నందున నేను గుఱ్ఱము దిగి టోపీ తెచ్చుకొనుటకై వీలుకలుగలేదు. నేను 'షీ'కి టోపీ పడిపోయినదని చెప్పగా అతడు తన గుఱ్ఱమును దిగ ప్రయత్నించెను. కాని గుఱ్ఱమును వెనుకకు త్రిప్పు అవకాశము అచట లేకుండెను. అతను కూడ గుఱ్ఱమును దిగే అవకాశము లేకుండెను. అందుచే నేను టోపీపై ఆశ వదులుకొని ముందుకు సాగమంటిని. నా టోపీ ప్రవాహములో కొట్టుకొనుచు ఇరవై మీటర్లు దూరము పోయి ఒక రాతికి తగులుకొని భీష్మించెను. గుఱ్ఱములు నది ఆవలి గట్టుపైకెక్కి కొంత దూరము పోయి రాళ్ళులేని కొంత వెడల్పాటి చదునుగా నున్న బాటకు చేరగా బ్రతికి బయటపడ్డంత ఆనందము కల్గినది.

మాకు తీవ్రముగా దాహము వేయుచు ప్రేవులు మలమల మాడుచుండెను. నా చెంతనున్న పూరీలు ఎవరో కావాలంటే మంచుదిబ్బ చెంతనే ఇచ్చివేసి యుంటిని. ఇంతలో 'షీ' తన సంచీలోగల బన్నులు తీసి మా ఇరువురికి చెరి రెండు ఇచ్చెను. తానును మేమును గుఱ్ఱములపై కూర్చుండి అవి తినుచునే ప్రయాణము సాగించితిమి. ఇట్లే ఎండ మరియు గాలి తీవ్రతతో నాలుగు కిలోమీటర్ల దూరము ముందుకు ప్రయాణముచేసి "పాలా" అనే ఒకే

ఒక ఇల్లుగల గ్రామము చేరితిమి. మా ప్రక్కనున్న నది దూరమాయెను. ఆ ప్రదేశము విశాలముగా నుండెను. ఎత్తు నాల్గువేల మూడువందల మీటర్లు వుండెను. అచట మేము గుర్రములను దిగితిమి. ఒక టిబెట్టు దేశస్తుడు మా బృందమునకు సరిపడు 'టీ'ని తయారుచేసి వుంచెను. మేము మంచి నీరు త్రాగి తర్వాత టీ త్రాగి కొంతసేపచట విశ్రమించితిమి. కాని హృదయము ఆవేదనతో శరీరము అలసటతో మనస్సు త్వరగా చేరవలెనను ఆరాటముతో నుండెను. రామకృష్ణన్ విషాదవార్తను మనదేశమునకు త్వరగా అందించ వలెననే తపన మెండుగా నుండుటచే మేము త్వరగా మరల ప్రయాణము సాగించితిమి.

దారి మధ్యలోగల "టిసుం" అను మంచునీటి నదిని చిన్న చెక్క వంతెన మీదుగా దాటి ముందుకు సాగగా "లిపుపాస్" "టింకర్‌పాస్"ల నుండి ప్రవహించు వేరే నదులను అధిగమించి విశాలమైన మైదానము చేరితిమి. "షి" ఆ ప్రదేశమును చేరగానే గుర్రముయొక్క వేగమును హెచ్చించెను. మేము అదలించకున్నను మా గుర్రములు కూడ పరుగులంకించెను. కాని మాకు దీనిచే ఆసన భాగమున మంట విపరీతమగుటయే కాక గుర్రములు ఎక్కడ క్రింద పడవేస్తాయో యను భీతావహము కలుగుచుండెను. అయినను చేయునదేమియు లేక భరించితిమి. ఆ ప్రదేశమున కనీసము గుర్రములు మేయుటకు కూడ పనికివచ్చు గడ్డిపరక కూడ ఎచ్చటను కన్పించలేదు. దృష్టిసారునంతవరకు భూమి బీడుపడి రాళ్ళమయముగా నుండెను. ఆ విధముగా సాయంకాలము నాల్గుగంటల వరకు "తక్లాకోట్" పరిసర ప్రాంతమును చేరితిమి.

అచట పైనుండి వచ్చు మంచునీటి ప్రవాహములు కాలువల ద్వారా మరలించి గోధుమ బార్లీ వరి మున్నగు వానిని సేద్యముచేయు పంటపొలములు కొన్ని కన్పించినవి. మా గుర్రములు ఉదయము నుండియు మేత మేయని కారణమున ఆకలిచే ప్రక్కపొలములలోనికి లాగుకొనిపోయెను. కళ్ళెములను ఎంతగా అదుపు చేసినను అవి నిలువలేదు. మా ముందు గల "షి" అక్కడ ఎవరో దారినపోయే దానయ్యను పిలువగా పాపం ఆ టిబెట్ దేశీయులు ఇద్దరు వచ్చి మా గుర్రముల కళ్ళెములు పట్టుకొని మేము పోవలసిన దారిలోనికి వాటిని మరల్చిరి. అలా కొంత దూరము ముందునకు సాగగా ఒక పెద్ద నది

కన్పించెను. అటులనే మరికొంత దూరము ముందుకు పోగా ముప్పయిమీటర్ల దిగుడు దారియు మధ్యలో పెద్దపెద్ద రాళ్ళను కన్పించెను. అది కర్ణాలినది. మేమచటనుండి ఆ నదిలోనికి దిగియుంటిమి. మా గుర్రములు ఆ కర్ణాలినదిని కొంతదూరము ఇసుకలోను ఆ పైన ఒక చెక్కవంతెన మీదుగా దాటిపోయినవి. ఆ నది భూమి దాదాపు రెండువందల మీటర్ల వెడల్పు ఉన్నను నీరు మాత్రము ముప్పయి మీటర్ల వెడల్పు రెండున్నర అడుగులలోతు వుండి అధిక ప్రవాహ వేగము కలిగి యున్నది. మేము నదినిదాటి కుడివైపునకు మరల గట్టు పైకి ఏటవాలుగా ఎక్కితిమి. ముందునకు సాగితిమి.

మాకు ఆప్రదేశమున ఒక పెద్ద మట్టిపర్వతము కనుపించెను. ఆ పర్వతమున కొన్ని పురాతన ఇండ్లు (మట్టి త్రవ్వి తయారుచేసిన గుహలు) కనుపించుటయేగాక వాటిలో కొందరు టిబెట్ దేశస్థులుకూడ నివాసము చేసియుండిరి. అవి పురాతన "గోంపా" లుగా చెప్పబడినవి. ఆ పర్వతము అగ్రభాగమున ఒక "ఖండర్" (శిథిలము) కన్పించెను. దానిని "సమ్మర్ ప్యాలెస్" (వేసవి వసతిగృహము) అని చెప్పిరి. పూర్వపు రాజులు వంద సంవత్సరముల క్రిందటివరకు అచ్చటనే నివాసముండెడివారట. ఆ పర్వతము ఎత్తు 200 మీటర్లు వుండును. "తక్లాకోట్" కు మరొక పేరు "పులన్ చుంగ్" అనికూడ కలదు.

తక్లాకోట్ ఎత్తు సముద్రమట్టమునకు నాల్గు వేలఅయిదు వందల మీటర్లు. మేము ఆ గట్టువెంబడి కొంత ముందునకు పోయి గట్టును ఇంకా పైకెక్కి కుడివైపు తిరిగేవరకు మరొక పెద్ద నదిని దాటుటకుగాను మరొక ముప్పయి మీటర్లు క్రిందకు దిగవలసి యుండెను. ఆ దిగుడు ప్రాంతమున కుడి ఎడమలలో కొన్ని ఉన్ని బస్తాలు, గొఱ్ఱెలు, గుర్రాలు. మనుష్యుతో కూడిన కోలాహలము వినిపించెను. చూడగానే అది ఒక మార్కెట్టు అని (మండీ అని కూడ అంటారు) తెలిసెను. మేము గుర్రములను క్రిందికి దింపి ఒక వెడల్పాటి వాహనములుకూడ దాటునంతటి వెడల్పాటి చెక్క వంతెసను దాటి మరల కుడివైపునకు తిరిగి పైకెక్కితిమి. ఆ నది ఎక్కువ వెడల్పులేదు. కాని లోతు అధికముగా యుండెను. దానిని "గారుచూ" అని పిలుతురు. మేము కుడిప్రక్కగా పైకి ఎక్కగనే అచట ఒక విశాలమగు భవనము, దాని

ముందు మిలిటరీ వాహనములు కన్పించెను. బహుశః అది ఒక సైనిక స్థావరమై యుండును. మేము దానిని దాటి ఎడమకు తిరిగి మరల కుడికి తిరిగిన ప్రదేశమున మరొకనదిపై ఒక "డామ్" దానిపై రోడ్డు ఎదురయ్యేను. అది దాటి అరకిలోమీటరు ముందుకు వెడలగా విశాలమైన మరొక రోడ్డుకు చేరితిమి. రోడ్డున కిరుప్రక్కల చిన్న పెద్ద ఇండ్లు వుండెను. కొంతముందుకు సాగగా ఎడమ వైపున ఒక పెద్దగేటు వచ్చెను. 'షి' గుర్రము విశాలమగు భవనమునకు దారితీయగా మేమును వెంబడించితిమి. మేమచ్చటకు చేరునప్పటికి దాదాపు సాయంత్రం అయిదు గంటలయ్యేను. మేమందరము గుర్రములు దిగి భవనములోనికి వెళ్ళితిమి. ఆ రోజు గుర్రములపై సాగిన మా ప్రయాణం ఇరువది రెండు కిలో మీటర్లు. మేము విపరీతమైన అలసటచెంది నీరసించిపోయితిమి. ఆ భవనము తక్లాకోట్ పరిసర ప్రాంతమునకు నేరుగా నుండెను. కాని దారి మూడునదులు దాటవలసినందున ముక్కును కుడిచేతితో తలవెనుకనుండి త్రిప్పిచూపిన మాదిరిగా గుండ్రముగా తిరిగి మేము ఆ భవనమును చేరితిమి.

ఆ భవనమునకు కుడివైపున రెండుమూడు గదులున్న కొన్ని క్వార్టర్లు (ఇండ్లు) కన్పించెను. ఆ భవనములో ఒక ఆఫీసుగది పొడవైన వరాండా మధ్యహాలు (భోజనశాల కూడ) కలిగి విశాలముగా నుండెను. "షి" మమ్ము ఒక ఆఫీసుగదిలో కూర్చుండ బెట్టి తంతి ఇచ్చుటకై పోస్టాఫీసుకు వెళ్ళెను. అరగంట తర్వాత తిరిగి వచ్చి పోస్టాఫీసు మూయబడినదని చెప్పెను. దానిచే మా గుండెలు మరీ భారమాయెను. ఆ క్యాంపులో ఒక చైనా మేనేజర్ వుండెను. ఆతనికి చైనాభాష తప్ప వేరే ఏ భాషయురాదు. మరియొక హిందీ నేర్చిన చైనీయుడు కూడ యుండెను. మేము వారందరితో ఏ విధముగా నైనను ఈ దుర్వార్తను భారతదేశమునకు తెలుప ప్రయత్నించుమని కోరితిమి. కాని వారు అలాంటి సదుపాయమేమియు అచట సాధ్యపడదని తెల్పిరి. వారు మాకు చైనా టీ (పాలులేకుండా) మరియు చాక్లెట్లు ఇవ్వగా ఆరగించితిమి. కొంత సేపటికి దాదాపు ఆరుగంటలకు "రామకృష్ణన్" గారి మృత దేహముతో సహా మాతోడి వారందరు ఆ భవనమునకు చేరుకొనిరి. శవమును బయట గల ఒక గదిలో నుంచిన పిదప వారందరికి టీ చాక్లెట్లు ఇవ్వబడెను. చైనీయులు మా సామానంతయు ఒక వరండాలో నుంచిరి. తరువాత ప్రక్కనున్న వేరే భవనములో ఒక్కొక్కరి సామానులను ప్యాస్‌పోర్టులను పరీక్షించిరి. విలువైన వస్తు

వులు వుంగరాలు వాచీలు కెమెరాలు డబ్బు వివరములన్నియు ఒక ఫారంపై వ్రాసి ఇచ్చితిమి. మా ప్యాస్‌పోర్టులపై వీసాముద్రలు వేసిన పిదప దాదాపు రాత్రి ఎనిమిది గంటల వరకు మాలో ఒక్కొక్కరిని పరీక్ష చేసిన వారిని చేసినట్లు సామానులతో ఆయాగదులలోనికి పంపిరి. నేను బాగా చలియున్నను స్నానము చేయ సంకల్పించితిని. స్నానమునకు ఒక గది కాని నీరు కాని ఎచట నుండునో తెలియదు. అంతతో భోజనమునకు రావలసినదిగా పిలుపు వచ్చెను. మామిత్రులందరును భోజనమునకు వెడలిరి. నేను స్నానము చేసి పూజలో నిమగ్నమైనచో ఆ తరువాత నాకు భోజనము దొరుకునో లేదో యని సందేహము కలిగెను. అది అసలే క్రొత్త ప్రదేశము. ఒకరి భాష ఒకరికి తెలియదు. కావున చేయునది లేక ముఖము కాళ్ళు చేతులు ప్రక్షాళన గావించుకొని నమస్కారముతో సరిపెట్టుకొని నేనును అందరితో పాటు భోజనము చేయ బూనితిని.

భోజనానంతరము కీ. శే. రామకృష్ణన్ గారి వెంటగల వస్తువులను జాగ్రత్త చేయుటకు గాను మేము ఐదుగురము ఒక కమిటీగా ఏర్పడి చైనా మేనేజర్ మరియు ఇతరుల ముందు ఒక్కొక్క వస్తువును బయటకు తీసి కాగితంపైన లిష్టు వ్రాసి తిరిగి ఆ సామానంతయు సంచులలో సర్దిపెట్టి లిష్టు పై అందరము సంతకములు పెట్టి అవి చైనీయుల అధీనం చేసితిమి. ఆ లిష్టు యొక్క మరొక ప్రతిని ఒక దానిని మా లీడరు చెంత యుంచితిమి. ఆ తరువాత గదులలోనికి పోయి బడలికచే విశ్రమించితిమి. వెంటనే నిదురాదేవి ఆవహించెను.*

★పైన చెప్పిన ఒక్కొక్క క్వార్టరులో మూడు గదులుండెను. గదికి మూడు మంచములు వానిపై పరుపులు తెల్లని రెండు దిండ్లు ఒక్కొక్కదాని పై ఒక్కొక్క బ్లాంకెట్టు ఒక్కొక్కపరుపులను జతపరచి యుంచిరి. ప్రతిగదిలోను ఒక సబ్బు ఒకతువ్వాలు ఒక బేసిన్ రెండు సోఫాలు ఒక పెద్దవేడి నీటి థర్మాస్ ఫ్లాస్కు ఒక ఖాళీబకెట్టు చన్నీటి బకెట్టు ఒక పెద్ద కెటిల్ నిండుగా మంచి నీరు, రెండు కప్పులు లాసానుండి తెచ్చిన తేయాకుపొడి మున్నగునవి అమర్చియుంచిరి. అది దాదాపు ఒక ప్రభుత్వ అతిథి గృహమువలె నుండెను. ఆ భవనమునకు ఒక స్వంత జనరేటర్ ద్వారా రాత్రి 11 గంటల

వరకు విద్యుద్దీపములు వెలుగు ఏర్పాట్లు చేయబడి యుండెను. నాడు అనేక మానశిక శారీరక ఒత్తాడుల వలన వెంటనే గాఢనిద్రలో మునిగి పోయితిని. అందుకేనెమో దారిమధ్యలో ఎవ్వరికి ఏ అపాయము జరిగినను ప్రభుత్వ భాద్యతయుండ బోదని ఢిల్లీలో విదేశాంగ కార్యాలయములో మా అందరిచేత పదిరూపాయిల స్టాంపు కాగితంపై అంగీకార పత్రము వ్రాయించి తీసు కొనుట జరిగినది.★ *జీవితములో ప్రప్రథమ విదేశయాత్ర ప్రథమదినముననే పై విధముగా కఠిన ప్రయాసకులోనైతిమి. రాత్రిదాదాపు పదకొండు గంటల ప్రాంతమున మా లీడరు మరియు మాధూర్ మున్నగువారు వచ్చి బలవంతముగా నాకు నిద్రా భంగము కలిగించి "చైనా మేనేజర్ తెల్లవారగానే మృత దేహముతో సహా అందరిని మనదేశమునకు తిరిగి పోవలసినదని చెప్పినాడు" ఏమి చేయుదమని గద్గద స్వరముతో చెప్పిరి. నేను ఏమాత్రము కంగారుపడక వారిని వెళ్ళి పడుకోమనియు, రేపటి విషయము రేపు ఆలోచించు కొనవచ్చునని, అనవుసరముగా శారీరక బాధతోపాటు మనసులు కూడ పాడుచేసుకోవద్దని హాయిగా నిద్రపొమ్మని వారికి సలహాయిచ్చి పంపివేసి మరలగాఢ నిద్రలో మునిగి పోతిని.*

శ్లో॥ గోభి ర్జుష్టం ధనేన వా ప్యాయుషా చ బలేన చ ।
ప్రజయా పశుభిః పుష్కరాక్షం తన్మే మనః శివసంకల్ప మస్తు.
సత్యం మాతా పితా జ్ఞానం ధర్మో భ్రాతా దయా సఖా ।
శాంతిః పత్నీ క్షమా పుత్రః షడేతే మమ బాంధవాః.

(ఇతి శైపషడక్షరీస్తుతిః)

పదునేడవ అధ్యాయం

తక్లా కోట్‌లో

శ్లో. నాగేంద్ర హారాయ త్రిలోచనాయ।
భస్మాంగ రాగాయ మహేశ్వరాయ।
నిత్యాయ శుద్ధాయ దిగంబరాయ।
తస్మై నకారాయ నమశ్శివాయ.

★తక్లాకోట్ జనాభా దాదాపు 10,000 లుండును. ఇందులో 5000 టిబెట్ దేశస్థులు. 4000 నేపాలీలు 1000 హాన్‌లు (చీనావారు) ఉన్నారు. అక్టోబరు నెల తరువాత ఇచట చలి మంచు కురియుటచే నేపాలీయులు వెళ్ళిపోవుదురు. టిబెట్టునులు దీనావస్థలోను బీదత్వములోను బానిసలలాగున్నట్లు తోచును. నేపాలీయులను చీనాదుకాణములలో వస్తువులను కొననియ్యరని వింటిమి. చాల వరకు వర్తకము "బార్టర్" విధానముపైన అంటే వస్తువులకు బదులుగా వస్తువులిచ్చు పద్ధతిపై జరుగును. నేపాలీయులు ఎక్కువగా గోధుమలు మున్నగు తిండి పదార్థములు ఉప్పు వగైరా ఇచ్చి దానికి బదులుగా ఉన్ని మున్నగునవి సేకరింతురు. వీరికి కొద్దిగా డబ్బు కూడ ఈయబడును. ఇచట వ్యవసాయము చాల తక్కువ. మొత్తము భూమి బీడుగాను, రాళ్ళమయముగాను ఉన్న ప్రదేశముగా నుండుటవలన వ్యవసాయ యోగ్యము కాదు. పైగా పది పన్నెండు వేల అడుగుల ఆ ఎత్తు ప్రదేశములో ఏలాటి వృక్షములు మొక్కలు పెరగవు. ఐనను తక్లాకోట్ పరిసరప్రాంతములో మంచుతో పారు నదులను కాల్వల ద్వారా పొలాలకు మళ్ళించుకొని ఇపుడిపుడే కొంత వ్యవసాయము కూడ చేయుచున్నారు. అలా గోధుమలు బార్లి వరి కూరగాయలు సాగులో నున్నవి.★

*నేడు 30-7-1983 న ఉదయమున లేచి టీ త్రాగి మేము చైనీయులతో మరల మృతదేహమును గురించి సంప్రదించితిమి. వారు మాలోని ఇరువురు

వ్యక్తులు "నభీడాంగ్" వరకు వెళ్ళవలెననియు వారితో తమ మనుషులను "లిప్ పాస్" శిఖరము వరకు మృతదేహముతో పంపెదమనియు చెప్పిరి. మన వారా మృతదేహమును మన జవానుల కప్పగించి తిరిగి వచ్చిన తరువాత మేము మా కైలాస యాత్రను యధా పూర్వకముగా కొనసాగించ వలసి యుండునని చెప్పిరి. కాని మా సహచరులలో ఎవరేకాని ఈ దుష్కర ప్రయాణమునకు ఒప్పుకోలేదు. మేము ఎంత ప్రయత్నించినను చైనావారు ఎలాంటి బాధ్యతలను స్వీకరించుటకు అంగీకరించుటలేదు. తరువాత మిత్రులందరు కూర్చొని తర్జన భర్జనలు చేయుచుండిరి. ఈలోగా నేను వెళ్ళి ఆ ప్రక్కన ఫర్లాంగు దూరములో ప్రవహించు ఒక చల్లని నీటి కాలువలో స్నానము ముగించుకొని వచ్చి పూజ పూర్తిచేసుకొంటిని. అందరము కలిసి టిఫినులు దాదాపు తొమ్మిది గంటలకు పూర్తి చేసితిమి. తర్వాత మాలోని ఐదుగురితో ఒక కమిటీని ఏర్పాటు చేసికొంటిమి. అందు నేను డా. గోడ్బోలే మాధూర్ మున్నగు వారము చేరియుంటిమి.

ఈలాటి విషాద పరిణామము గతమూడేండ్లలో నెప్పుడును జరిగినట్లు లేదు. అదే ప్రథమము కావున చైనీయులకు ఏమి చేయుటకు తోచకుండెను. ఇక మా సంగతి అంతయును క్రొత్తే. కొన్ని తర్జన భర్జనల తరువాత మేము కనీసం మృతదేహము చెడిపోకుండునట్లుగా ఏదైనా ఏర్పాటు చేయుడని కోరితిమి. దానికి ఆ గ్రామములో ఏ వసతియు లేనందున "లిప్ పాస్" వద్ద మంచులో శవమును దాచియుంచుట ఒకటే మార్గమని సెలవిచ్చిరి. మేము లిఖితపూర్వకముగా ఏర్పాటు చేసి భారత ప్రభుత్వమునకు వివరములను కబురుచేసి మృతదేహమును అప్పగించ గలందులకుగాను విన్నవించుకొంటిమి. దానికి వారొక షరతుపెట్టిరి. అదేమనగా భారత ప్రభుత్వము ఏదైన సమాచారము కోరినచో జవాబిచ్చుటకు గాను ఇద్దరు యాత్రికులను "తక్లాకోట్" లో ఉంచునట్లును ఈ మృత దేహమును అప్పగించగనే వీరిని జీపులో తిరిగి కైలాస మానసములు దర్శింప జేయునట్లును ఒడంబడిక కుదిరెను. ఈ తతంగమంతయు వ్రాత మూలకముగా పూర్తియగు వరకు $12\frac{1}{2}$ గంటలు దాటెను.

తరువాత వెంటనే చైనావారు నలుగురు మనుష్యులను ఒక గుర్రమును

మరొక గుర్రము పైన టెంట్లను కావలసిన సామానుల యుక్తముగా తయారు చేసిరి. ఈ మృత దేహమును "లిప్ పాస్" వద్ద మంచులో పాతిపెట్టినను కాపలా అవుసరము. ఏదేని తెలియని జంతువులు ఈకళేబరమును దొంగిలించినచో బహు ప్రమాదము కదా! మా ఒడంబడికలో మేముకోరకున్నను ఈ విషయము లేకున్నను, ఏర్పాటు మాత్రం వారే చేసిరి. దాదాపు ఒంటిగంటకు శవమును బయటకు తెచ్చి పరుండబెట్టిరి. మేమందరము కీర్తిశేషులు రామకృష్ణన్ గారి మృత దేహమునకు నమస్కరించితిమి. మా గుండెలు బరువుతో నిండిపోయి కనులలో నీరు నిండెను. మేము దీన వదనులమై చూచుచుండగా "షి" ఫొటోలు తీసెను. తర్వాత శవమును ఎత్తుచుండగా మాలో కొందరు ఏడ్చుటతో డా॥ గోడ్బోలే దారుణ దుఃఖమును ఆపుకోలేక వెక్కి వెక్కి ఏడ్చుచుండెను. టిబెట్టు స్త్రీలు నాకు పరిచర్యలు చేయు స్త్రీలును కూడ ఏడ్చిరి. వెంటనే శవమును గుర్రముపై బంధించి ఆ టిబెటునులు 'లిప్ పాస్' కు బయలు దేరిరి. మృతదేహమును మంచులో పాతిపెడితే చాల రోజుల వరకు చెడకుండా యుండును.

తక్లాకోట్‌లో కి. శే. రామకృష్ణన్ గారి భౌతిక కాయమును చెడిపోకుండ యుంచుటకు సదుపాయము లేదు గావున దానిని లిప్ పాస్‌కు తీసుకొని పోవు ఏర్పాటు చేయుట జరిగినది.*

* పౌరాణిక కాలములో కూడ భౌతిక కాయములు చెడకుండ మంచులో పాతిపెట్టి యుంచిన నిదర్శనములు పెక్కు కలవు. భారతములో పాండురాజుకు కుంతీమాద్రిలు ఇరువురు భార్యలున్నట్లు తెలియును. పాండురాజు ఒకసారి మాద్రిసహితముగా హిమాలయములలో విహరిస్తు లేడి రూపములో క్రీడించుచున్న ఋషి జంటలోని, మగ లేడిని (పేరు) వేటాడి జంపెను. ధర్మసూత్ర ప్రకారము క్రీడించుచున్న ఏప్రాణులను హింసించుట మహాపరాధము. అంతట ఆడలేడి నిజస్వరూపము ధరించి పాండురాజు చేసిన ఈ అపచారమునకు తన భార్యయగు మాద్రిని తాకినచో తలప్రక్కలై మరణింతువని శపించెను. అందుచే పాండురాజు కుంతీదేవితో మాత్రమే కేళి జరుపుచుండెను.

కొన్నాళ్ల తరువాత పాండురాజు కుంతీమాద్రి సహితుడై హిమాలయ

ములలోని శతశృంగ పర్వతమునకు ప్రశాంతముగా గడుపుటకు వెడలెను. యథాప్రకారము కుంతీదేవిచే మాత్రమే క్రీడా కార్యక్రమములు సలుపు చుండెను. ఒకరోజు కుంతీదేవి ఏదో వ్రతములోనో మునిపుంగవుల పరిచర్య లలోనో నిమగ్నమైయుండెను. పాండురాజు కేళీ విలాస పురుషుడుగాను, కామ తృష్ణ గలవాడుగను, జీవితమును ఉల్లాసముగను నిశ్చింతగను గడుపు కాంక్షాపరుడైన కారణమున రాజ్యభారమును అంధుడగు ధృతరాష్ట్రున కొప్ప గించినట్లు భారత కథ తెలియజేయును.

ఆ రోజు పాండురాజు తన కామతాప మాపుకొనలేక మాద్రి పొందు గోరును. ఆమె యెంతవారించినను, శాపమును సహితము లెక్కచేయక, మాద్రిని క్రీడించును. వెంటనే తల వ్రయ్యలై మరణించును. అప్పటికి పాండురాజుచే కుంతీ మాద్రిలకు సంతానము కలుగకుండెను.

అంతట వ్యాస భగవానుడు అచటికి చేరి పాండురాజు భౌతిక కాయ మును, శతశృంగ పర్వతపు హిమములో నిక్షేపింపజేసెను. సంతానహీను డగుటచే వంశోద్ధరణకై వ్యాస భగవానుడు కుంతీదేవిని సంతానము బడయు టకు, పూర్వము దూర్వాస మహాముని ఉపదేశించిన మంత్రమును పఠించి సంతానము బడయ నాదేశించెను. ఆ మంత్ర ప్రభావముచేతనే కుంతీదేవి కన్యగా యున్నపుడే సూర్య భగవానుని యనుగ్రహముచే కర్ణుని కనిన వృత్తాంతము తెలిసినదే. అంతవరకు పాండురాజు దహన సంస్కారకాండ జరుగనందున కుంతీ మాద్రిలకు విధవత్వము ప్రాప్తించలేదని దోషరహిత మని చెప్పినందున కుంతీదేవి ఆ మంత్రము పఠించి యమ వాయు దేవేంద్రులను ప్రార్థించి యుధిష్ఠిర భీమ అర్జునులను కొన్ని ఘడియలలోనే పుత్రులుగా బడసెను. ఆ తర్వాత కుంతీదేవి మాద్రికిని ఆ మంత్ర ముప దేశించును. ఆమెయు మంత్రము జపించి అశ్వీదేవతల ప్రార్థించును. వారి హంశలచే నకుల సహదేవులను బడయును.

ఆ తరువాత కొన్నాళ్లకు బంధువు లెల్లరను రావించి పాండురాజుకు దహన సంస్కారములు చేయించగా మాద్రి పాండురాజుతో సహగమనము చేయును. కుంతీయే పంచపాండవులకు తల్లియై పెంచి పెద్ద చేయును.

ఈ వృత్తాంతముచే ఈ మంచులో మృతదేహముల నిక్షిప్తము చేయు నాచారము ఆదినుండియు వున్నట్లు కాననగును. ఇట్లే పూర్వరాజులు మరికొందరును మంచులో పాతిపెట్టబడినట్లు నిదర్శనములు మన ఇతిహాసములలో లభించును.

పై ఐతిహాసిక వివరణలో భిన్నాభిప్రాయములున్నవి. ఈ విషయము ఒక పండిత మిత్రునిద్వారా తాళపత్రగ్రంథ ఆధారముచే మాత్రమే తెలియ చేయనైనది. భారత రచనలలో ఈ పై ఘట్టమేకాక యెన్నో ఇతర ఘటనలు యెందును కానరావు. పాండురాజు సజీవముగా నున్నపుడే శాపమువల్ల సంతానము తనచే బడయు నవకాశము తన భార్యలకు లేనందున కుంతీదేవిని నియోగమునకు ప్రోత్సహించునట్లు అందులకు ఆమె అంగీకరించక తనకు దూర్వాస మంత్రమహిమ తెల్పుటచే ఆ మంత్ర మూలముగానే సంతానము బడసినట్లు గ్రంథములలో తెలియచేయనైనది. తర్వాత ఆయన మరణముచే ఆ పర్వత ములలో మునులచే దహన సంస్కారము చేయబడి పాండవులు బాలురు గావున వారే తెచ్చి ధృతరాష్ట్రుని కొప్పగించినట్లు గలదు.

ఏది యేమైనా ఇచట మంచులో నాటి కాలములో కూడ మృతదేహ నిక్షిప్తము కలదనే అంశమే నేను పాఠకులకు తెలియచేయగోరి ఈ అంశము నుదహరించితిని. పాఠకుల భిన్నాభిప్రాయముల ప్రసక్తి నిచట అనుచితమని మనవి. *

* ఈ పన్నెండు రోజుల ప్రయాణములో మాకు కలిగిన సంఘీభావ మును మానవతా దృక్పథమును మాత్రమే కాక మాలో ఒకరిపై మరొకరికి ఏలాటి ప్రత్యేక బాధ్యత నుండునని భావించు నవకాశము లేదు.మాలోని దాదాపు అందరును పన్నెండు రోజులకు పూర్వము ఒకరి నొకరు ఎరిగినవారు కాదు. మరొక విషయమేమనగా దాదాపు రు. 8000/- వెచ్చించి పన్నెండు రోజులు ప్రమాదభరితముగా అష్టకష్టాలు సహించి చేయు పవిత్ర యాత్రను మానుకొని ఒక మృతదేహమును గురించి త్యాగము చేయు ఓపిక లేదా సాహ సము మాలో ఏ ఒక్కరికిని లేకుండుట సహజమే. ఈ అనుభవమువల్ల ఇలాంటి కఠిన యాత్రలలో యాత్రీకులు తమ ప్రాణములను గోల్పోవుటే కాక వారి వారి బంధు బాంధవులకు మృత భౌతిక కాయములను చూడగల అవ

కాశమును కూడ జారవిడచుకోవలసివచ్చునేమోనన్న ఆశంకకు గురియై మేమెంతో విచారమునకు గురియైతిమి.

తరువాత మేము భోజనములు ముగించుకొంటిమి. దానిలోఅన్నము బన్ను మరియుసూప్ఉడికించిననన్నని పొడుగైన కాయల ముక్కలును (చైనీస్ ఫుడ్) ఇచ్చిరి.ఉప్పుకారము నూనెలును వేరుగా ఉంచిరి. అదే వారిచ్చుభోజనము.మాలో మాంసాహారులున్నను ఈ పవిత్ర యాత్రా సమయములో ఎవరును ఎచటను కూడ మాంసాహారమును తీసికొనలేదు. అందుచే ఇచ్చటను కూడ మాకందరికి శాకాహారమే ఏర్పాటు చేయగలందులకు కోరితిమి. ఈ యాత్రలో మాలో నెవ్వరును మధుపానము కూడ చెయ్యలేదు. ఇంతటి చలి ప్రదేశములో అల వాటున్న ప్రతివారు బార్లీతో చేసిన మదిరను (బీర్)ను తప్పక సేవింతురు. కాని మాలో అందరును దాదాపుగ దైవభక్తి కలిగి పవిత్రయాత్రను దృష్టిలో నుంచుకొని-యున్నవారమైతిమి. భోజనాదుల తర్వాత మమ్ములను ప్రక్కనే యున్నట్టి బ్యాంకుకు తీసికొనిపోయిరి. అచట మేము చైనా యువానులు (నాణె ములు) 651 చెల్లించవలసివచ్చెను. ఈ ధనము భోజన వసతి బస్సు గుర్ర ములు వంటపాత్రలు పాల సరఫరా మొదలగు ఖర్చుల గురించియు కైలాష్ మానస పరిశ్రమ యేర్పాట్లు కొరకై చెల్లించవలసియుండెను. 651 యువాను లకు సరిగా 341 అమెరికా డాలర్లు సమానము. అంటే దాదాపు రు. 3500/- భారత రూపాయ లగును. తొమ్మిది అమెరికా డాలర్లకు సరిపడు యువాను లను మేము చెంత నుంచుకొనుటకుగాను గైకొంటిమి. ఒక యువాను దాదాపు ఐదు రూపాయిలకు సమముగా నుండును.

ఈ కార్యక్రమానంతరము మేము తిరిగి వచ్చి రూములో జేరి విశ్ర మించితిమి. కొందరు బాతాఖానీ చేయుచుండిరి. నేను నావద్దగల స్తోత్ర రత్నమాల పుస్తకమును పఠించి తన్మయుడనైతిని. సాయంత్రము చైనీయులు 5 గంటలకు మా అందరిని బయటికి తోడ్కొని వెళ్ళిరి. ఊరి చివరివరకు వాకింగ్ జరిపితిమి. అచట పొలాలు దూరాన నేపాల్ టెంకర్ పాస్ మరియు భారత లిప్‌పాస్ మున్నగు హిమశిఖర పర్వత శ్రేణులు ఎంతో అందముగా కన్పించుచుండెను. మేము ఫోటోలు తీసికొంటిమి. తక్లాకోట్ ప్రక్కనగల ఎత్తు ప్రదేశములోని శిథిల సమ్మర్ ప్యాలెస్‌కు తీసికొని వెళ్ళుటకు కోరితిమి.

కాని చైనా వా రంగీకరించలేదు. ప్రస్తుతము అది మిలటరీ సంబంధమగు రహస్య స్థావరముగా ఉపయోగింపబడుచుండవచ్చును. ఆ తర్వాత కొంత సేపటికి సాయంత్రం ఆరు గంట లయ్యేను. (బీజింగ్ టైం 8½ గంటలు) మేము తిరిగి భవనమునకు చేరగనే భోజనములకు పిలచిరి. మేమందరము వెళ్ళి తోటివారి వద్ద గల కొన్ని పచ్చళ్ళు వాడుకొని భోజనములు ముగించితిమి. అ తర్వాత మాకు భవనము వెనకగల పెద్ద హాలులో చైనీయులు తమ భాషలోగల "పంచెన్‌లామా" దేశమునకు చేసిన అభివృద్ధి కార్యముల గురించిన ఒక సినీమా ఫిల్ము పక్షుల జీవితముపై మరొక సినీమా ఫిల్ము చూపించగా అవి చూసి రాత్రి పది గంటలకు విశ్రమించితిమి. ఉదయమే బీజింగ్ టైము ఐదు గంటలకు మా ప్రయాణమని చెప్పిరి. *

శ్లో॥ మందాకినీ సలిల చందన చర్చితాయ
నందీశ్వర ప్రమధనాథ మహేశ్వరాయ
మందార ముఖ్య బహుపుష్ప సుపూజితాయ
తస్మై మకారమహితాయ నమ శ్శివాయ.

పదునెనిమిదవ అధ్యాయం

టిబెట్ దేశ చరిత్ర

1. శ్లో॥ శివాయ గౌరీవదనారవింద- ।
సూర్యాయ దక్షాధ్వరనాశనాయ ।
శ్రీ నీలకంఠాయ వృషధ్వజాయ ।
తస్మై శికారాయ నమ శ్శివాయ.

2. శ్లో॥ వశిష్ఠకుంభోద్భవగౌతమాది- ।
మునీంద్ర దేవార్చిత శేఖరాయ ।
చంద్రార్క వైశ్వానరలోచనాయ ।
తస్మై వకారాయ నమ శ్శివాయ.

★ మన ప్రాచీన పురాణేతిహాసములలో దేశచరిత్రకు చెందిన అనేక వంశావళులు ఆ యారాజుల గాథలు వివరముగా వ్రాయబడియున్నవి. కాని ఈనాటి మన చరిత్రకారులు ఆ వివరములను కేవలము పుక్కిటి పురాణములుగా త్రోసిపుచ్చుట జరుగుచున్నది. కల్హణుని రాజతరంగిణిలోని అనేక విషయాలను ఆంగ్ల ప్రభుత్వ అనంతర కాలపు ఆధునిక చరిత్రకారులు ప్రామాణికముగా గుర్తించుటలేదు. ఈ ముఖ్య విషయములను గూర్చి చరిత్రకారులు మరింత నిశితంగా ఆలోచించుట ఆవశ్యకమవి భావించనైనది.

మనపురాణముల ప్రకారము మగధ సామ్రాజ్యమును పరిపాలించిన నంద వంశీయులు క్రీ. పూ. 1534 వ సంవత్సరమునకు చెందినవారు. చంద్రగుప్తమౌర్యుడు క్రీ. పూ. 1534నుండి 1500 వరకు పరిపాలించినట్లు పురాణములో కలదు. దీనిని కలి అబ్దములు 1468 - 1568 మరియు 1568-1602 లుగా పేర్కొనవచ్చును. మహాభారత యుద్ధము క్రీ. పూ. 3138

సంవత్సరములకు జరిగినట్లు మనవారు జ్యోతిషచక్రఆధారముపై నిరూపించియున్నారు. పై అభిప్రాయ భేదమువలన మనపురాణ రచయితలు పేర్కొనియున్న బృహద్రధులు ప్రద్యోతులు మరియు శిశునాగ వంశీయుల చరిత్రలు అనిర్ధారితమై అంధకారమున పడిపోవుట జరుగుచున్నది.

నేటి చరిత్రకారులు చంద్రగుప్త మౌర్యుడు క్రీ. పూ. మూడవ శతాబ్దమునకు చెందినట్లుగా భావించుచున్నారు. దీని వలన దాదాపు 1,300 సంవత్సరములకు పై బడు చరిత్ర లోపించి పోవలసి వచ్చినది. ఎలాగైనను పురాణోక్తమగు మన చరిత్రను మరింతలోతుగా పరిశోధించినచో చరిత్రలోని ఈ 1,300 యేండ్ల చరిత్రావగాహన సమస్యను చాలవరకు పరిష్కరించుకొనవచ్చును.

తొలుత బ్రహ్మవర్త ఆర్యావర్త ప్రాంతములలో మానవ సృష్టి జరిగినట్లు వేదపురాణేతి హాసములలో స్పష్టముగా వ్రాయబడినది. బహ్మావర్తమనగా సరస్వతి ద్వషద్వతినదుల సమీపమునగల భారతభూమి. అట్లే గంగాతీర ప్రాంతమును కూడ ఆర్యావర్తముగా ప్రాచీనులు పేర్కొని యున్నారు. ఈ రెండును కలసి ఉత్తరా పథముగా భావించవచ్చును. ఈ ఉత్తరాపథమున గల సింధునది తీరము నాశ్రయించి "రమనులు" (రోమనులు) హరులు హూణులు కిరాతులు పర్వతులు అభిసారులు శకస్థానులు సుత్తలులు ఆర్యానకులు బాహ్లికులు దరదులు ఉత్తరజ్యోతిష్టు గాంధారులు మున్నగు తెగలవారు నివసించిరి. వీరు ఆ కాలమున వేదకర్మలను సక్రమముగా నిర్వర్తించనందున ఆర్యులు వీరిని బహిష్కరించగా వీరెల్లరు దేశాంతరములకేగి స్థిరపడినట్లుగా పురాణగాధలు చెప్పుచున్నవి.

ఒకవంక ఈ యదార్ధము కనపడుచుండగా వేరొకదిశన నవీన చరిత్రకారులు పలువిదేశములనుండి ఆర్యులు భారత దేశమున ప్రవేశించినట్లును అంతకు పూర్వమే దేశములో నివసించుచుండిన ద్రావిడాది తెగల వారిని అణచివేసి దక్షిణాపధమునకు తరిమి వేసినట్లును చరిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు. దీనికి మన చరిత్రకారులు పునరాలోచించుట అవుసరము. ★

శ్లో. సింధు స్థాన మితి జ్ఞేయం రాష్ట్రి మార్యన్య చోత్తమమ్ ।
మ్లేచ్ఛస్థానం పరం సింధో కృతం తేన మహాత్మనా ॥
(భవిష్య. పురాణం)

శ్లో. ఉత్తర శ్చాపరే మ్లేచ్ఛా క్రూణభరత సత్తమా ।
(భా. భీష్మ. పర్వ.)

శ్లో. యవనా శ్చీన కాంభోజా దారుణా మ్లేచ్ఛ జాతయః।
సకృద్గ్రహాః కులత్థా శ్చ హూణ పరశకైస్యః ॥
(భా. భీష్మ. పర్వ.)

పై శ్లోకములు మన ఇతిహాస కవిలోకమున అనుగుణ్య సాక్ష్య మిచ్చుచున్నవి.

మార్కండేయ పురాణమున భారతదేశ యెల్లలను **గూర్చి** ఈ దిగువ శ్లోకమున వివరించి యున్నారు:—

శ్లో. పూర్వే కిరాతే యస్యాంతే పశ్చిమే యవనాః స్మృతాః ।
దక్షిణే మలయో యస్య హిమవాన్ ఉత్తరే తథా ॥
తదేతద్ భారతం వర్షం సర్వబీజం ద్విజోత్తమ ।
బ్రహ్మత్వ మమరేశత్వం దేవత్వ మపి దుర్లభం ॥

అదే విధముగా భారతదేశము నుండి మ్లేచ్ఛ జాతులను తరిమి వేసిన ప్రసక్తి ఈ క్రింది విధముగా నున్నది:—

శ్లో. శకాః యవన కాంభోజాః పరథాః పల్లవా స్తథా ।
కోలిసర్పాః సమాహిషాః దర్వా శ్చోలాః సకేరళాః ॥
సర్వే తే క్షత్రియా స్తథా తేషాం ధర్మా నిరాకృతాః ।
విశిష్ట వచనా ద్రాజన్ సగరేణ మహాత్మనా ॥ (హరివంశ)

మాంధాత మహారాజు ఇంద్రునితో ఇట్లు నుడివినట్లు మహాభారత శాంతి పర్వమున తెలియచేయబడినది:—

శ్లో. యవనాః కిరాతా గాంధారా శ్చణాశవర వర్వరః ।
శకాస్తుషారా కంకాశ్చ ప్లహ్వా శ్చాంద్ర మద్రకాః ॥
పౌండ్రాః పులిందా రమతాః కాంభోజాశ్చైవ సర్వశః ।
బ్రహ్మ క్షత్ర ప్రసూతాశ్చ వైశ్యాః శూద్రాశ్చ మానవాః ॥
కంధ ధర్మాం శ్చరిత్యంతి సర్వే విషయవాసినః ।
మద్వీధై శ్చ కధం స్థాప్యాః సర్వే వై దస్యు జీవినః ॥
ఏత దిచ్ఛామ్యహం శ్రోతుం భగవం స్తద్ బ్రవీహి మే ।
త్వంబంధు భూతోహ్యస్మాకం క్షత్రియాణాం సురేశ్వర ॥

★పై శ్లోకము వలన తెలియునదేమన:— క్షత్రియసార్వ భౌముడైన మాంధాత భారత దేశములోగల ఆ యా తెగలవారిని ఏ విధముగా ఆర్య ధర్మమున ప్రవేశపెట్టవలయునాయని వశిష్టమహాముని నడిగినట్లు తెలియుచున్నది. మరియు నీ ప్రాంతమున నార్య ధర్మమును పూర్వ మన్వంతరములకు అనుగుణ్యరీతిలోనే మాంధాత నెలకొల్పినట్లు విశద మగుచున్నది.★

మహాభారతమున భీష్మ పర్వమున:—

శో. ప్రాగ్జ్యోతి షాధిప శ్శూరో మ్లేచ్ఛానా మధిపోబలీ ।
యవనై స్సహితో రాజా భగదత్తోమహారధిః ॥

పై శ్లోకమువలన యవనులు గ్రీకుదేశస్థులుకాదని తెలియుచున్నది. అంతేకాక -

శో. అటవీం చ పురీం రమ్యాం యవనానాం పురం తథా ।

(భా. స.పర్వ.)

★ఇట్టి ఉదాహరణలవలన యవనులను వారు భారతీయ క్షత్రియులేననియు గ్రీసు దేశములో నివసించువారు కాదనియు లేదా అచటి నుండి వచ్చిన వారు కాదనియు తేట తెల్లమగుచున్నది.

నేటి చరిత్రకారులు గ్రీసు దేశమును గ్రీకుభాషను యవనపదములతో జతపరచి మన అవగాహనలో పలు సంశయములకు దారితీయుచున్నారు. భారతదేశము నుండియే యవనులు ఐరోపా మరియు ఈజిప్టు గ్రీకు చీనా తదితర ప్రాంతములకు తరలిపోయినట్లుగా పురాణములలో వివరించి యున్నారు. మన పురాణములే కాక బౌద్ధ జైన పురాణములు కూడ మేరు మంధర ప్రాంత బ్రహ్మావర్తముననే మానవసృష్టి జరిగినట్లు పేర్కొని యుండుట గమనింప దగినది. ఈ విషయములో ఇంకను వివరములు కావలసినచో—ఆర్య విజ్ఞాన గ్రంథమాల విజయవాడ—వారి "బుద్ధ మిళింద మిత్యోర యుగ పురాణ గ్రంథము" ను చూడవలెను ★

చిన్ననాట ఎపుడో విన్న జ్ఞాపకము ననుసరించి చాలమంది వలె మేమును ఈ టిబెట్టులో ప్రత్యేకంగా మానస సరోవర ప్రాంతములో ఆలయములు మంచి మంచి వృక్షములు జంతువులు సరోవరములో రాజహంసలు ఉండగలవని భ్రమించితిమి. పన్నెండువేల అగుడుల ఎత్తున వున్న ఆ ప్రదేశమున ఏలాటి చెట్లును వుండవు. అది దాదాపు అ. 12,000 నుండి అ. 14,000 ల వరకు గల ఎత్తు ప్రదేశము. చాల చలిగా నుండును. అందుచే నిర్వృక్ష మరియు నిర్జంతు ప్రదేశము. పూర్వమిచట చాల బౌద్ధా రామములు 'గొంపా'లు ఆశ్రమములు ఉన్నమాట వాస్తవము. కాని చరిత్ర మధ్యలో ఈ టిబెట్టు ప్రాంతము ఎన్నో దాడులకు దోపిళ్ళకు గురియయ్యెను. ఎన్నోసార్లు మతములు ఆరామములు బౌద్ధ గ్రంథములు ధ్వంసము చేయబడెను. ఈ మధ్య చైనాలో చెలరేగిన సంస్కృతిక విప్లవ సందర్భములో అచటి యువక బృందము టిబెట్ లోని అనేక 'గొంపా'లను ధ్వంసము చేసి యున్నారు.

★పూర్వము కాశ్మీరుదేశము నేలు 'లలితాదిత్యు' డనురాజు మధ్య ఆసియా టిబెట్‌లను జయించి ప్రథమముగా బౌద్ధమతము నచట స్థాపించి యుండెను. మరియు అచటికి పండితులను పంపి బౌద్ధ మత వ్యాప్తికి గాను కృషి జరిపెను. తరువాత టిబెట్టు చక్రవర్తి నేపాలును జయించి 'త్రికుటి' యను రాకుమారిని పెండ్లి యాడెను. తర్వాత నేపాలు పండితులు అచటికి వెళ్ళి బౌద్ధ మత వ్యాప్తికి కృషి జరిపిరి. నేటికిని వేలాది ప్రజలు టిబెట్ నుండి నేపాలుకు యాత్ర చేసి అచటి పెద్ద తీర్థములను మూడింటిని

1. స్వయంభు 2. మహాబోధి 3. నమోబుద్ధ యలు దర్శించి వత్తురు. టిబెట్‌లో బౌద్ధమతమును స్వీకరించిన సన్యాసులను "లామా" లందురు.

టిబెట్‌లో ఏడవ శతాబ్దమునకు పూర్వము "షామాన్" యను మత గురువు నెలకొల్పిన "బొంపాబౌద్ధ" మతాచారములు కొనసాగినవి. ఈ బొంపా బౌద్ధులు ఎర్రటోపీలను ధరించి యుండెడివారు. వీరు పలు భూత ప్రేత పిశాచ, మారణ శక్తులను విశ్వసించి కొన్ని అనాగరిక క్రూర ఆచారములను కొనసాగించి యుండిరి.

ఆ పరిస్థితిలో భారతదేశమునుండి టిబెట్‌కు పయనించిన "మిలరి పుడు" టిబెటులో "దుగ్పా" బౌద్ధమును ప్రవేశ పెట్టెను. ఈ మత లామాలు పసుపు పచ్చటోపీలను ధరించి అహింసను పాటించిరి. ఉత్తర టిబెట్, సింకి యాంగ్ కజగ్ ప్రాంతముల నుండి ఎర్రటోపీ బొంపా బౌద్ధులు దక్షిణ టిబెట్‌లోని దుగ్పా బౌద్ధులపై దాడులు దండ యాత్రలు జరుపుచుండిరి.

టిబెట్ ప్రాంతముతో బౌద్ధ తంత్ర ఆచార సంప్రదాయములను గట్టి పునాదులపై నెలకొల్పిన వారు 'ఆచార్య అసితుడు' నేటికిని దీపంకర అసితుని టిబెటు లామాలు సాక్షాత్తు ఆది బుద్ధుడుగా భావించి నేటికిని భక్తి శ్రద్ధలతో నారాధించుచున్నారు. వారు బహు గ్రంధకర్తగాను ప్రవక్తగాను ఖ్యాతి గాంచిరి. వారు మానస సరోవర ప్రాంతమున సాయుజ్య మొందినట్లు తెలియు చున్నది. వీరిని టిబెట్ దేశీయులు బౌద్ధ ధర్మ పునరావిష్కర్తగా విశ్వసించె దరు. అశితుడు వారి శిష్యుడగు "బోంటాన్‌వే" లను ప్రధమ దలైలామా పంచన్ లామా లుగా అవతరించినట్లు వారు చెప్పుకొందురు. మొదటి దలై లామా పదునాల్గవ శతాబ్దిలో అవతరించెను. నాటి నుండి నేటి వరకు పదు నాల్గురు దలైలామాలు టిబెట్ ముఖ్యపట్టణమగు "లాసా" లో నివసించిరి. వారందరు"లామాఇజం" అనే ప్రత్యేక బౌద్ధ శాఖాధి పతులుగా కొనసాగి నట్లుగా "మావియర్‌విలియమ్స్" తన "బుద్ధిజం" యను గ్రంథములో పేర్కొని యున్నారు. ఈ లామాలను ఎన్నుకొను ఆచారము కూడ అవతార తత్వ పునాదికపైననే ఆధారపడి యున్నది.

దాదాపు సం. 14,00 A.D. ప్రాంతము వరకు ఈ టిబెటు చైనాదేశ

ఆధీనములో నున్నట్లును చైనా రాజదూత ఒకరు టిబెట్‌లో నుండి అచటి రాజ గురువైన "దలైలామా"తో సహకరించుచున్నట్లును చైనా చారిత్రకులు వ్రాసిరి. క్రీ. శ. 1610 నుండి 1680 వరకు టిబెటును పరిపాలించిన ఐదవ దలైలామా చైనా అధికారమును ధిక్కరించి తన సార్వభౌమత్వమును నెలకొల్పుకొని తాను "అవలోకి తేశ్వరు" డగు బోధిసత్వవారసునిగా చాటుకొనెను. (విష్ణువు) ఈ దలైలామాలు మతాధికారులు గాను తాషిలామాలు (పంచన్ లామాలు) న్యాయాధికారులు గాను తరువాత స్థిరపడిరి. వీరు బౌద్ధమత వ్యాప్తికై ఎనలేని కృషి జరిపి, ఎన్నో ఆరామములు ఆశ్రమములు ఆ యా ప్రదేశములలో స్థాపించిరి. చివరి 14 వ దలైలామా క్రీ. శ. 1935 లో జన్మించి 1940 ఫిబ్రవరి 22 వ తేదీన "లాసా" పట్టణములోని "పొటాలా" భవనములో రాజ్య పట్టాభిషిక్తుడాయెను. ఈ పదునాల్గవ దలైలామా యే క్రీ.శ. 1962 లో చైనీయులు టిబెటును ఆక్రమించు కొనగా పారిపోయి ఇప్పటికిని మన భారత దేశములో రాజకీయ శరణార్ధ ఆశ్రయము పొంది నివసించుచున్నాడు. అదే సమయమున చైనీయులు భారత భూభాగమును కొంత ఆక్రమించుటచే భారత చైనాల మధ్య యుద్ధము జరుగుటయు అప్పటి మన ప్రధానియైన కీ.శే. జవహర్‌లాల్ నెహ్రూ ఆ మనోవ్యాధితోనే ఆరోగ్యమును కోల్పోయి దివంగతులగుటయు జర్గినది. ఈ విధముగా ప్రస్తుతము టిబెటు చైనా యధీనములో నున్నది.

దలైలామా అవలోకితేశ్వర (విష్ణుమూర్తి) అవతారము. ఈయన ధ్యాని బోధిసత్వుని ప్రతినిధిగాను పంచన్‌లామా బుద్ధ అమితాబ అవతారముగను బౌద్ధులు విశ్వసించెదరు. ప్రథమ బుద్ధుడగు అవలోకితేశ్వరునకు రెండవ బుద్ధుడు అమితాభుడు కుమారుడనియు (బ్రహ్మదేవుడు) చెప్పబడి యుండుటచే తండ్రికి పుత్రుడు విధేయుడై యుండునని వీరి పురాణములు తెల్పుచున్నవి. "పంచన్‌లామా" "తాషీలుపొ్నో" అను పట్టణములోను దలైలామా "లాసా" (టిబెటు ముఖ్య పట్టణము) లోను నివసిస్తూంటారు.

టిబెటులో 'లామాఇజం' ఒక వ్యవస్థగా కొనసాగుచున్నది. అవలోకితేశ్వరుడు జగద్రక్షకుడు. ఆయన మానవ ఉద్ధరణకై మనుష్య రూపములలో నవతరించుచుండును. టిబెటన్ బౌద్ధులు బుద్ధుని న్యాయమును ధర్మమును

త్రిరత్నరూపములుగా విశ్వసింతురు. అవలోకితేశ్వరుడు మంజుశ్రీ మైత్రేయ కుబేర పద్మ సంభవుల విగ్రహముల నారాధింతురు. "పల్డన్" అను మారణశక్తి (కాళిరూపము) లామాలకును బౌద్ధ ధర్మమునకును నిరంతర రక్షణ నొసగునని టిబెటు దేశస్థులు నమ్మెదరు. ఈ శక్తి భూతప్రేత పిశాచాదులను దునుమాడు నని నమ్మెదరు. ఈ శక్తి పరముగా బయళ్ళలో అచ్చటచ్చట గల వృక్ష శాఖల పైనను లేక ధ్వజస్తంభముల పైనను గుడ్డపేలికలను (జెండా) కట్టి దాని మూలముగా అరిష్టములనుండి రక్షణ పొందుదుమని భావింతురు. అవలో కితేశ్వరుని విగ్రహములను అనేకాకృతులతో నెలకొలుపు కొందురు.

ఈ లామాలు పలురకములు. దలైలామాలు పంచన్‌లామాలు గ్రాండ్ లామాలు గ్రాండ్‌లామాలు అవతారలామాలు అవతార రహిత (ఖంపో) లామాలు వారి వారి అధికారస్థాయిననుసరించి ప్రాధాన్యత బడయుచుందురు. 'లుంపా' లనే బోధిసత్వదేవాలయములను వీరు నెలకొల్పి యున్నారు. బౌద్ధ మఠము (గొంపా) లలోను దేవాలయములుండును. లాబ్రాంగ్, రమోచి, మోరు, గల్డన్, సెరా, లాపున్, మున్నగు ప్రధాన మఠములు వేలాది సంఖ్యలో గల లామాలకు ఆశ్రయములుగా నుండును. లామాలు నిరంతరము బౌద్ధ మంత్ర ములను జపించుచుందురు. ఈ మంత్రములు ధరణియను బీజాక్షర యంత్ర ముతో కూడి యుండును. ★

"ఓం మణి పద్మేహం ప్రాం" "ఓం వజ్ర పాణి హుం" "ఓం అహం" "ఓం వాగీశ్వరీ మం" "సర్వ సిద్ధి ఫలహం" "ఓం ముని ముని, మహాముని, శాక్యముని ఆవాహ" ఓం వజ్ర సత్వహుం హులు హులు, రులు, రులు, హ్రుంఫట్" అను మంత్రములను లామాలు పఠించుచుందురు.

★ఈ టిబెట్ లామాలు, పులి, డేగ, సింహము డ్రాగన్ (సర్పము) మొదలుగాగల చిత్రములను వారి జెండాలపై చిత్రించెదరు. అవి దుష్టగ్రహ పిశాచశక్తుల నుండి వారిని కాపాడగలవని వారి విశ్వాసము. ఎగిరే గుర్రము (లుంగా) గుర్తుకూడ అలాంటిదే. ఈ మఠములను నడిపించుటకయ్యే ఖర్చులను

ఆ గ్రామీణ ప్రజలు ధారాళముగా విరాళములు కానుకలు బహుమతుల రూపంలో చెల్లింతురు. ఈ మతములన్నియు, చైనావారి దాడి యనంతరము తమ ప్రాబల్యమును కోల్పోయినవి. సాంఘిక వ్యవస్థలోకూడ లామాల ప్రభావము చాలావరకు అంతరించి పోయినది.☆

క్రీ శ. 1962 నుండి 1980 వరకు ఈ కైలాసమానస సరోవర పుణ్యక్షేత్రములను మనదేశీయులు ఎవరును దర్శించలేదని చెప్పవచ్చును. ఈ మధ్యకాలములో ఈరెండు దేశముల దౌత్య సంబంధములు అంతంతమాత్రముగనే యుండెను. 1980లో భారతదేశ విదేశాంగశాఖామాత్యులు శ్రీ పి. వి. నరసింహారావుగారు, ఆ శాఖ ఇతర నిర్వాహకులు శ్రీసుబ్రహ్మణ్యస్వామి M.P. గారు మరియు నితరుల కృషి ఫలితంగా 1981 వ సంవత్సరము నుండి, ప్రతి సంవత్సరము రెండు వందలమంది భారతీయులకు ఈ పుణ్యక్షేత్రములను దర్శించుకొను సౌలభ్యమును, చైనా వారిచే కల్పింప చేసిరి. ఈ అవకాశమును 1981, 1982, 1983 సంవత్సరములలో మన దేశీయులు వినియోగించుకొని ఈ పుణ్యక్షేత్రములను దర్శనము చేసికొనిరి. ఈ1983 సంవత్సరమున దాదాపు 6,000 దరఖాస్తులు ఈయాత్రకై విదేశాంగశాఖకు చేరగా అందులో 200 మందిని లాటరీద్వారా ఎంపిక చేసిరి. కాని ఈ యాత్రకు కావలసిన ఆరోగ్య అర్హతలు అందరికి లభించని కారణమున దాదాపు 150మంది మాత్రమే ఈయాత్రకు అర్హత పొందిరి. ఈ యాత్రికులను చిన్న చిన్న బృందములుగ విభజించిరి. అందు నాల్గవ బృందములో నేనును, నియుక్తుడనై యాత్ర పూర్తిచేసి వచ్చితిని. ఈ చైనా భారతదేశ ఒడంబడిక మొదట మూడు సంవత్సరముల వరకు అమలులోకి వచ్చెను. 1983తో ఈ ఒడంబడిక ముగిసినది. మరల ఈ ఒడంబడిక పునరుద్ధరింపబడిన యెడల మరొక మూడు సంవత్సరములు యాత్రికులు పోవచ్చును. ఈ పుస్తక రచన పూర్తియగు వరకు (అనగా 1985 సం.) రెండు బృందములు (1984, 1985) యాత్రలు చేసివచ్చెను. అనగా మరల ఒడంబడిక జరిగినదని తెలియవలెను. యాత్రికులకు అదనపు సౌకర్యములు కొన్ని మనవైపు నుండియు కొన్ని చైనావారి తరఫునను జరుగవలసినవికొన్ని జరిగినవి. ఉభయ ప్రభుత్వములు, ఇంకా కొన్ని వసతులు, సౌకర్యములు కల్పించి యాత్రికులకు ప్రోత్సాహము చేకూర్చవలసిన బాధ్యతయెంతేని ముఖ్యమని భావించుచున్నాము.

★కాశ్మీర్ మహారాజా గులాబ్‌సింగ్‌గారి, ప్రథమ సైనికాధికారి జనరల్ జరావల్‌సింగ్ క్రీ.శ. 1841 సం.లో 'లడక్' ప్రాంతమును స్వాధీన పరచు కొనెను. ఆ తరువాత అతడు 1841లో కైలాస ప్రాంతమునకు బయలుదేరి త్రోవలోగల గ్రామములను ఆరామములను బౌద్ధమఠములను బౌద్ధ బిక్షువులను, కోటలను నాశనము చేసెను. 'తీర్థపురి"ని ముఖ్య పట్టణముగా చేసికొని 1,500 సైనికులతో 10,000 టిబెటు సైన్యమును మట్టుబెట్టి "తక్లాకోట్" చేరెను. ఆతర్వాత ఈ జరావల్‌సింగ్ తనభార్యను కొద్దిసైన్యముతో 'గోర్టక్'లో వదలి వచ్చుచుండగా దారిలో చైనీయులు అసంఖ్యాక సైన్యములు ఆయనపై దాడిచేసెను. అయినను అతడు అద్భుతముగా పోరాడి చూచువారికి తాంత్రిక మాంత్రిక శక్తులున్నవానిగా తోచునట్లు వీరవిహారముచేసి చివరికొక బంగారు బుల్లెట్ దెబ్బవలన మరణించెను. ఈతని ధైర్య సాహసములకు అచ్చెరువొంది దిన టిబెటు దేశీయులు ఈతనికి "తొమో'లో ఒక సమాధిని కట్టించిరి. ఆయన వాడిన ఆయుధములు, ఆతని ఒకచేయి, మరియు వృషణములను నేటికిని అచట భద్రపరచియుంచిరి. తక్లాకోట్‌లోని ధర్మ సేవాసంఘము వారు జరావల్‌సింగు పరాక్రమమును తెలియచేయటకై ఆయన శతాబ్ది ఉత్సవములు కూడ జరిపించుచుండిరి. తమ దేశమును ఆక్రమించిన ఒక శత్రువు స్మారకమును నిర్మించిన ఘనత టిబెట్‌లో తప్ప ప్రపంచములో మరెక్కడను కానరాదేమో! లేక, జరావల్‌సింగ్ ఆరోజులలో టిబెటుపైన తరచుగా జరుగు చైనీయుల దండయాత్రల నిరోధించి అచట శాంతి భద్రతలను నెలకొల్పబూని యుండుట కూడ సంభవమై యుండును. టిబెట్ లామాలు జరావల్‌సింగును స్వయముగానే ఆహ్వానించి యుండవచ్చును. ఏవిధముగనైనను ఆరోజులలో టిబెట్ భూభాగముపై చైనీయుల సామ్రాజ్యాధికారము నామమాత్రముగానే యుండినట్లు చరిత్ర వలన తేటతెల్లమగుచున్నది. టిబెట్ ప్రాంత పరిసరములలోగల చైనా, రష్యా లడక్‌దేశముల ఆ యా సంచార నేరస్థజాతులును తెగలును టిబెట్ ప్రాంతము భూభాగమున సాయుధులై సంచరించుచు, దోపిడులు, దాడులు, యుద్ధములు, విధ్వంసములు, తరచుగా జరుపుచుండినట్లు చరిత్రలో యెన్నో నిదర్శనములున్నవి.

1941లో రష్యాదేశపు 'కొజక్కులు' దాదాపు 3,000 మంది పిల్లపాప

లతో ఒంటెలతో, చైనా తుర్కిస్తాన్ ద్వారా టిబెటులోనికి ప్రవేశించి ఈ మూల నుండి ఆ మూలవరకు విధ్వంసకాండ జరిపి, చేతికందినవన్నియును దోచుకొని పోయిరి. వీరు తురక మతస్థులు కావున, కైలాస మానస సరోవరముల చుట్టు ప్రక్కనగల బౌద్ధాశ్రమాలను, తీర్థపురి మున్నగు ప్రదేశములను కొల్లకొట్టి ఎన్నో పవిత్ర బౌద్ధ గ్రంథములను కాల్చివేసిరి. లక్షల రూపాయిల విలువ గల వస్త్రములను ధనమును దోచిరి. వారు గుర్రములను, గొఱ్ఱెలను ఆహారముగా స్వీకరించుచుండిరి. వీరు 'రాక్షసతాల్' ప్రాంతములో విడిదిచేసియున్నప్పుడు ముగ్గురు యువకులు అకస్మాత్తుగా కొండలపై నుండి వీరిపై రాతి గుండ్ల వర్షము కురిపించగా, 80మంది వరకు అశ్వికులును, ఇరువురు నాయకులును హతులైనందున వెనుదిరిగి పలాయనము చిత్తగించినారు. అందు లన 'పురాంగ్' లోయ మాత్రము దోపిడికి గురికాలేదు. వీరు లడక్ ప్రాంతము చేరువరకు వీరి అధీనములో 4,000 యాక్‌లు, (చమరీ ఆవులు, లేక జడల బర్రెలు.) 2,000 పోనీలు 500 రైఫిళ్లు, లక్షల విలువగల వెండి, బంగారు వజ్రవైఢూర్యములు లక్షల ధనము చేరియుండెనట. అప్పటి ఖాతతాంగ్ల ప్రభుత్వము వీరిని నిరాయుధులుగాచేసిగాని లోనికి రానీయలేదు. వీరు నివసించుటకు నిజాంభూపాల్ రాజులతో సంప్రదించి తుదకు వారిని కాశ్మీర్ దేశములోని హజారా జిల్లాలో స్థిరపరచిరి.★

ఇట్లు టిబెటు బహు దోపిడీలకు గురియగుటేగాక పురాతన బౌద్ధ గొంపాలన్నియు నశించి, నేటికిని ఆరాళ్లు కుప్పలు కుప్పలుగా పడియుండుటయు వానిపైగల చక్కని శిల్పకళ యుక్తముగా నేటికిని అనేకచోట్ల చూడవచ్చును. ఈరాళ్ళపైన చక్కగాచెక్కిన 'ఓం మణిపద్మేహుం హ్రీ'యనే ప్రణవ మంత్రము గలరాళ్లు కోకొల్లలుగా అగపడును. 1962 తర్వాత టిబెటు పూర్తిగా చైనా స్వాధీనములోనికి పోయిన విషయము వేరే చెప్పనవుసరములేదు.

శ్లో॥ యక్ష స్వరూపాయ జటాధరాయ।
పినాక హస్తాయ సనాతనాయ।
దివ్యాయ దేవాయ దిగంబరాయ।
తస్మై యకారాయ నమశ్శివాయ.